

सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ।

* श्रीगणेशायनमः *

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्रीमन्महर्षिवेदव्यासप्रणीतम्

स्कन्दपुराणम्

तत्रादौ प्रथमं माहेश्वरखराडम्प्रारभ्यते

—***—

प्रथमोऽध्यायः

मङ्गलाचरणवर्णनम्

ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरंघैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतींघैव ततो जयमुदीरयेत्

व्यास उवाच

यस्याऽऽज्ञया जगत्स्रष्टा विरञ्चिःपालकोहरिः ।

संहर्त्ता कालरुद्राख्यो नमस्तस्मै पिनाकिने ॥ २ ॥

तीर्थानामुत्तमं तीर्थं क्षेत्राणांक्षेत्रमुत्तमम् । तत्रैव नैमिषारण्येशौनकाद्यास्तपोधनाः

दीर्घसत्रं प्रकुर्वन्तः सत्रिणः कर्मचेतसः ॥ ३ ॥

तेषां सन्दर्शनौत्सुक्यादागतो हि महातपाः ।

व्यासशिष्यो महाप्राज्ञो लोमशो नाम नामतः ॥ ५ ॥

तत्रागतं ते ददृशुर्मुनयो दीर्घसत्रिणः । उत्तस्थुर्युगपत्सर्वेसाध्यहस्ताःसमुत्सुकाः

दत्त्वाऽर्घ्यपाद्यं सत्कृत्य मुनयो वीतकल्मषाः ।

तं पप्रच्छुर्महाभागाः शिवधर्मं सविस्तरम् ॥ ६ ॥

ऋषय ऊचुः

कथयस्व महाप्राज्ञ! देवदेवस्य शूलिनः । महिमानं महाभागध्यानार्चनसमन्वितम्
सम्भार्जने किं फलं स्यात्तथारङ्गावलीषु च । प्रदाने दर्पणस्याऽथ तथा वै चामरस्य च
प्रदाने च वितानस्य तथा धारागृहस्य च ।

दीपदाने किं फलं स्यात्पूजायां किं फलं लभेत् ॥ ६॥

कानिकानि च पुण्यानि कथ्यतां शिवपूजने । इतिहासपुराणानि वेदाध्ययनमेव च
शिवस्याऽग्रे प्रकुर्वन्ति कारयन्त्यथवा नराः ।

किं फलं च नृणां तेषां कथ्यतां विस्तरेण हि ।

शिवाख्यानपरो लोके त्वत्तो नान्योऽस्ति वै मुने ! ॥ ११ ॥

इति श्रुत्वा वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ।

उवाच व्यासशिष्योऽसौ शिवमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥

लोमश उवाच

अष्टादशपुराणेषु गीयते वै परः शिवः । तस्माच्छिवस्य माहात्म्यं वक्तुं कोऽपि न पार्यते
शिवेति द्व्यक्षरं नाम व्याहरिष्यन्ति ये जनाः । तेषां स्वर्गश्च मोक्षश्च भविष्यति न चान्यथा
उदारो हि महादेवो देवानां पतिरीश्वरः । येन सर्वं प्रदत्तं हि तस्मात्सर्वं इति स्मृतः

ते धन्यास्ते महात्मानो ये भजन्ति सदा शिवम् ॥ १६ ॥

विना सदा शिवं यो हि संसारं तर्तुमिच्छति । समूढो हि महापापः शिवद्वेषी न संशयः
भक्षितं हि गरं येन दक्षयज्ञो विनाशितः । कालस्य दहनं येन कृतं राज्ञः प्रमोचनम्

ऋषय ऊचुः

यथा गरं भक्षितं च यथा यज्ञो विनाशितः । दक्षस्य च तथा ब्रूहि परं कौतूहलं हिनः

सूत उवाच

दाक्षायणी पुरा दत्ता शङ्कराय महात्मने । वचनाद्ब्रह्मणो विप्रा दक्षेण परमेष्ठिना
एकदा हि स दक्षो वै नैमिषारण्यमागतः । यद्वृच्छावशमापन्न ऋषिभिः परिपूजितः

स्तुतिभिः प्रणिपातैश्च तथा सर्वैः सुरासुरैः ।

तत्र स्थितो महादेवो नाम्युत्थानाभिवादाने ।

चकाराऽस्य ततः क्रुद्धो दक्षो वचनमब्रवीत् ॥ २२ ॥

सर्वत्र सर्वे हि सुरासुरा भृशं नमन्ति मां विप्रवराः समुत्सुकाः ।

कथं ह्यसौ दुर्जनवन्महात्मा भूतादिभिः प्रेतपिशाचयुक्तः ॥

श्मशानवासी निरपत्रपो ह्ययं कथं प्रणामं न करोति मेऽधुना ॥ २३ ॥

पाखण्डिनो दुर्जनाः पापशीला विप्रं दृष्ट्वा चोद्धता उन्मदाश्च ।

वध्यास्त्याज्याः सद्भिरेवंविधा हि तस्मादेनं शापितुं चोद्यतोऽस्मि ॥

इत्येवमुक्त्वा स महातपास्तदा रुषान्वितो रुद्रमिदं बभाषे ॥ २५ ॥

शृण्वन्त्वमी विप्रतमा ! इदानीं वचो हि मे कर्तुमिहार्हयैतत् ।

रुद्रो ह्ययं यज्ञबाह्यो वृतो मे वर्णातीतो वर्णपरो यतश्च ॥ २६ ॥

नन्दीनि शम्यत द्वाक्यं शैलादो हि रुषान्वितः । अब्रवीत्स्वरितो दक्षं शापदं तं महाप्रभम्

नन्द्युवाच

यज्ञबाह्यो हि मे स्वामी महेशोऽयं कृतः कथम् । यस्य स्मरणमात्रेण यज्ञाश्च सफला ह्यमी

यज्ञो दानं तपश्चैव तीर्थानि विविधानि च ।

यस्य नाम्ना पवित्राणि सोऽयं शप्तोऽधुना कथम् ॥ २६ ॥

वृथा ते ब्रह्मचापल्याच्छतोऽयं दक्ष दुर्मते । येनेदं पालितं विश्वं सर्वेण च महात्मना

शप्तोऽयं स कथं पाप ! रुद्रोऽयं ब्राह्मणाधम ! ॥ ३० ॥

एवं निर्भर्त्सितस्तेन नन्दिना हि प्रजापतिः । नन्दिनश्च शशापाऽथ दक्षो रोषसमन्वितः

यूयं सर्वे रुद्रवरा वेदबाह्याश्च वै भृशम् । शप्ता हि वेदमार्गैश्च तथा त्यक्ता महर्षिभिः

पाखण्डवादसंयुक्ता शिष्टाचारबहिष्कृताः ।

कपालिनः पानरतास्तथा कालमुखा ह्यमी ॥ ३३ ॥

इति शप्तास्तदा तेन दक्षेण शिवकिंकराः । तदा प्रकुपितो नन्दी दक्षं शप्तुं प्रचक्रमे ॥

शप्ता वयं त्वया विप्र साधवः शिवकिंकराः । वृथैव ब्रह्मचापल्यादहं शापं ददामि ते

वेदवादरतायूयं नान्यदस्तीति वादिनः । कामात्मनः स्वर्गपरा लोभमोहसमन्विताः

वैदिकश्च पुरस्कृत्य ब्राह्मणाः शूद्रयाजकाः दरिद्राणो भविष्यन्ति प्रतिग्रहरताः सदा
दक्ष ! केचिद् भविष्यन्ति ब्राह्मणाः ब्रह्मराक्षसाः ॥

लोमश उवाच

विप्रास्ते शापितास्तेन नन्दिना कोपिना भृशम् ॥ ३८ ॥

अथाकर्ण्येश्वरो वाक्यं नन्दिनः प्रहसन्निव ।

उवाच वाक्यं मधुरं बोधयुक्तं सदाशिवः ॥ ३९ ॥

महादेव उवाच

कोपं नाऽर्हसि वै कर्त्तुं ब्राह्मणान्प्रति वै सदा ।

ब्राह्मणाः गुरवो ह्येते वेदवादरताः सदा ॥ ४० ॥

वेदो मन्त्रमयः साक्षात्तथा सूक्तमयो भृशम् ।

सूक्ते प्रतिष्ठितो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ ४१ ॥

तस्मान्नात्मविदो निन्द्या आत्मैवाऽहं न चेतारः ।

कोऽयं कस्तं क्व चाहं वै कस्माच्छता हि वै द्विजाः ॥ ४२ ॥

प्रपञ्चरचनां हित्वा बुद्धो भव महामते ! ।

तत्त्वज्ञानेन निर्वर्त्यस्वस्थः क्रोधादिवर्जितः ॥ ४३ ॥

एवं प्रबोधितस्तेन शम्भुना परमेष्ठिना । विवेकपरमो भूत्वा शैलादोहि महातपाः

शिवेन सह संगम्य परमानन्दसम्प्लुतः ॥ ४४ ॥

दक्षोऽपि हि रुषाविष्ट ऋषिभिः परिवारितः ।

ययौ स्थानं स्वकं तत्र प्रविवेश रुषान्वितः ॥ ४५ ॥

श्रद्धां विहाय परमां शिवपूजकानां निन्दापरः स हि बभूव नराधमश्च

सर्वैर्महर्षिभिरुपेत्य स तत्र शर्वम् देवं निनिन्द न बभूव कदापि शान्तः

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे पुराणप्रस्तावदक्षवृत्तान्तवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

दक्षयज्ञवर्णनम्

लोमश उवाच

एकदा तु तदा तेन यज्ञः प्रारम्भितो महान् । तत्राऽऽहूतास्तदा सर्वे दीक्षितेन तपस्विना

ऋषयो विविधास्तत्र वशिष्ठाद्याः समागताः ।

अगस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च वामदेवस्तथा भृगुः ॥ २ ॥

दधीचो भगवान् व्यासो भरद्वाजोऽथ गौतमः । एते चान्ये च बहवः समाजग्मुर्महर्षयः

तथा सर्वे सुरगणालोकपालास्तथाऽपरे ।

विद्याधराश्च गन्धर्वाः किन्नराप्सरसांगणाः ॥ ४ ॥

सप्तलोकात् समानीतो ब्रह्मा लोकपितामहः ।

वैकुण्ठाच्च तथा विष्णुः समानीतो मखम्प्रति ॥ ५ ॥

देवेन्द्रो हि समानीत इन्द्राण्यासह सुप्रभः । तथा चन्द्रो हिरोहिण्यावरुणः प्रिययासह

कुबेरः पुष्पकारूढो मृगारूढोऽथ मारुतः । वस्तारूढः पावकश्च प्रेतारूढोऽथ निऋतिः

एते सर्वे समायाता यज्ञवाटे द्विजन्मनः । ते सर्वे सत्कृतास्तेन दक्षेण च दुरात्मना

भवनानि महार्हाणि सुप्रभाणि महान्ति च ।

त्वष्ट्रा कृतानि दिव्यानि कौशल्येन महात्मना ॥ ६ ॥

तेषु सर्वेषु धिष्येषु यथाजोषं समास्थिताः ॥ १० ॥

वर्त्तमाने महायज्ञे तीर्थे कनखले तथा । ऋत्विजश्च कृतास्तेन भृगवाद्याश्च तपोधनाः

दीक्षायुक्तस्तदा दक्षः कृतकौतुकमङ्गलः । भार्यया सहितो विप्रैः कृतस्वस्त्ययनो भृशम्

रेजे महत्त्वेन तदा सुहृद्भिः परितः सदा । एतस्मिन्नन्तरे तत्र दधीचिर्वाक्यमब्रवीत्

दधीचिरुवाच

एते सुरेशा ऋषयो महत्तराः सलोकपालाश्च समागतास्तव ।

तथाऽपि यज्ञस्तु न शोभते भृशं पिनाकिना तेन महात्मना विना ॥ १४ ॥

येनैव सर्वाण्यपि मङ्गलानि जातानि शंसन्ति महाविपश्चितः ।

सोऽसौ न दृष्टोऽत्र पुमान्पुराणो वृषध्वजो नीलकण्ठः कपर्दी ॥ १५ ॥

अमङ्गलान्येव च मङ्गलानि भवन्ति येनाधिकृतानि दक्षः ।

त्रियम्बकेनाऽथ सुमङ्गलानि भवन्ति सद्यो ह्यपमङ्गलानि ॥ १६ ॥

तस्मात्त्वयैव कर्तव्यमाह्वानं परमेष्ठिना । त्वरितंचैवशक्रेण विष्णुनाप्रभविष्णुना

सर्वैरेव हि गन्तव्यं यत्र देवो महेश्वरः । ॥ १८ ॥

दाक्षायण्या समेतं तमानयध्वं त्वरान्विताः ।

तेन सर्वं पवित्रं स्याच्छम्भुना योगिना भृशम् ॥ १९ ॥

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या समग्रं सुकृतं भवेत् ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन समानेयो वृषध्वजः ॥ २० ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रहसन्नाह दुष्टधीः । मूलंविष्णुर्हि देवानां यत्रधर्मःसनातनः

यस्मिन्वेदाश्च यज्ञाश्च कर्माणि विविधानि च ।

प्रतिष्ठितानि सर्वाणि सोऽसौ विष्णुरिहाऽऽगतः ॥ २२ ॥

सत्यलोकात्समायातोब्रह्मालोकपितामहः । वेदैश्चोपनिषद्भिश्च आगमैर्विविधैःसह

तथासुरगणैःसाकमागतःसुरराट्स्वयम् । तथायूयंसमायाताऋषयोवीतकल्मषाः

ये ये यज्ञोचिताः शान्तास्ते ते सर्वे समागताः ।

वेदेवेदार्थतत्त्वज्ञाः सर्वे यूयं दृढव्रताः ॥ २५ ॥

अत्रैवचकिमस्माकरुद्रेणाऽपिप्रयोजनम् । कन्यादत्ताभयाविप्राब्रह्मणानोदितेनहि

अकुलीनोह्यसौ विप्रानष्टोनष्टप्रियः सदा । भूतप्रेतपिशाचानां पतिरेको दुरत्ययः

आत्मसम्भावितो मूढः स्तब्धो मौनी समत्सरः ।

कर्मण्यस्मिन्नयोग्योऽसौ नाऽऽनीतो हि मयाऽधुना ॥ २८ ॥

तस्मात्त्वया न वक्तव्यं पुनरेवंवचोद्विज ! । सर्वैर्भवद्भिः कर्तव्योयज्ञोमेसफलोमहान्

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य दधीचिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ३० ॥

दधीचिरुवाच

सर्वेषामृषिवर्याणां सुराणां भावितात्मनाम् ।

अनयोऽयं महाज्जातो विना तेन महात्मनाम् ॥ ३१ ॥

विनाशोऽपि महान्सद्यो ह्यत्रत्यानां भविष्यति ।

एवमुक्त्वा दधीचोऽसावेक एव विनिर्गतः ॥ ३२ ॥

यज्ञवाटाच्च दक्षस्यत्वरितः स्वाश्रमंययौ । मुनौ विनिर्गते दक्षः प्रहसन्निदमब्रवीत्

गतः शिवप्रियो वीरो दधीचिर्नाम नामतः ।

आविष्टचित्ता मन्दाश्च मिथ्यावादरताः खलाः ॥ ३४ ॥

वेदबाह्यादुराचारास्त्याज्यास्तेह्यत्रकर्मणि । वेदवादरतायूयं सर्वेविष्णुपुरोगमाः

यज्ञं मे सफलं विप्राः कुर्वन्तु ह्यचिरादिव । तदा ते देवयजनं चक्रुःसर्वे महर्षयः ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र पर्वतेगन्धमादने । धारागुहे विमानेन सखीभिः परिवारिता ॥

दाक्षायणी महादेवी चकार विविधास्तदा ।

क्रीडाविमानमध्यस्थाकन्दुकाद्याः सहस्रशः ॥ ३८ ॥

क्रीडासक्ता तदादेवीददर्शाऽथमहासती । यज्ञं प्रयान्तंसोमञ्जरोहिण्यासहितंप्रभुम्

क गमिष्यति चन्द्रोऽयं विजये! पृच्छ सत्त्वरम् ।

तयोक्ता विजया देवी तं पप्रच्छ यथोचितम् ॥ ४० ॥

कथितंतेनतत्सर्वदक्षस्यैवमखादिकम् । तच्छ्रुत्वात्वरितादेवीविजयाजातसम्भ्रमा

कथयामास तत्सर्वं यदुक्तं शशिना भृशम् ॥ ४१ ॥

विमृश्य कारणं देवी किमाह्वानं करोति न ।

दक्षः पिता मे माता च विस्मृता मां कुतोऽधुना ॥ ४२ ॥

पृच्छामि शङ्करं चाऽद्य कारणं कृतनिश्चया ।

स्थापयित्वा सखीस्तत्र आगता शङ्करम्रति ॥ ४३ ॥

ददर्श तंसभामध्येत्रिलोचनमवस्थितम् । गणैःपरिवृतंसर्वैश्चण्डमुण्डादिभिस्तदा

गणोभृङ्गिस्तथानन्दीशैलादोहिमहातपाः ।

महाकालो महाघण्डो महामुण्डो महाशिराः ॥ ४५ ॥
 धूम्राक्षो धूम्रकेतुश्च धूम्रपादस्तथैव च । एतेष्वान्ये च बहवो गणारूढानुवर्तिनः ॥
 केचिद् भयानका रौद्राः कबन्धाश्च तथाऽपरे ।
 विलोचनाश्च केचिच्च वक्षोहीनास्तथाऽपरे ॥ ४७ ॥
 एवंभूताश्च शतशः सर्वे तेकृत्तिवाससः । जटाकलापसम्भूताः सर्वे रुद्राक्षभूषणाः
 जितेन्द्रिया वीतरागाः सर्वे विषयवैरिणः । एभिः सर्वैः परिवृतः शङ्करोलोकशङ्करः
 दृष्टस्तथा उपाविष्ट आसने परमाद्भुते ॥ ४९ ॥
 आक्षिप्तचित्ता सहसा जगाम शिवसन्निधिम् ।
 शिवेन स्थापिता स्वाङ्गे प्रीतियुक्तेन बलभा ॥ ५० ॥
 प्रेम्णोदिता वचोभिः सा बहुमानपुरःसरम् । किमागमनकार्यं मे वदशीघ्रं सुमध्यमे
 एवमुक्ता तदा तेन उवाचाऽसितलोचना ॥ ५२ ॥

सत्युवाच

पितुर्मम महायज्ञो कस्मात्तव न रोचते । गमनं देवदेवेश ! तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ ५३ ॥
 सुहृदामेष वै धर्मः सुहृद्भिः सहसङ्गतिम् । कुर्वन्ति यन्महादेवसुहृदां प्रीतिवर्धिनीम्
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन अनादृतोऽपि गच्छ भोः ।
 यज्ञवाटं पितुर्मैऽद्य वचनान्मे सदाशिव ॥ ५५ ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा बभाषे सृष्टं वचः । त्वया भद्रेन गन्तव्यं दक्षस्य यजनं प्रति
 तस्य ये मानिनः सर्वे ससुरासुरकिन्नराः । ते सर्वे यजनं प्राप्ताः पितुस्तव न संशयः
 अनादृताश्च ये सुम्नः ! गच्छन्ति परमन्दिरम् । अपमानं प्राप्नुवन्ति मरणादधिकततः
 परेषां मन्दिरं प्राप्त इन्द्रोऽपिलघुतां व्रजेत् । तस्मात्त्वयान गन्तव्यं दक्षस्य यजनं शुभे
 एवमुक्ता सती तेन महेशेन महात्मना । उवाच रोषसंयुक्तं वाक्यं वाक्यविदाम्बरा

यज्ञो हि सत्यं लोके त्वं स त्वं देवचरेश्वर ! ।

अनादृतोऽसि तेनाऽद्य पित्रा मे दुष्टचारिणा ॥

तत्सर्वं ज्ञातुमिच्छामि तस्य भावं दुरात्मवः ॥ ६१ ॥

तृतीयोऽध्यायः] * सत्यादक्षयज्ञसदने प्रवेशवर्णनम् *

तस्माच्चाऽद्यैव गच्छामियज्ञवाटं पितुर्मम । अनुज्ञां देहि मे नाथ देवदेव ! जगत्पते
 इत्युक्तो भगवान् रुद्रस्तथा देव्या शिवः स्वयम् ।
 विज्ञाताखिलदृग्द्रष्टा भगवान् भूतभावनः ॥ ६३ ॥
 स तामुवाच देवेशो महेशः सर्वसिद्धिदः । गच्छ देवि ! त्वरायुक्तावचनान्मम सुव्रते
 एवं नन्दिनमारुह्य नानाविधगणान्विता ।
 गणाः षष्टिसहस्राणि जग्मूरौद्राः शिवाज्ञया ॥ ६५ ॥
 तैर्गणैः सम्बृता देवी जगाम पितृमन्दिरम् ।
 निरीक्ष्य तद्बलं सर्वं महादेवोऽतिविस्मितः ॥ ६६ ॥
 भूषणानि महार्हाणि तेभ्यो देव्यै परन्तपः । प्रेययामास वाच्यप्रो महादेवोऽनुगृष्टः
 देव्या गतं वै स्वपितुर्गृहं तदा विमृश्य सर्वं भगवान् महेशः ।
 दाक्षायणी पित्रवमानिता सती न यास्यतीति स्वपुरं पुनर्जगौ ॥ ६८ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे दक्षयज्ञप्रति सतीदेव्या गमनवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

सत्या दक्षयज्ञसदने प्रवेशः

लोमश उवाच

दाक्षायणी गता तत्र यत्र यज्ञो महानभूत् । तत्पितुः सदनं गत्वानानाश्चर्यसमन्वितम्
 द्वारिस्थिता तदा देवी अवतीर्य निजासनात् ।

नन्दिनो हि महाभागा देवलोकं निरीक्ष्य च ॥ २ ॥

मातरं पितरं दृष्ट्वा सुहृत्सबन्धिबान्धवान् । अभिवाद्यैव पितरं मातरं च मुदान्विता
 बभाषे वचनं देवी प्रस्तावसदृशं तदा । अनादृतस्तया कस्माच्छम्भुः परमशोभनः

येन पूतमिदं सर्वं समग्रं सचराचरम् । यज्ञो यज्ञविदां श्रेष्ठो यज्ञाङ्गो यक्षदक्षिणः
द्रव्यं मन्त्रादिकंसर्वं हव्यंकव्यंचयन्मयम् । विना तेन कृतं सर्वमपवित्रं भविष्यति
शम्भुना हि विनातात कथं यज्ञः प्रवर्तते । एतेकथंसमायाताब्रह्मणासहिताःपितः
हे भृगो! त्वं न जानासिहे कश्यप महामते ! अत्रेवशिष्टएकस्त्वंशक्रकिं कृतमद्यते
हे विष्णो! त्वं महादेवं जानासि परमेश्वरम् ।

ब्रह्मन् ! किं त्वन्न जानासि महादेवस्य विक्रमम् ॥ ६ ॥

पुरा पञ्चमुखो भूत्वा गर्वितोऽसि सदाशिवम् ।

कृतश्चतुर्मुखस्तेन विस्मृतोऽसि तदद्भुतम् ॥ १० ॥

भिक्षाटनंकृतंयेन पुरा दारुवने विभुः । शतोऽयं भिक्षुरुद्रोभवद्विःसखिभिस्तदा
शप्तेनाऽपि च रुद्रेणभवद्विर्विस्मृतंकथम् । यस्याऽवयवमात्रेण पूरितं सचराचरम्
लिङ्गभूतं जगत्सर्वं जातं तत्क्षणमेवहि । लयनालिङ्गमित्याहुःसर्वेदेवा सवासवाः

सर्वे देवाश्च सम्भूता यतो देवस्य शूलिनः ।

सोऽसौ वेदान्तगो देवस्त्वया ज्ञातुं न पार्यते ॥ १४ ॥

तस्या वचनमाकर्ण्य दक्षः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ।

किं त्वया बहुनोक्तेन कार्यं नास्तीह साम्प्रतम् ॥ १५ ॥

गच्छ वा तिष्ठ वा भद्रे ! कस्मात्त्वं हि समागता ।

अमङ्गलो हि भर्ता ते अशिवोऽसौ सुमध्यमे ! ॥ १६ ॥

अकुलीनो वेदबाह्योभूतप्रेतपिशाचराट् । तस्मान्नाकारितोभद्रेयज्ञार्थाचारुभाषिणि
मया दत्ताऽसि सुश्रोणि ! पापिना मन्दबुद्धिना ।

रुद्रायाऽविदितार्थाय उद्धताय दुरात्मने ॥ १८ ॥

तस्मात्कार्यं परित्यज्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ! ।

दक्षेणोक्ता तदा पुत्री सा सती लोकपूजिता ॥ १९ ॥

निन्दायुक्तं स्वपितरं विलोक्य रुषिता भृशम् ।

चिन्तयन्ती तदा देवी कथं यास्यामि मन्दिरे ॥ २० ॥

शङ्करं द्रष्टुकामाऽहं किं वक्ष्येतेनपृच्छिता । योनिंदतिमहादेवंनिंदमानं शृणोतियः
तावुभौ नरके यातो यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ २१ ॥

तस्मात्त्यक्ष्याम्यहं देहं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ २२ ॥

एवं मीमांसमाना सा शिवरुद्रेतिभाषिणी ।

अपमानाभिभूता सा प्रविवेश हुताशनम् ॥ २३ ॥

हाहाकारेणमहताव्याप्तमासीद्विगन्तरम् । सर्वेतेमश्चमारूढाःशस्त्रैर्व्याप्तानिरन्तराः

शस्त्रैः स्वैर्जघ्नुरात्मानं स्वानि देहानि चिच्छिदुः ।

केचित्करतले गृह्य शिरांसि स्वानि चोत्सुकाः ॥ २५ ॥

नीराजयन्तस्त्वरिताभस्मीभूयाश्चज्जिरे । एवमूचुस्तदासर्वेजगज्जु रतिभीषणम्
शस्त्रप्रहारैः स्वाङ्गानि चिच्छिदुश्चातिभीषणाः ।

ते तथा विलयं प्राप्ता दाक्षायण्या समन्तदा ॥ २७ ॥

गणास्तत्रायुतेद्वेष्टतदद्भुतमिवाऽभवत् । तेसर्वेऋषयोदेवाइन्द्राद्याःसमरुद्गणाः ॥

विश्वेऽश्विनौ लोकपालास्तूर्ष्णी भूतास्तदाऽभवन् ।

विष्णुं वरेण्यं केचिच्च प्रार्थयन्तः समन्ततः ॥ २९ ॥

एवं भूतस्तदायज्ञोजातस्तस्यदुरात्मनः । दक्षस्य ब्रह्मबन्धोश्चऋषयो भयमागताः
एतस्मिन्नन्तरे विप्रा ! नारदेन महात्मना । कथितंसर्वमेवैतद्वक्षस्य च विचेष्टितम्

तदाकर्ण्येश्वरो वाक्यं नारदस्य मुखोद्गतम् ।

चुकोप परमं क्रुद्ध आसनादुत्पतन्निव ॥ ३२ ॥

उद्धृत्य च जटां रुद्रो लोकसंहारकारकः ।

आस्फोटयामास रुषा पर्वतस्य शिरोपरि ॥ ३३ ॥

ताडनाच्च समुद्भूतो वीरभद्रो महायशः ।

तथा काली समुत्पन्ना भूतकोटिभिरावृता ॥ ३४ ॥

कोपान्निःश्वसितेनैव रुद्रस्य च महात्मनः । ज्ञातंज्वराणांचशतंसन्निपाताख्योदश
विज्ञतो वीरभद्रेण रुद्रोरौद्रपराक्रमः । किं कार्यं भवतःकार्यं शीघ्रमेव वद प्रभो ! ॥

इत्युक्तो भगवान् रुद्रो प्रेषयामास सत्वरम् ।

गच्छ वीर! महाबाहो! दक्षयज्ञं विनाशय ॥ ३७ ॥

शासनं शिरसा धृत्वा देवदेवस्य शूलिनः ।

कालिकाऽऽलिहितो वीरः सर्वभूतैः समावृतः ॥

वीरभद्रो महातेजा ययौ दक्षमखं प्रति ॥ ३८ ॥

तदानीमेवसहसादुर्निमित्तानिष्ठाऽभवन् । रुक्षोववौतदावायुःशर्कराभिःसमावृतः

असुग्वर्षति देवश्च (पर्जन्यः) तिमिरेणाऽऽवृता दिशः ।

उल्कापाताश्च वहवः पेतुरुर्व्यां सहस्रशः ॥ ४० ॥

एवम्बिधान्यरिष्टानि ददृशुर्विबुधादयः । दक्षोऽपिभयमापन्नोविष्णुशरणमाययौ

रक्ष रक्ष महाविष्णो! त्वं हिनः परमो गुरुः ।

यज्ञोऽसि त्वं सुरश्रेष्ठ ! भयान्मां परिमोचय ॥ ४२ ॥

दक्षेण प्रार्थ्यमानोहिजगाद मधुसूदनः । मथारक्षा विधातव्याभवतोनात्र संशयः

अवज्ञा हि कृतादक्ष त्वयाधर्ममजानता । ईश्वरावज्ञया सर्वं विफलं च भविष्यति

अपूजयायत्र पूज्यन्ते पूजनीयो न पूज्यते । त्रीणितत्रप्रवर्तन्ते दुर्भिक्षं मरणं भयम् ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन माननीयो वृषध्वजः ।

अमानितान्महेशात्त्वां महद्भयमुपस्थितम् । अधुनैव वयं सर्वे प्रभवो न भवामहे

भवतो दुर्न्त्येनैव नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ४७ ॥

विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा दक्षश्चिन्तापरोऽभवत् ।

विवर्णवदनो भूत्वा तूष्णीमासीद्वि स्थितः ॥ ४८ ॥

वीरभद्रोमहाबाहुरुद्रेणैवप्रचोदितः । कालीकात्यायनीशानाच्चापुण्डामुण्डमर्दिनी

भद्रकालीतथाभद्रात्वरितावैष्णवीतथा । नवदुर्गादिसहितोभूतानांछगणोमहान्

शाकिनी डाकिनीचैव भूतप्रमथगुह्यकाः ।

तथैव योगिनीचक्रं चतुःषष्ट्या समन्वितम् ॥ ५१ ॥

निर्जग्मुः सहसा तत्र यज्ञवाटं महाप्रभम् । वीरभद्रसमेता ये गणाः शतसहस्रशः

पार्षदाःशङ्करस्यैतेसर्वेरुद्रस्वरूपिणः । पञ्चवक्त्रा नीलकण्ठाःसर्वैतेशस्त्रपाणयः ॥

छत्रचामरसंवीताः सर्वे हरपराक्रमाः । दशबाहवस्त्रिनेत्रा जटिला रुद्रभूषणाः ॥

अर्धचन्द्रधराः सर्वे सर्वे चैव महौजसः । सर्वे ते वृषभारूढाः सर्वे ते वेषभूषणाः

सहस्रबाहुर्भुजगाधिपैर्वृत्तस्त्रिलोचनो भीमबलो भयावहः ।

एभिः समेतश्च तदा महात्मा स वीरभद्रोऽभिजगाम यज्ञम् ॥ ५६ ॥

गुण्यानां च सहस्रेणद्विप्रमाणेनस्यन्दनम् । सिंहानांप्रयुतेनैवबाह्यमानं च तस्यतत्

अथैव दंशिताःसिंहावहवःपार्श्वरक्षकाः । शार्दूलामकरामत्स्यागजाश्चैवसहस्रशः

छत्राणि विवधान्येव चामराणि तथैव च ॥ ५८ ॥

मूर्धनि ध्रियमाणानि सर्वतोऽग्राणि सर्वशः ।

ततो भेरी महानादाः शङ्खाश्च विविधस्वनाः ।

पटहा गोमुखाश्चैव शृङ्गाणि विविधानि च ॥ ५९ ॥

ततोऽवाच्यन्ततान्येवघनानिसुषिराणि च । कलगानपराः सर्वे सर्वे मृदङ्गवादिनः

अनेकलास्यसंयुक्ता वीरभद्राप्रतोऽभवन् । रणवादित्रनिर्घोषैर्जगज्जुर्मितौजसः ॥

तेन नादेन महता नादितं भुवनत्रयम् । एवं सर्वे समायाता गणारुद्रप्रणोदिताः ॥

यज्ञवाटं च दक्षस्यविनाशार्थप्रहारिणः । रजसाष्ठाऽऽवृतं व्योमतमसाचवृतादिशः

सप्तद्वीपवती पृथ्वी चच्चाल साद्रिकानना । ते दृष्ट्वा महदाश्चर्यं लोकक्षयकरंतदा ॥

उत्तस्थुर्गुपत्सर्वे देवदैत्यनिशाचराः । ते वै ददृशुरायान्तींरुद्रसेनां भयावहाम् ॥

पृथ्वीं केचित्समायाता गगने केचिदागताः ।

दिशश्च प्रदिशैव समावृत्य तथापरे ॥ ६६ ॥

अनन्ता ह्यक्षयाः सर्वे शूरारुद्रसमा युधि । एवं भूतं च तत्सैन्यं रुद्रैश्चपरिवारितम्

दृष्ट्वाचुर्विस्मिताः सर्वे यामोऽद्य शस्त्रपाणयः ॥ ६७ ॥

इन्द्रो हिगजमारूढोमृगारूढः सदागतिः । यमो महिषमारूढो यमदण्डसमन्वितः

कुबेरः पुष्पकारूढः पाशीमकरमेव च । अग्निर्वस्तसमारूढो निःश्रुतिः प्रेतमेव च ॥

तथाऽन्ये सुरसङ्गाश्च यक्षचारणगुह्यकाः ।

आरूढ्य वाहनान्येव स्वानि स्वानि प्रतापिनः ॥ ७० ॥

स्वेषामुद्योगमालोक्यदक्षश्चाश्रुमुखस्ततः । दण्डवत्पतितोभूमौसर्वानेवाऽभ्यभाषत
युष्मद्वलेनैवमयायज्ञः प्रारम्भितोमहान् । सत्कर्मसिद्धये यूयं प्रमाणं सुमहाप्रभाः

विष्णो! त्वं कर्मणः साक्षाद्यज्ञानां परिपालकः ।

धर्मस्य वेदगर्भस्य ब्रह्मण्यस्त्वं च माधव ! ॥ ७३ ॥

तस्माद्रक्षा विधातव्या यज्ञस्याऽस्य महाप्रभो ! ।

दक्षस्य वचनं श्रुत्वा उवाच मधुसूदनः ॥ ७४ ॥

मयारक्षा विधातव्याधर्मस्यपरिपालने । तत्सत्यंतुत्वयोक्तं हि किंतु तस्य व्यतिक्रमः
जातस्त्वद्यैव यज्ञस्य यस्त्वयोक्तं सदाशिवम् । नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे तदा किं न स्मृतं त्वया
योऽयं रुद्रो महातेजा यज्ञरूपः सदाशिवः । यज्ञबाह्यः कृतो मूढ ! तच्च दुर्मन्त्रितं तव
रुद्रकोपाच्च को ह्यत्र समर्थो रक्षणे तव ।

न पश्यामि च तं विप्र ! त्वां वै रक्षति दुर्मतिम् ॥ ७८ ॥

किं कर्म किमकर्मेति तन्न पश्यति दुर्मते ! । समर्थं केवलं कर्म न भविष्यति सर्वदा
सेश्वरं कर्म विद्वेद्येत तत्समर्थत्वेन जायते ।

न ह्यन्यः कर्मणो दाता ईश्वरेण विना भवेत् ॥ ८० ॥

ईश्वरस्य च ये भक्ताः शान्तास्तद्गतमानसाः । कर्मणो हि फलं तेषां प्रयच्छति सदाशिवः
यज्ञबाह्यः कृतो मूढ तच्च दुर्मन्त्रितं तव । केवलं कर्म चाश्रित्य निरीश्वरपराजनाः ॥

निरयं ते च गच्छन्ति कोटियज्ञशतैरपि ॥ ८२ ॥

पुनः कर्ममयैः पाशैर्वद्धा जन्मनि जन्मनि । निरयेषु प्रपच्यन्ते केवलं कर्मरूपिणः ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे वीरभद्रप्रादुर्भाववर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

देवैः सह शिवगणानां युद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

विष्णुनोक्तं वचः श्रुत्वा दक्षो वचनमब्रवीत् । वेदानामप्रमाणं च कृतं ते मधुसूदन !
वैदिकं कर्म चोत्सृज्य कथं सेश्वरतां व्रजेत् । तदुच्यतां महाविष्णो! येन धर्मः प्रतिष्ठितः

दक्षेणोक्तो महाविष्णुरुवाच परिसान्त्वयन् ।

त्रैगुण्यविषया वेदाः सम्भवन्ति न चान्यथा ॥ ३ ॥

वेदोदितानि कर्माणि ईश्वरेण विना कथम् ।

सफलानि भविष्यन्ति विफलान्येव तानि च ॥ ४ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ईश्वरं शरणं व्रज । एवं ब्रूवति गोविन्द आगतः सैन्यसागरः ॥

वीरभद्रेण सदृशो ददृशुस्तं तदा सुराः ॥ ५ ॥

इन्द्रोऽपि प्रहसन् विष्णुमात्मवादरतं तदा ।

वज्रपाणिः सुरैः सार्धं योद्ध्युक्तामोऽभवत्तदा ॥ ६ ॥

भृगुणाचारितः शीघ्रमुच्चाटनपरं न हि । तदा गणाः सुरैः सार्धं युयुधुस्ते गणान्विताः

शरतो मरनाराचैर्जघ्नुस्ते च परस्परम् । नेदुः शङ्खाश्च बहुशस्तस्मिन्नगमहोत्सवे

तथा दुन्दुभयो नेदुः पटहाडिण्डिमादयः ।

तेन शब्देन महताश्लाघ्यमानास्तदा सुराः ॥ ६ ॥

लोकपालैश्च सहिता जघ्नुस्ताञ्छिवकिङ्करान् ॥

खड्गैश्चापि हताः केचिद् गदाभिश्च विपोथिताः ।

देवैः पराजिताः सर्वे गणाः शतसहस्रशः ॥ १० ॥

इन्द्राद्यैर्लोकपालैश्च गणास्ते च पराङ्मुखाः । कृताश्च तत्क्षणादेव भृगोर्मन्त्रबलेन हि ॥

उच्चाटनं कृतं तेषां भृगुणाय ज्विना तदा । यजनार्थं च देवानां तुष्ट्यर्थं दीक्षितस्य च

तेनैव देवा जयिनो जातास्तत्क्षणमेव हि ।
 स्वानां पराजयं दृष्ट्वा वीरभद्रो रुषान्वितः ॥ १३ ॥
 भूतान्प्रेतान्पिशाचांश्च कृत्वातानेवपृष्ठतः । वृषभस्थान्पुरस्कृत्यस्वयंचैवमहाबलः
 तीक्ष्णं त्रिशूलमादाय पातयामास तान्रणे ॥ १४ ॥
 देवान्यक्षान्पिशाचांश्चगुह्यकात्राक्षसांस्तथा । शूलघातैश्चतेसर्वेगणादेवान्प्रजग्निरे
 केचिद् द्विधाकृताः खड्गैर्मुद्गरैश्चाऽपि पो (प्रो) थिताः ।
 परश्वधैः खण्डशश्च कृताः केचिद्रणाजिरे ॥ १६ ॥
 शूलैर्भिन्नाश्चशतशःकेचिच्चशकलीकृताः । एवं पराजिताः सर्वे पलायनपरायणाः ॥
 परस्परं परिष्वज्य गतास्तेऽपि त्रिविष्टपम् ।
 केवलं लोकपालाश्च इन्द्राद्यास्तस्थुरुत्सुकाः ।
 बृहस्पतिं पृच्छमानाः कुतोऽस्माकं जयो भवेत् ॥ १८ ॥
 बृहस्पतिरुवाचेदं सुरेन्द्रं त्वरितस्तदा ।

बृहस्पतिरुवाच

यदुक्तं विष्णुना पूर्वं तत्सत्यं जातमद्य वै ॥ १६ ॥
 अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फलरूप्यस्यकर्मणाः । कर्तारंभजतेसोऽपिनह्यकर्तुःप्रभुर्हिस
 न मन्त्रौषधयःसर्वेनाभिचारानलौकिकाः । नकर्माणिनवेदाश्चनमीमांसाद्वयंतथा
 ज्ञातुमीशाः सम्भवन्ति भक्त्या ज्ञेयास्त्वनन्यथा ।
 शान्त्या च परया तुष्ट्या ज्ञातव्यो हि सदाशिवः ॥ २२ ॥
 तेनसर्वसम्भवन्तिसुखदुःखात्मकंजगत् । परन्तुसम्बदिष्यामिकार्याकार्यविवक्षया
 त्वमिन्द्र ! बालिशो भूत्वा लोकपालैः सहाय्य वै ।
 आगतो बालिशो भूत्वा इदानीं किं करिष्यसि ॥ २४ ॥
 एतेरुद्रसहायाश्च गणाःपरमशोभनाः । कुपिताश्च महाभागा न तु शेषं प्रकुर्वते ॥
 एवं बृहस्पतेर्वाक्यं श्रुत्वा तेऽपि दिवौकसः ।
 चिन्तामापेदिरे सर्वे लोकपाला महेश्वराः ॥ २६ ॥

ततोऽब्रवीद्वीरभद्रोगणैःपरिवृतो भृशम् । सर्वे यूयं बालिशत्वादवदानार्थमागताः
 अवदानानि दास्यामि तृप्त्यर्थं भवतां त्वरन् ।
 एवमुक्ता शितैर्बाणैर्जघानाऽथ रुषान्वितः ॥ २८ ॥
 तैर्बाणैर्निहिताः सर्वे जग्मुस्ते च दिशो दश ॥ २९ ॥
 गतेषु लोकपालेषु विद्रुतेषु सुरेषु च । यज्ञघाटे समायतो वीरभद्रो गणान्वितः ॥
 तदा त ऋषयः सर्वे सर्वमेवेश्वरेष्वरम् । विज्ञप्तुकामाःसहसाऊचुरेवं जनार्दनः ॥ ३१ ॥
 रक्ष यज्ञं हि दक्षस्ययज्ञोऽसित्वं न संशयः । एतच्छ्रुत्वातु वचनमृषीणांवै जनार्दनः
 योद्धकामः स्थितो युद्धे विष्णुरध्यात्मदीपकः ।
 वीरभद्रो महाबाहुः केशवं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३३ ॥
 अत्र त्वयाऽऽगतं कस्माद्विष्णो! वेत्त्रा महाबलम् ।
 दक्षस्य पक्षमाश्रित्य कथं जेयसि तद्वद ॥ ३४ ॥
 दाक्षायण्याकृतंयच्च न दूष्टंकिंत्वयाऽनघ । त्वंचाऽपियज्ञोदक्षस्यअवदानार्थमागतः
 अवदानं प्रयच्छामि तव चाऽपि महाभुज! ॥ ३५ ॥
 एवमुक्त्वा प्रणम्याऽऽदौ विष्णुं सदृशरूपिणम् ।
 वीरभद्रोऽग्रतो भूत्वा विष्णुं वाक्यमथाऽब्रवीत् ॥ ३६ ॥
 यथा शम्भुस्तथा त्वं हि मम नास्त्यऽत्र संशयः ।
 तथाऽपि त्वं महाबाहो! योद्धुकामोऽग्रतःस्थितः ।
 नेष्याम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेस्त्वमात्मना ॥ ३७ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वीरभद्रस्यधीमतः । उवाच प्रहसन्देवोविष्णुःसर्वेश्वरेश्वरः ॥

विष्णुरुवाच

रुद्रतेजःप्रसूतोऽसि पवित्रोऽसि महामतं ! । अनेन प्रार्थितः पूर्वं यज्ञार्थं च पुनः पुनः
 अभक्तपराधीनस्तथासोऽपि महेश्वरः । तेनैव कारणेनाऽत्रदक्षस्य यजनं प्रति ॥
 आगतोऽहं वीरभद्र! रुद्रकोपसमुद्भव! । अहं निवारयामित्वातं वामां विनिवारय
 इत्युक्तवतिगोविन्दे प्रहस्य स महाभुजः । प्रश्रयाचनतोभूत्वा इदमाह जनार्दनम् ॥

यथा शिवस्तथात्वं हि यथात्वं च तथा शिवः । सेवकाश्च वयं सर्वे तव वाशङ्करस्य च
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सोऽच्युतः सम्प्रहस्य च । इदं विष्णुर्महावाक्यं जगाद परमेश्वरः
योधयस्व महाबाहो ! मया सार्धमशङ्कितः ।

तवाऽस्त्रैः पूर्यमाणोऽहं गच्छामि भवनं स्वकम् ॥ ४१ ॥

तथेत्युक्त्वा तु वीरोऽसौ वीरभद्रो महाबलः । गृहीत्वा परमास्त्राणि सिंहनादैर्जगर्जहः ।

विष्णुश्चाऽपि महावोषं शङ्खनादं चकार सः ।

तच्छ्रुत्वा ये गता देवा रणं हित्वाऽऽययुः पुनः ॥ ४२ ॥

व्यूहं चक्रुस्तदा सर्वलोकपालाः सवासवाः । तदेन्द्रेण हतो नन्दीवज्रेण शतपर्वणा
नन्दिना च हतः शक्रस्त्रिशूलेन स्तनान्तरे । वायुना च हतो भृङ्गीभृङ्गिणा वायुराहतः
शूलेन सितधारेण संनद्धो दण्डधारिणा । यमेन सहसंग्रामं महाकालो बलान्वितः

कुबेरेण च सङ्गम्य कूष्माण्डानां पतिः स्वयम् ।

वरुणेन समं युद्धं मुण्डश्चैव महाबलः ॥ ५१ ॥

युयुधे परया शक्त्या त्रैलोक्यं विस्मयन्निव । नैऋतेन समागम्य वण्डश्च बलवत्तरः
युयुधे परमास्त्रेण नैऋत्यं च विडम्बयन् । योगिनीचक्रसंयुक्तो भैरवो नायको महान्
विदार्य देवान् खिलान् पौशोणितमद्भुतम् । क्षेत्रपालास्तथा चान्ये भूतप्रमथगुह्यकाः

शाकिनी डाकिनी रौद्रा नवदुर्गास्तथैव च ।

योगिन्यो यातुधान्यश्च तथा कूष्माण्डकादयः ॥

नेदुः पपुः शोणितं च बुभुजुः पिशितं बहु ॥ ५५ ॥

भक्ष्यमाणं तदा सैन्यं विलोक्य सुरराट् स्वयम् ।

विहाय नन्दिनं पश्चाद् वीरभद्रं समाक्षिपत् ॥ ५६ ॥

वीरभद्रो विहायैव विष्णुं देवेन्द्रमास्थितः । तथोयुद्धमभूद्धोरं बुधाङ्गारकयोरिव
वीरभद्रं पदाशक्रो हन्तुकामस्त्वरान्वितः । तावच्छक्रं गजस्य हि परया मास मार्गणैः
वीरभद्रो रुषाविष्टो दुर्निवार्यो महाबलः । तदेन्द्रेणाहतः शीघ्रं वज्रेण शतपर्वणा
सगजश्च सवज्रश्च वासवं गन्तुमुद्यतः । हाहाकारो महानासीद्भूतानां तत्र पश्यताम्

वीरभद्रं तथाभूतं हन्तुकामं पुरन्दरम् । त्वरमाणस्तदा विष्णुर्वीरभद्राग्रतः स्थितः
शक्रं च पृष्ठतः कृत्वा योधयामास वै तदा । वीरभद्रस्य विष्णोश्च युद्धं परमभूतदा
शस्त्रास्त्रैर्विविधाकारैर्योधयामास तु तदा । पुनर्नन्दिना लोकाशक्रो युद्धविशारदः
द्वन्द्वयुद्धं सुतुमुलं देवानां प्रमथैः सह । प्रमथा मथिता देवैः सर्वे ते प्राद्वव्रणात्

गणान्पराङ्मुखान् दृष्ट्वा सर्वे ते व्याधयो भृशम् ।

रुद्रकोपात्समुद्भूता देवाश्चाऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ६५ ॥

ज्वरैस्तु पीडितान् देवान् दृष्ट्वा विष्णुर्हसन्निव ।

जीवग्राहेण जग्राह देवांस्तांश्च पृथक्पृथक् ॥ ६६ ॥

देवाश्चिनौ तदाऽऽह्वय व्याधीन् हन्तुं तदा भृतिम् ।

ददौ ताभ्यां प्रयत्नेन गणयित्वा सुबुद्धिमान् ॥ ६७ ॥

ज्वरांश्च सन्निपातांश्च अन्येभूतद्रुहस्तदा ।

तान्सर्वाग्निगृहीत्वाऽथ अश्विनौ तौ मुदान्वितौ ।

विज्वरानथ देवांश्च कृत्वा मुमुदतुश्चिरम् ॥ ६८ ॥

तैर्जितं योगिनीचक्रं भैरवं व्याकुलीकृतम् । तीक्ष्णाग्रैः पातयामासुः शरैर्भूतगणानपि
सुरैर्विद्रावितं सैन्यं विलोक्य पतितं भुवि । वीरभद्रोरुषाविष्टो विष्णुं वचनमब्रवीत्
त्वं शूरोऽस्मि महाबाहो ! देवानां पालको ह्यसि । युध्यस्व मां प्रयत्नेन यदिते मतिरीदृशी

इत्युक्त्वा तं समासाद्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ।

ववर्ष निशितैर्बाणैर्वीरभद्रो महाबलः ॥ ७२ ॥

तदा चक्रेण भगवान् वीरभद्रं जघान सः । आशान्तं चक्रमालोक्य प्रसितं तत्क्षणाच्चतत्
प्रसितं चक्रमालोक्य विष्णुः परपुरञ्जयः । मुखंतस्य परामृज्य विष्णुनोद्गलितं पुनः
स्वचक्रमादाय महानुभावो दिवंगतोऽसौ भुवनैकभर्ता ।

ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं च विष्णुः सतीकृतं दुष्प्रसहं परेषाम् ॥ ७५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे वीरभद्रादीनां विष्णवादिभिः सह युद्धवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः

पञ्चमोऽध्यायः

वीरभद्रेणदक्षशिरश्छेदनम्

लोमश उवाच

विष्णोर्गतेतदासर्वदेवाश्च ऋषिभिःसह । विनिर्जितागणैःसर्वेभ्ये च यज्ञोपजीविनः

भृगुश्च पातयामास श्मश्रूणां लुञ्चनं कृतम् ।

द्विजांश्चोत्पाटयामास पूष्णो विकृतविक्रियान् ॥ २ ॥

विडम्बिता स्वधा तत्र ऋषयश्च विडम्बिताः ।

ववृषुस्ते पुरीषेण वितानाग्नौ रुषान्विताः ॥ ३ ॥

अनिर्वाच्यतदाचक्रुर्गणाःक्रोधसमन्विताः । अन्तर्वेद्यन्तरगतोदक्षो वै महतोभयात्
तं निलीनं समाज्ञायआनिनाय रुषान्वितः । कपोलेषुगृहीत्वातंखड्गेनोपहतंशिरः

अभेद्यं तच्छिरो मत्वा वीरभद्रः प्रतापवान् ।

स्कन्धं पद्भ्यां समाक्रम्य कन्धरेऽपीडयत्तदा ॥ ६ ॥

कन्धरात्पाट्यमानाश्चशिरश्छिन्नं दुरात्मनः । दक्षस्य च तदातेनवीरभद्रेणधीमता
तच्छिरः सुदुतं कुण्डे ज्वलिते तत्क्षणात्तदा ॥ ७ ॥

ये चान्ये ऋषयो देवाः पितरो यक्षराक्षसाः । गणैरुपद्रुताः सर्वे पलायनपरा ययुः

चन्द्रादित्यगणाः सर्वे ग्रहनक्षत्रतारकाः ।

सर्वे विचलिता ह्यासन् गणैस्तेऽपि ह्युपद्रुताः ॥ ६ ॥

सत्यलोकंगतोब्रह्मापुत्रशोकेनपीडितः । चिन्तयामासचाव्यग्रः किंकार्यकार्यमद्यवै

मनसा दूयमानेन शनं लेभे पितामहः । ज्ञात्वासर्वं प्रयत्नेन दुष्कृतं तस्य पापिनः

गमनाय मर्ति चक्रे कैलासं पर्वतं प्रति । हंसारूढो महातेजाः सर्वदेवैः समन्वितः

प्रविष्टः पर्वतश्रेष्ठं स ददर्श सदाशिवम् । एकान्तवासिनं रुद्रं शैलादेन समन्वितम्

कपर्दिनं श्रिया युक्तं वेदाङ्गानां च दुर्गमम् ।

पञ्चमोऽध्यायः] * वीरभद्रेणकबन्धानयनवर्णनम् *

२१

तथाविधं समालोक्य ब्रह्मा क्षोभपरोऽभवत् ॥ १४ ॥

दण्डवत्पतितो भूमौक्षमापयितुमुद्यतः । संस्पृशं तत्पदाब्जं च चतुर्मुकुटकोटिभिः

स्तुतिं कर्तुं समारमे शिवस्य परमात्मनः ॥ १५ ॥

ब्रह्मोवाच

नमोरुद्राय शान्तायब्रह्मणेपरमात्मने । त्वं हिचिश्चसृजांस्रष्टाधातात्वंप्रपितामहः
नमो रुद्राय महते नीलकण्ठाय वेधसे ! विश्वाय विश्वबीजाय जगदानन्दहेतवे ॥

ओङ्कारस्त्वं वषट्कारः सवारम्भप्रवर्त्तकः ।

यज्ञोऽसि यज्ञकर्माऽसि यज्ञानां च प्रवर्त्तकः ॥ १८ ॥

सर्वेषां यज्ञकर्तृणां त्वमेवप्रतिपालकः । शरण्योऽसिमहादेव ! सर्वेषांप्राणिनांप्रभो

रक्ष रक्ष महादेव ! पुत्रशोकेन पीडितम् ॥ १६ ॥

महादेव उवाच

शृणुष्वाऽवहितोभूत्वाममवाक्यंपितामह ! । दक्षस्ययज्ञभङ्गोऽयंकृतश्चमयाकचित्
स्वीयेन कर्मणा दक्षो हतो ब्रह्मस्य संशयः ॥ २१ ॥

परेषां क्लेशदं कर्म न कार्यं तत्कदाचन । परमेष्ठिन् परेषां यदात्मनस्तद्विष्यति

एवमुक्त्वा तदा रुद्रो ब्रह्मणा सहितः सुरैः ।

ययौ कनखलं तीर्थं यज्ञवाटं प्रजापतेः ॥ २३ ॥

रुद्रस्तदा ददर्शाऽथवीरभद्रेणयत्कृतम् । स्वाहास्वधातथा पूषाभृगुर्मतिमताम्बरः
तदाऽन्यऋषयः सर्वे पितरश्च तथाविधाः । येऽन्ये च बहस्तत्र यक्षगन्धर्वकिन्नराः

त्रोटिता लुञ्चिताश्चैव मृताः केचिद्रणाजिरे ॥ २६ ॥

शम्भुं समागतं दृष्ट्वावीरभद्रोगणैः सह । दण्डप्रणामसंयुक्तस्तथावप्रेसदाशिवम्
दृष्ट्वा पुरःस्थितं रुद्रो वीरभद्रमहाबलम् । उवाचप्रहसन्वाक्यं किं कृतंवीरनन्विदम्

दक्षमानय शीघ्रं भो येनेदं कृतमीदृशम् । यज्ञे विलक्षणं तात यस्येदं फलमीदृशम्

एवमुक्तः शङ्करेण वीरभद्रस्त्वरान्वितः ।

कबन्धमानयित्वाऽथ शम्भोरग्रे तदाक्षिपत् ॥ ३० ॥

तदोक्तः शङ्करेणैव वीरभद्रोमहामनाः । शिरःकेनापनीतं च दक्षस्याऽस्यदुरात्मनः
दास्यामि जीवनं वीर! कुटिलस्याऽपि चाधुना ।

एवमुक्तः शङ्करेण वीरभद्रोऽब्रवीत्पुनः ॥ ३२ ॥

मया शिरोहुतं घाग्नौ तदानीमेव शङ्कर! । अवशिष्टं शिरःशम्भो पशोश्च विकृताननम्
इति ज्ञात्वा ततो रुद्रः कबन्धोपरि चाक्षिपत् ।

शिरःपशोश्च विकृतं कूर्चयुक्तं भयावहम् ॥ ३४ ॥

स दक्षो जीवितं लेभे प्रसादाच्छङ्करस्य च । सद्रष्टाऽग्रे तदारुद्रं दक्षोलज्जासमन्वितः
तुष्टाव प्रणतो भूत्वा शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ ३५ ॥

दक्ष उवाच

नमामि देवं वरदं वरेण्यं नमामि देवेशवरं सनातनम् ।

नमामि देवाधिपमीश्वरं हरं नमामि शम्भुं जगदेकबन्धुम् ॥ ३६ ॥

नमामि विश्वेश्वर! विश्वरूपं सनातनं ब्रह्म निजात्मरूपम् ।

नमामि सर्वं निजभावभावं वरं वरेण्यं वरदं नतोऽस्मि ॥ ३७ ॥

लोमश उवाच

दक्षेण संस्तुतो रुद्रो वभाषे प्रहसन्नहः ॥ ३८ ॥

हर उवाच

चतुर्विधाभजन्ते मां जनाः सुकृतिनः सदा । आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च द्विजसत्तम!

तस्मान्मे ज्ञानिनः सर्वे प्रियाः स्युर्नाऽत्र संशयः ।

चिना ज्ञानेन मां प्राप्नु यतन्ते ते हि बालिशः ॥ ४० ॥

केवलं कर्मणा त्वं हि संसारोत्तर्तुमिच्छसि ॥ ४१ ॥

न वेदैश्च न दानैश्च न यज्ञैस्तपसा क्वचित् । न शक्नुवन्ति मां प्राप्नुं मूढाः कर्शवशानराः
तस्माज्ज्ञानपरो भूत्वा कुरु कर्म समाहितः । सुखदुःखसमो भूत्वा सुखी भवतिरन्तरम्

लोमश उवाच

उपदिष्टस्तदा तेन शम्भुना परमेष्ठिना । दक्षं तत्रैव संस्थाप्य ययौ रुद्रः स्वपर्वतम्

ब्रह्मणाऽपि तथा सर्वे भृग्वाद्याश्च महर्षयः ।

आश्वासिता बोधिताश्च ज्ञानिनश्चाऽभवन्क्षणात् ॥ ४२ ॥

गतः पितामहो ब्रह्मा ततश्च सदनं स्वकम् ॥ ४६ ॥

दक्षोऽपि च स्वयं वाक्यात्परंबोधमुपागतः । शिवध्यानपरो भूत्वा तपस्तेपेमहामनाः
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संसेव्यो भगवाञ्छिवः ॥ ४८ ॥

समार्जनं च कुर्वन्ति नरा ये च शिवाङ्गणे । ते वै शिवपुरं प्राप्य जगद्वन्द्या भवन्ति च
ये शिवाय प्रयच्छन्ति दर्पणं सुमहाप्रभम् । भविष्यन्ति शिवस्याग्रे पार्षदत्वेन ते नराः
ग्रामराणि प्रयच्छन्ति देवदेवस्य शूलिनः । ग्रामरैर्वीज्यमानास्ते भविष्यन्ति जगत्त्रये
दीपदानं प्रयच्छन्ति महादेवालये नराः । तेजस्विनो भविष्यन्ति ते त्रैलोक्ये प्रदीपकाः
धूपं ये वै प्रयच्छन्ति शिवाय परमात्मने । यशस्विनो भविष्यन्ति उद्धरन्ति कुलद्वयम्
नैवेद्यं ये प्रयच्छन्ति भक्त्या हरिहराग्रतः । सिक्थे सिक्थे क्रतुफलं प्राप्नुवन्ति हिते नराः
* भग्नं शिवालयं ये च प्रकुर्वन्ति नरोत्तमाः । प्राप्नुवन्ति फलं ते वै द्विगुणं नात्र संशयः

नूतनं ये प्रकुर्वन्ति इष्टकैरश्मनाऽपि वा ।

स्वर्गे हिते प्रमोदन्ते यावत्तिष्ठति निर्मलम् । यशोभूमौ द्विजश्रेष्ठानात्र कार्या विचारणा

कारयन्ति च ये विप्राः प्रासादं बहुभूमिकम् ।

शिवस्याथ महाप्राज्ञाः प्राप्नुवन्ति परां गतिम् ॥ ५७ ॥

शुद्धं धवलितं ये च कुर्वन्ति हरमन्दिरम् । स्वीयं परकृतं चाऽपि तेऽपियान्ति परांगतिम्
वितानं ये प्रयच्छन्ति नराः सुकृतिनोऽपि हि ।

तारयन्ति कुलं कृत्स्नं शिवलोकंगताः पुनः ॥ ५९ ॥

ये च नादमयीं घण्टां निबध्नन्ति शिवालये ।

तेजस्विनः कीर्तिमन्तो भविष्यन्ति जगत्त्रये ॥ ६० ॥

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं चानुपश्यति ।

आढ्यो वाऽपि दरिद्रो वा सुखं दुःखात्प्रमुच्यते ॥ ६१ ॥

* जीर्णोद्धारं प्रकुर्वन्तीत्यर्थः ।

श्रद्धावान्भजतेयो वा शिवायपरमात्मने । कुलकोटिं समुद्भृत्यशिवेनसहमोदते ।
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासंपरातनम् । ऐन्द्रद्युम्नं च सम्वाद् यमस्य च महात्मनः
पुरा कृत्युगेह्यासीदिन्द्रसेनोनराधिपः । प्रतिष्ठानाधिपोवीरो मृगयारसिकःसदा
अब्रह्मण्यः सदाक्रूरः केवलासुतृपःसदा । परप्राणैर्निजप्राणान्पुष्पातिस खलःसदा
परस्त्रीलम्पटोऽत्यन्तंपरद्रव्येषुलोलुपः । ब्राह्मणाघातितास्तेन सुरापश्च निरन्तरम्
गुरुतल्पगतोऽत्यर्थसदासौवर्णतस्करः । तथाभूतानुगाः सर्वे राज्ञस्तस्यदुरात्मनः
एवं बहुविधं राज्यं चकार स दुरात्मवान् । ततःकालेनमहतापञ्चत्वं प्रापदुर्मतिः

तदायाम्यैश्च नीतोऽसाविन्द्रसेनो दुरात्मवान् ।

यमान्तिकमनुप्राप्तस्तदा राजा सकलमघः ॥ ६६ ॥

यमेन द्रष्टुस्तत्रासाविन्द्रसेनोऽग्रतः स्थितः ।

अभ्युत्थानपरो भूत्वा ननाम शिरसा शिवम् ॥ ७० ॥

दूतान्सम्भर्त्सयामासयमोर्धर्मभृतांवरः । पाशैर्बद्धं चेन्द्रसेनं मुक्त्वाप्रोवाचधर्मराट्
गच्छ पुण्यतमालोकान्भुङ्क्ष्व राजन्यसत्तम !

यावदिन्द्रश्च नाकेऽस्ति यावत्सूर्यो नभस्तले ॥ ७२ ॥

पञ्चभूतानियावच्चतावत्त्वंचसुखीभव । सुकृतीत्वं महाराजशिवभक्तोऽसिनित्यदा
यमस्य वचनंश्रुत्वा इन्द्रसेनोभ्यमभाषत । अहंशिवं नजानामिमृगयारसिकोह्यहम्
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य यमो भाष्यमभाषत । आहर प्रहरस्वेतिउक्तं चेद् सदात्वया
तेन कर्मविपाकेनसदापूतोऽसिमानद ! । तस्मात्त्वंगच्छ कैलासपर्वतंशङ्करमप्रति ॥
एवंसम्भाषमाणस्ययमस्य च महात्मनः । आगताःशिवदूतास्तेवृषारूढामहाप्रभाः

नीलकण्ठाः दशभुजाः पञ्चवक्त्रास्त्रिलोचनाः ।

कपर्दिनः कुण्डलिनः शशाङ्काङ्कितमौलयः ॥ ७८ ॥

तान्द्रष्ट्वा सहस्रोत्थाययमोर्धर्मभृतांवरः । पूजयामासतान्सर्वान्महेन्द्रप्रतिमांस्तदा
त्वरितेनैव ते सर्वे ऊर्ध्वैवस्वतं यमम् । अत्रागतो महाभाग इन्द्रसेनोऽमितद्युतिः

नाम्नः प्रवर्तको नित्यं रुद्रस्य च महात्मनः ॥ ८० ॥

श्रुत्वा च वचनंतेषांयमेनचपुरस्कृतः । इन्द्रसेनोविमानस्थःप्रेषितोऽहि शिवालयम्
आनीतोऽयंतदातैश्च पार्षदप्रवरोत्तमैः । शम्भुना हि तदा दृष्ट इन्द्रसेनोऽमितद्युतिः
अभ्युत्थायगतोरुद्रः परिष्वज्यतदानृपम् । अर्द्धासनगतंकृत्वा इन्द्रसेनं ततोऽब्रवीत्
किं दातव्यंनृपश्रेष्ठ ! प्रयच्छामि तवेप्सितम् । इतिश्रुत्वावचस्तस्यमहेशस्यतदानृपः

आनन्दाश्रुकणान्मुञ्चन्प्रेम्णा नोवाच किञ्चन ॥ ८३ ॥

तदाकृतोमहेशेनपार्षदोहिमहात्मना । चण्डोनाम्नाचविख्यातोमुण्डस्यचसखाप्रियः
नामोच्चारणमात्रेणरुद्रस्यपरमात्मनः । सिद्धिम्प्राप्तोहिपापिष्ठइन्द्रसेनोनराधिपः
हरे हरेति वै नाम्ना शम्भोश्चक्रधरस्यच । रक्षिता बहवोमर्त्याः शिवेनपरमात्मना
महेशान्नापरो देवो दृश्यते भुवनत्रये । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयः सदाशिवः ॥
पत्रैः पुष्पैःफलैर्वाऽपि जलैर्वाविमलैःसदा । करवीरैः पूज्यमानः शङ्करोवरदोभवेत्
करवीराद्दशगुणमर्कपुष्पं विशिष्यते । विभूत्यादिकृतं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ६०

शिवस्याङ्गुणलगाया तस्मात्तां धारयेत्सदा ।

ततस्त्रिपुण्ड्रे यत्पुण्यं तच्छृणुध्वं द्विजोत्तमाः ॥ ६१ ॥

सर्वपापहरंपुण्यंतच्छृणुध्वंद्विजोत्तमाः । स्तेनःकोऽपिमहापापोघातितोराजदूतकैः
तं खादितुं समायातः श्वा शिरस्युपरि स्थितः ।

नखान्तरालसंलग्ना रक्षा तस्यैव पापिनः ॥ ६३ ॥

ललाटेपतिता तस्य त्रिपुण्ड्राङ्कितमुद्रया । चैतन्येन विनातस्य देहमात्रैकलग्नया
कैलाशं तस्करो नीतो रुद्रदूतैस्ततस्तदा । विभूतेर्महिमानं तु को विशेषितुमर्हति
विभूत्या मण्डिताङ्गानां नराणां पुण्यकर्मणाम् ।

मुखे पञ्चाक्षरो येषां रुद्रास्तेनाऽत्र संशयः ॥ ६६ ॥

जटाकलापिनोयेव ये रुद्राश्चविभूषणाः । ते वै मनुष्यरूपेणरुद्रानास्त्यत्र संशयः

तस्मात्सदाशिवः पुष्पिः पूजनीयो हि नित्यशः ।

प्रातर्मध्याह्नकाले च सायं सन्ध्या विशिष्यते ॥ ६८ ॥

प्रातस्तु दर्शनाच्छम्भोर्नैशमेनो व्यपोहति ।

मध्याह्ने दर्शनाच्छम्भोः सप्तजन्मार्जितं नृणाम् ॥ ६६ ॥

पापंप्रणाशमायातिनिशायां नैव गम्यते । शिवेतिद्व्यक्षरं नाम महापापप्रणाशनम्

येषां मुखोद्गतं नृणां तैरिदं धार्यते जगत् ॥ १०० ॥

शिवाङ्गणे तु या भेरीस्थापिता पुण्यकर्मभिः । तस्यानादेन पूता वै येन पापपरताजनाः

पाखण्डिनोऽप्यसद्वादास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ १०१ ॥

पशोर्यस्य च सम्बद्धा चर्मणा च शिवा लये । नृभिर्यास्थापिता भेरी मृदंगमुरजादि च

स पशुः शिवसान्निध्यमाप्नोत्यत्र न संशयः ॥ १०२ ॥

तस्मात्तत्तं च विततं घनं सुषिरमेव च ।

श्वामराणि महार्हाणि मञ्चकाः शयनानि च ॥ १०३ ॥

गाथाश्च इतिहासाश्च गायनं च यथाविधि ।

बहुरूपादिकं शम्भोः प्रियाण्येतानि कल्पयेत् ॥ १०४ ॥

कल्पयित्वा च गच्छन्ति शिवलोकं हि पापिनः ।

सुधर्माणो महात्मानः शिवपूजाविशारदाः ॥ १०५ ॥

गुरोर्मुखाच्च सम्प्राप्तशिवपूजारताश्च ये ।

शिवरूपेण ये विश्वं पश्यन्ति कृतनिश्चयाः ॥ १०६ ॥

सम्यग्बुद्ध्या समाचारा वर्णाश्रमयुता नराः ।

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चाऽन्ये तथा नराः ॥ १०७ ॥

श्वपक्षोऽपि वरिष्ठः स शम्भोः प्रियतरो भवेत् । शम्भुनाऽधिष्ठितं सर्वं जगदेतच्चराचरम्

तस्मात्सर्वं शिवमयं ज्ञातव्यं सुविशेषतः । वेदैः पुराणैः शास्त्रैश्च तथोपनिषदैरपि

आगमैर्विचित्रैः शम्भुर्ज्ञातव्यो नात्र संशयः । निष्कामैश्च सकामैश्च पूजनीयः सदा शिवः

लोमश उवाच

कथयामि पुरावृत्तमितिहासं पुरातनम् । नन्दी नाम पुरावैश्यो ह्यवन्तीपुरमावसत्

शिवध्यानपरो भूत्वा शिवपूजां चकार सः । नित्यं तपोवनस्थं हि लिङ्गमेकं समर्चयत्

उषस्युषसि सौत्थाय प्रत्यहं शिववल्लभः । नन्दीलिङ्गार्चनरतो बभूवातिशयेन हि

पञ्चमोऽध्यायः] * नन्दीकृतविस्मयवर्णनम् *

लिङ्गं पञ्चामृतेनैव यथोक्तेनाभ्यषेचयत् । विप्रैः समावृतो नित्यं वेदवेदाङ्गपारगैः

यथा शास्त्रेण विधिना लिङ्गार्चनपरोऽभवत् ।

स्नापयित्वा ततः पुष्पैर्नानाश्चर्यसमन्वितैः ॥ ११५ ॥

मुक्ताफलैरिन्द्रनीलैर्गोमैदैश्च निरन्तरम् । वैडूर्यैश्चैव नीलैश्च माणिक्यैश्च तथाऽर्चयत्

एवं नन्दी महाभागो बहून्यवदानि चार्चयत् ।

विजनस्थं तदा लिङ्गं नानाभोगसमन्वितम् ॥ ११७ ॥

एकदा मृगयासक्तः किरातो भूतहिंसकः । अविवेकपरो भूत्वा मृगयारसिकः सदा

पापी पापसमाधारो विचरन् गिरिकन्दरे । अनेकश्वापदाकीर्णं हन्यमान इतस्ततः

एवं विचरमाणोऽसौ किरातो भूतहिंसकः । यदृच्छया गतस्तत्र लिङ्गं यत्र सुपूजितम्

उदकं वीक्षमाणोऽसौ तृषया पीडितो भृशम् ।

ततो वनेचरः शीघ्रं दृष्ट्वा तोये समाविशत् ॥ १२१ ॥

तीरे संस्थाप्य दुष्टात्मा तत्सर्वं मृगयादिकम् ।

गण्डूषोत्सर्जनं कृत्वा पीत्वा तोयं च निर्गतः ॥ १२२ ॥

शिवालयं ददर्शाऽग्रे अनेकाश्चर्यमण्डितम् ।

दृष्टं सुपूजितं लिङ्गं नानारत्नैः पृथक् पृथक् ॥ १२३ ॥

तथालिङ्गं समालक्ष्य यदा पूजां समाहरत् । रत्नानि सर्वभूतानि विधूतानि इतस्ततः

स्नपनं तस्य लिङ्गस्य कृतं गण्डूषवारिणा ।

करेणैकेन पूजार्थं बिल्वपत्राणि सोऽर्पयत् ॥ १२५ ॥

द्वितीयेन करेणैव मृगमांसं समर्पयत् । दण्डप्रणामसंयुक्तः सङ्कल्पं मनसाऽकरोत्

अद्यप्रभृति पूजां वै करिष्यामि प्रयत्नतः । त्वं मे स्वामी च भक्तोऽहमद्यप्रभृतिशङ्कर!

एवं नैयमिको भूत्वा किरातो गृहमागतः ।

नन्दी ददर्श तत्सर्वं किरातेन इतस्ततः ॥ १२८ ॥

चिन्तायुक्तोऽभवन्ननन्दी जातं किं छिद्रमद्य मे ।

कथितानि च विघ्नानि शिवपूजारतस्य च ॥

उपस्थितानि तान्येव मम भाग्यविपर्ययात् ॥ १२६ ॥
 एवं विभृशं सुचिरं प्रक्षाल्य शिवमन्दिरम् । यथागतेन मार्गेण नन्दीस्वगृहमागतः
 ततो नन्दिनमागत्य पुरोध्या गतमानसम् । अब्रवीद्वचनं तं तु कस्मात्त्वं गतमानसः
 पुरोहितं प्रति तदा नन्दी वचनमब्रवीत् ॥ १३२ ॥
 अद्यदृष्टंमयाविप्र! अमेध्यं शिवसन्निधौ । केनेदं कारितं तत्र न जानामि कथञ्चन ॥
 ततः पुरोध्या वचनं नन्दिनं चाब्रवीत्तदा । येन विस्खलितं तत्र रत्नादीनां प्रपूजनम्
 सोऽपि मूढो न सन्देहः कार्याकार्येषु भन्दधीः ॥ १३४ ॥
 तस्माच्चिन्ता न कर्तव्या त्वया अणुरपि प्रभो ।
 प्रभाते च मया सार्द्धं गम्यतां तच्छिवालयम् ॥ १३५ ॥
 निरीक्षणार्थं दुष्टस्य तत्कार्यविद्वाम्यहम् । एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नन्दी तस्य पुरोधसः
 आस्थितः स्वगृहे नक्तं दूयमानेन चेतसा ।
 तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामाह्वय च पुरोधसम् ॥ १३७ ॥
 गतः शिवालयं नन्दीसमं तेन महात्मना । ततो दृष्टं पूर्वदिनं कृतं तेन दुरात्मना ॥
 सम्यक्प्रपूजनं कृत्वा नानारत्नपरिच्छदम् ।
 पञ्चोपचारसंयुक्तं चैकादश्यन्वितं तथा ॥ १३९ ॥
 अनेक स्तुतिभिः स्तुत्वा गिरीशं ब्राह्मणैः सह ।
 तदा यामद्वयं जातं स्तूयमानस्य नन्दिनः ॥ १४० ॥
 आयातो हि महाकालस्तथारूपो महाबलः ।
 कालरूपो महारौद्रो धनुष्पाणिः प्रतापवान् ॥ १४१ ॥
 तं दृष्ट्वा भयवित्रस्तो नन्दी स विललाप ह ।
 पुरोध्याश्चैव सहसा भयभीतस्तदाऽभवत् ॥ १४२ ॥
 किरातेन कृतं तत्र यथापूर्वमविस्खलम् । तां पूजां प्रपदाऽऽहत्य बिल्वपत्रं समर्पयत्
 ह्वयनं तस्य कृत्वा च ततो गण्डध्वारिणा ।
 नैवेद्यं तत्पलं चैव किरातः शिवमर्पयत् ॥ १४४ ॥

दण्डवत्पतितो भूमावुत्थाय स्वगृहं गतः । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं चिन्तयामास वै चिरम्
 पुरोधसा सह तदा नन्दी व्याकुलचेतसा । तेन चाकारिता विप्रा बहवो वेदवादिनः
 निवेद्य तेषु तत्सर्वं किरातेन च यत्कृतम् ।
 किं कार्यमथ भो विप्रा! कथ्यतां च यथातथम् ॥ १४७ ॥
 सम्प्रधार्य ततः सर्वे मिलित्वा धर्मशास्त्रतः ।
 ऊचुः सर्वे तदा विप्रा नन्दिनं चाऽतिशङ्किनम् ॥ १४८ ॥
 इदं विघ्नं समुत्पन्नं दुर्निवार्यं सुरैरपि । तस्मादानय लिङ्गं स्वस्वगृहं वैश्यसत्तम!
 तथेति मत्वाऽसौ नन्दी शिवस्योत्पादनं तदा ।
 कृत्वा स्वगृहमानीय प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ॥ १५० ॥
 सुवर्णपीठिकां कृत्वा नवरत्नसुशोभिताम् । उपचारैरेनेकैश्च पूजयामास वै तदा
 अथापरेद्युरायातः किरातः शिवमन्दिरम् । यावद्विलोकयामास लिङ्गमैशं दृष्ट्वान्
 मौनं विहाय सहसा ह्याक्रोशन्निदमब्रवीत् ।
 हे शम्भो ! क गतोऽसि त्वं दर्शयाऽऽत्मानमद्य वै ॥ १५३ ॥
 न दृष्टोऽसि मया त्वं हि त्यजाम्यद्यकलेवरम् ।
 हे शम्भो ! हे जगन्नाथ ! त्रिपुरान्तकर ! प्रभो ! ॥ १५४ ॥
 हे रुद्र ! हे महादेव ! दर्शयाऽऽत्मानमात्मना ।
 एवं साक्षेपमधुरैर्वाक्यैः क्षिप्तः सदाशिवः ॥ १५५ ॥
 किरातेन ततो रङ्गुर्वीरोऽसौ जागरं स्वकम् ।
 विभेदाऽऽशु ततो बाहूना स्फोट्यैव रुषाऽब्रवीत् ॥ १५६ ॥
 हे शम्भो दर्शयात्मानं कुतो मां त्यज्य यास्यसि ॥ १५७ ॥
 इति क्षिप्त्वा ततोऽन्त्राणि मांसमुत्कृत्य सर्वतः ।
 तस्मिन्गते करेणैव किरातः सहसाऽक्षिपत् ॥ १५८ ॥
 स्वस्थं च हृदयं कृत्वा स स्तौतत्सरसि ध्रुवम् । तथैव जलमानीय बिल्वपत्रं त्वरान्वितः
 पूजयित्वा यथान्यायं दण्डवत्पतितो भुवि ॥ १६० ॥

ध्यानस्थितस्ततस्तत्रकिरातःशिवसन्निधौ । प्रादुर्भूतस्तदारुद्रःप्रमथैःपरिवारितः
कर्पूरगौरौद्युतिमान् कपर्दीं चन्द्रशेखरः । तं गृहीत्वाकरेरुद्र उवाचपरिसान्त्वयन्

भो भो वीर ! महाप्राज्ञ मद्भक्तोऽसि महामते !

वरं वृणीष्वऽऽत्महितं यत्तेऽभिलिषितं महत् ॥ १६३ ॥

एवमुक्तः स रुद्रेण महाकालो मुदान्विताः ।

पपात दण्वद्भूमौ भक्त्या परमया युतः ॥ १६४ ॥

ततो रुद्रं बभाषे स वरं सम्प्रार्थयाम्यहम् ।

अहं दासोऽस्मि ते रुद्र त्वं मे स्वामी न संशयः ॥ १६५ ॥

एतद् बुद्ध्वाऽऽत्मनो भक्तिं देहि जन्मनि जन्मनि ।

त्वं माता च पिता त्वं च त्वं बन्धुश्च सखा हि मे ॥ १६६ ॥

त्वं गुरुस्त्वं महामन्त्रो मन्त्रवेद्योऽसि सर्वदा ।

तस्मात्त्वदपरं नान्यत्त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥ १६७ ॥

निष्कामं वाक्यमाकर्ण्य किरातस्यतदाभवः । ददौपार्षदमुख्यत्वंद्वारपालत्वमेवच

तदा डमरुनादेन नादितं भुवनत्रयम् । भेरीभाङ्कारशब्देन शङ्खानां निनदेन च ॥

तदा दुन्दुभयो नेदुः पटहाश्च सहस्रशः ।

नन्दी तं नादमाकर्ण्य विस्मयात्स्वरितो ययौ ॥ १७० ॥

तपोवनं यत्र शिवःस्थितः प्रमथसम्भृतः । किरातोहितथादृष्टोनन्दिनाद्यतदाभृशम्

उवाच प्रश्रितो वाक्यं स नन्दी विस्मयान्वितः ।

किरातं स्तोतुकामोऽसौ परमेण समाधिना ॥ १७२ ॥

इहानीतस्त्वया शम्भुस्त्वं भक्तोऽसि परन्तप ! ।

त्वं भक्तोऽहमिह प्राप्तो मां निवेद्य शङ्करे ॥ १७३ ॥

तच्छ्रुत्वावचनंतस्य किरातस्त्वरयान्वितः । नन्दिनं च करे गृह्य शङ्करं समुपागतः

प्रहस्य भगवान् रुद्रः किरातं वाक्यमब्रवीत् ।

कोऽयं त्वया समानीतो गणानामिह सन्निधौ ॥ १७५ ॥

किरात उवाच

विज्ञप्तोऽसौ किरातेन शङ्करोलोकशङ्करः । तव भक्तः सदा देव ! तव पूजारतोह्यसौ
प्रत्यहं रत्नमाणि क्यैः पुष्पैश्चोच्चावच्चैरपि । जीवितेन धनेनाऽपि पूजितोऽसि न संशयः
तस्माज्जानीहि मन्मित्रं नन्दिनं भक्तवत्सल ! ॥ १७८ ॥

महादेव उवाच

न जानामि महाभाग ! नन्दिनं वैश्यचर्चितम् ।

त्वं मे भक्तः सखाचेति महाकाल ! महामते ! ॥ १७९ ॥

उपाधिरहितायेद्येऽपि चैव मनस्विनः । तेऽतीव मे प्रिया भक्तास्ते विशिष्टानरोत्तमाः

किरात उवाच

तव भक्तोऽहं तात स च मे प्रियकृत्तरः । तावुभौ स्वीकृतौ तेन पार्षदत्वेन शम्भुना

ततो विमानानि बहूनि तत्र समागतान्येव महाप्रभाणि ।

किरातवर्येण स वैश्यवर्य उद्धारितस्तेन महाप्रमेण ॥ १८२ ॥

कैलासं पर्वतं प्राप्तौ विमानैर्वेगवत्तरैः । सारूप्यमेव सम्प्राप्तावीश्वरेण महात्मना
निराजितौ गिरिजया शिवेन सहितौ तदा । उवाचेदंततो देवी प्रहस्य गजगामिनी

यथा त्वं हि महादेव ! तथा चैतौ न संशयः ।

स्वरूपेण च गत्या च हास्यभावैः सुपूजितौ ॥ १८५ ॥

मया त्वमेक एवाऽऽसीः सेवितो वै न संशयः ।

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा किरातो वैश्य एव च ॥ १८६ ॥

सद्यः पराङ्मुखौ भूत्वा शङ्करस्य च पश्यतः ।

भवावस्त्वनुकम्प्यौ च भवता हि त्रिलोचन ! ॥ १८७ ॥

तव द्वारि स्थितौ नित्यं भवावस्ते नमोनमः ॥ १८८ ॥

तयोर्भावं स भगवान्विदित्वा प्रहसन्भव ।

उवाच परया भक्त्या भवतोरस्तु वाञ्छितम् ॥ १८९ ॥

तदा प्रभृति द्वावेतौ द्वारपालौ बभूवुः ।

शिव द्वारि स्थितौ विप्रा मध्याह्ने शिवदर्शिनौ ॥ १६० ॥

एको नन्दी महाकालो द्वावेतौ शिववल्लभौ ।

ऊचतुस्तौ मुदायुकावेक एव सदाशिवः ॥ १६१ ॥

एकाङ्गुलि समुद्धृत्य महादेवोऽभ्यभाषत ।

तथा नन्दी उवाचेदमुद्धृत्य स्वाङ्गुलिद्वयम् ॥ १६२ ॥

एवं सञ्ज्ञान्वितौ द्वारि तिष्ठतस्तौ महात्मनः ।

शङ्करस्य महाभागाः शृण्वन्तु ऋषयो ह्यमी ॥ १६३ ॥

शैलादेनपुराप्रोक्तं शिवधर्ममनन्तकम् । प्राणिनां कृपया विप्राः सर्वेषां दुष्कृतात्मनाम्

ये पापिनोऽप्यधर्मिष्ठा अन्ध्रा मूकाश्च पङ्गवः ।

कुलहीना दुरात्मानः श्वपचा अपि मानवाः ॥ १६५ ॥

यादृशास्तादृशाश्चाऽन्ये शिवभक्तिपुरस्कृताः ।

तेऽपि गच्छन्ति सान्निध्यं देवदेवस्य शूलिनः ॥ १६६ ॥

लिङ्गं सिक्तामयं ये च पूजयन्ति विपश्चितः ।

ते रुद्रलोकं गच्छन्ति नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १६७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवभक्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः

लिङ्गप्रतिष्ठावर्णनम्

ऋषय ऊचुः

लिङ्गे प्रतिष्ठाञ्च कथं शिवं हित्वा प्रवर्तिता । तत्कथ्यतां महाभाग! परं शुश्रूषतां हिनः

लोमश उवाच

यदा दारुवने शम्भुर्भिक्षार्थं प्राचरत्प्रभुः ॥ २ ॥

दिग्म्बरो मुक्तजटाकलापो वेदान्तवेद्यो भुवनैकभर्ता ।

स ईश्वरो (सर्वेश्वरो) ब्रह्मकपालधारी योशीश्वराणां परमः परश्च ॥ ३ ॥

अणोरणीयान्मह तो महीयान्महानुभावो भुवनाधिपो महान् ।

स ईश्वरो भिक्षुरूपी महात्मा भिक्षाटनं दारुवने चकार ॥ ४ ॥

मध्याह्न ऋषयो विप्रास्तीर्थं जग्मुः स्वकाश्रमात् ।

तदानीमेव सर्वास्ता ऋषिभार्याः समागताः ॥ ५ ॥

विलोकयन्तः शम्भुं तमाचख्युश्च परस्परम् ।

कोऽसौ भिक्षुरूपोऽयमागतोऽपूर्वदर्शनः ॥ ६ ॥

अस्मै भिक्षां प्रयच्छामो वयं च सखिभिः सह ।

तथेति गत्वा सर्वास्ता गृहेभ्य आनयन्मुदा ॥ ७ ॥

भिक्षान्नं विविधं श्लक्ष्णं सोपचारं च शक्तितः । प्रदत्तं भक्षितं तेन देवदेवेन शूलिना

काचित्प्रियतमं शम्भुं बभाषे विस्मयान्विता ।

कोऽसि त्वं भिक्षुको भूत्वा आगतोऽत्र महामते ! ॥ ८ ॥

ऋषीणामाश्रमं शुद्धं किमर्थं नो निषीदसि । तयोक्तोऽपि तदा शम्भुर्वभाषे प्रहसन्निव

ईश्वरोऽहं सुकेशान्ते पावने प्राप्तवानिमम् ।

ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा ऋषिभार्या उवाच तम् ॥ ११ ॥

ईश्वरोऽसि महाभाग कैलासपतिरेव च । एकाकिनः कथं देव ! भिक्षार्थमटनंतव

एवमुक्तस्तथा शम्भुः पुनस्तामब्रवीद्वचः ।

दाक्षायण्या विरहितो विचरामि दिगम्बरः ॥ १२ ॥

मिक्षादनार्थं सुश्रोणि ! सङ्कल्पपरहितः सदा ।

तथा सत्या चिना किञ्चित् स्त्रीमात्रं मम भामिनि !

न रोचते विशालाक्षि ! सत्यं प्रतिवदामि ते ॥ १३ ॥

तस्योक्तं वचनं श्रुत्वा उवाच कमलेक्षणा । स्त्रियो हि सुखसंस्पर्शाः पुरुषस्य न संशयः

ताः स्त्रियो वर्जिता शम्भो ! त्वादृशेन विपश्चिता ॥ १६ ॥

इति च प्रमदाः सर्वा मिलिता यत्र शङ्करः । मिक्षापात्रं च तच्छम्भोः पूरितं च महागुणैः

अन्नैश्चतुर्विधैः पद्भीरुसैश्च परिपूरितम् । यदा शम्भुर्गन्तुकामः केठाशं पर्वतं प्रति

तदा सर्वा विप्रपत्न्यो ह्यन्वगच्छन्मुदान्विताः ॥ १८ ॥

गृहकार्यपरित्यज्य चेरुस्तद्गतमानसाः । गतासु तासु सर्वासु पत्नीपुत्रपुत्रपुत्रिणाः

यावदाश्रममभेत्यतावच्छून्यं व्यलोकयन् । परस्परमथोचुस्ते पत्न्यः सर्वाः कुतो गताः

न विदामोऽथ वै सर्वाः केन नष्टेन चाहताः ।

एवं विमृश्यमानास्ते विचिन्वन्तस्ततस्ततः ॥ २१ ॥

समपश्यन्ततः सर्वे शिवस्यानुगताश्चताः । शिवं दृष्ट्वा तु सम्प्राप्ता ऋषयस्तेरुषान्विताः

शिवस्याथाऽग्रतो भूत्वा ऊचुः सर्वे त्वरान्विताः ।

किं कृतं हि त्वया शम्भो ! विरक्तेन महात्मना ॥

परदारापहर्त्ताऽसि त्वमृषीणां न संशयः ॥ २३ ॥

एवं क्षिप्तः शिवो मौनी गच्छमानोऽपि पर्वतम् ।

तदा स ऋषिभिः प्राप्तो महादेवोऽव्ययस्तथा ॥ २४ ॥

यस्मात्कलत्रहर्ता त्वन्तस्मात्पण्डो भवत्वयम् । एवं शतः समुनिर्मिलिङ्गं तस्यापतद्भुवि

भूमिप्रातं च तल्लिङ्गं ववृथे तरसा महत् ॥ २५ ॥

आवृत्य सप्तपातालान्क्षणाल्लिङ्गमधोऽर्धतः ।

व्याप्य पृथ्वीं समग्रां च अन्तरिक्षं समावृणोत् ॥ २६ ॥

स्वर्गाः समावृताः सर्वे स्वर्गातीतमथाभवत् ।

न मही न च दिक्चक्रं न तोयं न च पावकः ॥ २७ ॥

तच्च बायुर्नवाऽऽकाशं नाहंकारो न वामहत् । न चाव्यक्तं न कालश्च न महाप्रकृतिस्तथा

नासीद्द्वैतविभागं च सर्वं लीनं च तत्क्षणात् ।

यस्माल्लीनं जगत्सर्वं तस्मिन् लिङ्गे महात्मनः ॥ २८ ॥

लयनाल्लिङ्गमित्येवं प्रवदन्ति मनीषिणः । तथाभूतं वर्द्धमानं दृष्ट्वा तेऽपि सुरर्षयः

ब्रह्मेन्द्रविष्णुवायवश्चिलोकपालाः सपत्न्याः ।

विस्मया विष्टमनसः परस्परमथाऽब्रुवन् ॥ ३० ॥

किमायामं च विस्तारं कञ्चान्तः क्व च पीठिका ।

इति चिन्तान्वितो विष्णुमूचुः सर्वे सुरास्तदा ॥ ३२ ॥

देवा ऊचुः

अस्य मूलं त्वया विष्णो ! पद्मोद्भव ! च मस्तकम् ।

युवाभ्यां च विलोक्यं स्यात्स्थाने स्यात्परिपालकौ ॥ ३३ ॥

श्रुत्वा तु तौ महाभागौ वैकुण्ठकमलोद्भवौ । विष्णुर्गतो हि पातालं ब्रह्मा स्वर्गजगाम ह

स्वर्गं गतस्तदा ब्रह्मा अवलोकनतत्परः । नापश्यत्तत्र लिङ्गस्य मस्तकं च विचक्षणः

तथागतेन मार्गेण प्रत्यावृत्त्या वज्रसम्भवः । मेरुपृष्ठमनुप्राप्तः सुरभ्या लक्षितस्ततः

स्थिताया केतकीच्छाया मुवाच मधुरं वचः । तस्यावचनमाकर्ण्य सर्वलोकपितामहः

उवाच प्रहसन्वाक्यं छलोक्त्या सुरभिं प्रति ॥ ३७ ॥

लिङ्गं महाद्भुतं दृष्ट्वेव न्यासं जगत्त्रयम् । दर्शनार्थं च तस्यान्तर्देवैः सम्प्रेषितोऽस्म्यहम्

न दृष्टं मस्तकं तस्य व्यापकस्य महात्मनः । किंवक्ष्येऽहं च देवाग्रो चिन्तामेवातिवर्तते

लिङ्गस्य मस्तकं दृष्टं देवानां च मृषावदेः । ते सर्वे यदिव क्षयन्ति इन्द्राद्या देवतागणाः

ते सन्ति साक्षिणो देवा अस्मिन्नर्थे वद त्वयम् ।

अर्थेऽस्मिन्भव साक्षी त्वं केतक्या सह सुव्रते ॥ ४१ ॥

तद्वचः शिरसा गृह्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । केतकी सहिता तत्र सुरभी तदमानयत् ॥

एवं समागतो ब्रह्मा देवाग्रो समुवाच ह ॥ ४३ ॥
 लिङ्गस्य मस्तकं देवा दृष्टवानहमद्भुतम् । समीचीनं चर्चितं च केतकीदलसंयुतम् ॥
 विशालं विमलं श्लक्ष्णं प्रसन्नतरुद्भुतम् । रम्यं च रमणीयं च दर्शनीयं महाप्रमम् ॥
 एतादृशं मयादृष्टं न दृष्टं तद्विनाकचित् । ब्रह्मणोहि वचः श्रुत्वासुराविस्मयमाययुः ॥
 एवं विस्मयपूर्णास्तेन्द्राद्या देवतागणाः ।
 तिष्ठन्ति तावत्सर्वेशो विष्णुरध्यात्मदीपकः ॥ ४७ ॥
 पातालादागतः सद्यःसर्वेषामवदस्वरन् । तस्याप्यन्तो न दृष्टो मे ह्यवलोकनतत्परः ॥
 विस्मयो मे महाजातः पातालात्परतश्चरन् ।
 अतलं सुतलं चाऽपि धितलं च रसातलम् ॥ ४९ ॥
 तथा गतस्तलंचैवपातालं च तथातलम् । तलातलानितान्येवं शून्यवद्यद्विभाव्यते ॥
 शून्यादपि च शून्यं च तत्सर्वं सुनिरीक्षितम् ।
 न मूलं च न मध्यश्च चान्तो ह्यस्य न विद्यते ॥ ५१ ॥
 लिङ्गरूपी महादेवो येनेदं धार्यतेजगत् । यस्यप्रसादादुत्पन्ना यूयं च ऋषयस्तथा ॥
 श्रुत्वा सुराश्च ऋषयस्तस्य वाक्यमपूजयन् ।
 तदा विष्णुस्वाचेदं ब्रह्माणं प्रहसन्निव ॥ ५३ ॥
 दृष्टंहिचेत्त्वया ब्रह्मन्मस्तकंपरमार्थतः । साक्षिणःकेत्वया तत्र अस्मिन्नर्थे प्रकल्पिताः ॥
 आकर्ण्यवचनं विष्णोर्ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 उवाच त्वरितेनैव केतकी सुरभीति च ॥ ५५ ॥
 ते देवाममसाक्षित्वेजानीहि परमार्थतः । ब्रह्मणो हिवचः श्रुत्वासर्वे देवास्त्वरान्विताः ॥
 आह्वानं चक्रिरे तस्याः सुरभ्याश्च तथा सह ।
 आगते तत्क्षणादेव कार्यार्थं ब्रह्मणस्तदा ॥ ५७ ॥
 इन्द्राद्यैश्च तदा देवैरुक्ता च सुरभीततः । उवाच केतकी सार्द्धं दृष्टो वै ब्रह्मणा सुराः ॥
 लिङ्गस्य मस्तको देवाः केतकीदलपूजितः । तदानभोगतावाणी सर्वेषां शृण्वतामभूत् ॥
 सुरभ्या चैव यत्प्रोक्तं केतक्या च तथा सुराः ।

तन्मृषोक्तं च जानीध्वं न दृष्टो ह्यस्य मस्तकः ॥ ६० ॥
 तदा सर्वेऽथ विबुधाः सेन्द्रावैविष्णुना सह । शेषुश्च सुरभिरोषान्मृषावादनतत्पराम् ॥
 मुखेनोक्तं त्वयाऽद्यैवमनृतं च तथा शुभम् । अपवित्रं मुखं तेऽस्तु सर्वधर्मबहिष्कृतम् ॥
 सुगन्धकेतकीचाऽपि अयोग्या त्वं शिवार्चने ।
 भविष्यसि न सन्देहो अनृता चैव भामिनी ॥ ६३ ॥
 तदानभोगतावाणी ब्रह्माणं च शशाप वै । मृषोक्तं च त्वया मन्दः किमर्थं बालिशेन हि ॥
 भृगुणा ऋषिभिः साकं तथैव च पुरोधसा ।
 तस्माद्यूयं न पूज्याश्च भवेयुः क्लेशभागिनः ॥ ६५ ॥
 ऋषयोऽपि च धर्मिष्ठास्तत्त्ववाक्यबहिष्कृताः ।
 विवादनिरता मूढा अतत्त्वज्ञाः समत्सराः ॥ ६६ ॥
 याचकाश्चावदान्याश्च नित्यं स्वज्ञानघातकाः ।
 आत्मसंभाविताः स्तब्धाः परस्परविनिन्दकाः ॥ ६७ ॥
 एवं शताश्च मुनयो ब्रह्माद्या देवतास्तथा । शिवेन शतास्ते सर्वे लिङ्गं शरणमाययुः ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे श्रीशिवलिङ्गमाहात्म्ये ब्रह्मादिशापवृत्तान्तवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६॥

सप्तमोऽध्यायः

देवैर्लिङ्गस्तुतिकरणम्

लोमश उवाच

तदा च ते सुराः सर्वे ऋषयोऽपि भयान्विताः । ईडिरे लिङ्गमैशं च ब्रह्माद्या ज्ञानविह्वलाः ॥
 ब्रह्मोवाच

त्वं लिङ्गरूपी तु महाप्रभावो वेदान्तवेद्योऽसि महात्मरूपी ।
 येनैव सर्वे जगदात्ममूलं कृतं सदानन्दपरेण नित्यम् ॥ २ ॥

त्वं साक्षी सर्वलोकानां हर्ता त्वं च विचक्षणः ।

रक्षणोऽसि महादेव! भैरवोऽसि जगत्पते ! ॥ ३ ॥

त्वया लिङ्गस्वरूपेण व्याप्तमेतज्जगत्त्रयम् । ध्रुवाश्चैव वयं नाथ! मायामोहितचेतसः
अहं सुराऽसुराः सर्वे यक्षगन्धर्वराक्षसाः । पन्नगाश्च पिशाचाश्च तथा विद्याधरा ह्यमी

त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा त्वं हि देवो जगत्पतिः ।

कर्ता त्वं भुवनस्याऽस्य त्वं हर्ता पुरुषः परः ॥ ६ ॥

ब्राह्मस्माकं महादेव! देवदेवनमोऽस्तुते । एवं स्तुतो हि वै धात्रालिङ्गरूपी महेश्वरः

ऋषयः स्तोतुकामास्ते महेश्वरमकलमम् ।

अस्तुवन्गीभिर्ग्याभिः श्रुतिगीताभिरादृताः ॥ ८ ॥

ऋषय ऊचुः

अज्ञानिनो वयं कामाच्च विद्वामोऽस्य संस्थितिम् ।

त्वं ह्यात्मा परमात्मा च प्रकृतिस्त्वं विभाविनी ॥ ९ ॥

त्वमेव माता च पिता त्वमेव त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव ।

त्वमीश्वरो वेदविदेकरूपो महानुभावैः परिचिन्त्यमानः ॥ १० ॥

त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसाम् ।

सर्वं भवति यस्मात्त्वत्तस्मात्सर्वोऽसि नित्यदा ॥ ११ ॥

यस्माच्च सम्भवत्येतत्तस्माच्छम्भुरिति प्रभुः ॥ १२ ॥

त्वत्पादपङ्कजं प्राप्ता वयं सर्वे सुरादयः । ऋषयो देवगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ॥

तस्माच्च कृपया शम्भो पाह्यस्माञ्जगतः पते! ॥ १४ ॥

महादेव उवाच

शृणु ध्वंतुवद्योमेऽद्यक्रियतां च वरान्वितैः । विष्णुं सर्वे प्रार्थयन्तु त्वरितेन तपोधनाः

तस्य तद्रघनं श्रुत्वा शङ्करस्य महात्मनः । विष्णुं सर्वे नमस्कृत्य ईडिरेचत दासुराः

देवा ऊचुः

विद्याधराः सुरगणा ऋषयश्च सर्वे त्रातास्त्वयाऽद्य सकला जगदेकबन्धो !

तद्रत्नपाकर! जनान्परिपालयाऽद्य त्रैलोक्यनाथ! जगदीश! जगन्निवास! ॥ १७ ॥

प्रहस्य भगवान्विष्णुं रुवाचेदं वचस्तदा । दैत्यैः प्रपीडिता यूयं रक्षिताश्च पुरामया
अद्यैव भयमुत्पन्नं लिङ्गादस्माच्चिरन्तनम् । न शक्यते मया त्रातुमस्मालिङ्गभयात्सुराः

अच्युते नैव मुक्तास्ते देवाश्चिन्तान्विता भवन् ।

तदा नभोगता वाणी उवाचाश्वाऽस्य वै सुरान् ॥ २० ॥

एतलिङ्गं सम्भृणुष्व पूजनाय जनार्दन ! पिण्डीभूत्वामहाबाहोरक्षस्व सघराश्वरम्

तथेति मत्वा भगवान्वीरभद्रोऽभ्यपूजयत् ॥ २१ ॥

ब्रह्मादिभिः सुरगणैः सहितैस्तदानीं सम्पूजितः शिवविधानरतो महात्मा ।

सवीरभद्रः शशिशेखरोऽसौ शिवप्रियो रुद्रसमस्त्रिलोक्याम् ॥ २२ ॥

लिङ्गस्यार्चनयुक्तोऽसौ वीरभद्रोऽभवत्तदा । तद्रूपस्यैव लिङ्गस्य येन सर्वमिदं जगत्

उद्भाति स्थितिमाप्नोति तथा विलयमेति च ।

तलिङ्गं लिङ्गमित्याहुर्लयनात्तत्त्वचित्तमाः ॥ २४ ॥

ब्रह्माण्डगोलकैर्व्याप्तं तथारुद्राक्षभूषितम् । तथालिङ्गं महज्जातं सर्वेषां दुरतिक्रमम्

तदा सर्वेऽथ विबुधा ऋषयो वै महाप्रभाः ।

तुष्टुबुधश्च महालिङ्गं वेदवादैः पृथक् पृथक् ॥ २६ ॥

अरोरणीयांस्त्वं देव! तथा त्वं महतो महान्

तस्मात्त्वया विधातव्यं सर्वेषां लिङ्गपूजनम् ॥ २७ ॥

तदानीमेव सर्वेण लिङ्गं च बहुशः कृतम् । सत्ये ब्रह्मेश्वरं लिङ्गं वैकुण्ठे च सदा शिवः

अमरावत्यां सुप्रतिष्ठममरेश्वरसञ्ज्ञकम् ।

वरुणेश्वरं च वारुण्यां याम्यां कालेश्वरं प्रभुम् ॥ २९ ॥

नैऋतेश्वरं च नैऋत्यां वायव्यां पावनेश्वरम् ।

केदारं मृत्युलोके च तथैव अमरेश्वरम् ॥ ३० ॥

ओङ्कारं नर्मदायां च महाकालं तथैव च । काश्यां विश्वेश्वरं देवं प्रयागे ललितेश्वरम्

त्रियम्बकं ब्रह्मगिरौ कलौ भद्रेश्वरं तथा । द्राक्षारामेश्वरं लिङ्गं गङ्गासागरसङ्गमे

सौराष्ट्रे च तथा लिङ्गं सोमेश्वरमिति स्मृतम् ।

तथा सर्वेश्वरं चिन्ध्ये श्रीशैले शिखरेश्वरम् ।

कान्त्यां मलालनाथं (कामदंमल्लिनाथं) च सिंहनाथं च सिङ्ग (ह) ले ॥ ३३ ॥

विरूपाक्षं तथा लिङ्गं कोटिशङ्करमेव च । त्रिपुरान्तकं च भीमेश ममरेश्वरमेव च

भोगेश्वरं च पाताले हाटकेश्वरमेव च । एवमादीन्यनेकानि लिङ्गानि भुवनत्रये ॥

स्थापितानि तदा देवैर्विश्वोपकृतिहेतवे ॥ ३५ ॥

लिङ्गेशैश्च तथा सर्वैः पूर्णमासीजगत्त्रयम् ।

तथा च वीरभद्रांशाः पूजार्थममरैः कृताः ॥ ३६ ॥

तत्रविंशतिसंस्कारास्तेषामष्टाधिकाभवन् ।

कथिताः शङ्करेणैव लिङ्गस्यार्चनसूचकाः ॥ ३७ ॥

सन्ति रुद्रेण कथिताः शिवधर्माः सनातनाः ।

वीरभद्रो यथा रुद्रस्तथाऽन्ये गुरवः स्मृताः ॥ ३८ ॥

गुरोर्जाताश्च गुरवो विख्याता भुवनत्रये । लिङ्गस्य महिमानंतु नन्दी जानाति तत्त्वतः

तथा स्कन्दो हि भगवानन्ये ते नामधारकाः ।

यथोक्ताः शिवधर्मा हि नन्दिना परिकीर्त्तिताः ॥ ४० ॥

शैलादेन महाभागा विचित्रालिङ्गधारकाः । शवस्त्रोपरि लिङ्गं च त्रियते च पुरातनैः

लिङ्गेन सह पञ्चत्वं लिङ्गेन सह जीवितम् । एते धर्माः सुप्रतिष्ठाः शैलादेन प्रतिष्ठिताः

धर्मः पाशुपतः श्रेष्ठः स्कन्देन प्रतिपालितः ॥ ४३ ॥

* शुद्धा पञ्चाक्षरी विद्या प्रासादी तदनन्तरम् ।

पञ्चाक्षरी तथा विद्या प्रासादस्य च दीपिका ॥ ४४ ॥

स्कन्दात्तत्समनुप्राप्तमगस्त्येन महात्मना । पञ्चादाचार्यभेदेन ह्यागमावहवोऽभवन्

किं नु वै बहुनोक्तेन शिवइत्यक्षरद्वयम् । उच्चारयन्ति ये नित्यं ते रुद्रा नाऽत्र संशयः

सतां मार्गपुरस्कृत्य ये सर्वे ते पुरातनकाः । वीरामाहेश्वराज्ञेयाः पापक्षयकरानृणाम्

* प्रासादः प्रणवः -- इति मन्त्रशास्त्रे प्रणवस्य प्रासाद बीजसंज्ञा ।

प्रसङ्गेनानुषङ्गेण श्रद्धया च यदृच्छया ।

शिवभक्तिप्रकुर्वन्ति ये वै ते यान्ति सद्गतिम् ॥ ४८ ॥

शृणुध्वं कथयामीह इतिहासं पुरातनम् ।

कृतं शिवालये यच्च पतङ्गया मार्जनं पुरा ॥ ४९ ॥

आगता भक्षणार्थं हि नैवेद्यं केन चार्पितम् ।

मार्जनं रजसस्तस्याः पक्षाभ्यामभवत्पुरा ॥ ५० ॥

तेन कर्मविपाकेन उत्तमं स्वर्गमागता । भुक्त्वा स्वर्गसुखं चोग्रं पुनः संसारमागता

काशिराजसुता जाता सुन्दरी नाम विश्रुता ।

पूर्वाभ्यासाच्च कल्याणी बभूव परमा सती ॥ ५२ ॥

उपस्युपसितन्वङ्गी शिवद्वाररता सदा । सम्मार्जनं च कुरुते भक्त्या परमया युता

स्वयमेव तदा देवी सुन्दरी राजकन्यका ।

तथा भूतां च तां दृष्ट्वा ऋषिस्त्रालकोऽब्रवीत् ॥ ५४ ॥

सुकुमारी सतीवाले स्वयमेव कथं शुभे ! सम्मार्जनं च कुरुष्व कन्यकेतवं शुचिस्मिते !

दासी दास्यश्च बहवः सन्ति देवि ! तदाग्रतः ।

तवाज्ञया करिष्यन्ति सर्वं सम्मार्जनादिकम् ॥ ५६ ॥

ऋषेस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्येदमुवाच ह । शिवसेवां प्रकुर्वाणाः शिवभक्तिपुरस्कृताः

ये नराश्चैव नार्यश्च शिवलोकं व्रजन्ति वै ॥ ५८ ॥

सम्मार्जनं च पाणिभ्यां पद्भ्यां यानं शिवालये ।

तस्मान्मया च क्रियते सम्मार्जनमतन्द्रितम् ॥ ५९ ॥

अन्यत्किञ्चिन्न जानामि एकं सम्मार्जनं विना ।

ऋषिस्तद्वचनं श्रुत्वा मनसा च विमृश्य हि ॥ ६० ॥

अनया किं कृतं पूर्वकेयंकस्य प्रसादतः । तदा ज्ञातं च ऋषिणा तत्सर्वं ज्ञानचक्षुषा

विस्मयेन समाविष्टस्तूष्णींभूतोऽभवत्तदा ॥ ६१ ॥

सविस्मयोऽभूदथ तद्वदित्वा उद्दालको ज्ञानवतां वरिष्ठः ।

शिवप्रभावं मनसा विचिन्त्य ज्ञानात्परं बोधमवाप शान्तः ॥ ६२ ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवालयसम्मार्जनमाहात्म्य-
वर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः

तस्करवृत्तान्तवर्णनम्

लोमश उवाच

तस्करोऽपि पुराब्रह्मन्सर्वधर्मवहिष्कृतः । ब्रह्मघ्नोऽसौ सुरापश्च सुवर्णस्य घतस्करः
लम्पटो हि महापाप उत्तमस्त्रीषु सर्वदा । द्यूतकारी सदा मन्दः कितवैः सहसंगतः
एकदा क्रीडतातेनहारितं द्यूतमद्भुतम् । कितवैर्मर्द्यमानो हि तदा नोवाच किञ्चन
पीडितोऽप्यभवत्तूष्णीं तैरुक्तः पापकृत्तमः । द्यूते त्वया घतद्रव्यं हारितं किं प्रयच्छसि
नो वा तत्कथ्यतां शीघ्रं याथातथ्येन दुमते ! ।

यद्धारितं प्रयच्छामि रात्रावित्यब्रवीच्च सः ॥ ५ ॥

तैर्मुक्तस्तेन वाक्येन गतास्ते कितवादयः ।

तदा निशीथसमये गतोऽसौ शिवमन्दिरम् ॥ ६ ॥

शिरोऽधिरुह्य शम्भोश्च घण्टामादानुमुद्यतः ।

तावत्कैलासशिखरे शम्भुः प्रोवाच किं करान् ॥ ७ ॥

अनेन यत्कृतं चाऽद्य सर्वेषामधिकं भुवि । सर्वेषामेव भक्तानां वरिष्ठोऽयं च मतिप्रियः

इति प्रोक्त्वाऽऽनयामास वीरभद्रादिभिर्गणैः ।

ते सर्वे त्वरिता जग्मुः कैलासाच्छिववृत्तभात् ॥ ८ ॥

सर्वेऽहमरुनादेन नादितं भुवनत्रयम् । तान्द्रष्टुं सहसोत्तीर्य तस्करोऽसौ दुरात्मवान्

लिङ्गस्य मस्तकात्सद्यः पलायनपरोऽभवत् ॥ १० ॥

पलायमानं तं दृष्ट्वा वीरभद्रः समाह्वयत् ॥ ११ ॥

कस्माद्दुर्बिभेपि रे मन्द देवदेवो महेश्वरः । प्रसन्नस्तवजातोऽद्य उदारचरितो ह्यसौ

इत्युक्त्वा तं विमाने च कृत्वा कैलासमाययौ ।

पार्षदो हि कृतस्तेन तस्करो हि महात्मना ॥ १३ ॥

तस्माद् भाव्या शिवे भक्तिः सर्वेषामपि देहिनाम् ।

पशवोऽपि हि पूज्याः स्युः किम्पुनर्मानवा भुवि ॥ १४ ॥

ये तार्किकास्तर्कपरास्तथा मीमांसकाश्च ये ।

अन्योन्यवादिनश्चान्ये स्यान्त्येवाऽऽत्मघितर्ककाः ॥ १५ ॥

एकवाक्यं न कुर्वन्ति शिवार्चनवहिष्कृताः । तर्को हि क्रियते यैश्च ते सर्वे किं शिवं विना

तथा किं बहुनोक्तेन सर्वेऽपि स्थिरजङ्गमाः ।

प्राणिनोऽपि हि जायन्ते केवलं लिङ्गधारिणः ॥ १७ ॥

पिण्डीयुक्तं यथा लिङ्गं स्थापितं च यथाऽभवत् ।

तथा नरा लिङ्गयुक्ताः पिण्डीभूतास्तथा स्त्रियः ॥ १८ ॥

शिवशक्तियुतं सर्वजगदेतच्चराचरम् । तं शिवं मौढ्यतस्त्यक्त्वा मूढाश्चान्यं भजन्ति ये

धर्ममात्यन्तिकं तुच्छं नश्वरं क्षणभङ्गुरम् ।

यो विष्णुः स शिवो ज्ञेयो यः शिवो विष्णुरेव सः ॥ २० ॥

पीठिका विष्णुरूपं स्यात्लिङ्गरूपी महेश्वरः ।

तस्मात्लिङ्गार्चनं श्रेष्ठं सर्वेषामपि वै द्विजाः ॥ २१ ॥

ब्रह्मा मणिमयं लिङ्गं पूजयत्यनिशं शुभम् । इन्द्रोरत्नमयं लिङ्गं चन्द्रो मुक्तामयं तथा

भानुस्ताम्रमयं लिङ्गं पूजयत्यनिशं शुभम् । रौक्मं लिङ्गं कुबेरश्च पाशीन्धारकमेव च

यमो नीलमयं लिङ्गं राजतं नैऋतस्तथा । काश्मीरं पवनो लिङ्गमर्चयत्यनिशं विभोः

एवं ते लिङ्गिताः सर्वे लोकपालाः सवासवाः ।

तथा सर्वेऽपि पाताले गन्धर्वाः किन्नरैः सह ॥ २५ ॥

दैत्यानां वैष्णवाः केचित्प्रह्लादप्रमुखाद्विजाः ।
 तथा हि राक्षसानां च विभीषणपुरोगमाः ॥ २६ ॥
 बलिश्च नमुचिश्चैव हिरण्यकशिपुस्तथा । वृषपर्वा वृषश्चैवसंहादोवाण एव च ॥
 एते चान्ये च बहवः शिष्या शुक्रस्य धीमतः ।
 एवं शिवार्चनरताः सर्वे ते दैत्यदानवाः ॥ २८ ॥
 राक्षसा एव ते सर्वे शिवपूजान्विताः सदा । हेतिः प्रहेतिः संयातिर्विधसः प्रयसस्तथा
 विद्युजिह्वस्तीक्ष्णदंष्ट्रो धूम्राक्षोभीमविक्रमः ।
 मालीचैवसुमाली च माल्यवानतिभीषणः ॥ ३० ॥
 विद्युत्केशस्तडिजिह्वो रावणश्चमहाबलः । कुम्भकर्णोदुराधर्षो वेगदर्शीप्रतापवान्
 एते हि राक्षसाः श्रेष्ठाः शिवार्चनरताः सदा ।
 लिङ्गमभ्यर्च्य च सदा सिद्धिप्राप्ताः पुरा तु ते ॥ ३२ ॥
 रावणेन तपस्तप्तं सर्वेषामपि दुःसहम् । तपोधिपो महादेवस्तुतोष च तदाभृशम्
 वरान्प्रायच्छत तदा सर्वेषामपि दुर्लभान् ।
 ज्ञानं विज्ञानसहितं लब्धं तेन सदा शिवात् ॥ ३४ ॥
 अजेयत्वं च संग्रामे द्वैगुण्यं शिरसामपि । पञ्चवक्त्रो महादेवोदशवक्त्रोऽथरावणः
 देवानृषीन्पितृंश्चैव निर्जित्य तपसा विभुः ।
 महेशस्य प्रसादाच्च सर्वेषामधिकोऽभवत् ॥ ३६ ॥
 राजा त्रिकूटाधिपतिर्महेशेनकृतो महान् । सर्वेषां राक्षसानां च परमासनमास्थितः
 तपस्विनां परीक्षायै यदृषीणां विहिसनम् ।
 कृतं तेन तदा धिप्रा रावणेन तपस्विना ॥ ३८ ॥
 अजेयो हि महाज्ञातो रावणो लोकरावणः । सृष्ट्यन्तरं कृत्येन प्रसादाच्छङ्करस्य च
 लोकपाला जितास्तेन प्रतापेन तपस्विना । ब्रह्माऽपि विजितो येन तपसा परमेण हि
 अमृतांशुकरो भूत्वा जितो येन शशी द्विजाः ॥
 दाहकत्वाजितो बह्विरीशः कैलासतो लनात् ॥ ४१ ॥

ऐश्वर्येण जितश्चेन्द्रो विष्णुः सर्वगतस्तथा । लिङ्गार्चनप्रसादेन त्रैलोक्यं च वशीकृतम्
 तदा सर्वे सुखगणा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः । मेरुपृष्ठं समासाद्य सुमन्त्रं चक्रिरे तदा
 पीडिताः स्मोरावणेन तपसा दुष्करेण वै । गोकर्णाख्ये गिरौ देवाः श्रूयतां परमाद्भुतम्
 साक्षालिङ्गार्चनं येन कृतमस्ति महात्मना । ज्ञानगेयं ज्ञानगम्यं यद्यत्परममद्भुतम् ॥

तत्कृतं रावणेनैव सर्वेषां दुरतिक्रमम् ॥ ४१ ॥

वैराग्यं परमास्थाय औदार्यं च ततोऽधिकम् । तेनैव ममतात्यकारावणेन महात्मना
 संवत्सरसहस्राच्च स्वशिरो हि महाभुजः । कृत्वाकरेण लिङ्गस्य पूजनार्थं समर्पयत्
 रावणस्य कवन्धं च तदग्रे च समीपतः । योगधारणया युक्तं परमेण समाधिना

लिङ्गे लयं समाधाय कयाऽपि कलया स्थितम् ।

अन्यच्छिरो विवृश्यैवं तेनाऽपि शिवपूजनम् ।

कृतं नैवान्यमुनिना तथा चैवापरेण हि ॥ ४६ ॥

एवं शिरांस्तेव बहूनि तेन समर्पितान्येव शिवार्चनार्थं ।

भूत्वा कवन्धो हि पुनः पुनश्च तदा शिवोऽसौ वरदो बभूव ॥ ५० ॥

मया विनासुरस्तत्र पिण्डीभूतेन चैव पुरा । वरान्वरयपौलस्त्ययथेष्टं तान्ददाम्यहम्
 रावणेन तदा चोक्तः शिवः परममङ्गलः । यदि प्रसन्नो भगवन्देयो मे वर उत्तमः ॥
 न कामयेऽन्यं च वरमाश्रयेत्त्वत्पदां बुजम् । यथा तथा प्रदातव्यं यद्यस्ति च कृपा मयि

तदा सदा शिवेनोक्तो रावणो लोकरावणः ।

मत्प्रसादाच्च सर्वं त्वं प्राप्स्यसे मनसेप्सितम् ॥ ५४ ॥

एवं प्रातः शिवात्सर्वं रावणेन सुरेश्वराः । तस्मात्सर्वैर्भवद्भिश्च तपसा परमेण हि

विजेतव्यो रावणोऽयमिति मे मनसि स्थितम् ।

अच्युतस्य वक्त्रः श्रुत्वा ब्रह्माद्या देवतागणाः ॥ ५६ ॥

चिन्तामापेदिरे सर्वे चिरं ते विषयान्विताः ।

ब्रह्माऽपि चेन्द्रियग्रस्तः सुतां रमितुमुद्यतः ॥ ५७ ॥

इन्द्रो हि जारभावाच्चन्द्रो हि गुरुतल्पगः । यमः कर्द्व्यभावाच्च चञ्चलत्वात् सदा गतिः

पावकः सर्वभक्षित्वात्तथाऽन्ये देवतागणाः ।

अशक्ता रावणं जेतुं तपसा च विजृम्भितम् ॥ ५६ ॥

शैलादौ हि महातेजा गणश्रेष्ठः पुरातनः । बुद्धिमाजीतिनिपुणो महाबलपराक्रमी

शिवप्रियो रूद्ररूपी महात्मा ह्युवाच सर्वानथ चन्द्रमुख्यान् ।

कस्माद्यूयं सम्भ्रमादागताश्च एतत्सर्वं कथ्यतां विस्तरेण ॥ ६१ ॥

नन्दिना च तदा सर्वं पृष्टाः प्रोचुस्त्वरान्विताः ॥ ६२ ॥

देवा ऊचुः

रावणेन वयंसर्वे निर्जितामुनिभिः सह । प्रसादयितुमायाताः शिवं लोकेऽश्वरेश्वरम्

ग्रहस्य भगवान् नन्दी ब्रह्माणं वै ह्युवाच ह । क यूयं क शिवः शम्भुस्तपसापरमेणहि

द्रष्टव्यो हृदि मध्यस्थः सोऽद्य द्रष्टुं न पार्यते ॥ ६४ ॥

यावद्वावाहनेकाश्चन्द्रियार्थास्तथैव च । यावच्चममताभावस्तावदीशो हि दुर्लभः

जितेन्द्रियाणां शान्तानां तन्निष्ठानां महात्मनाम् ।

सुलभो लिङ्गरूपी स्याद्भवतां हि सुदुर्लभः ॥ ६६ ॥

तदा ब्रह्मादयो देवाः श्रुत्वा विपश्चितः । प्रणम्य नन्दिनं प्राहुः कस्मात्त्वं वानराननः

तत्सर्वं कथयान्यं च रावणस्य तपोबलम् ॥ ६७ ॥

नन्दीऽश्वर उवाच

कुबेरोऽधिकृतस्तेन शंकरेण महात्मना । धनानामाधिपत्ये च तद्रष्टुं रावणोऽत्र वै

आगच्छत्स्वरया युक्तः समारुह्य स्वबाहनम् ।

मां दृष्ट्वा चाब्रवीत्क्रुद्धः कुबेरो ह्यत्र आगतः ॥ ६९ ॥

त्वया दृष्टोऽथ वाऽत्रासौ कथ्यतामविलंबितम् ।

किं कार्यं धनदेनाऽद्य इति पृष्टो मया हि सः ॥ ७० ॥

तदोवाच महातेजा रावणो लोकरावणः ।

मय्यश्रद्धान्वितो भूत्वा विषयात्मा सुदुर्मदः ॥ ७१ ॥

शिक्षापयितुमारब्धोमैवं कार्यमिति प्रभो !

यथाऽहं च श्रियायुक्त आढ्योऽहं बलवानहम् ॥

तथा त्वं भव रे मूढ मा मूढत्वमुपार्जय ॥ ७२ ॥

अहं मूढः कृतस्तेन कुबेरेण महात्मना । मया निराकृतो रोषात्तपस्तेपे स गुह्यकः

कुबेरः स हि नन्दिन् ! किमागतस्तव मंदिरम् ।

दीयतां च कुबेरोऽद्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ॥

रावणस्य वचः श्रुत्वा ह्यवोचं त्वरितोऽप्यहम् ।

लिङ्गकोऽसि महाभाग ! त्वमहं च तथाविधः ॥ ७५ ॥

उभयोः समतां ज्ञात्वा वृथा जल्पसि दुर्मते !

यथोक्तः स त्ववादीन्मां वदनार्थं बलोद्धतः ॥ ७६ ॥

यथाभवद्भिः पृष्टोऽहं वदनार्थं महात्मभिः । पुरावृत्तं मया प्रोक्तं शिवार्चनविधेः फलम्

शिवेन दत्तं सारूप्यं न गृहीतं मया तदा ॥ ७७ ॥

याचितं च मया शंभोर्वदनं वानरस्य च । शिवेन कृपया दत्तं ममकारुण्यशालिनः

निरभिमानीनो ये च निर्दम्भा निष्परिग्रहाः ।

शम्भोः प्रियास्ते विज्ञेया ह्यन्ये शिववहिष्कृताः ॥ ७९ ॥

तथावदन्मया सार्द्धं रावणस्तपसोबलात् ।

मया च याचितान्येव दशवक्त्राणि धीमता ॥ ८० ॥

उपहासकरं वाक्यं पौलस्त्यस्य तदासुराः ।

मया तदा हि शप्तोऽसौ रावणो लोकरावणः ॥ ८१ ॥

इदृशान्येव वक्त्राणियेषां वै संभवन्ति हि । तैः समेतो यदाकोऽपि नखर्यो महातपाः

मां पुरस्कृत्य सहसा हनिष्यन्ति न संशयः ॥ ८२ ॥

एवं शप्तो मया ब्रह्मप्रावणो लोकरावणः । अर्चितं केवलं लिङ्गं विना तेन महात्मना

पीठिकारूपसंस्थेन विना तेन सुरोत्तमाः ।

विष्णुना हि महाभागास्तस्मात्सर्वं विधास्यति ॥ ८४ ॥

देवदेवो महादेवो विष्णुरूपी महेश्वरः । सर्वं यूयंप्रार्थयन्तु विष्णुं सर्वगुहाशयम् ॥

अहं हि सर्वं देवानां पुरोवर्ती भवान्यतः ।
ते सर्वे नन्दिनो वाक्यं श्रुत्वा मुदितमानसाः ।
वैकुण्ठमागता गीर्भिर्विष्णुं स्तोतुं प्रचक्रिरे ॥ ८६ ॥

देवा ऊचुः

नमो भगवते तुभ्यं देवदेव ! जगत्पते ! । त्वदाधारमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥
एतल्लिङ्गं त्वया विष्णो ! धृतं वै पिण्डरूपिणा ।
महाविष्णुस्वरूपेण घातितौ मधुकैटभौ ॥ ८८ ॥

तथा कमठरूपेण धृतो वै मन्दराक्षलः । वराहरूपमास्थाय हिरण्याक्षो हतस्त्वया
हिरण्यकशिपुर्देत्यो हतो नृहरिरूपिणा । त्वयाचैव बलिर्बद्धो दैत्यो वामनरूपिणा
भृगूणामन्वयेभूत्वा कृतवीर्यात्मजो हतः । इतोऽप्यस्मान्महाविष्णो तथैव परिपालय
रावणस्य भयादस्मात्त्रातुं भूयोऽर्हसि त्वरम् ॥ ९२ ॥

एवं संप्रार्थितो देवैर्भगवान्भूतभावनः । उवाच च सुरान्सर्वान्वासुदेवो जगन्मय
हे देवा ! श्रूयतां वाक्यं प्रस्तावसदृशं महत् ।

शैलादिं च पुरस्कृत्य सर्वे यूयं त्वरान्विताः ॥ ९३ ॥

अवतारान्प्रकुर्वन्ति वानरीं तनुमाश्रिताः ॥ ९४ ॥

अहं हि मानुषो भूत्वा ह्यज्ञानेन समावृतः । संभविष्याम्ययोध्यायां गृहेदशरथस्य च
ब्रह्मविद्यासहायोऽस्मि भवतां कार्यसिद्धये ॥ ९५ ॥

जनकस्य गृहे साक्षाद् ब्रह्मविद्या जनिष्यति ।

भक्तो हि रावणः साक्षाच्छिवध्यानपरायणः ॥ ९६ ॥

तपसा महता युक्तो ब्रह्मविद्यां यदेच्छति । तदा सुसाध्यो भवति पुरुषो धर्मनिर्जितः

एवं संभाष्य भगवान्विष्णुः परममङ्गलः । बालीचेन्द्रांशम्भूतः सुग्रीवोऽशुमतः सुतः

तथा ब्रह्मांशसम्भूतो जाम्बवानृक्षकुञ्जरः । शिलादतनयो नन्दीशिवस्यानुचरः प्रियः

यो वै चैकादशो रुद्रो हनूमान्स महाऋषिः ।

अवतीर्णः सहायार्थं विष्णोरमिततेजसः ॥ १०० ॥

मैन्दादयोऽथ कपयस्ते सर्वे सुरसत्तमाः । एवं सर्वे सुरगणा अवतेर्यथा तथम् ॥

तथैव विष्णुस्तपन्नः कौशल्यानन्दवर्द्धनः ।

विश्वस्य रमणाच्चैव राम इत्युच्यते वृधैः ॥ १०२ ॥

शेषोऽपि भवत्या विष्णोश्च तपसाऽवातरद्भुवि ॥ १०३ ॥

दोर्दण्डावपि विष्णोश्च अवतीर्णौ प्रतापिनौ ।

शत्रुघ्नभरताख्यौ च विख्यातौ भुवनत्रये ॥ १०४ ॥

मिथिलाधिपतेः कन्या या उक्ता ब्रह्मवादिभिः ।

सा ब्रह्मविद्याऽवतरत्सुराणां कार्यसिद्धये ।

सीता जाता लाङ्गलस्य इयं भूमिविकर्षणात् ॥ १०५ ॥

तस्मात्सीतेति विख्याता विद्या सान्न्वीक्षिकी तदा ।

मिथिलायां समुत्पन्ना मेथिलीत्यभिधीयते ॥ १०६ ॥

जनकस्य कुले जाता विश्रुता जनकात्मजा ।

ख्याता वेदवती पूर्वं ब्रह्मविद्याऽवनाशिनी ॥ १०७ ॥

सा दत्ता जनकेनैव विष्णवे परमात्मने ॥ १०८ ॥

तयाऽथ विद्यया सार्द्धं देवदंघो जगत्पतिः । उग्रैतपसिलीनोऽसौ विष्णुः परममङ्गलः

रावणं जेतुकामो वै रामो राजीवलोचनः । अरण्यवासमकरोद्देवानां कार्यसिद्धये

शेषावतारोऽपि महान्तपः परमदुष्करम् । ततापपरयाशक्त्या देवानां कार्यसिद्धये

शत्रुघ्नो भरतश्चैव तेपतुः परमन्तपः ॥ ११२ ॥

ततोऽसौ तपसा युक्तः सार्द्धं तैर्देवतागणैः । सगणं रावणं रामः पङ्क्तिभिर्मसैरजीहन्तु

विष्णुना घातितः शस्त्रैः शिवसारूप्यमाप्तवान् ॥ ११३ ॥

सगणः स पुनः सद्यो बन्धुभिः सह सुव्रताः ॥ ११४ ॥

शिवप्रसादात्सकलं द्वैताद्वैतमवाप ह । द्वैताद्वैतविवेकार्थं मृषयोऽप्यत्र मोहिताः

तत्सर्वं प्राप्तुवन्तीह शिवार्चनरता नराः ॥ ११५ ॥

येऽर्चयन्ति शिवं नित्यं लिङ्गरूपिणमेव च ।

स्त्रियो वाऽप्यथवा शूद्राः श्वपचा हन्त्यवासिनः ॥

तं शिवं प्राप्नुवन्त्येव सर्वदुःखोपनाशनम् ॥ ११६ ॥

पशवोऽपि परं याताः किं पुनर्मनुषादयः ॥ ११७ ॥

ये द्विजा ब्रह्मचर्येण तपः परममास्थिताः । वर्षैरनेकैर्यज्ञानांतेऽपि स्वर्गपरा भवन्

ज्योतिष्टोमो वाजपेयो ह्यतिरात्रादयो ह्यमी ।

यज्ञाः स्वर्गं प्रयच्छन्ति सत्त्रिणां नाऽत्र संशयः ॥ ११८ ॥

तत्र स्वर्गसुखं भुक्त्वा पुण्यक्षयकरं महत् । पुण्यक्षयेऽपि यज्वानो मर्त्यलोकं पतन्ति वै

पतितानां च संसारे देवाद् बुद्धिः प्रजायते ।

गुणत्रयमयी विप्रास्तासु तास्विह योनिषु ॥ १२१ ॥

यथा सत्त्वं सम्भवति सत्त्वयुक्तम्वं नराः ।

राजसाश्च तथा ज्ञेयास्तामसाश्चैव ते द्विजाः ॥ १२२ ॥

एवं संसारचक्रेऽस्मिन्प्रमिता बहवो जनाः । यदृच्छया दैवगत्या शिवं संसेवते नराः

शिवध्यानपराणां च नराणां यतचेतसाम् ।

मायानिरसनं सद्यो भविष्यति न चान्यथा ॥ १२४ ॥

माया निरसनात्सद्यो नश्यत्येव गुणत्रयम् ।

यदा गुणत्रयातीतो भवतीति स मुक्तिभाक् ॥ १२५ ॥

तस्माल्लिङ्गार्चनं भाव्यं सर्वेषामपि देहिनाम् ।

लिङ्गं रूपी शिवो भूत्वा त्रायते सच्चराचरम् ॥ १२६ ॥

पुराभवद्भिः पृष्ठोऽहं लिङ्गरूपी कथं शिवः । तत्सर्वं कथितं विप्रायाथातथ्येन सम्प्रति

कथं गरं भक्षितवाञ्छिबो लोकमहेश्वरः ।

तत्सर्वं श्रूयतां विप्रा यथावत्कथयामि वः ॥ १२८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवलिङ्गार्चनमाहात्म्यकथने श्रीरामावतारकथावर्णनं

नामाऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः

गुरोरवज्ञयेन्द्रस्य राज्यभङ्गवर्णनम्

लोमश उवाच

एकदा तु सभामध्य आस्थितो देवराट् स्वयम् ।

लोकपालैः परिवृतो देवैश्च ऋषिभिस्तथा ॥ १ ॥

अप्सरोगणसंवीतो गन्धर्वैश्च पुरस्कृतः । उपगीयमानविजयः सिद्धविद्याधरैरपि

तदा शिष्यैः परिवृतो देवराजगुरुः सुधीः ।

आगतोऽसौ महाभागो बृहस्पतिरुदारधीः ॥ ३ ॥

तं दृष्ट्वा सहसा देवाः प्रणेमुः समुपस्थिताः । इन्द्रोऽपि दृष्ट्वा तत्र प्रासंवाचस्पतिं तदा

नोवाच किञ्चिद्दुर्मैधावचो मानपुरःसरम् । नाह्वानं नासनं तस्य न विसर्जनमेव च

शक्रं प्रमत्तं ज्ञात्वाऽथ मदाद्राज्यस्य दुर्मतिम् ।

तिरोधानमनुप्राप्तो बृहस्पती रुषान्वितः ॥ ६ ॥

गते देवगुरौ तस्मिन्निमनस्काऽभवन्सुराः ।

यक्षानागाः सगन्धर्वा ऋषयोऽपि तथा द्विजाः ॥ ७ ॥

गान्धर्वस्याऽवसानेन लब्धसञ्ज्ञो हरिः सुरान् ।

प्रच्छ त्वरिते नैव क गतो हि महातपाः ॥ ८ ॥

तदैव नारदेनोक्तः शक्रो देवाधिपस्तथा । त्वया कृता ह्यवज्ञा च गुरोर्नास्त्यत्र संशयः

गुरोरवज्ञया राज्यं गतं ते बलसूदन ! ।

तस्मात्क्षमापनीयोऽसौ सर्वभावेन हि त्वया ॥ १० ॥

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्य महात्मनः ।

आसनात्सहस्रोत्थाय तैः सर्वैः परिवारितः ॥

आगच्छत्त्वरया शक्रो गुरोर्गेहमतन्द्रितः ॥ ११ ॥

पृष्ठातारांप्रणम्यादौक गतोहिमहातपाः । नजानामीत्युवाचेदंताराशक्रं निरीक्षतीः ।

तदा चिन्तान्वितो भूत्वा शक्रः स्वगृहमाव्रजत् ।

एतस्मिन्नन्तरे स्वर्गे ह्यनिष्टान्यद्भुतानि च ॥ १३ ॥

अभवन्सर्वदुःखार्थे शक्रस्य च महात्मनः । पातालस्थेनवल्लिनां ज्ञातं शक्रस्य चेष्टितम् ।
ययौ दैत्यैः परिवृतः पातालादमरावतीम् ।

तदा युद्धमतीवाऽऽसीद्देवानां दानवैः सह ॥ १५ ॥

देवाः पराजिता दैत्यैः राज्यं शक्रस्य तत्क्षणात् ।

सम्प्राप्तं सकलं तस्य मूढस्य च दुरात्मनः ॥ १६ ॥

नीतं सर्वप्रयत्नेन पातालं त्वरितंगताः । शुक्रप्रसादात्सर्वे तथा विजयिनोऽभवन् ।
शक्रोऽपि निःश्रिको जातो (नष्टश्रीर्यातो) देवैस्त्यक्तस्ततो भृशम् ।

देवी (शची) तिरोधानगता बभूव कमलेक्षणा ॥ १८ ॥

पेरावतो महानागस्तथैवोच्चैः श्रवा हयः । एवमादीनिरत्नानि अनेकानि बहून्यपि ।
नीतानि सहसा दैत्यैर्लोभादसाधुवृत्तिभिः ।

पुण्यभाञ्जि च तान्येव पतितानि च सागरे ॥

तदा स विस्मयाचिष्टो बलिः राहुरगुह्यप्रति ॥ २० ॥

देवान्निर्जित्य चास्माभिरानीतानि बहूनि च । रत्नानि तु समुद्रेऽथ पतितानि तद्भुतम् ।
बलेस्तद्वचनं श्रुत्वा उशनाः प्रत्युवाच तम् ॥ २१ ॥

अश्वमेधशतेनैव सुरराज्यं भविष्यति । दीक्षितस्य न सन्देहस्तस्माद्भोक्ता स एव च ।
अश्वमेधं विना किञ्चित्स्वर्गं भोक्तुं न पार्यते ॥ २३ ॥

गुरोर्वचनमाज्ञाय तूष्णीम्भूतो बलिस्ततः ।

बभूव देवैः सार्द्धं च यथोचितमकारयत् ॥ २४ ॥

इन्द्रोऽपि शोच्यतां प्रातो जगाम परमेष्ठिनम् ।

विज्ञापयामास तथा सर्वं राज्यभयादिकम् ॥

शक्रस्य वचनं श्रुत्वा परमेष्ठी उवाच ह ॥ २५ ॥

नवमोऽध्यायः]

* सुतलेन्द्रसमागमनवर्णनम् *

संमिलित्वा सुरान्सर्वास्त्वया साकं त्वरान्विताः ।

आराधनार्थं गच्छामो विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥ २६ ॥

तथेति गत्वा ते सर्वेशक्राद्यालोकपालकाः । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य तटं क्षीरार्णवस्य च ।
प्राप्योपविश्य ते सर्वे हरिं स्तोतुं प्रचक्रमुः ॥ २८ ॥

ब्रह्मोवाच

देवदेव जगन्नाथ सुरासुरनमस्कृत ! । पुण्यश्लोकाव्ययानन्त परमात्मनमोस्तु ते ।
यज्ञोऽसि यज्ञ रूपोऽसि यज्ञाङ्गोऽसि रमापते ! ।

ततोऽद्य कृपया विष्णो! देवानां धरदो भव ॥ ३० ॥

गुरोर्वचन्याच्चाद्य भ्रष्टराज्यः शतक्रतुः । जातः सुरर्षिभिः साकं तस्मादेनं समुद्धर ॥

श्रीभगवानुवाच

गुरोर्वचन्यासर्वं नश्यतीति किमद्भुतम् । ये पापिनो ह्यधर्मिष्ठाः केवलं विषयात्मकाः ।
पितरौ निन्दितौ चैश्च निर्देवास्ते न संशयः ॥ ३२ ॥

अनेन यत्कृतं ब्रह्मन्सद्यस्तत्फलमागतम् ।

कर्मणा चास्य शक्रस्य सर्वेषां सङ्कटागमः ॥ ३३ ॥

विपरीतो यदा कालः पुरुषस्य भवेत्तदा । भूतमैत्रीं प्रकुर्वन्ति सर्वकार्यार्थसिद्धये ।
तेन वै कारणेनेन्द्र मदीयं वचनं कुरु । कार्यहेतोस्त्वया कार्यो दैत्यैः सह समागमः

एवं भगवताऽऽदिष्ट शक्रः परमबुद्धिमान् ।

अमरावतीं ययौ हित्वा सुतलं दैवतैः सह ॥ ३६ ॥

इन्द्रं समागतं श्रुत्वा इन्द्रसेनो रुषान्वितः । बभूव सहसैन्येन हन्तुकामः पुरन्दरम् ।
नारदेन तदा दैत्या बलिश्च बलिनां वरः ।

निवारितस्तद्वधाच्च वाक्यैरुच्चावचैस्तथा ॥ ३८ ॥

ऋषेस्तस्यैव वचनात्त्यक्तमन्युर्बलिस्तदा । बभूव सह सैन्येन आगतो हि शतक्रतुः ।
इन्द्रसेनेन दृष्टोऽसौ लोकपालैः समावृतः ।

उवाच त्वरया युक्तः प्रहसन्निव दैत्यराट् ॥ ४० ॥

कस्मादिहाऽऽगतः शक्र ! सुतलं प्रति कथ्यताम् ।

तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा स्मयमान उवाच तम् ॥ ४१ ॥

वयं कश्यपदायादा यूयं सर्वे तथैव च । यथा वयं तथा यूयं विग्रहो हि निरर्थकः
मम राज्यं क्षणेनैव नीतं दैववशात्त्वया । तथा हृतानितान्येवरत्नानि सुबहून्यपि
गतानि तत्क्षणादेव यत्नानितानि वै त्वया (यत्रत्यानि च तत्र वै) ॥ ४३ ॥

तस्माद्विमर्शः कर्तव्यः पुरुषेण विपश्चिता ।

विमर्शाज्जायते ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो भविष्यति ॥ ४४ ॥

किंतु मे वत उक्तेन जानेनच तवाग्रतः । शरणार्थीह्यहं प्राप्तः सुरैः सहतवान्तिकम्

एतच्छ्रुत्वा तु शक्रस्य वाक्यं वाक्यविदांवरः ।

प्रहस्योवाच मतिमाञ्छकं प्रति विदांवरः ॥ ४६ ॥

त्वमागतोऽसि देवेन्द्र ! किमर्थं तन्न वेद्म्यहम् ॥ ४७ ॥

शक्रस्तद्वचनं श्रुत्वा ह्यश्रुपूर्णा कुलेक्षणः । किञ्चिन्नोवाच तत्रैनं नारदोवाक्यमब्रवीत्

बले! त्वं किं न जानासि कार्याकार्यविचारणाम् ।

धर्मो हि महतामेष शरणागतपालनम् ॥ ४८ ॥

शरणागतं च विप्रं च रोगिणं वृद्धमेव च । यएतान्न च रक्षन्ति ते वै ब्रह्महणो नराः

शरणागतशब्देन आगतस्तव सन्निधौ । संरक्षणायोग्यश्च त्वया नास्त्यत्र संशयः

एवमुक्तो नारदेन तदा दैत्यपतिः स्वयम् ॥ ५१ ॥

विमृश्य परया बुद्ध्या कार्याकार्यविचारणम् । शक्रं प्रपूजयामास बहुमानपुरःसरम्

लोकपालैः समेतं च तथा सुरगणैः सह ॥ ५२ ॥

प्रत्ययार्थं च सत्त्वानिहनेकानि व्रतानि वै । बलिप्रत्ययभूतानि सचकारः पुरन्दरः

एवं स समयं कृत्वा शक्रः स्वार्थपरायणः ।

बलिना सह चावात्सीदर्थशास्त्रपरो महान् ॥ ५४ ॥

एवं निवसतस्तस्य सुतलेऽपिशतक्रतोः । वत्सराबहवो ह्यासंस्तदा बुद्धिमकल्पयत्

संस्मृत्य वचनं विष्णोर्विमृश्य च पुनः पुनः ॥ ५५ ॥

एकदा तु सभामध्य आसीनो देवराट् स्वयम् ।

उवाच प्रहसन्वाक्यं बलिमुद्दिश्य नीतिमान् ॥ ५६ ॥

प्राप्तव्यानि त्वया वीर अस्माकं च त्वया बले !

गजादीनि बहून्येव रत्नानि विविधानि च ॥ ५७ ॥

गतानि तत्क्षणादेव सागरे पतितानि वै ।

प्रयत्नो हि प्रकर्तव्यो ह्यस्माभिस्त्वरयान्वितैः ॥ ५८ ॥

तेषां सौद्धरणे दैत्य! रत्नानामिह सागरात् । तर्हि निर्मथनं कार्यं भवता कार्यसिद्धये

बलिः प्रवर्तितस्तेऽशक्रेण सुरसूदनः । उवाच शक्रं त्वरितः केनेदं मथनं भवेत् ॥

तदा नभोगता वाणी मेघगम्भीरनिःस्वना ।

उवाच देवा दैत्याश्च मन्थध्वं क्षीरसागरम् ॥ ६१ ॥

भवतां बलवृद्धिश्च भविष्यति न संशयः ॥ ६२ ॥

मन्दरज्ज्वैव मन्थानं रज्जुं कुरुत वासुकिम् ।

पश्चाद् देवाश्च दैत्याश्च मेलयित्वा विमथ्यताम् ॥ ६३ ॥

नभोगतां चतां वाणीं निशम्याऽथ तदा सुराः । दैत्यैः सार्द्धतः सर्व उद्यमं चक्रु रूढताः

पातालाग्निगताः सर्वे तदा तेऽथ सुरा सुराः । आजगमु रतुलं सर्वे मन्दरं पर्वतोत्तमम्

दैत्याश्च कोटिसङ्ख्याकास्तथा देवा न संशयः ।

उद्युक्ता सहसा प्रापुर्मन्दरं कनकप्रभम् ॥ ६६ ॥

सरत्नं वर्तुलाकारं स्थूलं चैव महाप्रभम् । अनेकरत्नसंवीतं नानाद्रुमनिषेवितम् ॥

चन्दनैः पारिजातैश्च नागपुन्नागश्चम्पकैः । नानामृगगणाकीर्णं सिंहशादूलसौवतम्

एवम्विधं महाशैलं दृष्ट्वा ते सुरसत्तमाः । ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे तदा ते सुरसत्तमाः

देवा ऊचुः

अद्रे सुरा वयं सर्वे चिञ्जतुमिह चागताः । तच्छृणुष्वमहाशैल परेषामुपकारकः ॥

एवमुक्तस्तदा शैलो देवैर्दैत्यैः स मन्दरः ।

उवाच निःसृतो भूत्वा परं विग्रहवान्वचः ॥ ७१ ॥

तेन रूपेणरूपी स पर्वतो मन्दराचलः । किमर्थमागताः सर्वे मत्समीपं तदच्युताम्
तदा बलिहवाचेदं प्रस्तावसदृशं वचः । इन्द्रोऽपि त्वरयायुक्तो वभाषे सूनृतं वचः

अस्माभिः सह कार्यार्थं भव त्वं मन्दराचल ! ।

अमृतोत्पादनार्थं त्वं मन्थानं भव सुव्रत ! ॥ ७४ ॥

तथेति मत्वा तद्वाक्यं देवानां कार्यसिद्धये । ऊचेदेवासुरांश्चेदमिन्द्रप्रतिविशेषतः
छेदितौ चत्वयापक्षौ वज्रोणशतपर्वणा । गन्तुं कथं समर्थोऽहं भवतां कार्यसिद्धये

तदा देवासुराः सर्वे स्तूयमाना महाचलम् ।

उत्पादयेयुरनुलं मन्दरं च ततोऽद्भुतम् ॥ ७५ ॥

क्षीरार्णवं नेतुकामा ह्यशक्तास्ते ततोऽभवन् ।

पर्वतः पतितः सद्यो दैवदैत्योपरि ध्रुवम् ॥ ७६ ॥

केचिद्भग्नौ मृताः केचित्केचिन्मूर्छांपरा भवन् ।

परीवादरताः केचित्केचित्कलेशत्वमागताः ॥ ७७ ॥

एवं भग्नोद्यमाजाता असुराः सुरदानवाः । चेतनां परमां प्राप्ता स्तुष्टुवुर्जगदीश्वरम्
रक्ष रक्ष महाविष्णो शरणागतवत्सल ! त्वया ततमिदं सर्वं जङ्गमाजङ्गमं च यत्

देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं प्रादुर्भूतो हरिस्तदा ।

तान्द्रष्टुं सहसा विष्णुर्गर्होपरि संस्थितः ॥ ७८ ॥

लीलया पर्वतश्रेष्ठमुत्तभ्यारोपयत्क्षणात् । गच्छमति तदा देवः सर्वेषामभयं ददौ ॥

तत उत्थाय तान्देवान्क्षीरोदस्योत्तरं तटम् ।

नीत्वा तं पर्वतं वृद्धं निक्षिप्याऽप्सु ततो ययौ ॥ ७९ ॥

तदा सर्वे सुरगणाः स्वागत्य असुरैः सह । वासुकिं च समादायचक्रिरेसमयंचतम्

मन्थानं मन्दरं चैव वासुकिं रज्जुमेव च ।

कृत्वा सुरासुराः सर्वे ममन्थुक्षीरसागरम् ॥ ८० ॥

क्षीराब्धेर्मथ्यमानस्य पर्वतो हि रसातलम् ।

गतः स तत्क्षणादेव कूर्मो भूत्वा रमापतिः ॥

उद्भूतस्तत्क्षणादेव तदद्भुतमिवाऽभवत् ॥ ८१ ॥

भ्राम्यमाणस्ततःशैलोनोदितःसुरदानवैः । भ्रममाणोनिराधारो बोधश्चेवगुरुचिना

परमात्मा तदा विष्णुराधारो मन्दरस्य च ।

दोर्भिश्चतुर्भिः सङ्गृह्य ममन्थाब्धिं सुखावहम् ॥ ८२ ॥

तदा सुरासुराः सर्वे ममन्थुः क्षीरसागरम् ।

एकीभूत्वा बलेनैव मतिमात्रं बलोत्कटाः ॥ ८३ ॥

पृष्ठकण्ठोरुजान्वन्तः कमठस्य महात्मनः । तथाऽसौ पर्वतश्रेष्ठो वज्रसारमयो दृढः

उभयोर्वर्षणादेव वडवाग्निः समुत्थितः ॥ ८४ ॥

हलाहलं च संजातं तद्द्रष्टुं नारदेन हि । ततो देवानुवाचेदं देवर्षिरमितद्युतिः ॥

न कार्यं मथनं चाऽब्धेर्भवद्विरधुनाऽखिलैः ।

प्रार्थयध्वं शिवं देवाः सर्वे दक्षस्य याजनम् ॥

तद्विस्मृतिं च वो यातं वीरभद्रेण यत्कृतम् ॥ ८५ ॥

तस्माच्छिवः स्मर्यतां चाऽऽशु देवाः ! परः पराणामपि वा परश्च

परात्परः परमानन्दरूपो योगिध्येयो निष्प्रपञ्चो ह्यरूपः ॥ ८६ ॥

ते मथ्यमानास्त्वरिता देवाः स्वात्मार्थसाधकाः ।

अभिलाषपराः सर्वे न शृण्वन्ति यतो जडाः ॥ ८७ ॥

उपदेशश्च बहुभिर्नोपदेश्याः कदाचन । ते रागद्वेषसंवाताः सर्वे शिवपराङ्मुखाः

केवलोद्यमसम्बीता ममन्थुःक्षीरसागरम् । अतिनिर्मथनाज्जातंक्षीराब्धेश्चहलाहलम्

त्रैलोक्यदहने प्रौढं प्राप्तं हन्तुं दिवौकसः ।

अत ऊर्ध्वं दिशः सर्वा व्याप्तं कृत्स्नं नभस्तलम् ॥

प्रसितुं सर्वभूतानां कालकूटं समभ्ययात् ॥ ८८ ॥

द्रष्टुं बृहन्तं स्वकरस्थमोजसा तं सर्पराजं सह पर्वतेन ।

तत्रैव हित्वा प्रययुस्तदानीं पलायमाना ह्यसुरैः समेताः ॥ ८९ ॥

तत्रैव सर्वं ऋषयो भृगवाद्याः शतशस्ततः । दक्षस्य यजनंतेन यथाजातंतथाभवन्
सत्यलोकं गताः सर्वे भृगुणानोदिता भृशम् ।
वेदवाक्यैश्च विविधैः कालकूटं प्रशाम्यति ॥
देवा नास्त्यत्र सन्देहः सत्यं सत्यं वदामि वः ॥ १०१ ॥

भृगुणोक्तं वचः श्रुत्वाकालकूटविषाद्विताः । सत्यलोकंसमासाद्यब्रह्माणंशरणंययुः
ददौ जाज्वल्यमानं वै कालकूटं प्रभोज्ज्वलम् ।
दृष्ट्वा ब्रह्माऽथ तान्दृष्ट्वा ह्यकर्मज्ञान्सुरासुरान् ॥
तेषां शपितुमारेभे नारदेन निवारितः ॥ १०३ ॥

ब्रह्मोवाच

अकार्यं किं कृतं देवाः कस्मात्क्षोभोऽयमुद्यतः ।
ईश्वरस्य च जातोऽद्य नान्यथा मम भाषितम् ॥ १०४ ॥
ततो देवैः परिवृतो वेदोपनिषदैस्तथा । नानागमैः परिवृतः कालकूटभयाद्ययौ ॥
ततश्चिन्तान्विता देवा इदमूचुः परस्परम् ।
अविद्या कामसम्बीताः कुर्यामः शङ्करं च कम् ॥ १०६ ॥
ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य तदा देवास्त्वरान्विताः ।
वैकुण्ठामाव्रजन्सर्वे कालकूटभयाद्विताः ॥ १०७ ॥
ब्रह्मादयश्चरिण्यगणाश्च तदा परेशं विष्णुं पुराणपुरुषं प्रभविष्णुमीशम् ।
वैकुण्ठामश्रितमधोक्षजमाधवन्ते(न्तं) सर्वेसुरासुरगणाःशरणं प्रयाताः
तावत्प्रवृद्धं सुमहत्कालकूटंसमभ्ययात् । दग्ध्वादो ब्रह्मणोलोकंवैकुण्ठं च ददाहवै
कालकूटाग्निनादग्धोविष्णुःसर्वगुहाशयः । पार्षदैःसहितःसद्यस्तमालसदृशच्छविः
वैकुण्ठं च सुनीलं च सर्वलोकैः समावृतम् ।

जलकल्मषसम्बीताः सर्वे लोकास्तदा भवन् ॥ १११ ॥

अष्टावरणसंवीतं ब्रह्माण्डं ब्रह्मणा सह । भस्मीभूतं चकाराशु जलकल्मषमद्भुतम् ॥
नोभूमिर्नजलं चाग्निर्न वायुर्न नभस्तदा । नाहङ्कारो न च महान्मूलाविद्यातथैवच

शिवस्य कोपात्सञ्जातं तदा भस्माकुलं जगत् ॥ ११३ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डा-
न्तर्गते केदारखण्डे समुद्रमथनवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

दशमोऽध्यायः

समुद्रमथने गणेशकृतविघ्नवर्णनम्

यत्त्वया कथितं ब्रह्मन्ब्रह्माण्डं सचराचरम् ।

भस्मीभूतं रुद्रकोपात्कालकूटाग्निनाऽखिलम् ॥ १ ॥

ब्रह्माण्डान्तरतः किंतु रुद्रं मन्यामहे वयम् । तदा चराचरं नष्टं ब्रह्मविष्णुपुरोगमम्
भस्मीभूतरुद्रकोपात्कथं सृष्टिः प्रवर्तिता । कुतो ब्रह्मा च विष्णुश्चकुतश्चन्द्रपुरोगमाः
अन्ये सुरासुराः कुत्र भस्मीभूताल्यंगताः । अत ऊर्ध्वं किमभवत्तत्सर्वं वक्तुमर्हसि

व्यासप्रसादात्सकलं वेत्थ त्वं नापरो हि तत् ।

तस्माज् ज्ञानमयं शास्त्रं तज्जानासि न चापरः ॥ ५ ॥

इति पृष्टस्तदा सर्वैर्भुनिभिर्भावितात्मभिः ।

सूतो व्यासं नमस्कृत्य वाक्यं चेदमथाऽब्रवीत् ॥ ६ ॥

लोमश उवाच

यदा ब्रह्माण्डमध्यस्था व्याप्ता देवा विषाग्निना ।

हरिब्रह्मादयो ह्योते लोकपालाः सवासवाः ॥

तदा विज्ञापितः शम्भुर्हरेरम्बेन महात्मना ॥ ७ ॥

हेरम्ब उवाच

हे रुद्र हे महादेव हे स्थाणो! हे जगत्पते । मयाविघ्नं विनोदेन कृतंतेषांसुदुर्जयम्

भयेन मतिमोहात्त्वां नार्चयन्ति च मामपि ।

उद्योगं ये प्रकुर्वन्ति तेषां क्लेशोऽधिको भवेत् ॥ ६ ॥

एवमभ्यर्थितस्तेन पिनाकीवृषभध्वजः । विघ्नान्धकारसूर्येणगणाधिपतिना तदा
लिङ्गरूपोऽब्रवीच्छम्भुर्निराकारो निरामयः ।

निरञ्जनो व्योमकेशः कपर्दी नीललोहितः ॥ ११ ॥

महेश्वर उवाच

हेरम्बशृणुमेवाक्यं श्रद्धया परया युतः । अहङ्कारात्मकं चैव जगदेतच्चराचरम् ॥
स्थितिं करोत्यहङ्कारः प्रलयोत्पत्तिमेव च । जगदादौगणपते तदा विज्ञप्तिमात्रतः
मायाविरहितंशान्तं द्वैताद्वैतपरं सदा । ज्ञप्तिमात्रस्वरूपं तत्सदानन्दैकलक्षणम्
गणपतिरुवाच

यदि त्वंकेवलोल्लात्मा परमानन्दलक्षणः । तस्मात्त्वदपरंकिञ्चिन्नान्यदस्तिपरन्तप
नानारूपं कथं जातं सुरासुरविलक्षणम् । विचित्रं मोहजननंत्रिभिर्देवैश्चलक्षितम्
भूतग्रामैश्चतुर्भिश्च नानामेदैःसमन्वितैः । जातंसंसारचक्रंचनित्यानित्यविलक्षणम्
परस्परविरोधेन ज्ञानवादेन मोहिताः ।

कर्मवादरताः केचित्केचित् स्वगुणमाश्रिताः ॥ १८ ॥

ज्ञाननिष्ठाश्च ये केचित्परस्परविरोधिनः । एवंसंशयमापन्नं त्राहि मां वृषभध्वज!
अहं गणश्चकुत्रत्यः क्व चायं वृषभः प्रभो !! एतेचान्ये च बहवः कुतोजाताश्चकुत्रवै
कृताः सर्वे महाभागाः सात्त्विका राजसाश्च वै ।

प्रहस्य भगवाञ्छम्भुर्गणेशं वक्तुमुद्यतः ॥ २१ ॥

महेश्वर उवाच

कालशक्त्या च जातानि रजःसत्त्वतमांसि च ।

तैरावृतं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ २२ ॥

परिदृश्यमानमेतच्चानश्वरं परमार्थतः । चिद्ध्येतत्सर्वसिद्ध्येवकृतकत्वाच्च नश्वरम्

लोमश उवाच

यावद् गणेशसंयुक्तो भाषमाणः सदाशिवः ।

लिङ्गरूपी विश्वरूपः प्रादुर्भूता यदाशिवा ॥ २४ ॥

शिवरूपा जगद्योनिः कार्यकारणरूपिणी ।

लिङ्गरूपी सभगवान्निमग्नस्तत्क्षणादभूत् ॥ २५ ॥

एकास्थितापराशक्तिर्ब्रह्मविद्यात्मलक्षणा । गणेशोविस्मयाविष्टोह्यवलोकनतत्परः

ऋषय ऊचुः

प्रकृत्यन्तर्गतं सर्वं जगदेतच्चराचरम् । गणेशस्य पृथक्त्वं च कथं जातं तदुच्यताम्

लोमश उवाच

साक्षात्प्रकृत्याः सम्भूतो गणेशो भगवानभूत् ।

यथारूपः शिवः साक्षात्तद्रूपो हि गणेश्वरः ॥ २८ ॥

शिवेनसहसङ्ग्रामोह्यभूतस्यमहात्मनः । अज्ञानात्प्राकृतोभूत्वाबहुकालंनिरन्तरम्
तस्य दृष्ट्वा ह्यजेयत्वं गजारूढस्यतत्तदा । त्रिशूलेनाऽहनञ्छम्भुः सगजंतमपातयत्
तदास्तुतोमहादेवः परशक्त्या परन्तपः । परशक्तिमुवाचेदं वरं वरय शोभने! ॥
तदावृतो महादेवो वरेण परमेण हि । योऽयं त्वया हतो देव! ममपुत्रो न संशयः॥
त्वां न जानात्ययंमूढः प्रकृत्यंशसमुद्भवः । तस्मात्पुत्रंजीवयेमं ममनुष्ठ्यर्थमेव च
प्रहस्य भगवान्कद्रो मायापुत्रमजीवयत् । सिन्धुरवदनेनैव मुखे स समयोजयत्

तदा गजाननो जातः प्रसादाच्छङ्करस्य च ।

मायापुत्रोऽपि निर्मायो ज्ञानवान्सम्भूव ह ॥ ३५ ॥

आत्मज्ञानासृजेनैव नित्यतृप्तो निरामयः

समाधिसंस्थितो रौद्रः कालकालान्तकोऽभवत् ॥ ३६ ॥

योगदण्डार्थमुत्पाद्य स्वकीयं दर्शनं महत् । करे गृह्यगणाध्यक्षः शब्दब्रह्मातिवर्तते

ऋद्धिसिद्धिद्वयेनैव एकत्वेन विराजितः ॥ ३७ ॥

ये ते गणाश्च विघ्नाश्च येचान्येऽभ्यधिकाभुवि ।

तेषामपि पतिर्जातः कृतोऽसौ शम्भुना तदा ॥ ३८ ॥

तस्माद्विलोकयामास प्रकृतिं विश्वरूपिणीम् ।

पृथक् स्थित्वाऽप्रतोजानालिङ्गं (जातोलिङ्गं) प्रकृतिमेव च ॥

ददर्श विमलं लिङ्गं प्रकृतिस्थं स्वभावतः ॥ ३६ ॥

आत्मानं च गणैः सार्धं तथैव च जगत्त्रयम् । लीनं लिङ्गे समस्तं तद्वैरम्बोज्ञानवानपि
मुमोह च पुनः सञ्ज्ञां प्रतिलभ्य प्रयत्नतः । न नाम शिरसा ताभ्यामीशाभ्यां सगणेश्वरः
तदा ददर्श तत्रैव लोकसंहारकारकम् । ब्रह्माणं चैव रुद्रं च विष्णुञ्चैव सदाशिवम्
ददर्श प्रेततुल्यानि लिङ्गशक्त्यात्मकानि च ।

ब्रह्माण्डगोलकान्येव कोटिशः परमाणुवत् ॥ ४३ ॥

लीयन्ते च विलीयन्ते महेशेलिङ्गरूपिणि । प्रकृत्यन्तर्गतं लिङ्गं लिङ्गस्यान्तर्गता च सा
शक्त्या लिङ्गञ्च संछन्नं तदा सर्वमद्रश्यत । लिङ्गेन शक्तिः संछन्ना परस्परमवर्तत
शिवाभ्यां संश्रितं लोकं जगदेतच्चराचरम् ।

गणेशो वाऽपि तज्ज्ञानं न परेऽपि तथा विदन् ॥ ४६ ॥

तदोवाच महातेजा गणाध्यक्षो गणैः सह । सशक्तिकं स्तूयमानः शक्त्या च परया तदा
गणेश उवाच

नमामि देवं शक्त्यान्वितं ज्ञानरूपं प्रसन्नं ज्ञानात्परं परमं ज्योतिरूपम् ।

रूपात्परं परमं तत्त्वरूपं तत्त्वात्परं परमं मङ्गलञ्च आनन्दाख्यं निष्कलं निर्विषादम् ॥
धूमात्परमयो वह्निर्धूमवत्प्रतिभासते । प्रकृत्यन्तर्गतस्त्वं हि लक्ष्यसे ज्ञानसम्भवः

प्रकृत्यन्तर्गतस्त्वं हि मायाव्यक्तिरितीर्यसे ॥ ४६ ॥

एवंविधस्त्वं भगवन्स्वमायया सृजस्यथो लुम्पसि पासि विश्वम् ।

अस्माद्गरात्सर्वमिदं प्रनष्टं स ब्रह्मविप्रेन्द्रयुतं चराचरम् ॥ ५० ॥

तथा पुराऽऽसीर्भगवान्महेशस्त्रैलोक्यनाथोऽसि चराचरात्मा ।

कुरुष्व शीघ्रं सहजीवकोशं चराचरं तत्सकलं प्रदग्धम् ॥ ५१ ॥

लोमश उवाच

एवं स्तुतो गणेशेन भगवान्भूतभावनः । यदुत्थितं कालकूटं लोकसंहारकारकम्
लिङ्गरूपेण तद्ग्रस्तं विमलं वाकरोत्तदा । स देवा सुरमर्त्याश्च सर्वाणि त्रिजगन्ति च

तत्क्षणाद्रक्षितान्येव कृपया परया युतः ॥ ५३ ॥

ब्रह्मा विष्णुः सुरेन्द्रश्च लोकपालाः सहर्षयः ।

यक्षा विद्याधराः सिद्धा गन्धर्वाप्सरसांगणाः ।

उत्थिताश्चैव ते सर्वे निद्रा परिगता इव ॥ ५४ ॥

विस्मयेन समाविष्टा बभूवुर्जातसाध्वसाः । सर्वे देवा सुराश्चैव ऊचुराश्चर्यवत्ततः
क कालकूटं सुमहयेन विद्राविता वयम् । मृतप्रायाः कृताः सद्यः सलोकपालकाह्वमी

इत्यब्रुवंस्तदा दैत्यास्तूष्णींभूतास्तदा स्थिताः ।

शक्रादयो लोकपाला विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥

ब्रह्माणश्च पुरस्कृत्य इदमूचुः समेधिताः ॥ ५७ ॥

केनेदं कारितं विष्णो! न विदामोऽल्पमेधसः ।

तदा प्रहस्य भगवान्ब्रह्मणा सह तैः सुरैः ॥ ५८ ॥

समाधिमगमन्सर्वेऽप्येकाग्रमनसस्तदा ।

तत्त्वज्ञानेन निर्हत्य कामक्रोधादिकान् द्विजाः ॥ ५९ ॥

तदात्मनि स्थितं लिङ्गमपश्यन् विबुधादयः ।

विष्णुं पुरस्कृत्य तदा तुष्टुवुः परमार्थतः ॥ ६० ॥

आत्मना परमात्मानं योगिनः पर्युपासते ॥ ६१ ॥

लिङ्गमेव परं ज्ञानं लिङ्गमेव परंतपः । लिङ्गमेव परोधर्मो लिङ्गमेव परागतिः ॥

तस्माल्लिङ्गात्परतरं यच्च किञ्चिन्न विद्यते ॥ ६२ ॥

एवं ब्रुवन्तो हि तदा सुरासुराः सलोकपाला ऋषिभिश्च साकम् ।

विष्णुं पुरस्कृत्य तसालवर्णं शम्भुं शरण्यं शरणं प्रपन्नाः ॥ ६३ ॥

त्राहि त्राहि महादेव! कृपालो परमेश्वर! । पुरा त्राता यथा सर्वे तथा त्वं त्रातुमर्हसि
तद्देवदेव! भवतश्चरणारविन्दं सेवानुबन्धमहिमानमनन्तरूपम् ।

त्वदाश्रितं यत्परमानुकम्पया नमोऽस्तु ते देववर! प्रसीद ॥ ६५ ॥

लिङ्गस्वरूपमध्यस्थो भगवान्भूतभावनः । सर्वैः सुरगणैः साकं बभाषे दर्मापतिः

त्वं लिङ्गरूपी भगवाञ्जगतामभयप्रदः । विष्णुना संस्तुतो देवो लिङ्गरूपीमहेश्वरः
मृतास्त्रातागरात्सर्वे तस्मान्मृत्युञ्जयप्रभो । रक्षरक्षमहाकालत्रिपुरान्तनमोऽस्तुते
विष्णुना संस्तुतो देवो लिङ्गरूपीमहेश्वरः ।

प्रादुर्बभूव साम्बोऽथ बोधयन्निव तत्सुरान् ॥ ६६ ॥

हेविष्णो हे सुराःसर्वेऽप्यः श्रूयतामिदम् ।

मन्यतेऽपि हि (पीह) संसारे अनिन्ये नित्यतां कुतः ॥ ७० ॥

अवलोकयताऽऽत्मानमात्मनाविवुधादयः ।

किं यज्ञैः किं तपोभिश्च किमुद्योगेन कर्मणाम् ॥ ७१ ॥

एकत्वेन पृथक्त्वेन किञ्चिन्नैवप्रयोजनम् । यस्माद्भवद्विर्मिलितैः कृतंयत्कर्मदुष्करम्
क्षीराब्धेरमथनं तत्तु अमृतार्थं कथं कृतम् । मृत्युञ्जयं निराकृत्य अवज्ञायचमांसदा
तस्मात्सर्वेऽमृत्युमुखं पतिता वै न संशयः । अस्माभिर्निर्मितो देवो गणेशः कार्यसिद्धये
न नमन्ति गणेशं च दुर्गां चैव तथाविधाम् ।

क्लेशभाजो भविष्यन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ ७५ ॥

यूयं सर्वे त्वधर्मिष्ठाःस्तब्धाःपण्डितमानिनः ।

कार्याकार्यमविज्ञाय केवलं मानमोहिताः ॥ ७६ ॥

तस्मात्कालमुखे सर्वे पतितानात्रसंशयः । सर्वेऽश्रुतिपरायूयमिन्द्राद्यादेवतागणाः
प्ररोचनपराः सर्वेऽश्रुद्राश्चेन्द्रादयोवृथा । नात्मानं च प्रपञ्चेन वेत्सि त्वंहिशचीपते
कृतः प्रयत्नो हि महानमृतार्थं त्वया शठः । अश्वमेधशतेनैव यद्राज्यं प्राप्तवानसि

अपि तच्च पराधीनं तन्न जानासि दुर्मते ॥ ७९ ॥

यैर्वेदवाक्यैस्त्वं मूढः संस्तुतोऽसि तपस्विभिः ।

ते मूढास्तोषयन्ति त्वां तत्तद्रागपरायणाः ॥ ८० ॥

विष्णो! त्वं च पक्षपाताञ्जानासि हिताहितम् ।

केचिद्धृतास्त्वया विष्णो रक्षिताश्चैव केचन ॥ ८१ ॥

इच्छायुक्तस्त्वमत्रैवसदाबालकचेष्टितः । येऽन्येचलोकपाःसर्वेतेषां वार्ताकुतस्त्वह

एकादशोऽध्यायः] * गणेशपूजाविधानवर्णनम् *

अन्यथा हिकृतेह्यर्थे अन्यथा त्वं भविष्यति । कार्यसिद्धिर्भवेद्येन भवद्विर्विस्मृतं च तत्
येनाद्य रक्षिताः सर्वे कालकूटमहाभयात् । येन नीलीकृतो विष्णुर्येन सर्वे पराजिताः

लोका भस्मीकृता येन तस्माद्येनाऽपि रक्षिताः ।

तस्यार्चनविधिः कार्यो गणेशस्य महात्मनः ॥ ८५ ॥

कर्मारम्भेतु विघ्नेशं ये नार्चन्ति गणाधिपम् । कार्यसिद्धिर्न तेषां वै भवेत्तु भवतां यथा

एतन्महेशस्य वचो निशम्य सुरासुराः किन्नरचारणाश्च ।

पूजाविधानं परमार्थतोऽपि पप्रच्छुरेनं च तदा गिरीशम् ॥ ८७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
समुद्रमन्थनाख्याने शिवकृतविषमक्षणवृत्तान्तवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः

श्रीगणेशपूजाविधानवर्णनम्

माहेश्वर उवाच

प्रतिपक्षे चतुर्थ्या तु पूजनीयोगणाधिपः । स्नात्वा शुक्लतिलैः शुद्धैः शुक्लपक्षे सदानृभिः

कृत्वा चाऽऽवश्यकं सर्वं गणेशस्याऽर्चनक्रियाम् ।

प्रयत्नेनैव कुर्वीत गन्धमाल्याक्षतादिभिः ॥ २ ॥

ध्यानमादौ प्रकर्तव्यं गणेशस्य यथाविधि । आगमावहवोजाता गणेशस्य यथामम
बहुधोपासकायस्मात्तमः सत्वरजोन्विताः । गणभेदेन तान्येव नामानि बहुधाऽभवन्

पञ्चवक्त्रोगणाध्यक्षो दशबाहुस्त्रिलोचनः ।

कान्तस्फटिकसङ्काशो नीलकण्ठो गजाननः ॥ ५ ॥

मुखानि तस्य पञ्चैव कथयामि यथातथम् ॥ ६ ॥

मध्यमं तु मुखं गौरचतुर्दन्तं त्रिलोचनम् । शुण्डादण्डमनोज्ञं च पुष्करे मोदकान्वितम्

तथाऽन्यत् पीतवर्णं च नीलं च शुभलक्षणम् ।

पिङ्गलं च तथा शुभ्रं गणेशस्य शुभाननम् ॥ ८ ॥

तथा दशभुजेष्वेव ह्यायुधानि ब्रवीमि वः । पाशं परशुपद्मे च अङ्कुशं दन्तमेव च ॥
अक्षमालां लाङ्गलं च मुसलं वरदं तथा । पूर्णं च मोदकैः पात्रं पाणिना च विचिन्तयेत्

लम्बोदरं विरूपाक्षं निवीतं मेखलान्वितम् ।

योगासने चापविष्टं चन्द्रलेखाङ्कुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

ध्यानं च सात्त्विकं ज्ञेयं राजसं हि नृणामिव ।

शुद्धचामीकराभासं गजाननमलौकिकम् ॥ १२ ॥

चतुर्भुजं त्रिनयनमेकदन्तं महोदरम् । पाशाङ्कुशधरं देवं दन्तमोदकपात्रकम् ॥
नीलं च तामसं ध्यानमेवं त्रिविधमुच्यते । ततः पूजा प्रकर्तव्या भवद्भिः शीघ्रमेव च

एकविंशतिर्दूर्वाभिर्द्वाभ्यां नाम्ना पृथक् पृथक् ।

सर्वनामभिरेकैव दीयते गणनायके ॥ १५ ॥

तथैव नामभिर्देया एकविंशतिमोदकाः । दशनामान्यहं वक्ष्ये पूजनार्थं पृथक् पृथक्
गणाधिप नमस्तेऽस्तु उमापुत्राद्यनाशन ! । विनायकेशपुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक !
एकदन्तेभवक्त्रेति तथा मूपकवाहन ! । कुमारगुरवे तुभ्यं पूजनीयः प्रपन्नतः ॥

एवमुक्त्वा सुरान्सद्यः परिष्वज्य च सादरम् ।

विष्णुं गुहाशयं सद्यो ब्रह्माणं च सदाशिवः ॥ १६ ॥

तिरोधानं गतः सद्यः शम्भुः परमशोभनः ।

प्रणम्य शम्भुं ते सर्वे गणाध्यक्षाच्चर्चने रताः ॥ २० ॥

ततः सम्पूज्य विधिवद्गणाध्यक्षाच्चर्चने रताः । उपचारैरनेकैश्च दूर्वाभिश्च पृथक् पृथक्
सन्तुष्टो हि गणाध्यक्षो देवानां वरदोऽभवत् । प्रदक्षिणं नमस्कृत्य तैः सर्वैरभितोषितः

तमोगुणान्विताः सर्वे ह्यसुरा नाभ्यपूजयन् ।

उपहासपरास्ते वै देवान्प्रत्यसुरोत्तमाः ॥ २३ ॥

पूजयित्वा शाङ्करि ते पुनः क्षीरार्णवयुगः । ब्रह्माविष्णुश्च ऋषयो देवदैत्याः सुरोत्तमाः

मन्थानं मन्दरं कृत्वा रज्जुं कृत्वाऽथ वासुकिम् ।

ममन्थुश्च तदा देवा विष्णुं कृत्वाऽथ सन्निधौ ॥ २५ ॥

मथ्यमाने तदाऽध्वौ च निर्गतश्चन्द्राग्रतः । पीयूषपूर्णः सर्वेषां देवानां कार्यसिद्धये
शौनक उवाच

अर्णवे किं पुरा चन्द्रो निक्षिप्तः केन सुव्रत ! ।

गजादिकानि रत्नानि कथितानि त्वया पुरा ॥ २७ ॥

एतत्सर्वं समासेन आदौ कथय मे प्रभो । ज्ञात्वा सर्ववयं सूत ! पश्चादावर्णयामहे
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सूतो वाक्यमुपाददे । रसचन्द्र आपोमया विप्रा अत्रिपुत्रो गुणान्वितः

उत्पन्नो ह्यनसूयायां ब्रह्मणोऽशात्समुद्भवः ।

रुद्रस्यांशाद्धि दुर्वासा विष्णोर्शात्तु दत्तकः ॥ ३० ॥

क्षीराब्धिं मथ्यमानं तु दृष्ट्वा चन्द्रो मुदान्वितः ।

क्षीराब्धिरपि चन्द्रश्च दृष्ट्वा सोऽप्युत्सुकोऽभवत् ॥ ३१ ॥

प्रविष्टश्चोभयप्रीत्या शृण्वतां भो द्विजोत्तमाः ! ।

चन्द्रो ह्यमृतपूर्णोऽभूद्ग्रतो देवसन्निधौ ॥ ३२ ॥

दृष्ट्वा च कान्तिं त्वरितोऽथ चन्द्रो नीराजितो देवगणैस्तदानीम् ।

वादित्रयोपैस्तु मुलैरैकैर्मृदङ्गशङ्खैः पटहैरनेकैः ॥ ३३ ॥

नमश्चक्रुश्च ते सर्वे ससुरासुरदानवाः । तदागर्गं पृच्छमाना बलं चन्द्रस्य तत्त्वतः
गर्गेणोक्तास्तदा देवाः सर्वेषां बलमद्य वै । केन्द्रस्थानगताः सर्वे भवतामुत्तमाग्रहाः
चन्द्रंगुरुः सभायातो बुधश्चैव समागतः । आदित्यश्च तथा शुक्रः शनिरङ्गारको महान्
तस्माच्चन्द्रबलं श्रेष्ठं भवतां कार्यसिद्धये । गोमन्तसञ्ज्ञको नाम मुहूर्त्तोऽयं जयप्रदः
एवमाश्वासिता देवा गर्गेणैव महात्मना । ममन्थुरब्धिं त्वरिता गर्जमाना महाबलाः
द्विगुणं बलमापन्ना महात्मानो ब्रूवताः । महेशं स्मरमाणास्ते गणेशं च पुनः पुनः
निर्मथ्यमाना दुर्ध्वैर्गर्जमानाश्च सर्वशः । निर्गता सुरभिः साक्षाद्देवानां कार्यसिद्धये
तुष्टा कपिलवर्णा सा ऊधोभारेण भूयसा ।

तरङ्गोपरि गच्छन्ती शनकैः शनकैस्ततः ॥ ४१ ॥

कामधेनुं समायान्तीं दृष्ट्वा सर्वे सुरासुराः । पुष्पवर्षेणमहता ववर्षुरमितप्रभाम्
तदा तूर्याण्यनेकानिनेदुर्वाद्यान्यनेकशः । आनीताजलमध्याच्च संवृता गोशतैरपि

तासु नीलाश्च कृष्णाश्च कपिलाश्च कपिञ्जलाः ।

वभ्रवः श्यामका रक्ता जम्बूवर्णाश्च पिङ्गलाः ।

आभिर्युक्ता तदा गोभिः सुरभिः प्रत्यदृश्यत ॥ ४४ ॥

असुरासुरसम्बीतांकामधेनुं ययाचिरे । ऋषयो हर्षसंयुक्तादेवान्दैत्याश्च तत्क्षणात्
सर्वेभ्यश्चैव विप्रेभ्यो नानागोत्रेभ्य एव च । सुरभीसहितागावोदातव्यानात्रसंशयः

तैर्याचितास्तेऽत्र सुरासुराश्च ददुश्च ता गाः शिवतोषणाय ।

तैः स्वीकृतास्ता ऋषिभिः सुमङ्गलैर्महात्मभिः पुण्यतमैः सुरभ्यः ॥ ४७ ॥

पुण्याहं मुनिभिः सर्वैः कारितास्ते तदासुराः ।

देवानां कार्यसिद्धयर्थमसुराणां क्षयाय च ॥ ४८ ॥

पुनः सर्वे सुसंरब्धा ममन्थुः क्षीरसागरम् ।

मथ्यमानास्तदा तस्मादुदधेश्च तथाऽभवत् ॥ ४९ ॥

कल्पवृक्षः पारिजातश्चूतः सन्तानकस्तथा । तान्द्रुमानेकतः कृत्वा गन्धर्वनगरोपमान्

ममन्थुरुग्रं त्वरिताः पुनः क्षीरार्णवं बुधाः ॥ ५० ॥

निर्मथ्यमानादुदधेरभवत्सूर्यवर्चसम् । रत्नानामुत्तमं रत्नं कौस्तुभाख्यं महाप्रभम्

स्वकीयेन प्रकाशेन भासयन्तं जगत्त्रयम् ।

चिन्तामणिं पुरस्कृत्य कौस्तुभं ददुशुर्हि ते ॥ ५२ ॥

सर्वे सुरा ददुस्तं वै कौस्तुभं विष्णवे तदा ।

चिन्तामणिं ततः कृत्वा मध्ये चैव सुरासुराः ।

ममन्थुः पुनरेवाब्धिं गर्जन्तस्ते बलोत्कटाः ॥ ५३ ॥

मथ्यमानास्ततस्तस्मादुच्चैः श्रवाः समद्भुतम् ।

बभूव अश्वो रत्नानां पुनश्चैरावतो गजः ॥ ५४ ॥

तथैव गजरत्नं च चतुःषष्ट्या समन्वितम् ।

गजानां पाण्डुराणां च चतुर्दन्तं मदन्वितम् ॥ ५५ ॥

तान्सर्वान्मध्यतः कृत्वा पुनश्चैव ममन्थिरे । निर्मथ्यमानादुदधेर्निर्गतानि बहून्यथ
मदिरा विजयाभृंगीतथालशुनगुञ्जनाः । अतीव उन्मादकरोधत्तूरः पुष्करस्तथा

स्थापितानैकपद्येन तीरेन दनदीपतेः ।

पुनश्च तेतत्र महासुरेन्द्राममन्थुरब्धिं सुरसत्तमैः सह ॥ ५८ ॥

निर्मथ्यमानादुदधेस्तदासीत्सा दिव्यलक्ष्मीर्भुवनैकनाथा ।

आन्वीक्षिकीं ब्रह्मविदो वदन्ति तथा चान्ये मूलविद्यां गृणन्ति ॥ ५९ ॥

ब्रह्मविद्यां केचिदाहुः समर्थाः केचित्सिद्धिमृद्धिमाज्ञामथाशाम् ।

यां वैष्णवीयोगिनः केचिदाहुस्तथा च मायां मायिनो नित्ययुक्ताः ॥ ६० ॥

* वदन्ति सर्वे केनसिद्धान्तयुक्तां यां योगमायां ज्ञानशक्त्यान्विता ये ॥ ६१ ॥

ददृशुस्तां महालक्ष्मीमायान्तीं शनकैस्तदा ।

गौरां च युवतीस्निग्धां पद्मकिंजल्कभूषणाम् ॥ ६२ ॥

सुस्मितां सुद्विजां श्यामां नवयौवनभूषणाम् ।

विचित्रवस्त्राभरणरत्नानेकोद्यतप्रभाम् ॥ ६३ ॥

विम्बोष्ठीं सुनसां तन्वीं सुग्रीवां चारुलोचनाम् ।

सुमध्यां चारुजघनां बृहत्कटितटां तथा ॥ ६४ ॥

नानारत्नप्रदीपैश्च नीराजितमुखाम्बुजाम् । चारुप्रसन्नवदनां हारनूपुरशोभिताम्

मूर्द्धनि ध्रियमाणेनच्छत्रेणाऽपि विराजिताम् ।

चामरैर्वीज्यमानां तां गङ्गाकल्लोललोहितैः ॥ ६६ ॥

पाण्डुरं गजमारूढांस्तूयमानां महर्षिभिः । सुरद्रुमपुष्पमालाविभ्रतीं मल्लिकायुताम्

कराग्रे ध्रियमाणं तां दृष्ट्वा देवाः समुत्सुकाः ।

आलोकनपरायावत्तावत्तान्ददृशे ह्यसौ ॥ ६८ ॥

* केनसिद्धान्तयुक्ताम्-केनोपनिषत्प्रतिपाद्योमाशब्दवाच्यब्रह्मविद्यामित्यर्थः

देवांश्च दानवांश्चैव सिद्धचारणपन्नगान् ।
 यथा माता स्वपुत्रांश्च महालक्ष्मीस्तथा सती ॥ ६६ ॥
 आलोकितास्तथा देवास्तथा लक्ष्म्या श्रियान्विताः ।
 सञ्जातास्तत्क्षणादेव राज्यलक्षणलक्षिताः ॥
 दैत्यास्ते निःश्रिका जाता ये श्रियाऽनवलोकिताः ॥ ७० ॥
 निरीक्ष्यमाणा च तदा मुकुन्दं तमालनीलं सुकपोलनासम् ।
 विभ्राजमानं वपुषा परेण श्रीवत्सलक्ष्मं सदयावलोकम् ॥ ७१ ॥
 दृष्ट्वा तदैव सहसा वनमालयान्विता लक्ष्मीर्गजादवततार सुविस्मयन्ती ।
 कण्ठे ससर्ज पुरुषस्य परस्य विष्णोर्मालां श्रिया विरचितां भ्रमरैरुपेताम् ॥
 वामाङ्गमाश्रित्य तदा महात्मनः सोपाविशत्तत्र समीक्ष्य ता उभौ ।
 सुराः सदैत्या मुदमापुरदुतां सिद्धाप्सरःकिन्नरचारणाश्च ॥ ७३ ॥
 सर्वेषामेवलोकानामैकपद्येन सर्वशः । हर्षो महानमभूत्तत्र लक्ष्मीनारायणागमे ॥
 लक्ष्म्यावृतो महाविष्णुर्लक्ष्मीस्तेनैव सम्भृता ।
 एवं परस्परं प्रीत्या ह्यवलोकनतत्परौ ॥ ७५ ॥
 शङ्खाश्च पटहाश्चैवमृदंगानकगोमुखाः । मेर्यश्चभ्रर्भरीणां चसशब्दस्तुमुलोऽभवत्
 बभूव गायकानां च गायनं सुमहत्तदा । ततानि विततान्येव धनानिसुषिराणिच
 एवं वाद्यप्रभेदैश्चविष्णुं सर्वात्मनाहरिम् । अतोषयन्सुगीतज्ञागन्धर्वाप्सरसांगणाः
 तथा जगुर्नारदतुम्बुरादयो गन्धर्वयक्षाः सुरसिद्धसङ्गाः ।
 संसेवमानाः परमात्मरूपं नारायणं देवमगाधबोधम् ॥ ७६ ॥
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे समुद्रमन्थनाख्यानेलक्ष्मीप्रादुर्भाववर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

समुद्रमन्थनवर्णनम्

लोमश उवाच

प्रणम्य परमात्मानं रमायुक्तं जनार्दनम् । अमृतार्थं ममन्थुस्ते सुरासुरगणाः पुनः
 उदर्थेर्मथ्यमानाश्च निर्गतः सुहायशाः । धन्वन्तरिरिति ख्यातयुवामृत्युञ्जयः परः
 पाणिभ्यां पूर्णकलशं सुधायाः परिगृह्य वै
 यावत्सर्वे सुराः तस्मै निरीक्षन्ते मनोहरम् ॥ ३ ॥
 तदा दैत्याः समं गत्वा हर्तुकामा बलादिव ।
 सुधया पूर्णकलशं धन्वन्तरिकरे स्थितम् ॥ ४ ॥
 यावत्तरङ्गमालाभिरावृतोऽभूद्विषक्तमः । शनैः शनैः समायातोदृष्टोऽसौवृषपर्वणा
 करस्थः कलशस्तस्य हृतस्तेन बलादिव । असुराश्च ततः सर्वजगज्जुर्तिभीषणम्
 कलशं सुधया पूर्णं गृहीत्वा ते समुत्सुकाः ।
 दैत्याः पातालमाजमुस्तदादेवा भ्रमान्विताः ॥ ७ ॥
 अनुजग्मुः सुसंनद्धायोद्भुका माश्चतैः सह । तदा देवान्समालोक्यबलिरेवमभाषत
 बलिखाद्य
 वयं तु केवलं देवाः सुधयापरितोषिताः । शीघ्रमेव प्रगन्तव्यं भवद्विश्च सुरोत्तमैः
 त्रिविष्टपं मुदायुक्तैः किमस्माभिः प्रयोजनम् ।
 पुराऽस्माभिः कृतं मैत्रं भवद्विःस्वार्थतत्परैः ॥
 अधुना विदितं तत्तु नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥
 एव निर्भर्त्सितास्तेन बलिनासुरसत्तमाः । यथागतेन मार्गेण जग्मुर्नारायणं प्रभुम्
 तं दृष्ट्वा विष्णुना सर्वे सुरा भ्रमननोरथाः ।
 आश्वासिता वचोभिश्च नानानुनयकोविदैः ॥ १२ ॥

मा त्रासं कुरुताऽत्रार्थ आनयिष्यामि तां सुधाम् ।

एवमाभाष्य भगवान्मुकुन्दोऽनाथसंश्रयः ॥ १३ ॥

स्थापयित्वा सुरान्सर्वास्तत्रैव मधुसूदनः ।

मोहिनीरूपमास्थाय दैत्यानामग्रतोऽभवत् ॥ १४ ॥

तावद् दैत्याःसुसंरब्धाःपरस्परमथाब्रुवन् ।

विवादः सर्वदैत्यानाममृतार्थे तदाऽभवत् ॥ १५ ॥

एवं प्रवर्तमानेतु मोहिनीरूपमाश्रिताम् । दृष्ट्वा योषां तदा देवात्सर्वभूतमनोरमाम्
विस्मयेन समाविष्टा बभूवुस्तृप्तिक्षणाः । तांसमान्यतदादैत्यराजोबलिर्वाच ह

बलिर्वाच

सुधा त्वयाविभक्तव्या सर्वेषां गतिहेतवे । शीघ्रत्वेन महाभागे कुरुष्व वचनं मम

एवमुक्ता ह्युवाचेदं स्मयमाना बलिं प्रति ।

श्रीमोहिन्युवाच

स्त्रीणां नैव च विश्वासः कर्तव्यो हि विपश्चिता ॥ १६ ॥

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता ।

अशौचं निवृणत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ २० ॥

निःस्नेहत्वं च विज्ञेयं धूर्तत्वं चैव तत्त्वतः ।

स्वस्त्रीणां चैव विज्ञेया दोषा नास्त्यत्र संशयः ॥ २१ ॥

यथैव श्वापदानां च वृका हिंसापरायणाः ।

काका यथाण्डजानां च श्वापदानां च जम्बुकाः ॥

धूर्ता तथा मनुष्याणां स्त्री ज्ञेया सततं बुधैः ॥ २२ ॥

मया सह भवद्विश्वकर्तृसंख्यं प्रवर्तते । सर्वथाऽत्र न विज्ञेयाः के यूयं चैवकाह्वहम्

तस्माद्भवद्भिः सञ्चिन्त्य कार्याकार्यविचक्षणैः ।

कर्तव्यं परया बुद्ध्या प्रयातासुरसत्तमाः ॥ २४ ॥

बलिर्वाच

यास्त्वया कथिता नार्यो ग्राम्या ग्राम्यजनप्रियाः ।

तासां त्वं कथ्यमानानां मध्यगा नासि शोभने ! ॥ २५ ॥

किं त्वया बहुनोक्तेन कुरुष्व वचनं हिनः । सामोहिनीदंप्रोवाचबलेर्वाक्यादनन्तरम्
करिष्यामि च ते वाक्यं सूक्तासूक्तमिति प्रभो ! ॥ २७ ॥

बलिर्वाच

अद्याऽमृतं च सर्वेषां विभजस्व यथातथम् ।

त्वया दत्तं च गृहीमः सत्यं सत्यं वदामि ते ॥ २८ ॥

एवमुक्ता तदा देवी मोहिनी सर्वसङ्गला ।

उवाचाऽथासुरान्सर्वाब्रुवन् ह्यौ किंकींस्थितम् ॥ २९ ॥

भगवानुवाच

यूयं सर्वेकृतार्थाश्च जातादैवेन केनचित् । अद्योपवाससंयुक्ताममृतस्याधिवासनम्

क्रियतामसुराःश्रेष्ठाः शुभेच्छा किञ्चिदस्ति वः ।

श्वभूते पारणं कुर्याद् व्रतार्चनरतिश्च वः ॥ ३१ ॥

न्यायोपार्जितवित्तेन दशमांशेन धीमता । कर्तव्यो विनियोगश्च ईशप्रीत्यर्थहेतवे

तथेति मत्वाते सर्वे यथोक्तं देवमायया । चक्रस्तथैवदैत्यामोहितानातिकोविदाः

मयासुरेण च तदा भवनानि कृतानिवै । मनोज्ञानिमहार्हाणि सुप्रभाणिमहान्तश्च

तेषूपविष्टास्ते सर्वे सुस्नाताः समलङ्कृताः ।

स्थापयित्वा सुसंरब्धाः पूर्णं कलशमग्रतः ॥ ३५ ॥

रात्रौ जागरणं सर्वैःकृतं परमयामुदा । अथोपसि प्रवृत्ते च प्रातः स्नानयुता भवन्

असुरा बलिमुख्याश्च पङ्क्तिभूता यथाक्रमम् ।

सर्वमावश्यकं कृत्वा तदा पानरता भवन् ॥ ३७ ॥

बलिश्च वृषपर्वाच नमुचिः शंख एव च । सुदंष्ट्रश्चैव संहारः कालनेमिर्विभीषणः ॥

वातापिरिल्वलः कुम्भो निकुम्भः प्रच्छदस्तथा ।

तथा सुन्दोपसुन्दौ च निशुम्भः शुम्भ एव च ॥ ३९ ॥

महिषो महिषाक्षश्च विडालाक्षः प्रतापवान् ।

चिक्षुराख्यो महाबाहुर्जम्भणोऽथ वृषासुरः ॥ ४० ॥
 विबाहुर्बाहुकोघोरस्तथावै घोरदर्शनः । एते चान्येचबहवो दैत्यदानवराक्षसाः ॥
 यथाक्रमं चोपविष्टा राहुः केतुस्तथैव च ॥ ४१ ॥
 तेषां तु कोटिसङ्ख्यानां दैत्यानां पङ्क्तिरास्थिता ॥ ४२ ॥
 ततस्तथा तदा देव्या अमृतार्थं हि वै द्विजाः !
 यज्जातं तच्छृणुध्वं हि तथा देव्या कृतं महत् ॥ ४३ ॥
 सर्वे विज्ञापिताः सद्यो गृहीतकलशातदा ।
 शोभया परया युक्ता साक्षात्सा विष्णुमोहिनी ॥ ४४ ॥
 करस्थेन तदा देवी कलशेन विराजिता । शुशुभे परया कान्त्याजगन्मङ्गलमङ्गला
 परिवेषधराः सर्वे सुरास्ते ह्यसुरान्तिकम् ।
 आगतास्तत्क्षणादेव यत्र ते ह्यसुरोत्तमाः ॥ ४६ ॥
 तान्दृष्ट्वा मोहिनी सद्य उवाच प्रमदोत्तमा ॥ ४७ ॥

मोहिन्युवाच

एते ह्यतिथयो ज्ञेया धर्मसर्वस्वसाधनाः । एभ्योदेयं यथाशक्त्यायदिसत्यं वचोमम
 प्रमाणं भवतां चाद्य कुरुध्वं मा विलम्बथ ॥ ४८ ॥
 परेषामुपकारं च ये कुर्वन्ति स्वशक्तितः ।
 धन्यास्ते चैव विज्ञेयाः पवित्रा लोकपालकाः ॥ ४९ ॥
 केवलात्मोदरार्थाय उद्योगं ये प्रकुर्वते ।
 ते क्लेशभागिनो ज्ञेया नात्र कार्या विचारणा ॥ ५० ॥
 तस्माद्वि भजनं कार्यं मयैतस्य शुभव्रताः ।
 देवेभ्यश्च प्रयच्छध्वं यद्वि चात्मप्रियाप्रियम् ॥ ५१ ॥
 इत्युक्ते वचने देव्या तथा चक्रुरतन्द्रिताः ।
 आह्वयामासुरसुराः सर्वान्देवान्सवासवान् ॥ ५२ ॥
 उपविष्टाश्च ते सर्वे अमृतार्थं च भोद्विजाः । तेषूपविश्यमानेषु ह्यवाच परमं वचः

मोहिनी सर्वधर्मज्ञा असुराणां स्मयन्निव ॥ ५३ ॥

मोहिन्युवाच

आदौ ह्यभ्यागताः पूज्या इति वै वैदिकी श्रुतिः ॥ ५४ ॥
 तस्माद्यूयं वेदपराः सर्वे देवपरायणाः । ब्रवन्तु त्वरितेनैव आदौ केषां ददाम्यहम्
 अमृतं हि महाभागा बलिमुख्या वदन्तु भोः ॥ ५५ ॥
 बलिनोक्ता तदा देवी यत्ते मनसि रोचते ।
 स्वामिनी त्वं न सन्देहो ह्यस्माकं सुन्दरानने ॥ ५६ ॥
 एवं संमानिता तेन बलिना भावितात्मना । परिवेषणकार्यार्थं कलशंगृह्यसत्त्वरा
 तस्मान्नरेन्द्रकरभोरुलसद्दुकूला श्रोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाङ्गा ।
 सा कूजती कनकनुपूरसिञ्जितेन कुम्भस्तनी कलशपाणिरथाऽऽविवेश
 तदा तु देवी परिवेषयन्ती सा मोहिनी देवगणाय साक्षात् ।
 ववर्ष देवेषु सुधारसं पुनः पुनः सुधाहाररसामृतं यथा ॥ ५६ ॥
 पुनश्च ते देवगणाः सुधारसं दत्तं तथा परया विश्वमूर्त्या ।
 देवेन्द्रमुख्याः सह लोकपाला गन्धर्वयक्षाप्सरसां गणाश्च ॥ ६० ॥
 सर्वे दैत्या आसनस्थास्तदानीं चिन्तान्विताः श्रुधया पीडिताश्च ।
 तूष्णींभूता बलिमुख्या द्विजेन्द्रा मनस्विनो ध्यानपरा वभूवुः ॥ ६१ ॥
 ततस्तथाविधान्दृष्ट्वा दैत्यांस्तान्मोहमाश्रितान् ।
 तदा राहुश्चकेतुश्च द्वावेतौ दैत्यपुङ्गवौ ॥ ६२ ॥
 देवानां रूपमास्थाय अमृतार्थं त्वरान्वितौ ।
 उपविष्टौ तदा पद्भ्यां देवानाममृतार्थिनौ ॥ ६३ ॥
 यदाऽमृतं पातुकामो राहुः परमदुर्जयः । चन्द्रार्काभ्यां प्रकथितो विष्णोरमिततेजसः
 तदा तस्य शिरश्छिन्नं राहोर्दुर्विग्रहस्य च । शिरो गगनमापेदे कबन्धं च महीतले
 भ्रममाणं तदा ह्यर्द्रींश्चूर्णयामास वै तदा ॥ ६५ ॥
 साद्रिश्च सर्वभूलोकश्चूर्णितश्च तदाऽभवत् । तथा तेन च देहेन चूर्णितं सच्चराचरम्

दृष्ट्वा तदा महादेवस्तस्योपरितुल्यस्थितः । निवासः सर्वदेवानां तस्याः पादतलेऽभवत् ।
 पीडनं तत्समीपेऽथ निवास इति नाम वै ॥ ६८ ॥
 महता मालयं यस्माद्यस्यास्तच्चरणाभ्युज्जम् ।
 महालयेति विख्याता जगत्त्रयविमोहिनी ॥ ६९ ॥
 केतुश्च धूमरूपोऽसावाकाशो विलयंगतः । सुधांसमर्प्य चन्द्राय तिरोधानगतोऽभवत् ।
 वासुदेवो जगद्योनिर्जगतां कारणं परम् ।
 विष्णोः प्रसादात्तज्जातं सुराणां कार्यसिद्धिदम् ॥ ७१ ॥
 असुराणां विनाशाय जातं देवविपर्ययात् । विना देवेन जानीध्वमुद्यमोहिनिरर्थकः ।
 योगोपद्यत तैः सर्वैः क्षीराब्धेर्मन्थनं कृतम् ।
 सिद्धिर्जाता हि देवानामसिद्धिरसुरान्प्रति ॥ ७३ ॥
 ततश्च ते देववरान्प्रकोपिता दैत्याश्च मायाप्रविमोहिताः पुनः ।
 अनेकशस्त्रास्त्रयुतास्तदाऽभवन्विष्णौ गते गर्जमानास्तदानीम् ॥ ७४ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केशरखण्डे समुद्रमन्थनाख्याने देवानाममृतप्राशनवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः

देवदानवयुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

ततस्ते गज्जमानाश्च आक्षिपन्तः सुराग्रणे । शतक्रतुप्रमुख्यांस्तान्महाबलपराक्रमात् ।
 विमानमारुह्य तदा महात्मा वैरोचनिः सर्वबलेन सार्द्धम् ।
 दैत्यैः समेतो विविधैर्महाबलैः सुरान्प्रदुद्राव महाभयावहम् ॥ २ ॥
 स्वानि रूपाणि बिभ्रन्तः समापेतुः सहस्रशः ।

केचिद् व्याघ्रान्समारुढा महिषांश्च तथापरे ॥ ३ ॥
 अश्वान् केचित्समारुढा द्विपान्केचित्तथापरे ।
 सिंहांस्तथा परे रुढाः शार्दूलान्छरभांस्तथा ॥ ४ ॥
 मयूराग्राजहंसांश्च कुक्कुटांश्च तथापरे । केचिद्व्यान्समारुढा उष्ट्रानश्वतरानपि
 गजान्खरान्परे चैव शकटांश्च तथापरे । पादातावहवो दैत्याः खड्गशक्त्युद्दिष्टपाणयः
 परिघायुधिनः पाशशूलमुद्गरपाणयः ।
 असि लोमान्विताः केचिद् भुशुण्डीपरिघायुधाः ॥ ७ ॥
 हयनागरथाश्चान्ये समारुढाः प्रहारिणः । विमानानि समारुढा बलिमुख्याः सहस्रशः
 स्पर्द्धमानास्तथाऽन्योन्यं गर्जन्तश्च मुहुर्मुहुः । वृषपर्वाह्यवाचेदं बलिनं दैत्यपुङ्गवम्
 त्वया कृतं महाबाहो ! इन्द्रेण सह सङ्गमम् ।
 विश्वासो नैव कर्तव्यो दुर्हदाञ्च कथञ्चन ॥ १० ॥
 अनेनाऽपि हि तुच्छेन वैरिणापि कथञ्चन । मैत्रीबुद्धिमता कार्या आपद्यपि निवर्तते
 न विश्वसेत् पूर्वविरोधिना कश्चित्पराजिताः स्मोऽथ बले ! त्वयाऽधुना ॥
 पुराणदुष्टाः कथमद्य वै पुनर्मन्त्रं विकर्तुं न च ते यतेरन् ॥ १२ ॥
 इत्युचुस्ते दुराधर्षा योद्धुकामा व्यवस्थिताः ।
 ध्वजैश्छत्रैः पताकैश्च रणभूमिममण्डयन् ॥ १३ ॥
 चामरैश्च दिशः सर्वा लोपितं च रणस्थलम् ।
 तथा सर्वे सुरास्तत्र दैत्यान्प्रति समुत्सुकाः ॥ १४ ॥
 पीत्वाऽमृतं महाभागा वाहान्यारुह्य दंशिताः ।
 गजारूढो महेन्द्रोऽपि वज्रपाणिः प्रतापवान् ।
 सूर्यश्चोच्चैः श्रवारूढो मृगारूढश्च चन्द्रमाः ॥ १५ ॥
 छत्रचामरसंवीताः शोभिता विजयश्रिया ।
 प्रणम्य विष्णुं ते सर्वे इन्द्राद्या जयकाङ्क्षिणः ॥ १६ ॥
 ते विष्णुना ह्यनुज्ञाता असुरान्प्रति वै रूपा ।

असुराश्च महाकाया भीमाक्षा भीमविक्रमाः ॥ १७ ॥
 तेषां घोरमभूद्युद्धं देवानां दानवैः सह । तुमुलं च महाघोरं सर्वभूतभयावहम् ॥
 शरधारान्वितं सर्वं बभूव परमाद्भुतम् । ततश्चटचटाशब्दा बभूवुश्च दिशोदश ॥ १८ ॥
 ततो निमिषमात्रेण शरघातयुता भवन् । शरतोमरनाराचैराहताश्चापतन्भुवि ॥
 विध्यमानस्तथा केचिद् विविधुश्चापरात्रणे ।
 भल्लैर्मग्नैश्च पतिता नाराचैः शकलीकृताः ॥ २१ ॥
 क्षुरप्रहारिताः केचिद् दैत्या दानवराक्षसाः ।
 शिलीमुखैर्मरिताश्च भग्नाः केचिच्च दानवाः ॥ २२ ॥
 एवं भग्नं दानवानां च सैन्यं दृष्ट्वा देवा गर्जमानाः समन्तात् ।
 हृष्टाः सर्वे सम्मिलित्वा तदानीं लब्ध्वा युद्धे ते जयं श्लाघयन्ते ॥ २३ ॥
 शङ्खवादित्रयोषेण पूरितं च जगत्त्रयम् । देवान्प्रति कृतामर्षा दानवास्तेमहाबलाः
 बलिप्रभृतयः सर्वे संभ्रमेणोत्थिताः पुनः । विमानैः सूर्यसंकाशैरनेकैश्च समन्विताः
 द्वन्द्वयुद्धं सुतुमुलं देवानां दानवैः सह । सम्प्रवृत्तं पुनश्चैव परस्परजिगीषया ॥ २६ ॥
 बलिना दानवेन्द्रेण महेन्द्रो युयुधे तथा । तथा यमो महाबाहुर्नमुच्यासह संगतः
 नैऋतः प्रघसेनैव पाशी कुम्भेन सङ्गतः । निकुम्भेनैव सुमहद्युद्धे चक्रे सदारयः ॥
 सोमेन सह राहुश्च युद्धं चक्रे सुदारुणम् । राहुणा चन्द्रदेहोत्थममृतं भक्षितं तदा
 सम्पर्कादमृतस्यैव यथा राहुस्तथाऽभवत् ॥ २६ ॥
 तानिसर्वाणि दृष्टानि शम्भुना परमेष्ठिना । आश्रयोऽहं च सर्वेषां भूतानां नात्र संशयः
 असुराणां सुराणाञ्च सर्वेषामपि वल्लभः ॥ ३० ॥
 एवमुक्तस्तदा राहुः प्रणम्य शिरसा शिवम् ।
 मौलौ स्थितस्तदा चन्द्रो अमृतं व्यसृजद्वयात् ॥ ३१ ॥
 तेन तस्य हि जातानि शिरांसि सुबहून्यपि । ऐकपद्येन तेषां च स्रजंकृतवामनोहराम्
 बबन्ध शम्भुः शिरसि शिरोभूषणवत्कृतम् ॥ ३२ ॥
 अशनात्कालकूटस्य नीलकण्ठोऽभवत्तदा ।

देवानां कार्यसिद्धयर्थं मुण्डमाला तथा कृता ॥ ३३ ॥
 धधार शिरसा तां च मुण्डमालां महेश्वरः ॥ ३४ ॥
 तथा स्रजाऽसौ शुशुभे महात्मा देवादिदेवलिपुरान्तको हरः ।
 गजासुरो येन निपातितो महानथान्धको येन कृतश्च घूर्णः ॥ ३५ ॥
 गङ्गा धृता येन शिरस्सुमध्ये चन्द्रं च चूडे कृतवान्भयापहः ।
 वेदाः पुराणानि तथाऽऽगमाश्च तथैव नानाश्रुतयोऽथ शास्त्रम् ॥ ३६ ॥
 जल्पन्ति नानागमभेदभेदेर्मीमांसमानाश्च भवन्ति मूकाः ।
 नानागमाचार्यमतप्रभेदैर्निरूप्यमाणो जगदेकबन्धुः ॥ ३७ ॥
 शिवं हि नित्यं परमात्मदेवं वेदैकवेद्यं परमात्मदिव्यम् ।
 विहाय तं सूढजनाः प्रमत्ताः शिवं न जानन्ति परमात्मरूपम् ॥ ३८ ॥
 येनैव सृष्टं विधृतं च येन येन श्रितं येन कृतं समग्रम् ।
 यस्यांशभूतं हि जगत् कदाचिद्दोदान्तवेद्यः परमात्मा शिवश्च ॥ ३९ ॥
 आढ्यो वाऽपि दरिद्रो वा उत्तमो ह्यधमोऽपि वा ।
 शिवभक्तिरतो नित्यं शिव एव न संशयः ॥ ४० ॥
 यो वा परकृतां पूजां शिवस्योपरि शोभिताम् ।
 दृष्ट्वा सन्तोषमायाति दायं प्राप्नोति तत्समम् ॥ ४१ ॥
 ये दीपमालां कुर्वन्ति कार्तिक्यां श्रद्धयान्विता ।
 यावत्कालं प्रज्वलन्ति दीपास्ते लिङ्गमग्रतः ॥
 तावद्युगसहस्राणि दाता स्वर्गं महीयते ॥ ४२ ॥
 कौसुम्भतैलसंयुक्ता दीपादत्ताः शिवालये ।
 सदारास्तेऽपि कैलासे मोदन्ते शिवसन्निधौ ॥ ४३ ॥
 अतसीतैलसंयुक्ता दीपा दत्ताः शिवालये ।
 दातारस्तेऽपि कैलासे मोदन्ते शिवसन्निधौ ॥ ४४ ॥
 ज्ञानिनोऽपि हि जायन्ते दीपदानफलेन हि ॥ ४५ ॥

तिलतैलेन संयुक्तादीप्तादत्ताः शिवालये । तेशिवंयन्तिसंयुक्ताः कुलानां च शतेनवै
 घृताक्ता यैः कृता दीपा दीपिताश्च शिवालये ।
 ते यान्ति परमं स्थानं कुललक्षसमन्विताः ॥ ४७ ॥
 कर्पूरागुरुधूपैश्च ये यजन्तिसदाशिवम् । आरातिकांसकपूर्णां ये कुर्वन्तिदिनेदिने
 ते प्राप्नुवन्ति सायुज्यं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ४८ ॥
 एक कालं द्विकालं वा त्रिकालं ये ह्यतन्द्रिताः ।
 लिङ्गार्चनं प्रकुर्वन्ति ते रुद्रा नात्र संशयः ॥ ४९ ॥
 रुद्राक्षधारणं ये च कुर्वन्ति शिवपूजने । दानेनपसि तीर्थे च पर्वकाले ह्यतन्द्रिताः
 तेषां यत्सुकृतं सर्वमनन्तं भवति द्विजाः ॥ ५० ॥
 रुद्राक्षा ये शिवेनोक्तास्ताञ्छुण्ध्वं द्विजोत्तमाः ॥
 आरभ्यैकमुखं तावद्यावद् वक्त्राणि षोडश ॥
 एतेषां द्वौ च विज्ञेयौ श्रेष्ठौ तारयितुं द्विजाः ॥ ५१ ॥
 रुद्राक्षाणां पञ्चमुखस्तथा चैकमुखः स्मृतः । ये धारयन्त्येकमुखं रुद्राक्षमनिशं नराः
 रुद्रलोकं च गच्छन्ति मोदन्ते रुद्रसन्निधौ ॥ ५२ ॥
 जपस्तपः क्रियायोगः स्नानं दानार्चनादिकम् ।
 क्रियते यच्छुभं कर्म ह्यनन्तं चाऽक्षधारणात् ॥ ५३ ॥
 शुनः कण्ठनिबद्धोऽपि रुद्राक्षो यदि वर्तते ।
 सोऽपि सन्तारितस्तेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ५४ ॥
 तथा रुद्राक्षसम्बन्धात्पापमपिक्षयं व्रजेत् । एवं ज्ञात्वा शुभं कर्म कार्यं रुद्राक्षबन्धनात्
 त्रिपुण्ड्रधारणं येषां विभूत्या मन्त्रपूतया । ते रुद्रलोके रुद्राक्षमविष्यन्ति न संशयः
 कपिलायाश्च सङ्गृह्य गोमयं चान्तरिक्षगम् ।
 शुष्कं कृत्वाऽथ संदाह्यं विभूत्यर्थं शिवप्रियैः ॥ ५७ ॥
 विभूतीति समाख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ।
 ललाटेऽङ्गुष्ठरेखा च आदौ भाव्या प्रयत्नतः ॥ ५८ ॥

मध्यमां वर्जयित्वा तु अंगुलीयकद्वयेन च । एवं त्रिरेखासंयुक्तो ललाटे यस्य दृश्यते
 स शैवः शिववज्ज्यो दर्शनात्पापनाशनः ॥ ५९ ॥
 जटाधराश्च ये शैवाः सप्तपञ्चतथानव । जटायेस्थापयिष्यन्ति शैवेनविधिनायुताः
 ते शिवं प्राप्नुवन्तीह नात्र कार्या विचारणा ।
 रुद्राक्षधारणं कार्यं शिवभक्तैर्विशेषतः ॥ ६१ ॥
 अल्पेन वा महत्त्वेन पूजितो वा सदाशिवः । कुलकोटिसमुद्भृत्य शिवेन सह मोदते
 तस्माच्छिवात्परतरं नास्ति किञ्चिद् द्विजोत्तमाः ॥
 यदैवमुच्यते शास्त्रे तत्सर्वं शिवकारणम् ॥ ६३ ॥
 शिवो दाता हि लोकानां कर्त्ता चैवानुमोदिता ।
 शिवशक्त्यात्मकं विश्वं जानीध्वं हि द्विजोत्तमाः ॥ ६४ ॥
 शिवेति द्रव्यक्षरं नाम त्रायते महतो भयात् ।
 तस्माच्छिवश्चिन्त्यतां वै स्मर्यतां च द्विजोत्तमाः ॥ ६५ ॥

ऋषय ऊचुः

सोमनाथस्य माहात्म्यं ज्ञातं तस्य प्रसादतः ।
 राहोः शिरोभयात्सर्वे रक्षिता परमेष्ठिना ॥ ६६ ॥
 सुराश्चेन्द्रादयश्चान्ये तस्मिन्युद्धे सुदारुणे ।
 अतः ऊर्ध्वं सुराः सर्वे किमकुर्वन् उच्यताम् ॥ ६७ ॥
 शिवस्य महिमा सर्वः श्रुतस्तवमुखोद्गतः । अथ युद्धस्य वृत्तान्तः कथ्यतां परमार्थतः

लोमश उवाच

यदा हि दैत्यैश्च पराजिताः सुराः शम्भुं च सर्वे शरणं प्रपन्नाः ।
 शिवं प्रणेमुः सहसा सुरोत्तमा युद्धाय सर्वे च मनो दधुस्तदा ॥ ६८ ॥
 तथैव दैत्या अपि युध्यमाना उत्साहयुक्तातिबलाश्च सर्वे ।
 देवैः समेताश्च पुनः पुनश्च युद्धं प्रचक्रुः परमास्त्रयुक्ताः ॥ ७० ॥
 एवं च सर्वे ह्यसुराः सुराश्च शक्त्यृष्टिशूलैः परिधैः परस्वधैः ।

जयार्थिनोऽमर्षयुताः परस्परं सिंहा यथा हैमवतीं दुरत्ययाः ॥
 निहन्त्यमाना ह्यसुराः सुरैस्तदा नानास्त्रयोगैः परमैर्निपेतुः ॥ ७१ ॥
 चक्रस्तेसकलामुर्वीं मांसशोणितकर्दमाम् । महींवृक्षाद्रिसंयुक्तांससागरवनाकराम्
 शिरांसि च कवन्धानि कवचानि महान्ति च ।
 ध्वजा रथाः पताकाश्च गजवाजिशिरांसि च ॥ ७२ ॥
 वहन्त्यश्वापगाह्यासन्नद्योभीरुभयावहाः । अगाधाःशोणितोदाश्चतरंतोब्रह्मराक्षसाः
 ते नयन्ति परान्भूतप्रेतप्रमथराक्षसान् ॥ ७३ ॥
 शाकिनी डाकिनी सङ्गा यक्षिण्योऽथ सहस्रशः ।
 नानाकेलिषु संयुक्ताः परस्परमुदान्विताः ॥ ७५ ॥
 एवं संक्रीडमानास्ते भूतप्रमथराक्षसाः । रणे तस्मिन्महारौद्रे देवासुरसमागमे ॥
 बलिना सह देवेन्द्रो युयुध्रेऽद्भुतविक्रमः । शक्त्या जघान देवेन्द्रं वैरोचनिरमर्षणः
 तां शक्तिं वञ्चयामास महेन्द्रोऽद्भुतविक्रमः । जघान स बलिं यत्नादैत्येन्द्रं परमेणहि
 वज्रेण शितधारेण बाहुं चिच्छेद विक्रमी ।
 गतासुरपतद् भूमौ विमानात्सूर्यसन्निभात् ॥ ७६ ॥
 पतितं च बलिं दृष्ट्वा वृष पर्वारुषान्वितः ।
 ववर्ष शर धाराभिः पयोद इव पर्वतम् ॥ ८० ॥
 महेन्द्रं सगजंचैव सहमानं शिताञ्छरान् । तदा युद्धमभूद्धोरं महेन्द्रवृषपर्वणोः ॥
 निपात्य वृषपर्वाणमिन्द्रः परबलार्दनः ॥ ८२ ॥
 ततो वज्रेण महता दानवानवधीद्रणे ।
 शिरसिच्छेदिताः केचित्कन्धरतो हताः ॥ ८३ ॥
 विह्वलाश्चक्रताःकेचिदिन्द्रेण कुपितेन च । तथा यमेन निहता वायुना वरुणेन च
 कुबेरेण हताश्चान्ये नैऋतेन तथापरे । अग्निना निहताः केचिदीशेनैव विदारिताः
 एवं तदा तैर्निहता बलीयसो महासुरा विक्रमशालिनश्च ।
 सुरैस्तु सर्वैः सह लोकपालैः शिवप्रसादाभिहतास्तदानीम् ॥ ८६ ॥

ततो महादैत्यवरो दुरात्मा सकालनेमिः परमास्त्रयुक्तः ।
 ययौ तदानीं सुरसत्तमांस्तान्हन्तुं सदा क्रूरमतिः स एकः ॥ ८७ ॥
 सिंहारूढो दंशितश्च त्रिशूलेनहि संयुतः । दैत्यानामबुद्देनैव सिंहारूढेन सम्बृतः ॥
 तैसिंहादंशिताःसर्वे महाबलपराक्रमाः । तेषु सिंहेषु चारूढा महादैत्याश्चतत्समाः
 आयान्तीं दैत्यसेनां तां सर्वां सिंहविभूषिताम् ।
 कालनेमियुतां दृष्ट्वा देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥
 भयमाजगमुरतुलं तदा ध्यानपरा भवन् ॥ ९० ॥
 किं कुर्मोऽद्य वयं सर्वे कथं जेष्याम चाद्भुतम् ।
 एतादृशमसंख्याकमनीकं सिंहसम्बृतम् ॥ ९१ ॥
 एवं विचिन्त्यमानास्ते ह्यागतस्तत्र नारदः । नारदेन च सत्सर्वं पुरावृत्तं महत्तरम्
 कथितं च महेन्द्राय कालनेमेस्तपोबलम् । अजेयत्वं च संग्रामे वरदानबलेन तु ॥
 विष्णुं विना वयं देवा अशकारणमण्डले । जेतुं च सततोविष्णुःस्मर्यतां परमेश्वरः
 तमालनीलो वरदः सर्वैर्विजयकाङ्क्षिभिः ॥ ९४ ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा तदा देवास्त्वरान्विताः ।
 ध्यानेन च महाविष्णुं ततः परबलार्दनम् ॥
 स्मरन्तः परमात्मानमिदमूचुश्च तं विभुम् ॥ ९५ ॥
 देवा ऊचुः
 नमस्तुभ्यं भगवते नमस्तेविश्वमङ्गलम् । श्रीनिवास! नमस्तुभ्यं श्रीपते ते नमोनमः
 अद्याऽस्मान्भयभीतांस्त्वं कालनेमिभयार्दितान् ।
 त्रातुमर्हसि दैत्याञ्च देवानामभयप्रद ! ॥ ९७ ॥
 एवं ध्यातः संस्मृतश्च प्रादुर्भूतो हरिस्तदा । नीलोगरूढमारूढ जगतामभयप्रदः
 चक्रपाणिस्तदाऽऽयातो देवानां धिजयाय च ।
 गगनस्थं महाविष्णुं गरूडोपरि संस्थितम् ॥
 श्रीवासमेनं दुर्द्धर्षं योद्मधुकामं ददर्शरे ॥ ९९ ॥

तथा दृष्ट्वा कालनेमिस्तदानीं प्रहस्यमानोऽतिरुषा बलान्वितः ।
कस्त्वं महाभाग ! वरेण्यरूपः श्यामो युवा वारणमत्तविक्रमः ।
करे गृहीतं निशितं महाप्रभं चक्रं च कस्मात्कथयस्व मे प्रभो ! ॥१००॥

श्रीभगवानुवाच

युद्धार्थमिह चायातोदेवानांकार्यसिद्धये । त्वंस्थिरोभव रे मन्द दहाम्यद्यनसंशयः

श्रुत्वा भगवतो वाक्यं कालनेमिः प्रतापवान् ।

उवाच रुषितो भूत्वा भगवन्तमधोक्षजम् ॥ १०२ ॥

मूलभूतो हि देवानां भगवान्युद्धदुर्मदः ।

युद्धं कुरु मया सार्द्धं यदि शूरोऽसि सम्प्रति ॥ १०३ ॥

प्रहस्यभगवान्विष्णुरुवाचेदं महाप्रभः । गगनस्थोभव त्वंहि महीस्थोऽहंभवामिवै

अप्रशस्तं च विषमं युद्धं चैव यथाभवेत् । तथाकुरु महाबाहो ! गगने वा महीतले

तथेति मत्वा हि महानुभावो दैत्यैः समेतोऽबुदसङ्ख्यकैश्च ।

सिंहोपरिस्थैश्च महानुभावैर्महाबलैः क्रूरतरैस्तदानीम् ॥ १०६ ॥

गगनमथजगाहे मन्दमन्दं महात्मा ह्यसुरगणसमेतो विश्वरूपं जिघांसुः ।

त्रिशिखमपरमुग्रं गृह्य सन्देशचेष्टादशनविकृतवक्त्रो योद्धुकामोहरिसः

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे समुद्रमन्थनाख्याने देवासुरसंग्रामवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

चतुर्दशोऽध्यायः

विष्णुकालनेमियुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

ततोयुद्धमतीवाऽऽसीदसुरैर्विष्णुनासह । ततःसिंहाःसपक्षास्तेदंशिताःपरमाद्भुताः

असुरैरुह्यमानास्ते गरुत्मन्तं व्यदारयन् ।

सिंहास्ते दारितास्तेन खण्डशश्च विदारिताः ॥ २ ॥

विष्णुना च तदा दैत्याश्चक्रेण शकलीकृताः ।

हतांस्तानसुरान्दृष्ट्वा कालनेमिः प्रतापवान् ॥ ३ ॥

त्रिशूलेनाहनद्विष्णुं रोषपर्याकुलेक्षणः । तमायान्तं च जगृहेमुकुन्दोऽनाथसंश्रयः

करेण वामेन जघान लीलया तं कलनेमिं ह्यसुरं महाबलम् ।

तेनैव शूलेन समाहतोऽसौ मूर्छान्वितोऽसौ सहसा पपात ॥ ५ ॥

पतितःपुनरुत्थायशनैरुन्मील्यलोचने । पुरतः स्थितमालोक्यविष्णुं सर्वगुहाशयम्

लब्धसञ्ज्ञोऽब्रवीद्वाक्यं कालनेमिर्महाबलः ।

तव युद्धं न दास्यामि नास्ति लोके स्पृहा मम ॥ ७ ॥

ये येऽसुरा हता युद्धे अक्षयंलोकमाप्नुयुः । ब्रह्मणोवचनान्त्सद्य इन्द्रेण सहसङ्गताः

भुञ्जतो विविधान्भोगान्देववद्विघ्नरन्ति ते । इन्द्रेणसहिताःसर्वेसंसारेषु पतन्त्यथ

तस्माद्युद्धेन मरणं न काङ्क्षे क्षणभङ्गुरम् । अन्यजन्मनि मेवीर!वैरभावात्तसंशयः

दातुमर्हसि मे नाथ! कैवल्यं केवलं परम् ॥ १० ॥

तथेति दैत्यप्रवरो निपातितः परेण पुंसां परमार्थदेन ।

दत्त्वाऽभयं देवतानां तदानीं तथा सुधां देवताभ्यः प्रदत्त्वा ॥ ११ ॥

कालनेमिर्हतो दैत्यो देवा जाता ह्यकण्टकाः ।

शल्यरूपो महान्सद्यो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १२ ॥

तिरोधानं गतः सद्योभगवान्कमलेक्षणः । इन्द्रोऽपिकदनंकृत्वादैत्यानां परमाद्भुतम्
पतितक्लीबरूपाणां भग्नानां भीतचेतसाम् ।

मुक्तकच्छशिखानां च चक्रे स कदनक्रियः ॥ १४ ॥

अर्थशास्त्रपरोभूत्वा महेन्द्रो दुरतिक्रमः । दैत्यानां कालरूपोऽसौ शचीपतिरुदाधीः
एवं निहन्यमानानामसुराणां शचीपतेः । निवारणार्थं भगवानागतो नारदस्तदा
नारद उवाच

युद्धहस्ताश्च ये वीराह्यसुरारणमण्डले । तेषामनु कथंकर्त्ताभीतानां च विहिंसनम्

ये भीतांश्च प्रपन्नांश्च घातयन्ति मदोद्धताः ।

ब्रह्मघ्नास्तेऽपि विज्ञेया महापातकसंयुताः ॥ १८ ॥

तस्मात्त्वया न कर्तव्यं मनसाऽपि विहिंसनम् ।

एवमुक्तस्तदा शक्रो नारदेन महात्मना ॥ १६ ॥

सुरसेनान्वितः सद्य आगतो हि त्रिविष्टपम् । तदा सर्वे सुरगणाः सुहृद्भ्यश्च परस्परम्

बभूवुर्मुदिताः सर्वे यक्षगन्धर्वकिन्नराः ॥ २० ॥

तदा इन्द्रोऽमरावत्यां सह शच्याऽभिषेचितः ॥ २१ ॥

देवर्षिप्रमुखैश्चैव ब्रह्मर्षिप्रमुखैस्तथा । शक्रोऽपि विजयम्प्राप्तः प्रसादाच्छङ्करस्य च

तदा महोत्सवो विप्राः देवलोके महानभूत् ।

शङ्खाश्च पटहाश्चैव मृदङ्गा मुरजा अपि ।

तथाऽऽनकाश्च भेर्यश्च नेदुर्दुन्दुभयः समम् ॥ २३ ॥

गायकाश्चैव गन्धर्वाः किन्नराश्चाप्सरोगणाः ।

नृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्च सिद्धचारणगुह्यकाः ॥ २४ ॥

एवं विजयमापन्नः शक्रो देवेश्वरस्तदा । देवैर्हतास्तदा दैत्याः पतितास्ते महीतले

गतासवो महात्मानो बलिप्रमुखतो ह्यमी ।

तपस्तप्तुं पुरा विप्रो भार्गवो मानसोत्तरम् ॥ २६ ॥

गतः शिष्यैः परिवृतस्तस्माद्युद्धं न वेदत् । अवशेषाश्च ये दैत्यास्ते गता भार्गवम्प्रति

कथितं वै महद्बृत्तमसुराणां क्षयावहम् । निशम्य मन्युमाविष्टो ह्यागतो भृगुनन्दनः

शिष्यैः परिवृतो भूत्वा मृतांस्तानसुरानपि ।

विद्यया मृतजीविन्या पतितान्समजीवयत् ॥ २६ ॥

निद्रापायगता यद्वदुत्थितास्ते तदाऽसुराः ।

उत्थितः स बलिः प्राह भार्गवं ह्यमितद्युतिम् ॥ ३० ॥

जीवितेन किमद्यैव मम नास्ति प्रयोजनम् । पातितस्त्रिदशेन्द्रेण यथा कापुरुषस्तथा

बलिनोक्तं वचः श्रुत्वा शक्रो वचनमब्रवीत् । मनस्विनो हियेशूराः पतन्ति समरे बुधाः

ये शस्त्रेण हताः सद्यो म्रियमाणा व्रजन्ति वै ।

त्रिविष्टपं न सन्देह इति वेदानुशासनम् ॥ ३३ ॥

एवमाश्वासयामास बलिनं भृगुनन्दनः ।

ततस्तताप विविधं दैत्यानां सिद्धिदायकम् ॥ ३४ ॥

तथा दैत्या गताः सर्वे भृगुणा च प्रचोदिताः ।

पातालमवसन् सर्वे बलिमुख्याः सुखेन वै ॥ ३५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे शिवशास्त्रे देवासुरसंग्रामे भार्गवेण मृतदैत्यसञ्जीवन-

वर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः गुरोर्वज्रयेन्द्रस्य राज्यनाशः

ऋषय ऊचुः

राज्यंप्राप्तोहि देवेन्द्रः कथितस्ते गुरुभिः । गुरोर्वज्रयाजातो राज्यभ्रंशो हितस्य तु
केन प्रणोदितश्चेन्द्रो बभूव चिरमासने । तत्सर्वं कथयाऽऽशुत्वं परं कौतूहलं हिनः
लोमश उवाच

गुरुणाऽपि विना राज्यं कृतवान्स शचीपतिः ।

विश्वरूपोक्तविधिना इन्द्रो राज्ये स्थितो महान् ॥ ३ ॥

विश्वकर्मसुतो विप्राविश्वारूपो महानृपः । पुरोहितोऽथ शक्रस्य याजकश्चाभवत्तदा
तस्मिन्यज्ञेऽवदानैश्च यजने असुरान्पुरान् ।

मनुष्यांश्चैव त्रिशिरा अपरोक्षं शचीपतेः ॥ ५ ॥

देवान्ददाति साक्रोशं देत्यांस्तूष्णीमथाददात् ।

मनुष्यान्मध्यपातेन प्रत्यहं स ग्रहान् द्विजः ॥ ६ ॥

एकदा तु महेन्द्रेण सूचितो गुरुलाघवात् । अलक्ष्यमाणेन तदाज्ञातं तस्य चिकीर्षितम्
देत्यानां कार्यसिद्ध्यर्थमवदानं प्रयच्छति ।

असौ पुरोहितोऽस्माकं परेषां च फलप्रदः ॥ ८ ॥

इति मत्वा तदाशक्रो वज्रेण शतपर्वणा । चिच्छेदतच्छिरां स्येव तत्क्षणादभवद्वधः
येनाकरोत्सोमपानमजायन्त कपिञ्जलाः ।

ततोऽन्येन सुरापानात्कलविङ्काभवन्मुखात् ॥ १० ॥

अन्याननादजायन्त तित्तिराविश्वरूपिणः । एवं हतो विश्वरूपः शक्रेण मन्दभागिना
ब्रह्महत्या तदोद्भूतादुर्धर्षा च भयावहा । दुर्धर्षादुर्मुखादुष्टाघण्डालरजसान्विता
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । इत्येषामप्यवतामिदमेव च निष्कृतिः

पञ्चदशोऽध्यायः]

* कर्मप्रधानत्ववर्णनम् *

८६

नामव्याहरणं विष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः ।

त्रिशिरा धूम्रहस्ता सा शक्रं ग्रस्तमुपाययौ ॥ १४ ॥

ततो भयेन महता पलायनपरोऽभवत् । पलायमानं तं दृष्ट्वा ह्यनुयाता भयावहा ॥

यतो धावति साऽधावत्तिष्ठन्तमनुतिष्ठति ।

अङ्गकृता यथा छाया शक्रस्य परिवेष्टितम् ॥

आयाति तावत्सहसा इन्द्रोऽप्यप्सु न्यमज्जत ॥ १६ ॥

शीघ्रत्वेन यथा विप्राश्चिरन्तनजलेवरः ॥ १७ ॥

एवं दिव्यशतं पूर्णं वर्षाणां च शचीपतेः । वसतस्तत्प्रदुःखेन तथा चैव शतद्वयम्

अराजकं तदा जातं नाकपृष्ठे भयावहम् ॥ १८ ॥

तदा चिन्तान्विता देवा ऋषयोऽपि तपस्विनः ।

त्रैलोक्यं चाऽऽपदा ग्रस्तं बभूव च तदा द्विजाः ॥ १९ ॥

एकोऽपि ब्रह्महा यत्र राष्ट्रे वसति निर्भयः । अकालमरणं तत्र साधूनामुपजायते ॥

राजा पापयुता यस्मिन् राष्ट्रे वसति तत्र वै ।

दुर्भिक्षं चैव मरणं तथैवोपद्रवा द्विजाः ॥ २१ ॥

भवन्ति बहवोऽनर्थाः प्रजानां नाशहेतवे । तस्माद्वाज्ञातु कर्तव्यो धर्मः श्रद्धापरेण हि

तथा प्रकृतयो राज्ञः शुचित्वेन प्रतिष्ठिताः । इन्द्रेण च कृतं पापं तेन पापेन वै द्विजाः

नानाविधैर्महातापैः सोपद्रवमभूजगत् ॥ २३ ॥

शौनका उवाच

अश्वमेधशतेनैव प्राप्तं राज्यं महत्तरम् । देवानामखिलं सूत ! कस्माद्विघ्नमजायत ॥

शक्रस्य च महाभाग ! यथावत्कथयस्व नः ॥ २४ ॥

सूत उवाच

देवानां दानवानां च मनुष्याणां विशेषतः । कर्मैव सुखदुःखानां हेतुभूतं न संशयः

इन्द्रेण च कृतं विप्रा महद्भूतं जुगुप्सितम् । गुरोर्वज्रा च कृता विश्वरूपवधः कृतः

गौतमस्य गुरोः पत्नी सेविता तस्य तत्फलम् ।

प्राप्तं महेन्द्रेण चिरं यस्य नास्ति प्रतिक्रिया ॥ २७ ॥

ये हि दुष्कृतमर्माणो न कुर्वन्ति च निष्कृतिम् ।

दुर्दशांप्राप्नुवन्त्येते यथैवेन्द्रः शतक्रतुः ॥ २८ ॥

दुष्कृतोपार्जितस्याऽतः प्रायश्चित्तं हि तत्क्षणात् ।

कर्तव्यं विधिवद्विप्राः! सर्वपापोपशान्तये ॥ २९ ॥

उपपातकमध्यस्तं महापातकतां व्रजेत् ॥ ३० ॥

ततः स्वधर्मनिष्ठांश्च ये कुर्वन्ति सदानराः । प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने तेषां पापं विनश्यति

प्राप्नुवन्त्युत्तमं लोकं नात्र कार्या विचारणा ।

तस्मादसौ दुराचारः प्राप्तो वै कर्मणः फलम् ॥ ३१ ॥

सम्प्रधार्य तदा सर्वे लोकपालास्त्वरान्विताः ।

बृहस्पतिमुपागम्य सर्वमात्मनि धिष्ठितम् ।

कथयामासुरव्यग्रा इन्द्रस्य च गुरुमप्रति ॥ ३२ ॥

देवैरुक्तं वचो विप्रानिशम्य च बृहस्पतिः । अराजकं च सम्प्राप्तं चिन्तयामास बुद्धिमान्

किं कार्यं चाऽद्य कर्तव्यं कथं श्रेयो भविष्यति ।

देवानां चाऽद्य लोकानामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ३५ ॥

मनसैव च तत्सर्वं कार्याकार्यविचार्य च । जगाम शक्रं त्वरितो देवैः सह महायशाः

प्राप्तो जलाशयं तं च यत्राऽऽस्ते हि पुरन्दरः ।

यस्य तीरे स्थिता हत्या घण्टाली च भयावहा ॥ ३७ ॥

तत्रोपविष्टास्ते सर्वे देवाः ऋषिगणान्विताः ।

आह्वानं च कृतं तस्य शक्रस्य गुरुणा स्वयम् ॥ ३८ ॥

समुत्थितस्ततः शक्रो ददर्श स्वगुरुं तदा । वाष्पपूरितवक्त्रो हि बृहस्पतिमभाषत

प्रणिपत्य च तत्रत्यान्कृताञ्जालिभारत । तदा दीनमुखो भूत्वा मनसा संविमृश्य च

स्वयमेव कृतं पूर्वमज्ञानलक्षणं महत् । अधुनैव मया कार्यं किं कर्तव्यं वद प्रभो ॥

प्रहस्योवाच भगवान् बृहस्पतिरुदारधीः । पुरा त्वया कृतं यच्च तस्येदं कर्मणः फलम्

मां च उद्दिश्य भो इन्द्र ! तद्भोगादेव संक्षयः ।

प्रायश्चित्तं हि हत्याया न दृष्टं स्मृतिकारिभिः ॥ ४३ ॥

अज्ञानतो हि यज्जातं पापं तस्य प्रतिक्रिया । कथिता धर्मशास्त्रज्ञैः सकामस्य न विद्यते
सकामेन कृतं पापमकामं नैव जायते । ताभ्यां विषयभेदेन प्रायश्चित्तं विधीयते ॥

मरणान्तो विधिः कार्यः कामेन हि कृतेन हि ।

अज्ञानजनिते पापे प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ४६ ॥

तस्मात्त्वया कृतं यच्च स्वयमेव हतो द्विजः ।

पुरोहितश्च विद्वांश्च तस्मान्नास्ति प्रतिक्रिया ॥ ४७ ॥

यावन्मरणमप्येति तावदप्सु स्थिरो भव ॥ ४८ ॥

शताश्वमेधसञ्ज्ञश्च यत्फलं तव दुर्मते ! तन्नष्टं तत्क्षणादेव घातितो हि द्विजो यदा
सच्छिद्रे च यथा तोयं न तिष्ठति घटेऽप्यपि ।

तथैव सुकृतं पापे हीयते च प्रदक्षिणम् ॥ ५० ॥

तस्माच्च दैवसंयोगात् प्राप्तं स्वर्गादिकं च यैः । यथोक्तं तद्भवेत्तेषां धर्मिष्ठानां संशयः
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य शक्रो वचनमब्रवीत् । कुकर्मणा मदीयेन प्राप्तमेतन्न संशयः ॥

अमरावतीमाशु त्वंगच्छ देवर्षिभिः सह । लोकानां कार्यसिद्ध्यर्थं देवानां च बृहस्पते!

इन्द्रं कुरु महाभाग ! यस्ते मनसि रोचते ॥ ५३ ॥

यथा मृतस्तथाऽहं वै ब्रह्म हत्यावृतो महान् ।

रागद्वेषसमुत्थेन पापेनाऽस्मि परिप्लुतः ॥ ५४ ॥

तस्मात्स्वरान्विता यूयं देवराजानमाशु वै । कुर्वन्तु मदनुज्ञाताः सत्यं प्रति वदामिवः
एवमुक्तास्तदा सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः । एत्यामरावतीं तूर्णं पुरन्दरविचेष्टितम् ॥

कथयामासुरव्यग्राः शर्चीं प्रति यथा तथा ॥ ५६ ॥

राज्यस्य हेतोः किं कार्यं विमृशन्तः परस्परम् ॥ ५७ ॥

एवं विमृश्यमानानां देवानां तत्र नारदः । यदृच्छया गतस्तत्र देवर्षिरमितद्युतिः ॥

उवाच पूजितो देवान् कस्माद्ययं विचेतसः ।

तेनोक्ताः कथयामासुः सर्वं शक्रस्य चेष्टितम् ॥ ५६ ॥

गतमिन्द्रस्य चेन्द्रत्वमेनसा परमेण तु । ततः प्रोवाच तान्देवान्देवर्षिर्नारदोवचः ॥
यूयं देवाश्च सर्वज्ञास्तपसां विक्रमेण च । तस्मादिन्द्रोहिकर्तव्योनहुषःसोमवंशजः
सोऽस्मिन्नाष्ट्रे प्रतिष्ठाप्यस्त्वरितेनैव निर्जराः ।

एकोनमश्वमेधानां शतं तेन महात्मना ।

कृतमस्ति महाभागा! नहुषेण च यज्वना ॥ ६२ ॥

शच्या श्रुतंचतद्वाक्यंनारदस्यमुखोद्गतम् । गतान्तःपुरमव्यग्रावाष्पपूरितलोचना
नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वे देवान्वमोदयन् ॥ ६४ ॥

नहुषं राज्यमारोढुमैकपथेन ते यदा । आनीतो हि तदा राजा नहुषोह्यमरावतीम्
राज्यं दत्तं महेन्द्रस्य सुरैःसर्वैर्महर्षिभिः । तदाऽगस्त्यादयः सर्वे नहुषं पर्युपासत
गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विद्याधरमहोरगाः ।

रक्षाः सुपर्णाः पतगा ये चान्ये स्वर्गवासिनः ॥ ६७ ॥

तदा महोत्सवोजातो देवपुर्यां निरन्तरः । शंखतूर्यमृदङ्गानि नेदुदुन्दुभयः समम्
गायकाश्चजगुस्तत्रतथावाद्यानिवादकाः । नर्तकाननृतुस्तत्र तथा राज्यमहोत्सवे
अभिषिक्तस्तदा तत्र बृहस्पतिपुरोगमैः ॥ ७० ॥

अर्चितोदेवसूक्तैश्च यथावद् ग्रहपूजनम् । कृतवांश्चैवऋषिभिर्विद्वद्भिर्भावितात्मभिः
तथा च सर्वैः परिपूजितो महाब्राजा सुराणां नहुषस्तदानीम् ।
इन्द्रासने चेन्द्रसमानरूपः संस्तूयमानः परमेण वर्चसा ॥ ७२ ॥
सुगन्धदीपैश्च सुवाससा युतोऽलङ्कारभोगैः सुविराजिताङ्गः ।
बभौ तदानीं नहुषो मुनीन्द्रैः संस्तूयमानो हि तथाऽमरेन्द्रैः ॥ ७३ ॥
इति परमकलाकुलान्वितोऽसौ सुरमुनिवरगणैश्च पूज्यमानः ।
नहुषनृपवरोऽभवत्तदानीं हृदि (सपदि) महता हृच्छयेन तप्तः ॥ ७४ ॥

नहुष उवाच

इद्राणी कथमयैव नायातिममसन्निधौ । तां चाह्वयतशीघ्रं भो मा विलम्बितुमर्ह

नहुषस्यवचःश्रुत्वाबृहस्पतिरुदारधीः । शचीभवनमासाद्य उवाच च सविस्तरम्
शक्रस्य दुर्निमित्तेन ह्यानीतो नहुषोऽत्रवै । राज्यार्थंभामिनिवंचअर्द्धासनगताभव

शची प्रहस्य चोवाच बृहस्पतिमकल्मषम् ।

असौ न परिपूर्णो हि यज्ञैः शक्रासने स्थितः ॥

एकोनमश्वमेधानां शतं कृतमनेन वै ॥ ७८ ॥

तस्मान्न योग्यो मां प्राप्तुं तत्त्वतो हि विमृश्यताम् ।

यदि मां साभिलाषो हि परस्त्रियमचेतनः ॥

अवाह्यवाहनेनैव अत्राऽऽगत्य लभेत माम् ॥ ७९ ॥

तथेति गत्वा त्वरितो बृहस्पतिरुवाचतम् । नहुषंकामसन्तप्तं शच्योक्तंचयथातथम्
तथेति मत्वा राजाऽसौ नहुषः काममोहितः ।

विमृश्य परया बुद्ध्या अवाह्यं किं प्रशस्यते ॥ ८१ ॥

स बुद्ध्या च चिरं स्मृत्वा ब्राह्मणाश्च तपस्विनः ।

अवाह्याश्च भवन्त्यस्मादात्मानं चाहयाम्यहम् ॥ ८२ ॥

द्राभ्यां च तस्याः प्राप्त्यर्थमिति मे हृदि वर्तते ।

शिविकां च ददौ ताभ्यां द्विजाभ्यां काममोहितः ॥ ८३ ॥

उपविश्यतदातस्यां शिविकायांसमाहितः । सर्पसर्पैतिवचनान्नोदयामासतौतदा

अगस्त्यः शिविकावाही ततः क्रुद्धोऽशपन्नृपम् ।

विप्राणामवमन्ता त्वमुन्मत्तोऽज्जगरो भव ॥ ८५ ॥

शापोक्तिमात्रतो राजा पतितो ब्राह्मणस्य हि ।

तथैवाऽज्जगरो भूत्वा विप्रशापो दुरत्ययः ॥ ८६ ॥

यथाहिनहुषोजातस्तथा सर्वेऽपितादृशाः । विप्राणामवमानेनपतन्तिनिरयेऽशुचौ

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पदं प्राप्य विचक्षणैः । अप्रमत्तैर्नरैर्भाव्यमिहामुत्र च लब्धये ॥

तथैव नहुषःसर्पो जातोऽरण्येमहाभये । एवं चैवाभवत्तत्र देवलोके ह्यराजकम् ॥

तथैव ते सुराः सर्वे विस्मयाविष्टचेतसः ।

अहो बत महत्कष्टं प्राप्तं राज्ञा ह्यनेन वै ॥ ६० ॥
 न मर्त्यलोको न स्वर्गो जातो ह्यस्य दुरात्मनः ।
 सतामवज्ञया सद्यः सुकृतं दग्धमेव हि ॥ ६१ ॥
 याज्ञिको ह्यपरोलोके कथ्यतां च महामुने ! तदोवाच महातेजानारदो मुनिसत्तमः
 ययातिं च महाभागा आनयध्वं त्वरान्विताः ।
 देवदूतास्तु वै तूर्णं ययातिं द्रुतमानयन् ॥ ६३ ॥
 विमानमारुह्य तदा महात्मा ययौ दिवं देवदूतैः समेतः ।
 पुरस्कृतो देववरैस्तदानीं तथोरगैर्यक्षगन्धर्वसिद्धैः ॥ ६४ ॥
 आयातः सोऽमरावत्यां त्रिदशैरभितोषितः ।
 इन्द्रासने चोपविष्टो वभाषे च स सत्वरम् ॥ ६५ ॥
 नारदेनैवमुक्तस्तुतुवं राजा ह्याज्ञिको ह्यसि । सतामवज्ञयाप्राप्तो नहुषो दन्दशूकताम्
 ये प्राप्नुवन्ति धर्मिष्ठा दैवेन परमं पदम् । प्राक्तनेनैव मूढास्ते न पश्यन्ति शुभाशुभम्
 पतन्ति नरके घोरे स्तब्धा वै नात्र संशयः ॥ ६८ ॥

ययातिरुवाच

यैः कृतं चामितं पुण्यं तेषां विघ्नः प्रजायते । अल्पकत्वेन देवर्षे ! विद्धि सर्वं परं मम ॥
 महादानानि दत्तानि अन्नदानयुतानि च । गोदानानि बहून्येव भूदानयुतानि च
 तथैव सर्वाण्यपि चोत्तमानि दानानि चोक्तानि मनीषिभिर्यदा ।
 एतानि सर्वाणि मया तथैव दत्तानि काले च महाविधानतः ॥ १०१ ॥
 यज्ञैरिष्टं वाजपेयातिरात्रैर्ज्योतिष्टोमै राजसूयादिभिश्च ।
 शास्त्रप्रोक्तैरश्वमेधादिभिश्च यूपैरेषाऽलङ्कृता भूः समन्तात् ॥ १०२ ॥
 देवदेवो जगन्नाथ इष्टो यज्ञैरनेकशः । गालवाय पुरा दत्ता कन्या त्वेषा च माधवी
 पत्नीत्वेन चतुर्भ्यश्च दत्ताः कन्यामुनेतदा । गालवस्य गुरोरर्थे विश्वामित्रस्य धीमतः
 एवं भूतान्यनेकानि सुकृतानि मया पुरा । महान्ति च बहून्येव तानि वक्तुं न पर्यते
 भूयः पृष्ठः सर्वदेवैः स राजा कृतं सर्वं गुप्तमेवं यथार्थम् ।

विज्ञातुमिच्छाम यथार्थतोऽपि सर्वे वयं श्रोतुकामा ययाते ॥ १०६ ॥
 वचो निशम्य देवानां ययातिरमितद्युतिः ।
 कथयामास तत्सर्वं पुण्यशेषं यथार्थतः ॥ १०७ ॥
 कथितं सर्वमेतच्च निःशेषं व्यासवत्तदा । स्वपुण्यकथनेनैव ययातिरपतद्बुवि ॥ १०८ ॥
 तत्क्षणादेव सर्वेषां सुराणां तत्र पश्यताम् । एवमेव तथा जातमराजकमतन्द्रितम्
 अन्यो न दृश्यते लोके याज्ञिको यो हि तत्र वै ।
 शक्रासनेऽभिषेकार्थं श्रूयतां हि द्विजोत्तमाः ॥ ११० ॥
 सर्वे सुराश्च ऋषयोऽथ महाफणीन्द्रा गन्धर्वयक्षखगचारणकिन्नराश्च ।
 विद्याधराः सुरगणाप्सरसांगणाश्च चिन्तापराः समभवन्मनुजास्तथैव च
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे शिवशास्त्रे देवेन्द्रस्वाराज्याभिषेकवृत्तान्ते देवेन्द्रस्य-
 ब्रह्महत्योपद्रुतौ नहुषशापययातिभूपुण्यक्षयवृत्तान्तवर्णनं
 नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः

वृहस्पतिर्प्रतिइन्द्राण्याः शापवर्णनम्

लोमश उवाच

ततः शची तान्प्रोवाच वाचं धर्मार्थसंयुताम् ।
 मा चिता क्रियतां देवा वृहस्पतिपुरोगमाः ॥ १ ॥
 गच्छत त्वरिताः सर्वे शक्रं द्रष्टुं विचक्षणाः ।
 ब्रह्महत्याभिभूतोऽसौ यत्रास्ते सुरसत्तमः ॥ २ ॥
 बहूनां कारणेनैव विश्वरूपो हि मन्दधीः । हतस्तेन महेन्द्रेण सर्वैः सोऽपि निराकृतः

तस्मात्सर्वैर्भवद्विश्च गन्तव्यं यत्र स प्रभुः । अवज्ञाहि कृता पूर्वं महेन्द्रेण तवानघ
 अवज्ञामात्रभुञ्जेन त्वया शप्तः पुरन्दरः ।
 तथैव शापितश्चासि मया त्वं हि बृहस्पते ! ॥ ५ ॥
 निरस्तोऽपि हि तस्मात्त्वमवसानपरो भव ॥ ६ ॥
 यथा मर्त्यमानीतौ शक्रे जीवति तावुभौ ।
 त्वयि जीवति भो ब्रह्मन्कार्यं तव करिष्यति ॥ ७ ॥
 कोऽपि सौभाग्यवाँल्लोके तव क्षेत्रे जनिष्यति ।
 पुत्रं विख्यातनामानमत्र नैवास्ति संशयः ॥ ८ ॥
 गच्छ शीघ्रं सुरैः सार्द्धं शक्रमानय मा चिरम् ।
 प्रयासि त्वरितो नो चेत्पुनः शापं ददामि ते ॥ ९ ॥
 शच्योक्तं वचनं श्रुत्वा सुरैः सार्द्धजगाम स । पुरंदरंगताः सर्वे ब्रह्महत्याभिपीडितम्
 सरसस्तीरमासाद्य ते शक्रं चाऽभ्यवादनम् ।
 दृष्ट्वा शक्रेण ते सर्वे तदा ह्यप्सु स्थितेन वै ॥ ११ ॥
 उवाच देवान् देवेशः कस्माद्ययमिहागताः । अहं हि पातकग्रस्तो ब्रह्महत्यापरिप्लुतः
 अप्सु तिष्ठामि भो देवा एकाकी तपसान्वितः ॥ १२ ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वे देवाः शतक्रतोः । ऊचुर्विह्वलिता एनं देवराजानमद्भुतम्
 एतादृशं न वाच्यं ते परेषामुपकारतः । कृतं त्वयैव यत्कर्म विश्वरूपवधादिकम् ॥
 विश्वकर्मसु ते नैव कृतं याजनमद्भुतम् ।
 येन देवाः क्षयं यान्ति ऋषयोऽपि महाप्रभाः ॥ १५ ॥
 तस्माद्धतस्त्वया देवा परेषामुपकारतः । ततः सर्ववयं प्राप्तास्त्वां नेतुममरावतीम्
 एवं विवदमानेषु देवेषु च तदाऽब्रवीत् । ब्रह्महत्या त्वरायुक्ता देवेन्द्रं वरयाम्यहम्
 तदा बृहस्पतिर्वाक्यमुवाच सहस्रैव तु ॥ १८ ॥
 बृहस्पतिरुवाच
 वासार्थं च करिष्यामः स्थानानि तव साम्प्रतम् ।

प्रसान्विता तदा हत्या देवैस्तत्कार्यं गौरवात् ॥ १६ ॥
 विमृश्य सर्वे विभजुश्चतुर्धा हत्यां सुरास्ते ऋषयो मनीषिणः ।
 यक्षाः पिशाचा उरगाः पतंगास्तथा च सर्वे सुरसिद्धचारणाः ॥ २० ॥
 आदौ क्षमां प्रति तदा ऊचुः सर्वे दिवौकसः ।
 हे क्षमेऽशस्त्वया ग्राह्यो हत्यायाः कार्यसिद्धये ॥ २१ ॥
 सुराणां तद्वचः श्रुत्वा धरित्री कम्पिताऽवदत् ।
 कथं ग्राह्यो मया ह्यंशो हत्यायास्तद्विमृश्यताम् ॥ २२ ॥
 अहं हि सर्वभूतानां धात्री विश्वं धराम्यहम् ।
 अपचित्रा भविष्यामि एनसा संवृता भृशम् ॥ २३ ॥
 पृथ्व्यास्तद्वचनं श्रुत्वा बृहस्पतिरुवाच तम् ।
 मामपैषीश्चारुर्वाग्निं निष्पापाऽसि न चान्यथा ॥ २४ ॥
 यदा यदुकुले श्रीमान्वासुदेवो भविष्यति ।
 तदा तत्पदविन्यासान्निष्पापा त्वं भविष्यसि ॥ २५ ॥
 कुरु वाक्यं त्वमस्माकं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥
 इत्युक्ता पृथिवीतेषां निष्पापासाकरोद्वचः । ततो वृक्षान्समाह्वय सर्वे देवाऽब्रुवन्वचः
 हत्यांशो हि ग्रहीतव्यो भवद्विः कार्यं सिद्धये ।
 एवमुक्ताऽब्रुवन्वृक्षा देवान्सर्वे समागताः ॥ २८ ॥
 वयं सर्वे तथा भूतास्तापसानां फलप्रदाः ।
 तदा हत्यान्विताः सर्वे भविष्यन्ति तपस्विनः ॥ २९ ॥
 पापिनो हि महाभागास्तस्मात्सर्वं विमृश्यताम् ।
 तदा पुरोधसा चोक्ताः सर्वे वृक्षाः समागताः ॥ ३० ॥
 मा चिंता क्रियतां सर्वैः प्रसादाच्च शतक्रतोः । छेदिताश्चैव सर्वे वैह्यनेकांशत्वमागताः
 ततो विटपिनो नित्यं यूयं सर्वे भविष्यथ ।
 इत्युक्तास्ते तदा सर्वेऽगृह्णन् हत्यां विभागशः ॥ ३२ ॥

ततोहयपः समाहूय ऊचुः सर्वेदिवौकसः । अद्विष्टं गृह्यतामद्यहत्यांशः कार्यसिद्धये
 तदा ह्यापो मिलित्वाऽथ ऊचुः सर्वाः पुरोधसम् ।
 यानि कानि च पापानि तथा दुश्चरितानि च ॥ ३३ ॥
 अस्मत्सम्पर्कं सम्बन्धात्स्नानशौचाशनादिभिः ।
 पुनन्ति प्राणिनः सर्वे पापेन परिवेष्टिताः ॥ ३४ ॥
 तासां वचनमाकर्ण्य बृहस्पतिरुवाच ह । माभयं क्रियतामाप एनसा दुस्तरेण हि
 आपः पुनंतु सर्वेषां चराचरनिवासिनाम् । तदा स्त्रियः समाहूय बृहस्पतिरुवाच ह
 अद्यैव ग्राह्यो हत्यांशः सर्वकार्यार्थसिद्धये ।
 निशम्य तद्गुरोर्वाक्यमूचुः सर्वाश्च योषितः ॥ ३८ ॥
 पापमाचरते योषा तेन पापेन नान्यथा । लिप्यन्ते बहवः पक्षादिति वेदानुशासनम्
 श्रुतमस्ति न ते किञ्चिद्धे पुरोधो विमृश्यताम् ।
 योषिद्धिः प्रोच्यमानोऽपि उवाचाऽथ बृहस्पतिः ॥ ४० ॥
 मा भयं क्रियतां सर्वाः पापादस्मात्सुलोचना ।
 भविष्याणां तथाऽन्येषां भविष्यति फलप्रदः ॥
 हत्यांशो यो हि सर्वासां यथाकामित्वमेव च ॥ ४१ ॥
 एवमंशाश्च हत्यायाश्च त्वारः कल्पिताः सुरैः निवासमकरोत्सद्यस्तेषु हत्याद्विजोत्तमाः
 निष्पापो हि यदाजातो महेन्द्रो ह्यभिषेचितः । देवपुर्यां सुरगणैस्तथैव ऋषिभिः सह
 शच्या समेतो हि तदा पुरन्दरो बभूव विश्वाधिपतिर्महात्मा ।
 देवैः समेतो हि महानुभावैर्मुनीश्वरैः सिद्धगणैस्तदानीम् ॥ ४३ ॥
 तदाऽग्नयः शोभना वायवश्च सर्वे ग्रहाः सुप्रभाः शान्तियुक्ताः ।
 जाता सद्यः पृथिवी शोभमाना तथाऽद्रयो मणिप्रभवा बभूवुः ॥ ४५ ॥
 प्रसन्नानि तथा ह्यासन्मनांसि च मनस्विनाम् ॥ ४६ ॥
 नद्यश्चाऽमृतवाहिन्यो वृक्षा ह्यासन्सदाफलाः । अकृष्टपच्यौषधयो बभूवुश्चाऽमृतोपमाः
 ऐकपद्येन सर्वेषामिन्द्रलोकनिवासिनाम् । बभूव परमोत्साहो महामोदकरस्तथा ॥

लोमश उवाच

एतस्मिन्नंतरे त्वष्टा दृष्ट्वा चेन्द्रमहोत्सवम् । बभूव रुषितोऽतीव पुत्रशोकप्रपीडितः
 जगाम निर्वेदपरस्तपस्तप्तुं सुदारुणम् । तपसा तेन संतुष्टो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
 त्वष्टारमब्रवीत्तुष्टो वरं वरय सुव्रत ! तदा वव्रे वरं त्वष्टा सर्वलोकभयावहम् ॥
 वरं पुत्रो हि दातव्यो देवानां हि भयावहः ॥ ५१ ॥
 तथेति च वरो दत्तो ब्रह्मणा परमेष्ठिना । वरदानात्सद्य एव बभूव पुरुषस्तदा ॥
 वृत्रनामाङ्कितस्तत्र दैत्यो हि परमाद्भुतः । धनुषां शतमात्रं हि प्रत्यहं बभूधेऽसुरः
 पातालान्निर्गता दैत्या ये पुराऽमृतमन्थने ।
 धातिताः सुरसङ्घैश्च भृगुणा जीवितास्त्वेवरात् ॥ ५४ ॥
 सर्वं महीतलं व्याप्तं तेनैकेन महात्मना ॥ ५५ ॥
 तदा सर्वेऽपि ऋषयो बध्यमानास्तपस्विनः ।
 ब्रह्माणं त्वरिताः सर्वे ऊचुर्व्यसनमागतम् ॥ ५६ ॥
 तथा चेन्द्रादयो देवागंधर्वाः समरुद्गणाः । ब्रह्मणा कथितं सर्वं त्वष्ट्रैस्तच्चिकीर्षितम्
 भवद्ब्रधार्थजनितस्तपसापरमेण तु । वृत्रोनाममहातेजाः सर्वदैत्याधिपो महान्
 तथापि यत्नः क्रियतां यथा बध्यो भवेदसौ ।
 निशम्य ब्रह्मणो वाक्यमूचुर्देवाः सवासवाः ॥ ५९ ॥
 देवा ऊचुः
 यदा इन्द्रो हि हत्याया विमुक्तः स्थापितो दिवि ।
 तदाऽस्माभिरकार्यं वै कृतमस्ति दुरासदम् ॥ ६० ॥
 शस्त्राण्यस्त्राण्यनेकानि संक्षिप्तानि ह्यबुद्धितः ।
 दधीचस्याश्रमे ब्रह्मन् किं कार्यं करवामहे ॥ ६१ ॥
 तच्छ्रुत्वा प्रहसन्वाक्यं देवान्ब्रह्मा तदाऽब्रवीत् ।
 चिरं स्थितानि विज्ञाय गच्छध्वं तानि वै सुराः ॥ ६२ ॥
 गत्वा देवास्तदा सर्वे नापश्यन्स्वं स्वमायुधम् ।

पप्रच्छुश्च दधीचिं ते सोऽवादीन् नैव वेदम्यहम् ॥ ६३ ॥
 पुनर्ब्रह्माणमागत्य ऊचुः सर्वे मुनेर्वचः ॥ ६४ ॥
 ब्रह्मोवाच तदा देवान्सर्वेषां कार्यसिद्धये । तस्यास्थीन्येव याचध्वं प्रदास्य तिनसंशयः
 तच्छ्रुत्वा ब्रह्मणो वाक्यं शक्रो वचनमब्रवीत् ॥ ६६ ॥
 विश्वरूपो हतो देव देवानां कार्यसिद्धये । एकएव तदा ब्रह्मन्पापिष्ठोऽहंकृतः सुरैः
 तथा पुरोधसा चैव निःश्रीकस्तत्क्षणात्कृतः ।
 दिष्ट्या परमया चाऽहं प्रविष्टो निजमन्दिरम् ॥ ६८ ॥
 दधीचं घातयित्वा वै तस्याऽस्थीनि बहून्यपि ।
 अस्त्राणि तानि भगवन्कृतानि ह्यशुभानि वै ॥ ६९ ॥
 त्वष्ट्राहि जनितो यो वै वृत्रो नामैष दैत्यराट् । कथं तं घातयाम्येवं स ततं पापभीरुणा
 शक्रेणोक्तं निशम्याऽथ ब्रह्मा वाक्यमुवाच ह ॥ ७० ॥
 अर्थशास्त्रपरेणैव विधिना तमबोधयत् । आततायिनमायान्तं ब्राह्मणं वातपस्विनम्
 हन्तुकामं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥ ७१ ॥

इन्द्र उवाच

दधीचस्य वधाद्ब्रह्मन्नहं भीतो न संशयः । तस्माद्ब्रह्मवधात्सत्यं महदेनो भविष्यति
 अतो न कार्यमस्माभिर्ब्राह्मणानां तु हेलनम् ।
 हेलनाद् बहवो दोषा भविष्यन्ति न चान्यथा ॥ ७३ ॥
 अदृष्टं परमं धर्म्यं विधिना परमेण हि । कर्तव्यं मनसा चैवं पुरुषेण विजानता
 निःस्पृहं तस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्मा ह्युवाच तम् ।
 शक्र ! स्वबुद्ध्या वर्तस्व दधीचिं गच्छ सत्वरम् ॥ ७५ ॥
 याचस्व तस्य चाऽस्थीनि दधीचैः कार्यगौरवात् ।
 गुरुणा सहितः शक्रो देवैः सह समन्वितः ॥ ७६ ॥
 तथेति गत्वा ते सर्वे दधीचस्याऽऽश्रमं शुभम् ।
 नानासत्त्वसमायुक्तं धैरभावविवर्जितम् ॥ ७७ ॥

मार्जारमूषकाश्चैव परस्परमुदान्विताः । ऐकपद्येन सिंहाश्च गजिन्यः कलभैः सह
 तथा जात्यश्च विविधाः क्रीडायुक्ताः परस्परम् ।
 नकुलैः सह सर्पाश्च क्रीडायुक्ताः परस्परम् ॥ ७९ ॥
 एवम्विधान्यनेकानि ह्याश्चर्याणि तदाश्रमे । पश्यन्तो विबुधाः सर्वे विस्मयं परमं ययुः
 अथासने मुनिश्रेष्ठं ददृशुः परमास्थितम् । तेजसा परमेणैव भ्राजमानं यथा रविम्
 विभावसुं द्वितीयं वा सूर्वासाहितं तदा ।
 यथा ब्रह्मा हि सावित्र्या तथाऽसौ मुनिसत्तमः ॥ ८२ ॥
 तंप्रणम्य ततो देवा वचनं चेदमब्रुवन् । त्वं दाता त्रिषु लोकेषु त्वत्सकाशमिहागताः
 निशम्य वचनं तेषां देवानां मुनिरब्रवीत् । किमर्थमागताः सर्वे वदध्वन्तत्सुरोत्तमाः
 प्रयच्छामि न संदेहो नान्यथा मम भाषितम् ।
 तदोचुः सहिताः सर्वे दधीचिं स्वार्थकामुकाः ॥ ८५ ॥
 भयभीता वयं विप्र भवदर्शनकांक्षिणः । त्रातारं त्वांसमाकर्ण्य ब्रह्मणानोदिता वयम्
 सम्प्राप्ता विद्धि तत्सर्वं दातुमर्होऽथ सुव्रत ! ॥ ८७ ॥
 निशम्य वचनं तेषां किं दातव्यं तदुच्यताम् ॥ ८८ ॥
 ततो देवा ब्रुवन्विप्र दैत्यानां निधनाय नः । शस्त्रनिर्माणकार्यार्थं तवास्थीनि प्रयच्छवै
 प्रहस्योवाच विप्रर्षिस्तिष्ठध्वं क्षणमेव हि । स्वयमेव त्वहं देवास्त्यक्ष्यामद्य कलेवरम्
 इत्युक्त्वा तानथो पत्नीं समाहूय सुवर्चसम् ।
 प्रोवाच स महातेजाः शृणु देवि! शुचिस्मिते ॥ ९१ ॥
 अस्थ्यर्थयाचितो देवैस्त्यजाम्येतत्कलेवरम् । ब्रह्मलोकं व्रजाम्यद्य परमेण समाधिना
 मयि याते ब्रह्मलोकं त्वं स्वधर्मेण तत्र माम् ।
 प्राप्स्यस्येव न सन्देहो वृथा चिन्तां च मा कृथाः ॥ ९३ ॥
 इत्युक्त्वा तां स्वपत्नीं स प्रेषयामास चाऽश्रमम् ।
 ततो देवाग्रतो विप्रः समाधिं गमत्तदा ॥ ९४ ॥
 समाधिना परेणैव विसृज्य स्वं कलेवरम् । ब्रह्मलोकं गतः सद्यः पुनर्न वर्तते यतः

दधीचिनामा मुनिवृन्दवर्यः शिवप्रियः शिवदीक्षाभियुक्तः ।

परोपकारार्थमिदं कलेवरं शीघ्रं स विप्रोऽत्यजदात्मना तदा ॥ ६६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे देवैरस्थिकृतेऽभ्यर्थितस्य दधीचेर्योगेन स्वदेहविसर्जनं

नाम षोडशोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः

दधीचिशरीरत्यागानन्तरं तत्पत्न्या देवान्प्रति शापः

लोमश उवाच

ततः सर्वे सुरगणाद्रूढा तं विलयं गतम् । धिन्तयन्तः सुरगणाः कथं च विदधामहे
सुरभिं चाह्वयित्वाथ तदोवाच शचीपतिः । कलेवरं दधीचस्य लिह्यास्त्वं वचनान्मम
तथेति च वचोमत्वात् तत्क्षणादेव लिह्यत । निर्मासं कृतं सद्यस्तया धेन्वा कलेवरम्

जगृहुस्तानि चाऽस्थीनि चक्रुः शस्त्राणि वै सुराः ।

तस्य वंशोद्भवं वज्रं शिरो ब्रह्मशिरस्तथा ॥ ४ ॥

अन्यानि चास्थीनि बहूनि तस्य ऋषेस्तदानीं जगृहुः सुराश्च ।

तथा शिराजालमयांश्च पाशांश्चक्रुः सुरा वैरयुताश्च दैत्यान् ॥ ५ ॥

शस्त्राणिकृत्वा ते सर्वे महाबलपराक्रमाः । ययुर्देवास्त्वेरायुक्ता वृत्रघातनतत्परा

ततः सुवर्चाश्च दधीचिपत्नी या प्रेषिता सा सुरकार्यसिद्धये ।

व्यलोकयत्तत्र समेत्य सर्वं मृतं पतिं देहमथो ददर्श तम् ॥ ७ ॥

ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं सुराणां कृत्यं तदानीं च चुकोप साध्वी ।

ददौ सतीशापमतीवरुष्टा तदा सुवर्चा ऋषिवर्यपत्नी ॥ ८ ॥

अहो सुरा दुष्टतराश्च सर्वे सर्वे ह्यशक्ताश्च तथैव लुब्धाः ।

तस्माच्च सर्वेऽप्रजसो भवन्तु दिवौकसोऽद्यप्रभृतीत्युवाच सा ॥ ६ ॥

एवं शापंददौ तेषां सुराणां सा तपस्विनी । प्रविश्याश्वत्थमूले सा स्वोदरं दारयत्तदा
निर्गतो जठराद्रर्भो दधीचस्य महात्मनः ।

साक्षाद्रुद्रावतारोऽसौ पिप्पलादो महाप्रभः ॥ ११ ॥

प्रहस्य जननीगर्भमुवाचरूपितेक्षणा । सुवर्चा तं पिप्पलादं चिरं तिष्ठास्य सन्निधौ
अश्वत्थस्य महाभाग! सर्वेषां सफलो भवेः । तथैव भावमाणा सा सुवर्चा तनयं प्रति

पतिमन्वगमत्साध्वी परमेण समाधिना ॥ १३ ॥

एवं दधीचपत्नी सा पतिना स्वर्गमाव्रजत् ॥ १४ ॥

ते देवाः कृतशस्त्रास्त्रा दैत्यान्प्रतिसमुत्सुकाः ।

आजग्मुश्चेन्द्रमुख्यास्ते महाबलपराक्रमाः ॥ १५ ॥

गुरुं पुरस्कृत्य तदाज्ञया ते गणाः सुराणां बहवस्तदानीम् ।

भुवं समागत्य च मध्यदेशमूचुश्च सर्वे परमास्त्रयुक्ताः ॥ १६ ॥

समागतानुपसृत्य देवांश्चेन्द्रपुरोगमान् । ययौवृत्रो महादैत्यो दैत्यवृन्दसमावृतः
यथा मेरोश्च शिखरं परिपूर्णं द्रष्टव्यते । तथासोऽपि महातेजा विश्वकर्मसुतो महान्
तेन दृष्टो महेन्द्रश्च महेन्द्रेण महासुरः । देवानां दानवानां च दर्शनं च महाद्भुतम्
तदा ते बद्धवैराश्च देवदैत्याः परस्परम् । अन्योन्यमभिसंरब्धा जगज्जुः परमाद्भुतम्

वादित्राणि च भीमानि वाद्यमानानि सर्वशः ।

श्रूयन्तेऽत्र गभीराणि सुरासुरसमागमे ॥ २१ ॥

वाद्यमानेषु तूर्येषु ते सर्वे त्वरयान्विताः । अनेकशस्त्रसङ्घातैर्जघ्नुरन्योन्यमोजसा
तदा देवासुरे युद्धे त्रैलोक्यं सचराचरम् । भयेन महता युक्तं बभूव गतचेतनम् ॥

छेदिताः स्फोटिताश्चैव केचिच्छस्त्रैर्द्विधा कृताः ।

नाराचैश्च तथा केचिच्छस्त्रास्त्रैः शकलीकृताः ॥ २४ ॥

भल्लैश्चेरुहताः केचिद्बुधभूता दिवौकसः । रश्मयो मेघसम्भूताः प्रकाशं तेन भस्विष्व
शिरांसि पतितान्येव बहूनि च नभस्तलात् । नक्षत्राणीव च यथामहाप्रलयसङ्कुलम्

प्रवर्तितं मध्यदेशे सर्वभूतक्षयावहम् । शक्रेण सहसङ्ग्रामं चकार नमुचिस्तदा ॥
वज्रेण जघ्ने तरसा नमुचिं देवराट् स्वयम् । नरोमैकं च वृष्टितं नमुचेरसुरस्य च
वज्रेणापि तदा सर्वे विस्मयं परमंगताः । अस्त्राश्चसुराश्चैव महेन्द्रो व्रीडितस्तदा
गदया नमुचिं जघ्ने गदा सापि विचूर्णिता । नमुचेरङ्गलग्राऽपि पपातवसुधातले
तथा शूलेन महता तं जघान पुरन्दरः । तच्छूलं शतधा चूर्णं नमुचेरङ्गमाश्रितम्
एवं तं विविधैः शस्त्रैराजघान सुरारिहा । प्रहस्यमानो नमुचिर्न जघान पुरन्दरम्

तूष्णींभूतस्तथा चेन्द्रश्चिन्तया परया युतः ।

किं कार्यं किमकार्यं वा इतीन्द्रो नाविदत्तदा ॥ ३३ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र महायुद्धे महाभये । जाता नभोगता वाणी इन्द्रमुद्दिश्य सत्वरम्

जह्ने नमद्याशु महेन्द्र! दैत्यं दिवौकसां घोरतरं भयावहम् ।

फेनेन चैवाशु महासुरेन्द्रमपां समीपेन दुरासदेन ॥ ३५ ॥

अन्येन शस्त्रेण च आहतोऽसौ वध्यः कदाचिन्न भवत्ययन्तु ।

तस्माच्च देवेश! वधार्थमस्य कुरु प्रयत्नं नमुचेर्दुरात्मनः ॥ ३६ ॥

निशम्य वत्सं परमार्थयुक्तां देवीं सदानन्दकरीं शुभावहाम् ।

चक्रे परं यत्नवतां वरिष्ठो गत्वोदधेः पारमनन्तवीर्यः ॥ ३७ ॥

तत्रागतं समीक्ष्याऽथ नमुचिः क्रोधमूर्च्छितः । हत्वा शूलेन देवेन्द्रं प्रहसन्निदमब्रवीत्
समुद्रस्य तटः कस्मात्सेवितः सुरसत्तम ! । विहायरणभूमिं च त्यक्तशस्त्रोऽभवद्भवान्

त्वदीयेनैव वज्रेण किं कृतं मम दुर्मते ! ॥ ४० ॥

तथाऽन्यानि च शस्त्राणि अस्त्राणि सुबहूनि च ।

गृहीतानि पुरामन्द हन्तुमामेव चाऽधुना ॥ ४१ ॥

किं करिष्यसि मांहंत्युद्धाय समुपस्थितः । केन शस्त्रेण रेमन्दयोद्धुमिच्छसि संयुगे
त्वां घातयामि चाद्येव यदि तृप्तसि संयुगे । नो चेद्गच्छ मयामुक्तश्चिरं जीवसुखी भव
एवं स गर्वितं तस्य वाक्यमाहवशोभिनः । श्रुत्वा महेन्द्रोऽपि रुषाजगृहे फेनमद्भुतम्

फेनं करस्थं दृष्ट्वा तु असुरा जहसुस्तदा ॥ ४५ ॥

क्षयं गतानि चास्त्राणि फेनेनैव पुरंदरः । हन्तुमिच्छति मामद्य शतक्रतुरुदारधीः
एवं प्रहस्य नमुचिरवज्ञाय पुरन्दरम् । सावज्ञं पुरतस्तस्मै नमुचिर्दैत्यपुङ्गवः ॥ ४७ ॥

तदैव तं स फेनेन शीघ्रमिन्द्रो जघान ह ॥ ४८ ॥

हते तु नमुचौ देवाः सर्वे चैव मुदान्विताः । साधुसाध्विति शब्देन ऋषयश्चाभ्यपूजयन्

तदा सर्वे जयं प्राप्ता हत्वा नमुचिमाहवे ।

दैत्यास्ते कोपसंरब्धा योद्धुकामा मुदान्विताः ॥ ५० ॥

पुनः प्रवृत्ते युद्धं देवानां दानवैः सह । शस्त्रास्त्रैर्बहुधा मुक्तैः परस्परवधैषिभिः

यदा ते ह्यसुरा देवैः पातिताश्च पुनः पुनः ।

तदा वृत्रो महातेजाः शतक्रतुमुपाव्रजत् ॥ ५२ ॥

वृत्रं दृष्ट्वा तदा सर्वे ससुरासुरमानवाः । भयेन महता विष्टाः पतिता भुवि शेरते ॥

एवं भीतेषु सर्वेषु सुरसिद्धेषु वै तदा । इन्द्रश्चैरावतारूढो वज्रपाणिः प्रतापवान्
छत्रेण ध्रियमाणेन चामरेण विराजितः ।

तदा सर्वैः समेतो हि लोकपालैः प्रतापितः ॥ ५५ ॥

वृत्रं विलोक्य ते सर्वे लोकपाला महेश्वराः ।

भयभीताश्च ते सर्वे शिवं शरणमन्वयुः ॥ ५६ ॥

मनसा चिन्तयन् सर्वे शंकरं लोकशंकरम् । लिंगं संयूज्य विधिवन्महेन्द्रो जयकामुकः

गुरुणा विदितः सद्यो विश्वासेन परेण हि ।

उवाच च तदा शक्रं बृहस्पतिरुदारधीः ॥ ५८ ॥

बृहस्पतिरुवाच

कार्तिके शुक्लपक्षे तु मन्दवारेत्रयोदशी । समग्रा यदि लभ्येत सर्वप्राप्त्यै न संशयः

तस्यां प्रदोषसमये लिङ्गरूपी सदाशिवः । पूजनीयो हि देवेन्द्र सर्वकामार्थसिद्धये

स्नात्वा मध्याह्नसमये तिलामलकसंयुतम् ।

शिवस्य चाऽर्चनं कुर्याद् गन्धपुष्पफलादिभिः ॥ ६१ ॥

पश्चात्प्रदोषवेलायां स्थावरं लिङ्गमर्चयेत् ।

स्वयम्भुस्थापितं चापिपौरुषेयमपौरुषम् ॥ ६२ ॥

जने वा विजने वापि अरण्ये वा तपोवने । तल्लिङ्गमर्चयेद्भक्त्या प्रदोषेतुविशेषतः
ग्रामाद् बहिः स्थितं लिङ्गं ग्रामाच्छतगुणं फलम् ।

बाह्याच्छतगुणं पुण्यमरण्ये लिङ्गमद्भुतम् ॥ ६४ ॥

आरण्याच्छतगुणं पुण्यमर्चितं पार्वतं तथा ।

पार्वताच्चैव लिङ्गाच्च फलं चायुतसंज्ञितम् ॥

तपोवनाश्रितं लिङ्गं पूजितं वा महाफलम् ॥ ६५ ॥

तस्मादेतद्विभागेन शिवपूजनाचनं बुधैः । कर्तव्यं निपुणत्वेनतीर्थस्नानादिकंतथा
पञ्चपिण्डान्समुद्धृत्य स्नानमात्रेण शोभनम् ।

कूपे स्नानं प्रकुर्वीत उद्धृतेन विशेषतः ॥ ६७ ॥

तडागे दश पिण्डांश्च उद्धृत्य स्नानमाचरेत् । नदीस्नानं विशिष्टं महानद्यां विशेषतः
सर्वेषामपि तीर्थानां गङ्गास्नानं विशिष्यते । देवखातेष्वतत्तुल्यं प्रशस्तं स्नानमाचरेत्
प्रदीपानां सहस्रेण दीपनीयः सदाशिवः । तथा दीपशतं नापि द्वात्रिंशद्दीपमालया
घृतेन दीपयेद्दीपाञ्छिवस्य परितुष्टये । तथा फलैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्गन्धधूपकैः ॥
उपचारैः षोडशभिलिङ्गरूपी सदाशिवः । पूज्यः प्रदोषवेलायां नृभिः सर्वार्थसिद्धये
प्रदक्षिणं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं तथा । नमस्कारान्प्रकुर्वीत तावत्संख्यान्प्रयत्नतः

प्रदक्षिणनमस्कारैः पूजनीयः सदाशिवः ।

नाम्नां शतेन रुद्रोऽसौ स्तवनीयो यथाविधि ॥ ७४ ॥

नमो रुद्राय भीमाय नीलकण्ठाय वेधसे ।

कपर्ददिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः ॥ ७५ ॥

वृषध्वजाय सोमाय नीलकण्ठाय वै नमः । दिगम्बराय भर्गाय उमाकांतकपर्ददिने

तपोमयाय व्याप्ताय शिपिविष्टाय वै नमः ।

व्यालप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः ॥ ७७ ॥

महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः । त्रिपुरांतकसिंहाय शार्दूलोग्रवराय च

मीनाय मीननाथाय सिद्धाय परमेष्ठिने । कामांतकाय बुद्धाय बुद्धीनां पतये नमः
कपोताय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने । वेदाय वेदबीजाय देवगुहाय वै नमः
दीर्घाय दीर्घदीर्घाय दीर्घायाय महाय च ।

नमो जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः ॥ ८१ ॥

गजासुरविनाशाय ह्यन्धकासुरभेदिने । नीललोहितशुक्लाय चण्डमुण्डप्रियाय च ॥
भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञानज्ञानाव्ययाय च । महेशाय नमस्तुभ्यं महादेवहराय च ॥
त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वेदांगाय नमोनमः । अर्थाय अर्थरूपाय परमार्थाय वै नमः ॥

विश्वरूपाय विश्वाय विश्वनाथाय वै नमः ।

शङ्कराय च कालाय कालाघयवरूपिणे ॥ ८५ ॥

अरूपाय च सूक्ष्माय सूक्ष्मसूक्ष्माय वै नमः ।

श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृत्तिवाससे ॥ ८६ ॥

शशाङ्कशेखरायैव रुद्रविश्वाश्रयाय च । दुर्गाय दुर्गसाराय दुर्गावयवसाक्षिणे ॥
लिङ्गरूपाय लिङ्गाय लिङ्गानां पतये नमः । नमः प्रणवरूपाय प्रणवार्थाय वै नमः
नमोनमः कारणकारणाय ते मृत्युं जयायाऽऽत्मभवस्वरूपिणे ।

त्रियम्बकाया सितकण्ठभर्ग! गौरीपते! सकलमङ्गलहेतवे नमः ॥ ८६ ॥

बृहस्पतिरुवाच

नाम्नां शतं महेशस्य उच्चार्य व्रतिना तदा । प्रदक्षिणनमस्कारैरेतत्संख्यैः प्रयत्नतः
कार्यं प्रदोषसमये तुष्टवर्थं शङ्करस्य च ॥ ९० ॥

एवं व्रतं समुद्दिष्टं तव शक्र! महामते । शीघ्रं कुरु महाभाग पश्चाद्युद्धं कुरु प्रभो
शम्भोः प्रसादात्सर्वं ते भविष्यति जयादिकम् ॥ ९२ ॥

वृत्रो ह्ययं महातेजा दैतेयस्तपसापुरा । शिवं प्रसादयामास पर्वते गन्धमादने ॥
नाम्ना चित्ररथो राजा वनं चित्ररथस्य तत् ।

एतज्जानीहि भो इन्द्र! शिवपुर्याः समीपतः ॥ ९४ ॥

यस्मिन्वने महाभाग! न संति च षड्र्यस्यः । तस्माच्चैत्ररथं नाम वनं परममङ्गलम्

तस्य राज्ञः शिवेनैव दत्तं यानं महाद्भुतम् ॥ ६७ ॥

कामगं किङ्किणीयुक्तं सिद्धचारणसेवितम् ।

गन्धर्वैरप्सरसरोयक्षैः किन्नरैरुपशोभितम् ॥ ६८ ॥

ततस्तेनैव यानेन पृथिवीं पर्यटन्पुरा । तथा गिरिशमुख्यांश्च द्वीपांश्च विविधांस्तथा

एकदा पर्यटन् राजा नाम्ना चित्ररथो महान् ।

कैलाशमागतस्तत्र स ददर्श पराद्भुतम् ॥ ६८ ॥

सभातलं महेशस्य गणैश्चैव विराजितम् ।

अर्द्धाङ्गलग्नया देव्या शोभितं च महेश्वरम् ॥ ६९ ॥

निरीक्ष्य देव्या सहितं सदाशिवं देव्यान्वितं वाक्यमिदं बभाषे

वयं च शंभो! विषयान्विताश्च मन्त्र्यादयः स्त्रीजिताश्चापि चान्ये ।

न लोकमध्ये वयमेव चाऽज्ञाः स्त्रीसेवनं लजया नैव कुर्मः ॥ १०१ ॥

एतद्वाक्यं निशम्याऽथ महेशः प्रहसन्निव । उवाच न्यायसंयुक्तं सर्वेषामपिशृण्वताम्

भयं लोकापवादाच्च सर्वेषामपिनान्यथा । ग्रासितं कालकूटं च सर्वेषामपि दुर्जरम्

तथापि उपहासो मे कृतो राजा हि दुर्जरः ।

तं चित्ररथमाहूय गिरिजावाक्यमब्रवीत् ॥ १०४ ॥

गिरिजोवाच

रे दुरात्मनः कथं त्वज्ञः शङ्करश्चोपहासितः । मया सहैव मन्दात्मन्द्रक्ष्यसे कर्मणः फलम्

साधूनां समचित्तानामुपहासं करोति यः ।

देवो वाऽप्यथवा मर्त्यः स विज्ञेयोऽधमाधमः ॥ १०६ ॥

एते मुनीन्द्राश्च महानुभावास्तथा ह्यमी ऋषयो वेदगर्भाः ।

तथैव सर्वे सनकादयो ह्यमी अज्ञाश्च सर्वे शिचमर्चयन्ते ॥ १०७ ॥

रे मूढ! सर्वेषु जनेष्वभिज्ञस्त्वमेक एवाऽद्य न चापरे जनाः ।

तस्मादभिज्ञं हि करोमि दैत्यं देवैर्द्विजैश्चापि बहिष्कृतं त्वाम् ॥ १०८ ॥

एवं शतस्तया देव्या भवान्या राजसत्तमः । राजा चित्ररथः सद्यः पपात सहसा दिवः

सप्तदशोऽध्यायः]

* सोद्यापनप्रदोषव्रतवर्णनम् *

आसुरीं योनिमासाद्य वृत्रोनाम्नाऽभवत्तदा ।

तपसा परमेणैव त्वष्ट्रा संयोजितः क्रमात् ॥ ११० ॥

तपसा तेन महता अजेयो वृत्र उच्यते । तस्माच्छम्भुं समभ्यर्च्य प्रदोषे विधिनाऽधुना

जहि वृत्रं महादैत्यं देवानां कार्यसिद्धये । गुरोस्तद्वचनं श्रुत्वा उवाचाऽथ शतक्रतुः

सोद्यापनविधिं ब्रूहि प्रदोषस्य च मेऽधुना ॥ ११२ ॥

बृहस्पतिरुवाच

कार्तिकेमासिसम्प्राप्ते मन्दवारे त्रयोदशी । सम्पूर्तिस्तु भवेत्तत्र सम्पूर्णव्रतसिद्धये

वृषभो राजतः कार्यः पृष्ठे तस्य सुपीठकम् । तस्योपरि न्यसेद्देवमुमाकातं त्रिलोचनम्

पञ्चवक्त्रं दशभुजमर्द्धाङ्गं गिरिजां सतीम् । एवं चोमामहेशं च सौवर्णं कारयेद्बुधः

सवृषं ताम्रपत्रे च वल्खेण परिगुण्ठिते ।

स्थापयित्वा मया सार्द्धं नानाभोगसमन्वितम् ॥ ११६ ॥

विधिना जागरं कुर्याद्वात्रौ श्रद्धासमन्वितः ।

पञ्चामृतेन स्नपनं कार्यमादौ प्रयत्नतः ॥ ११७ ॥

गोक्षीरस्नानं देवेश! गोक्षीरेण मया कृतम् । स्नपनं देवदेवेश गृहाण परमेश्वर ! ॥

दध्नाच्चैव मया देव स्नपनं क्रियतेऽधुना । गृहाण च मया दत्तं सुप्रसन्नो भवाद्य वै

सर्पिणा च मया देव स्नपनं क्रियतेऽधुना । गृहाण श्रद्धया दत्तं तव प्रीत्यर्थमेव च

इदं मधु मया दत्तं तव प्रीत्यर्थमेव च । गृहाण त्वं हि देवेश मम शान्तिप्रदो भव

सितया देवदेवेश स्नपनं क्रियतेऽधुना । गृहाण श्रद्धया दत्तां सुप्रसन्नो भव प्रभो

एवं पञ्चामृतेनैव स्नपनीयो वृषध्वजः । पञ्चादध्यं प्रदातव्यं ताम्रपात्रेण धीमता

अनेनैव च मन्त्रेण उमाकान्तस्य तुष्टये ॥ १२३ ॥

अर्घ्योऽसि त्वमुमाकान्त! अर्घ्येणानेन वै प्रभो । गृहाण त्वं मया दत्तं प्रसन्नो भव शङ्कर

मया दत्तं च ते पाद्यं पुष्पगन्धसमन्वितम् । गृहाण देवदेवेश! प्रसन्नो वरदो भव

विष्टरं विष्टरेणैव मया दत्तं च वै प्रभो ! शान्त्यर्थं तव देवेश वरदो भव मे सदा ॥

आचमनीयं मया दत्तं तव विश्वेश्वर प्रभो ! गृहाण परमेशान तुष्टो भव ममाद्य वै

ब्रह्मप्रस्थिसमायुक्तं ब्रह्मकर्मप्रवर्त्तकम् । यज्ञोपवीतं सौवर्णं मया दत्तं तव प्रभो
सुगन्धं चन्दनं देव ! मया दत्तं च वै प्रभो !

भक्त्या परमया शम्भो ! सुगन्धं कुरु मां भव ! ॥ १२६ ॥

दीपं हि परमं शम्भो ! घृतप्रज्वलितं मया । दत्तं गृहाण देवेश मम ज्ञानप्रदो भव ॥
दीपं विशिष्टं परमं सर्वोपधिविजृम्भितम् । गृहाण परमेशान मम शान्त्यर्थमेव च
दीपावलीं मयादत्तां गृहाण परमेश्वर । आरातिकप्रदानेन मम तेजःप्रदो भव ॥
कलदीपादिनैवेद्यताम्बूलादिक्रमेण च । पूजनीयो विधानज्ञैस्तस्यां रात्रौप्रयत्नतः
पश्चाज्जागरणं कार्यं गृहे वा देवतालये ।

वितानमण्डपं कृत्वा नानाश्चर्यसमन्वितम् ।

गीतवादित्रनृत्येन अर्चनीयः सदाशिवः ॥ १२७ ॥

अनेनैव विधानेन प्रदो मोद्यापनेविधिः । कार्योविधिमता शक्र सर्वकार्यार्थसिद्धये
गुरुणा कथितं सर्वं तच्चकार शतक्रतुः । तेनैव च सहायेन इन्द्रोयुद्धपरायणः ॥
वृत्रं प्रतिसुरैः सार्द्धं युयुधे च शतक्रतुः । तुमुलं युद्धमभवद्देवानां दानवैः सह ॥
तस्मिन्सुतमुले गाढे देवदैत्यक्षयावहे । द्वन्द्वयुद्धं सुतमुलमतिवेलं भयावहम् ॥
व्योमोयमेन युयुधे ह्यग्निना तीक्ष्णकोपनः । वरुणेनमहादंष्ट्रोवायुना च महाबलः

द्वन्द्वयुद्धरताः सर्वे अन्योन्यबलकाङ्क्षिणः ॥ १४० ॥

तथैव ते देववरा महाभुजाः सङ्ग्रामशूरा जयिनस्तदाऽभवन् ।

पराजयं दैत्यवराश्च सर्वे प्राप्तास्तदानीं परमं समन्तात् ॥ १४१ ॥

दृष्ट्वा सुरैर्दैत्यवरान्पराजितान्पलायमानानथ कान्दिशीकान् ।

तदैव वृत्रः परमेण मन्युना महाबलो वाक्यमिदं बभाषे ॥ १४२ ॥

वृत्र उवाच

हे दैत्याः परमार्ताश्चकस्माद्युयं भयातुराः । पलायनपराः सर्वे विसृज्यरणमद्रुतम्
स्वस्वं पराक्रमं वीरा युद्धाय कृतनिश्चयाः । दर्शयध्वंसुरगणास्सूदयध्वंमहाबला
गदाभिः पट्टिशैः खड्गैः शक्तितोमरमुद्गरैः ।

असिभिः (ऋष्टिभिः) भिन्दिपालैश्च पासतोमरमुष्टिभिः ॥ १४५ ॥

तदादेवाश्च युयुधुर्दधीचास्थिसमुद्भवैः । शस्त्रैरस्त्रैश्च परमैरसुरान्समदारयन् ॥ १४६ ॥

पुनर्दैत्याहता देवैः प्राप्तास्तेऽपि पराजयम् । पुनश्च तेन वृत्रेणनोद्यमानाः सुरान्प्रति
यदा हि ते दैत्यवरः । सुरैर्नैर्निहन्यमानाश्च विदुर्दुर्दिशः ।

केचिद् दृष्ट्वा दानवास्ते तदानीं भीतित्रस्ताः क्लीवरूपाः क्रमेण ॥ १४८ ॥

वृत्रेण कोपिता चैवं धिक्कृता दैत्यपुङ्गवाः । हेपुलोमन्महाभागवृषपर्वन्नमोऽस्तुते
हे धूम्राक्ष महाकाल महादैत्यवृकासुर । स्थूलाक्ष हेमहादैत्यस्थूलदंष्ट्रनमोऽस्तुते

स्वर्गद्वारं विहायैव क्षत्रियाणां मनस्विनाम् ।

पलायध्वं किमर्थं वा सङ्ग्रामाङ्गणमुत्तमम् ॥ १५१ ॥

सङ्गरे मरणं येषां ते यान्ति परमं पदम् । यत्रतत्र च लिप्सेत सङ्ग्रामे मरणं बुधः
त्यजन्ति सङ्गरं ये वै ते यान्ति निरयं ध्रुवम् ॥ १५३ ॥

ये ब्राह्मणार्थं श्रुत्यार्थं स्वार्थं वै शस्त्रपाणयः ।

सङ्ग्रामं ये प्रकुर्वन्ति महापातकिनो नराः ॥ १५४ ॥

शस्त्रघातहता ये वै मृता वा सङ्गरे तथा ।

ये यान्ति परमं स्थानं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १५५ ॥

शस्त्रैर्विच्छिन्नदेहा ये गवार्थे स्वामिकारणात् ।

रणे मृताः क्षता ये वै ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १५६ ॥

तस्माद्रणेऽपि ये शूराः पापिनो निहताः पुरः (ऽपिहतास्तुते) ।

प्राप्नुवन्ति परं स्थानं दुर्लभं ज्ञानिनामपि ॥ १५७ ॥

अथवा तीर्थगमनं वेदाध्ययनमेव च । देवतार्चनयज्ञादि श्रेयांसि विविधानि च ॥
एकपद्येन तान्येव कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

संग्रामे पतितानां च सर्वशास्त्रेष्वयं विधिः ॥ १५८ ॥

तस्माद्युद्धावदानं च कर्तव्यमविशंकितैः । भवद्भिर्नान्यथा कार्यं देववाक्यप्रमाणतः
यूयं सर्वे शौरवृत्त्या समेताः कुलेन शीलेन महानुभावाः ।

पदानि तान्येव पलायमाना गच्छन्त्यशूरा रणमण्डलाच्च ॥ १६१ ॥
 त एव सर्वे खलु पापलोकान्गच्छन्ति नूनं वचनान्स्मृतेश्च ॥ १६२ ॥
 ये पापिष्ठास्त्वधर्मस्था ब्रह्मघ्ना गुरुतल्पगाः ।
 नरकं यान्ति ते पापं तथैव रणविच्युताः ॥ १६३ ॥
 तस्माद्भवद्विर्योद्धव्यंस्वामिकार्यभरक्षमैः । एवमुक्तास्तदातेनवृत्रेणामपिमहात्मना
 चक्रुस्ते वचनं तस्य असुराश्च सुरान्प्रति । चक्रुः सुतुमुलं युद्धं सर्वलोकभयङ्करम्
 तस्मिन्प्रवृत्ते तुमुले विगाढे वृत्रो महादैत्यपतिः स एकः ।
 उवाच रोषेण महादुतेन शतक्रतुं देववरैः समेतम् ॥ १६६ ॥
 वृत्र उवाच
 शृणु वाक्यं मया चोक्तं धर्मार्थसहितं हितम् ।
 त्वं देवानांपतिर्भूत्वा न जानासि हिताहितम् ॥ १६७ ॥
 किं बलार्थपरो भूत्वा विश्वरूपो हतस्त्वया ।
 प्राप्तमद्येव भो इन्द्र! तस्येदं कर्मणः फलम् ॥ १६८ ॥
 ये दीर्घदर्शिनो मन्दा मूढा धर्मबहिष्कृताः ।
 अकल्पाः कार्यसिद्धयर्थं यत्कुर्वन्ति च निष्फलम् ॥
 तत्सर्वं विद्धि देवेन्द्र! मनसा सम्प्रधार्यताम् ॥ १६९ ॥
 तस्माद्धर्मपरो भूत्वा युध्यस्व गतकल्मषः ।
 भ्रातृहा त्वं ममैवेन्द्र! तस्मात्त्वां घातयाम्यहम् ॥ १७० ॥
 माप्रयाहिस्थिरोभूत्वादेवैश्चपरिवारितः । एवमुक्तस्तु वृत्रेणशक्रोऽतीवरूपान्वितः
 ऐरावतं समारुह्य ययौ वृत्रजिघांसया ॥ १७१ ॥
 इन्द्रमायांतमालोक्यवृत्रोबलवतां वरः । उवाच प्रहसन्वाक्यं सर्वेषां शृण्वतामपि
 आदौ मां प्रहरस्वेति तस्मात्त्वां घातयाम्यहम् ॥ १७३ ॥
 इत्येवमुक्तो देवेन्द्रो जघान गदया भृशम् । वृत्रं बलवतां श्रेष्ठं जानुदेशे महाबलम्
 तामांपतन्तीं जग्राह करेणैकेन लीलया । तथैवैनं जघानाशु गदया त्रिविदेश्वरम्

सा गदापातयामाससवज्रं च पुरन्दरम् । पतितं शक्रमालोक्य वृत्र ऊचेसुरान्प्रति
 नयध्वं स्वामिनं देवाः ! स्वपुरीममरावतीम् ॥ १७७ ॥
 एतच्छ्रुत्वा वचः सत्यं वृत्रस्य च महात्मनः ।
 तथा चक्रुः सुराः सर्वे रणाच्चेन्द्रं समुत्सुकाः ॥ १७८ ॥
 अपोवाह्य गजस्थं हि परिवार्य भयातुराः ।
 सुराः सर्वे रणं हित्वा जग्मुस्ते त्रिदिवं प्रति ॥ १७९ ॥
 ततो गतेषु देवेषु ननर्त च महासुरः । वृत्रो जहास च परं तेनापूर्यत दिक्कृतम् ॥
 सच्चाल च मही सर्वा सशैलवनकानना । चुक्षुभे च तदा सर्वं जङ्गमं स्थावरं तथा
 श्रुत्वा प्रयातं देवेन्द्रं ब्रह्मालोकपितामहः । उपयातोऽथ देवेन्द्रः स्वकमण्डलुवारिणा
 अस्पृशलुब्धसञ्ज्ञोऽभूत्तक्षणाच्च पुरन्दरः ॥ १८२ ॥
 दृष्ट्वा पितामहं चाग्रे व्रीडायुक्तोऽभवत्तदा । महेन्द्रं त्रपयानुक्तं ब्रह्मोवाच पितामहः
 ब्रह्मोवाच
 वृत्रो हि तपसा युक्तो ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।
 त्वष्टुश्च तपसा युक्तो वृत्रश्चाऽयं महायशाः ॥
 अजेयस्तपसोऽग्रेण तस्मात्त्वं तपसा जय ॥ १८४ ॥
 वृत्रासुरो दैत्यपतिश्च शक्र ! ते समाधिना परमेणैव जय्यः ।
 निशम्य वाक्यं परमेष्ठिनो हरिः सस्मार देवं वृषभध्वजं तदा ॥ १८५ ॥
 स्तुत्या तदा तं स्तवमानो महात्मा पुरन्दरो गुरुणा नोदितो हि ॥ १८६ ॥
 इन्द्र उवाच
 नमो भर्गाय देवाय देवानामतिदुर्गम । वरदो भव देवेश ! देवानां कार्यसिद्धये ॥
 एवं स्तुतिपरो भूत्वा शचीपतिरुदारधीः ।
 स्वकार्यदक्षो मन्दात्मा प्रपञ्चाभिरतः खलु ॥ १८८ ॥
 प्रपञ्चाभिरतामूढाः शिवभक्तिपराहापि । न प्राप्नुवन्ति ते स्थानं परमीशस्य रागिणः
 निर्मला निरहंकारा ये जनाः पर्युपासते । मृडं ज्ञानप्रदं चेशं परेशं शंभुमेव च ॥

तेषां परेषां वरद इहामुत्र च शंकरः । महेन्द्रेण स्तुतः शर्वो रागिणा परमेण हि ॥

रागिणां हि सदा शम्भुर्दुर्लभो नात्र संशयः ।

तस्माद्विरागिणां नित्यं सन्मुखो हि सदाशिवः ॥ १६२ ॥

राजा सुराणां हि महानुरागी स्वकर्म संसिद्धिमहाप्रवीणः ।

तस्मात्सदा क्लेशपरः शचीपतिः स्वकामभावात्मपरो हि नित्यम् ॥

स्तवमानंतदाचेन्द्रमब्रवीत्कार्यगौरवात् । विज्ञायाऽखिलदृग्द्रष्टामहेशोलिङ्गरूपवान्

इन्द्र गच्छ सुरैः सार्द्धं वृत्रं वै दानवंप्रति । तपसैव च साध्योऽयं रणे जेतुंशतक्रतो

इन्द्र उवाच

केनोपायेन साध्योऽयं वृत्रो दैत्यवरो महान् ।

तच्छीघ्रं कथ्यतां शम्भो ! येन मे विजयो भवेत् ॥ १६६ ॥

रुद्र उवाच

रणे न शक्यते हन्तुमपि दैववरैरपि । तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं कुत्सितं कर्म वाऽयवै

अस्य शापः पुरा दत्तः पार्वत्या मम सन्निधौ ।

असौ चित्ररथो नाम्ना विख्यातो भुवनत्रये ॥ १६८ ॥

पर्यटन्सुविमानेन मयादत्तेन भास्वता । उपहासादिमां योर्निसम्प्राप्तो दैत्यपुङ्गवः

तस्मादजेयं जानीहि रणे रणविदाम्बर ! ।

एवमुक्तो महेन्द्रोऽयं शम्भुना योगिना भृशम् ॥ २०० ॥

तथेति मत्वा शक्रोऽसौ नियमं तमुपाददे ॥ २०१ ॥

रन्ध्रं प्रतीक्ष्य वृत्रस्य तत्समीपे सहस्रकम् ।

वत्सराणां महाभागा वसन्हन्तुं मनोदधे ॥ २०२ ॥

अन्तर्वेद्यां बहिः स्थित्वा वज्रपाणिर्नुज्ञया ।

गुरोः पुरोधसश्चैव स्वकार्यमकरोद् भृशम् ॥ २०३ ॥

एकदा नर्मदायां वै वृत्रो दानवपुङ्गवः ।

दैत्यैः परिवृतः सर्वैः समायातो यदृच्छया ॥ २०४ ॥

इन्द्रः पराभवंप्राप्तो नीतो देवैर्दिवं प्रति । अहमेव हतारिश्च नान्योऽस्तिसदृशोमम

मन्यमानः सदावृत्रः पौरुषेण समन्वितः । प्रदोषसमये विप्रा नर्मदायामुपस्थितः

दृष्टश्चेन्द्रेण सुमहानसुरैः परिवारितः । वृत्रो बलवतां श्रेष्ठः प्रदोषसमये तदा ॥

तस्मिन्प्रदोषे संयुक्ता मन्दवारे त्रयोदशी ।

नोदितो गुरुणा चेन्द्रः करे गृह्य बृहस्पतिः ॥ २०८ ॥

प्रदक्षिणानमस्कारैर्यथोक्तविधिना तदा ।

पूजितो लिङ्गरूपी च ओंकारो नर्मदा तटे ॥ २०९ ॥

प्रदोषव्रतमहात्म्याद्ब्रजपाणिः प्रतापवान् ।

सञ्जातस्तत्तत्क्षणादेव प्रसादाच्छङ्करस्य च ॥ २१० ॥

वृत्रोऽपि तपसा युक्तः प्रदोषसमये महान् । निद्रासक्तोऽभवत्तत्र शुंडेनप्रतिबोधितः

स्वापात्प्रदोषवेलायां तपसाच्चाजितंफलम् । प्रनष्टं तत्क्षणादेव निःश्रीकत्वमुपागतः

देव्याः शापाच्च सञ्जातो वृत्रो भग्नमनोरथः ॥ २१३ ॥

संध्यापादो गतो यावद्बृत्रस्तीर्थमुपाविशत् ।

परीतो विधिधैर्दैत्यैर्नानायुधसमन्वितैः ॥ २१४ ॥

तस्य तत्कर्मणश्छिद्रं छिद्रान्वेषी शचीपतिः ।

ज्ञात्वा गतः शनैर्हन्तुमात्मशत्रुं शतक्रतुम् ॥ २१५ ॥

ततस्तेरभवद्युद्धमतिप्रबलदण्डिभिः । सर्वे देवाः सहायार्थं तदाऽऽजगमुः शतक्रतोः

तदा दैत्याश्च देवाश्च युयुधुस्ते तरस्विनः । रात्रौ युद्धं समभवत्सुरासुरविमर्दनम्

अनेकशस्त्रसम्बीतं महारौद्रमवर्तत । एवं प्रवर्तमाने तु सङ्ग्रामे रौद्रदारुणे ॥

तदा वृत्रोऽथ सन्नद्धो गृहीत्वा शूलमुल्बणम् ॥ २१६ ॥

इन्द्रप्रमुखतो भूत्वा जगर्जातिविभीषणम् ।

तस्य नादप्रणादेन त्रासितं भुवनत्रयम् ॥ २२० ॥

पैरावणं समारुह्य महेन्द्रः शुशुभे तदा । ध्रियमाणेन च्छत्रेण चन्द्रमण्डलशोभिना

चामरैर्वीज्यमानोऽथ बभाषे दैत्यपुङ्गवम् ॥ २२२ ॥

इन्द्र उवाच

संग्रामं कुरु मे वृत्र! वलेन महता वृतः । शूरस्त्वमसि शूराणां तपसा परमेण हि ॥
 एवमुक्तस्तदा तेन वृत्रो वाक्यमुवाच ह ।
 आदौ प्रहर मामिन्द्र! पश्चात्त्वां घातयाम्यहम् ॥ २२४ ॥
 तथेति मत्वा तदतीव दुःसहं वज्रं तदानीं शतधारमेव ।
 स मोक्तुकामो हि तदा पुरन्दरो निवारितस्तेन महाप्रभेण ॥
 पुरोधसा बुद्धिमतां वरेण तथेति मत्वा स चकार चेन्द्रः ॥ २२५ ॥
 गदांप्रगृह्य देवेन्द्रो वृत्रं विव्याधतांगदाम् । वारयामास वृत्रोऽसावतिथिंकृपणो यथा
 व्यर्थां च स्वगदां दृष्ट्वा इन्द्रश्चिन्तामवाप ह ॥ २२७ ॥
 तं चिन्त्यमानं स तदा पुरन्दरं वृत्रो बभाषे परिभर्त्स्यमानः ।
 पुरा कृतं शक्र ! महाद्भुतं त्वया जुगुप्सितं कर्म च विस्मृतं किम् ॥
 येनैव जातोऽसि सहस्रनेत्रः शापान्महर्षेरथ गौतमस्य ॥ २२८ ॥
 ये शूराश्चेन्द्रियग्रामं वर्तन्ते हि नियम्य तु । ते जयं प्राप्नुवन्तीहनेतरेहि भवाद्दृशाः
 रणाजिरं महाघोरं पापिनं नाऽत्र संशयः ॥ २३० ॥
 एवं निर्भर्त्सयामास देवेन्द्रं दैत्यपुङ्गवः ।
 त्रिशूलं धूतयामास देवेन्द्रो हि तडित्समम् ॥ २३१ ॥
 तेन शूलेन महता वृत्रोऽद्भुतपराक्रमः । बभौ तीव्रेण तपसा यथा रुद्रो युगान्तकृत्
 तथाभूतं समालक्ष्य देवराजः शतक्रतुः । अभ्युद्ययौ हन्तुकामो वृत्रं दानवपुङ्गवो
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य हन्तुकामं पुरन्दरम् । जहास परमं तत्र शक्रस्य च भयावहं
 मुखं प्रसार्य सुमहदागतो हि पुरन्दरम् ॥ २३४ ॥
 ग्रस्तुकामो महातेजा दैत्यानामधिपस्तथा ।
 आगत्य सहसा शक्रं ग्रासयित्वा सकुञ्जरम् ॥ २२५ ॥
 सवज्रं सकिरीटं च ननर्त च जगज्जं च । निमिषांतरमात्रेण ग्रसितोऽसौ पुरन्दरः
 हाहाकारो महानासीद्देवानां तत्र पश्यताम् ।

भूकम्पो हि तदा ह्यासीदुल्कापातः सहस्रशः ॥ २३७ ॥
 तिमिरेणावृतं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् । नर्तमानस्तदा वृत्रो बभूव परमद्युतिः ॥
 विध्यमानास्तदा सर्वदेवा ब्राह्मणमागताः । शशंसुः सर्वमेवैतद्दृष्ट्वा सुरविचेष्टितम्
 तच्छ्रुत्वा भगवान्ब्रह्मा व्यथितोऽतीवविस्मितः ।
 कथं जातं महेन्द्रस्य व्यसनं परमाद्भुतम् ॥ २४० ॥
 देवैः सह तदा ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः । तुष्टाव गिरिशं देवं परमेण समाधिना
 ब्रह्मोवाच
 उन्नमो लिङ्गरूपाय महादेवाय वै नमः । विश्वरूपाय देवाय विरूपाक्षाय वै नमः
 त्राहि त्राहि त्रिलोकेश! वृत्रग्रस्तं पुरन्दरम् ।
 तदा नभोगता वाणी सर्वेषामेव शृण्वताम् ॥ २४३ ॥
 उवाच हितकामाय विधिं लिङ्गार्चने सती । प्रदोषव्रतयुक्तेन इन्द्रेण विकृतं कृतम्
 निर्माल्यं पीठिकां चैवच्छायाप्रासादमेव च । प्रदक्षिणांकृतवता पीठिकालंघनंकृतम्
 लङ्घयन्ति च ये मूढास्ते वै दण्ड्या न संशयः ।
 चण्डस्य गणमुख्यस्य तस्मात्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥
 प्रदक्षिणानमस्कारौ लिङ्गार्चनसमन्वितः ॥ २४६ ॥
 श्रेयः प्राप्त्येकबुद्ध्या वै प्रयत्ना लिङ्गपूजनम् ।
 कार्यं दीक्षापरैर्नित्यं सर्वपापोपशान्तये ॥ २४७ ॥
 अशीरं च तद्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्मादयः सुराः ।
 पप्रच्छुस्ते प्राञ्जलयो नभोवाणी शुभावहाम् ॥ २४८ ॥
 कथमर्चामहे लिङ्गं केनैव विधिना ततः । प्रातर्मध्याह्नसमये सायंकाले तथैव च
 कानि पुष्पाणि सायाह्ने मध्याह्ने च तथैव हि ।
 प्रातःकाले तु कान्येव कथयस्व यथातथम् ॥ २५० ॥
 तदा नभोगता वाणी कथयामास विस्तरम् ॥ २५१ ॥
 करवीरं चार्कपुष्पं बृहतीपुष्पमेव च । धत्तूरकुसुमं चैव शतपत्रं तथैव च ॥ २५२ ॥

आरग्वधं च पुत्रागं बकुलं नागकेशरम् । ब्रध्नोत्पलं कदम्बं च मंदारकुसुमं तथा
 बहूनि वरपुष्पाणि बहूनि कमलान्यपि ।
 त्रिकाले च पवित्राणि ज्ञेयानि सततं बुधैः ॥ २५४ ॥
 जातीपुष्पं मल्लिकायाश्च पुष्पं पुष्पं मोगरकं नीलपुष्पं तथैव ।
 तथा पुष्पं कुटजं कर्णिकारं कौसुम्भाख्यं वारिजं रक्तवर्णम् ॥ २५५ ॥
 एतान्येव च पुष्पाणि मध्याह्ने लिङ्गपूजने ।
 विशिष्टानि मयोक्तानि सायाह्ने कथयाम्यहम् ॥ २५६ ॥
 चम्पकानि त्रिकाले च पवित्राणि न संशयः ।
 रात्रौ मोगरकाण्येव पवित्राणि न संशयः ॥ २५७ ॥
 एवमर्चनभेदांश्च ज्ञात्वा तल्लिङ्गपूजने ।
 कार्यो विधिर्विधिज्ञैश्च सततं च शिवालये ॥ २५८ ॥
 वृषभान्तरितो भूत्वा पीठिकान्तरमेव च ।
 प्रदक्षिणां च कुर्वीत कुर्वन्कल्विषमश्नुते ॥ २५९ ॥
 तथा ह्यनेन शक्रेण कृतं चैव प्रदक्षिणम् ।
 राजसम्भावमाश्रित्य तस्माज्जातं च निष्फलम् ॥ २६० ॥
 प्रसितोऽद्यैव वृत्रेण सगजो हि पुरन्दरः । भवद्विरेव तत्कार्यं येन इन्द्रः प्रमुच्यते ॥
 महारुद्रविधानेन मुक्तो भवति तत्क्षणात् ।
 पुरन्दरो ह्ययं देवा नात्र कार्या विचारणा ॥ २६१ ॥
 तेनैव वचसा देवा रुद्रमभ्यर्च्य यत्नतः । यथोक्तेन विधानेन रुद्रसूक्तेन यत्नतः ॥
 तथा चैकादशी रुद्रया रुद्रमभ्यर्च्य वै सुराः ।
 हवनं प्रत्यहं चक्रुर्दृशांशेन द्विजोत्तमाः ॥ २६४ ॥
 जपं च पूजां हवनं च चक्रुर्विमोक्तुकामाः सहसा पुरन्दरम् ।
 शम्भोः प्रसादात्सहसा विनिर्गतः कुक्षिं भित्त्वा देवराजस्तदानीम् ॥
 तं निर्गतं समीक्ष्याऽथ देवेन्द्रमोजसा । सगजं च सवज्रं च सकिरीटं सकुण्डलम्

श्रिया परमया युक्तं पुरन्दरं महौजसम् ॥ २६६ ॥
 देवदुन्दुभयो नेदुस्तथा शंखा ह्यनेकशः । गन्धर्वाप्सरसोयक्षाऋषयश्चमुदान्विताः
 ऐकपद्येन सर्वेषां महाहर्षो दिवौकसाम् । सज्जातस्तत्क्षणादेव यदा मुक्तः पुरन्दरः
 तदा शची समायाता यत्र मुक्तः पुरन्दरः ॥ २६८ ॥
 तत्र शच्या समेतोऽसावभिषिक्तो महर्षिभिः ।
 पुण्याहवाचनं तस्य कृतं सर्वैः प्रयत्नतः ॥ २६९ ॥
 एवं तदाभिषिक्तोऽसौ महेन्द्र ऋषिभिः पुनः ।
 मही मङ्गलभूयिष्ठाः तदा जाता द्विजोत्तमाः ॥ २७० ॥
 दिशः प्रसन्नतां याता निर्मलञ्चाभवन्नमः ।
 शान्तास्तदाऽग्नयो ह्यासन्मनांसि च महात्मनाम् ॥ २७१ ॥
 एवमादीन्यनेकानि मङ्गलानिततोऽभवन् । मुक्ते शतक्रतौ तस्मिन्बभूव परमाद्भुतम्
 एवं प्रवर्तमाने तु महतां च महोत्सवे । तावद्वृत्रस्य पतितं शरीरं च भयानकम्
 तत्रैव ब्रह्महत्या च पापिष्ठा पतिता भुवि ।
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये अन्तर्वेदीति कथ्यते ॥ २७४ ॥
 पुण्यभूमिरिति ख्यातां प्रसिद्धा लोकपावनी ।
 वृत्रहत्याप्रतिप्रासायस्मिन्देशे सपापवान् ॥ २७५ ॥
 मलस्य बहुसंभूत्या मालावेति प्रकीर्तिता । तस्यां तु मलभूम्यां वै वृत्रस्य च महच्छिरः
 षण्मासेष्वपतत्सर्वैः कृतं देवैः सवासवैः । एवं वृत्रवधं कृत्वा शक्रोजयमवाप ह
 इन्द्रासने चोपविष्टो निरातंकः शचीपतिः ।
 एतस्मिन्नंतरे दैत्याः पातालवासिनंबलिम् ॥
 शशंसुः सर्वमागत्य शक्रस्य च विचेष्टितम् ॥ २७८ ॥
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वैरोधनीरुषान्वितः । शुकंप्रपच्छ स तदा कथमिन्द्रो वशी भवेत्
 तेनोक्तं बलये राजञ्जयस्यन्दनलब्धये । महायज्ञं कुरुष्वाय तेन ते विजयो भयेत्
 तेनोक्तो भृगुणा चैव बलिर्यज्ञार्थमुद्यतः । दधौ यानीह द्रव्याणि यज्ञयोग्यानि तानि वै

मेलयित्वा त्वरेणैव वैरोचनिरुदारधीः ॥ २८१ ॥

प्रवर्तितो महायज्ञो भार्गवेण महात्मना । दीक्षायुक्तो बलिरभूज्जुहुवे हव्यवाहनम्
ह्वयमाने तदाग्नौतु कर्मणाविधिहेतुना । तस्माद्वलेःसमुत्पन्नःस्यन्दनः परमाद्भुतः

हयैश्चतुर्भिः संयुक्तो ध्वजे सिंहो महाप्रभः ।

शस्त्रास्त्रैः संयुतः श्रीमान्हयैः श्वेतैरलङ्कृतः ॥ २८४ ॥

ततश्चावभृथस्नानं चक्रेशुकप्रणोदितः । स्यन्दनं पूजयित्वाऽथ आरुरोह बलिस्तदा
दैत्यैः परिवृतः सद्यो योद्धुकामः पुरंदरम् ।

सद्य एव दिवं प्राप्तो बलिवैरोचनोमहान् ॥ २८६ ॥

आगत्य सेनया सार्द्धमारुरोहामरावतीम् ।

संरुद्धां तां पुरीं दृष्ट्वा तदा ते सुरसत्तमाः ।

विमर्शयित्वा सुचिरमूचुः सर्वे बृहस्पतिम् ॥ २८७ ॥

किं कुर्मोऽद्य महाभाग आगतादैत्यपुंगवाः ।

योद्धकामामहावीरा सर्वे युद्धविशारदाः ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा बृहस्पतिरभाषत ॥ २८९ ॥

एते हृतमुखा घोरा भृगुणा नोदिताः सुराः ।

अजेयाश्चैव ते सर्वे तपसा विक्रमेण च ॥ २९० ॥

एतन्निशम्य वचनं च गुणाभियुक्तं सर्वे सुराः समभवन्प्रपयाभियुक्ताः

इन्द्रोऽपिबुद्धिविकलःपरिचितयाच व्रीडायुतःसमभवत्परिभर्त्स्यमानः

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे बलिदैत्यस्य सङ्ग्रामोद्योगवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

बुद्धिविकलानां देवानां नानारूपधारणम्

लोमश उवाच

कर्मणा परिभूतोहिमहेन्द्रोऽगुरुमब्रवीत् । विनायत्नेनसंकलेशात्तुर्कर्मकिमुच्यताम्

बृहस्पतिस्त्वाचेदं त्यक्त्वा चैवामरावतीम् ।

यास्यामोऽन्यत्र सर्वे वै सकुटुम्बा जिगीषवः ॥ २ ॥

तथा चक्रः सुराः सर्वे हित्वा चैवामरावतीम् ।

बर्हिणो रूपमास्थाय गतः सद्यः पुरन्दरः ॥ ३ ॥

काको भूत्वा यमः साक्षात्कृकलासो धनाधिपः ।

अग्निः कपोतको भूत्वा भेको भूत्वा महेश्वरः ॥ ४ ॥

नैऋतस्तत्क्षणादेव कपोतोऽभूत्ततोगतः ।

पाशी कपिञ्जलो भूत्वा वायुः पारावतोऽभवत् ॥ ५ ॥

एवं नानातनुभूतोहित्वातेत्रिदिवंगताः । कश्यपस्याश्रमंपुण्यंसंप्राप्तास्तेभयातुराः

अदितिं मातरं सर्वे शशंसुर्दैत्यचेष्टितम् ॥ ७ ॥

अप्रियं तदुपाकर्ण्य ह्यदितिः पुत्रलालसा । उवाचकश्यपंसातुसुराणांव्यसनमहत्

महर्षे! श्रूयतां वाक्यं श्रुत्वा तत्कर्तुमर्हसि ॥ ८ ॥

दैत्यैः पराजिता देवा हित्वा चैवाऽमरावतीम् ।

त्वदीयमाश्रमं प्राप्तास्ताब्रक्षस्व प्रजापते ! ॥ ९ ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ।

तपसा महता तन्वि! जानीहि त्वं च भामिनि !

अजेया ह्यसुराः साध्वि! भृगुणा ह्यनुमोदिताः ॥ १० ॥

तेषां जशो हि तपसाउग्रेणाऽद्येनभामिनि । कुरुशीघ्रतरेणैवसुराणां कार्यसिद्धये

व्रतमेतन्महाभागे कथयाम्यर्थसिद्धये । तत्कुरुष्व प्रयत्नेन यथोक्तविधिना शुभे ॥

मासि भाद्रपदे देवि! दशम्यां नियता शुचिः ।

एकभक्तं प्रकुर्वीत विष्णोः प्रीत्यर्थमेव च ॥ १३ ॥

प्रार्थनीयो हरिः साक्षात्सर्वकामवरेश्वरः । मन्त्रेणानेन सुभगे! तद्भक्तैर्वरवर्णिनि ॥
तव भक्तोऽस्म्यहं नाथ दशम्यादिदिनत्रयम् । व्रतं च राम्यहं विष्णोः अनुज्ञां दातुमर्हसि
अनेनैव च मन्त्रेण प्रार्थनीयो जगत्पतिः । एकभक्तं प्रकुर्वीत तच्च भक्तं च केवलम् ॥
रम्भापत्रे च भोक्तव्यं वर्जितं लवणेन हि । एकादश्यां चोपवासं प्रकुर्वीत प्रयत्नतः ॥
रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रयत्नेन सुमध्यमे ॥ द्वादश्यां निपुणत्वेन पारणातुविधानतः

कर्तव्या ज्ञातिभिः सार्द्धं भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ॥ १८ ॥

एवं द्वादशमासांस्तु कुर्याद्ब्रतमतन्द्रितः । मासि भाद्रपदे प्राते एकादश्यां प्रयत्नतः

विष्णुमभ्यर्च्य यत्नेन कलशोपरि संस्थितम् ॥ १९ ॥

सौवर्णं राजतं वापि यथाशक्त्या प्रकल्पयेत् ।

श्रवणेन तु संयुक्तां द्वादशीं पापनाशिनीम् ॥

व्रती उपवसेद्यत्नात्सर्वदोषप्रशान्तये ॥ २० ॥

एवं हि कश्यपेनोक्तं श्रुत्वाऽदितिरथाचरत् । व्रतं सांवत्सरं यावन्नियमेन समन्विता
वर्षान्तेन व्रतेनैव परितुष्टो जनार्दनः । प्रादुर्बभूव द्वादश्यां श्रवणेन तदा द्विजाः ॥

वटुरूपधरः श्रीशो द्विभुजः कमलेक्षणः । अतसीपुष्पसङ्काशो वनमालाविभूषितः

तं दृष्ट्वा चिस्मयाविष्टा पूजामध्येऽदितिस्तदा ।

कश्यपेन समायुक्ता साऽस्तौषीत्कमलेक्षणा ॥ २४ ॥

अदितिरुवाच

नमोनमः कारणकारणाय ते विश्वात्मने विश्वसृजे चिदात्मने ।

वरेण्यरूपाय परावरात्मने ह्यकुण्ठबोधाय नमो नमस्ते ॥ २५ ॥

इति स्मृतस्तदाऽदित्यादेवानां पतिरच्युतः । प्रहस्य भगवानाह अदितिं देवमातरम्

श्रीभगवानुवाच

तपसा परमेणैव प्रसन्नोऽहं तवानघे । अमुना वपुषा चैव देवानां कार्यसिद्धये ॥

श्रुत्वा भगवतो वाक्यमदितिस्तमुवाच ह । भगवन्पराजिता देवा असुरैर्बलवत्तरैः

तावन्नक्ष शरणापन्नान्सुरान्सर्वाञ्जनार्दन ॥ २८ ॥

निशम्य वाक्यं किल तच्च तस्या विष्णुर्विकुण्ठाधिपतिः स एकः ।

ज्ञात्वा च सर्वं सुरचेष्टितं तदा बलेश्च सर्वं च चिकीर्षितञ्च ॥ २९ ॥

किं कार्यमयैव मया हि कार्यं येनैव देवा जयमाप्नुवन्ति ।

पराजयं दैत्यवराश्च सर्वे विष्णुः परात्मैव विचिन्त्य सर्वम् ॥ ३० ॥

गदामुवाच भगवान्गच्छस्वाद्यवधं प्रति । वैरोचनिमहाभागे घातयस्व त्वरान्विता
गदोवाच हृषीकेशं प्रहसन्तीव भामिनी । मया ह्यशक्यो वधितुं ब्रह्मण्यो हि बलिर्महान्

चक्रं प्रति तदा विष्णुरुवाच परिसान्त्वयन् । त्वंगच्छ बलिनं हन्तुं शीघ्रमेव सुदर्शन
तदोवाच त्वरेणैव चक्रपाणिं सुदर्शनम् । न शक्यते मया हन्तुं बलिनं तं महाप्रभो

ब्रह्मण्योऽसि यथा विष्णो तथाऽसौ दैत्यपुङ्गवः ।

धनुषा च तथैवोक्तः शार्ङ्गपाणिश्च विस्मितः ।

चिन्तयामास बहुधा विमृश्य सुचिरं बहु ॥ ३५ ॥

अत्रिरुवाच

तदा ते ह्यसुराः सर्वे किमकुर्वन्स्तदुच्यताम् ॥ ३६ ॥

लोमश उवाच

तदा ते ह्यसुराः सर्वे बलिप्रभृतयो दिवि । रुरुधुर्नगरीं रम्यां योद्धुकामाः पुरंदरम्

न विदुर्ह्यसुराः सर्वे गतान् देवांस्त्रिविष्टपात् ।

नानारूपधरांस्तस्मात् कश्यपस्याऽऽश्रममप्रति ॥ ३८ ॥

प्राकारमारुह्य तदा हि सभ्रमाद्दैत्याः सुरेशं प्रति हन्तुकामाः ।

यावत्प्रविष्टा ह्यमरावतीं तां शून्यामपश्यन्परितुष्टमानसाः ॥ ३९ ॥

इन्द्रासने च शुक्रेण ह्यभिषिक्तो बलिस्तदा ।

महाभिषेकविधिना ह्यसुरैः परिवारितः ॥ ४० ॥

तथैवाधिष्ठितो राज्ये बलिर्वैरोचनो महान् । शुशुमे परयाभूत्यामहेन्द्राधिकृतस्तदा

नागैश्चासुरसङ्घैश्चसेव्यमानो महेन्द्रवत् । सुरद्रुमोजितस्तेनकामधेनुर्मणिस्तथा
दानैर्दाता च सर्वेषां येये दानित्वमागताः ।
सर्वेषामेव भूतानां दानैर्दाता बलिर्महान् ॥ ४३ ॥
यान्यान्कामयते कामांस्तान्सर्वान्वितरत्यसौ ।
सर्वेभ्योऽपि स चाऽर्थिभ्यो दानवानामधीश्वरः ॥ ४४ ॥

शौनक उवाच

देवेन्द्रो हि महाभाग न ददाति कदाचन । कथंबलिरसौदाताकथयस्वयथातथम्
लोमश उवाच
यत्नतो येनयत्किञ्चित्कियते सुकृतं नरैः । शुभंवाप्यशुभंवापिज्ञातव्यंहिविपश्चिता
शक्रो हि याज्ञिकोविप्राश्वमेधशतेन वै । प्राप्तराज्योऽमरावत्यांकेवलंभोगलोलुपः
अर्थितं तत्फलं विद्धि पुनः कार्पण्यमाविशत् ।
पुनर्मरणमाविश्य क्षीणपुण्यो भविष्यति ॥ ४८ ॥
यश्चन्द्रः कृमिरेवस्यात्कृमिरिन्द्रो हि जायते ।
तस्माद्दानात्परतरं नान्यदस्तीह मोघनम् ॥ ४९ ॥
दानाद्धि प्राप्यते ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो न संशयः ।
मोक्षात्परतरा भक्तिः शूलपाणौ हि वै द्विजाः ॥ ५० ॥

ददाति सर्वं सर्वेशः प्रसन्नात्मा सदाशिवः । किञ्चिदल्पेनतोयेनपरितुष्यतिशङ्करः
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । विरोचनसुतेनेदं कृतमस्ति न संशयः ॥
कितवोहि महापापो देवब्राह्मणनिन्दकः । निकृत्या परयोपेतः परदाररतोमहान् ॥
एकदा तु महापापात्कैतवाच्च जितं धनम् ।
गणिकार्थं च पुष्पाणि ताम्बूलं चन्दनं तथा ॥ ५४ ॥
कौपीनमात्रं तस्यैव कितवस्य प्रदृश्यते ।
कराभ्यां स्वस्तिकं कृत्वा गन्धमालयादिकञ्च यत् ॥ ५५ ॥

गणिकार्थमुपादाय धावमानोगृहंप्रति । तदाप्रस्खलितोभूमौनिपपातचतत्क्षणात्

पतनान्मूर्च्छयायुक्तः क्षणमात्रं तदाऽभवत् ।

ततो मूर्छागतस्याऽस्य पापिनोऽनिष्टकारिणः ॥ ५७ ॥

बुद्धिः सद्यःसमुत्पन्ना कर्मणा प्राक्तनेन हि । निर्वेदं परमापन्नः कितवो दुःखसंयुतः
भूम्यानिपतितंयच्च गन्धपुष्पादिकं महत् । समर्पितंशिवायेतिकितवेनाप्यबुद्धिना
तेनैव सुकृतेनैव याम्यैर्नीतो यमालयम् । तं पापीति यमोऽवोचत्सर्वलोकभयावहः
पञ्चनीयोऽसि मे मन्द ! नरकेषु महत्सु च । इत्युक्तोधर्मराजेन कितवोवाक्यमब्रवीत्
पापाच्चारोहिभगवन् कश्चिन्नैवमयाकृतः । विमृश्यतषाम्भेसुकृतं याथातथ्येनभोयम
श्चित्रगुप्तेन चाख्यातं दत्तमस्ति त्वयापुनः । पतितं चैव देहान्ते शिवायपरमात्मने
तेनकर्मविपाकेन घटिकात्रयमेव च । शस्त्रीपतेः पदं विद्धि प्राप्स्यसित्वं न संशयः

आगतस्तत्क्षणाद्देवः सुरैः सर्वैः समन्वितः ।

पेरावतं समारूढो नीतोऽसौ शक्रमन्दिरम् ॥

शक्रः प्रबोधितस्तेन गुरुणा भावितात्मना ॥ ६५ ॥

घटिकात्रितयं यावत्तावत्कालं पुरन्दरः ।

निजासनेऽपि संस्थाप्यः कितवोऽपि समाज्ञया ॥ ६६ ॥

गुरोर्वचनमाकर्ण्य कृत्वा शिरसि तत्क्षणात् ।

गतोऽन्यत्रैव शक्रोऽसौ कितवो हि प्रवेशितः ॥

भवनं देवराजस्य नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ६७ ॥

शक्रासनेऽभिषिक्तोऽसौ राज्यं प्राप्तःशतक्रतोः ।

शम्भोर्गन्धप्रदानाच्च पुष्पताम्बूलसंयुतम् ॥ ६८ ॥

किंपुनःश्रद्धयायुक्ताःशिवायपरमात्मने । अर्पयन्तिसदाभक्त्यागन्धपुष्पादिकंमहत्

शिवसायुज्यमायाताः शिवसेनासमन्विताः ।

प्राप्नुवन्ति महामोदं शक्रो ह्येषां च किङ्करः ॥ ७० ॥

शिवपूचारतानां च यत्सुखंशान्तचेतसाम् । ब्रह्मशक्रादिकानांघतत्सुखंदुर्लभंमहत्
वराकास्ते नजानन्तिमूढाविषयलोलुपाः । वन्दनीयोमहादेवोह्यर्चनीयःसदाशिवः

पूजनीयो महादेवः प्राणिभिस्तत्त्ववेदिभिः ।

तस्मादिन्द्रत्वमगमत्कितवो घटिकात्रयम् ॥ ७३ ॥

पुरोधसाभिषिक्तोऽसौ पुरन्दरपदे स्थितः । तदानीं नारदेनोक्तः कितवोऽसौ महायशाः
इन्द्राणीमानयस्वेति यथा राज्यं सुशोभितम् ।

ततः प्रहस्य चोवाच कितवः शिववल्लभः ॥ ७५ ॥

इन्द्राण्या नास्ति मे कार्यं न वाच्यन्ते महामते । एवमुक्त्वाथ कितवः प्रदातुमुपचक्रमे
ऐरावतमगस्त्याय प्रददौ शिववल्लभः । विश्वामित्राय कितवो ददौ ह्यमुदारधीः
उच्चैः श्रवससञ्ज्ञं च कामधेनुं महायशाः ।

ददौ वशिष्ठाय तदा चिन्तामणिं महाप्रभम् ॥ ७८ ॥

गालवाय महातेजास्तदा कल्पतरुं च सः ।

कौण्डिन्याय महाभागः कितवोऽपि गृहं तदा ॥ ७९ ॥

एवमादीन्यनेकानिरत्नानिविविधानि च । द्वाद्विभ्योमुदितः शिवप्रीत्यर्थमेव च
घटिकात्रितयं यावत्तावत्कालं ददौ प्रभुः ।

घटिकात्रितयादूर्ध्वं पूर्वस्वामी समागतः ॥ ८१ ॥

पुरन्दरोऽमरावत्यामुपविश्य निजासने । ऋषिभिः संस्तुतश्चैव शय्यासह तदाऽभवत्
शचीमुवाच दुर्मेधाः कितवेनासि भामिनि । भुक्ता ह्यस्यैव कथयथाथा तथ्येन शोभने
तदा प्रहस्य चोवाच पुरन्दरमकल्मषः । आत्मौपम्येन सर्वत्र पश्यसि त्वं पुरन्दर

असौ महात्मा कितवस्वरूपी शिवप्रसादात्परमार्थविज्ञः ।

वैराग्ययुक्तो हि महानुभावो येनापि सर्वं परमं प्रसन्नम् ॥ ८५ ॥

राज्यादिकं मोहमयं च पाशं त्यक्त्वा परेभ्यो विजयी स जातः ॥ ८६ ॥

वचो निशम्य देवेश इन्द्राण्याः स पुरन्दरः ।

ब्रीडायुक्तोऽभवत्तूष्णीमिन्द्रासनगतस्तदा ॥ ८७ ॥

बृहस्पतिमुवाचेदं वाक्यं वाक्यविदाम्बरः । ऐरावतो न दृश्येत तथैवोच्चैः श्रवाह्वयः
पारिजाताक्षयः सर्वे पदार्थाः केन वाहताः । ततो गुरुत्वाचेदं कितवेन कृतं महत्

ऋषिभ्यो दत्तमद्यैव यावत्सत्ता हि तस्य वै ।

स्वसत्तायां महत्यां च स्वसत्ताये भवन्ति च ॥ ९० ॥

अप्रमत्ताश्च ये नित्यं शिवध्यानपरायणाः । ते प्रियाः शङ्करस्यैव हित्वा कर्मफलानि वै
केवलं ज्ञानमाश्रित्य ते यान्ति परमं पदम् ।

एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य चेन्द्रो बृहस्पतेर्वाक्यमिदं बभाषे ।

प्रायो यमो वक्ष्यति सर्वमेतत्समृद्धये ह्यात्मनश्चैव शक्रः ॥ ९२ ॥

तथेति मत्वा गुरुणा सहैव राजा सुराणां सहसा जगाम ।

स्वकार्यकामो हि तथा पुरन्दरो ययौ पुरीं संयमनीं तदानीम् ॥ ९३ ॥

यमेन पूज्यमानो हि शक्रो वाक्यमुवाच ह । त्वया दत्तं मम पदं कितवाय दुरात्मने ॥
अनेनैतत्कृतं कर्म जुगुप्सितं महत्तरम् । मदीयानि चरत्नानि यानि सर्वाण्यनेन वै

एभ्य एभ्यः प्रदत्तानि धर्म ! जानीहि तत्त्वतः ॥ ९५ ॥

त्वं धर्मेनामासि कथं कितवाय प्रदत्तवान् ।

मम राज्यविनाशाय कृतमस्ति त्वयाऽधुना ॥ ९६ ॥

आनयस्व महाभाग ! गजादीनि च सत्वरम् ।

अन्यानि चैव रत्नानि दत्तानि च यतस्ततः ॥ ९७ ॥

निशम्य वाक्यं शक्रस्य यमो वचनमब्रवीत् ।

कितवश्च रुषाविष्टः किं त्वया पापिना कृतम् ॥ ९८ ॥

भोगार्थं चैव यद्वत्तं शक्रराज्यं त्वयाऽधुना । प्रदत्तं च द्विजातिभ्यो ह्यन्यथा वै कृतं महत्
अकार्यं वै त्वया मूढ ! परद्रव्यापहारणम् । तेन पापेन महता निरयं प्रतिगच्छसि

यमस्य वचनं श्रुत्वा कितवो वाक्यमब्रवीत् ।

अहं निरयगामी च नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १०१ ॥

यावत्सत्ता मम विभो ! जाता शक्रासने तथा ।

तावद्वत्तं हि यत्किञ्चिद् द्विजेभ्यो हि यथातथम् ॥ १०२ ॥

यम उवाच

दानं प्रशस्तं भूम्यां च दृश्यते कर्मणः फलम् ।
स्वर्गे दानं न दातव्यं केनचित्कस्यचित्कचित् ॥
तस्माद्गण्ड्योऽसि रे मूढ! अशास्त्रीयं कृतं त्वया ॥ १०३ ॥
गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।
सर्वेषां पापशीलानां शास्ताऽहं नाऽत्र संशयः ॥ १०४ ॥

एवंनिर्भर्त्सयित्वातं कितवं धर्मराट्स्वयम् । उवाचचित्रगुप्तं च नरके पच्यतामयम्
तदा प्रहस्य चोवाच चित्रगुप्तं यमं प्रति ॥ १०५ ॥

कथंनिरयगामित्वं कितवस्य भविष्यति । येनदत्तो ह्यगस्त्यायगजऐरावतो महान्
तथाश्वो ह्यब्धिसम्भूतो गालवाय महात्मने ।

विश्वामित्राय भद्रं ते चिन्तामणिर्महाप्रभः ॥ १०६ ॥

एवमादीनि रत्नानि दत्तानि कितवेन हि । तेन कर्मविपाकेन पूजनीयो जगत्त्रये
शिवमुद्दिश्य यदुत्तं स्वर्गमर्त्यचरैः । तत्सर्वं त्वक्षयंविद्यान्निश्छिद्रं कर्मचोच्यते
तस्मान्नरकगामित्वं कितवस्य न विद्यते ॥ १०७ ॥

यानि यानि च पापानि कितवस्य महात्मनः ।

भस्मीभूतानि सर्वाणि जातानि स्मरणाच्च वै ॥ ११० ॥

शम्भोः प्रसादात्सर्वाणि सुकृतानि च तत्क्षणात् ।

तद्वच्चित्रगुप्तस्य निशम्य प्रेतराट् स्वयम् ॥ १११ ॥

प्रहस्याऽवाङ्मुखो भूत्वा इदमाह शतक्रतुम् ।

त्वं हि राजा सुरेन्द्राणां स्थविरो राज्यलम्पटः ॥ ११२ ॥

अश्वमेधशतेनैव एकजन्मार्जितं कृतम् । त्वया नास्त्यत्र सन्देहो ह्यर्जितं तेनवै महत्
प्रार्थयित्वा ह्यगस्त्यादीन्मुनीन्सर्वान्विशेषतः ।

अर्थेन प्रणिपातेन त्वया लभ्यानि तानि च ॥

गजादिकानि रत्नानि येन त्वं च सुखी त्वरन् ॥ ११४ ॥

अष्टादशोऽध्यायः]

* इन्द्रस्यप्रह्लादसमीपेगमनम् *

१२९

तथेति मत्वा वचनं पुरन्दरो गतः पुरीं स्वामविवेकदृष्टिः ।

अभ्यर्थयामास विनम्रकन्धरश्चरणींस्ततो लब्धधान्पारिजातम् ॥ ११५ ॥

अनेनैव प्रकारेण लब्धराज्यः पुरन्दरः । जातस्तदामरावत्यांराजासहं महात्मभिः
कितवस्य पुनर्जन्म दत्तं वैवस्वतेन हि ।

किञ्चित्कर्मविपाकेन विरोचनसुतोऽभवत् ॥ ११७ ॥

सुरुचिर्जननी तस्य कितवस्याऽभवत्तदा । विरोचनस्य महिषी दुहिता वृषपर्वणः
तस्यौ जठरमास्थाय तस्याः सोऽपि महात्मनः ॥ ११८ ॥

तदाप्रभृति तस्यैव प्रह्लादस्यात्मजात्सवै । सुरुचेश्चतथाप्यासीद्धर्मे दानेमहामतिः
तेनैव जठरस्थेन कृता मतिरनुत्तमा । कितवेनकृताविप्रादुर्लभा या मनीषिणाम्

एकदा वै तदा शक्रो ययौ वैरोचनं प्रति ।

हन्तुकामो हि दैत्येन्द्रं विप्रोभूत्वाऽथ याचकः ॥ १२१ ॥

विरोचनगृहं प्राप्त इन्द्रो वाक्यमुवाच ह । स्थविरोब्राह्मणोभूत्वा देहीतिममसुव्रत
मनस्वी त्वं च दैत्येन्द्र! दाता च भुवनत्रये ॥ १२२ ॥

तव विप्रा महाभाग! चरितं परमाद्भुतम् ।

वर्णयन्ति समाजेषु स्थित्वा कीर्तिं च निर्मलाम् ॥

याचकोऽहं च दैत्येन्द्र! दातुमर्हसि सुव्रत! ॥ १२३ ॥

तस्य तद्वचनंश्रुत्वादित्येन्द्रोवाक्यमब्रवीत् । किंदातव्यं तवविभोवदशीघ्रंममाधुना
इन्द्रो हि विप्ररूपेणविरोचनमुवाच ह । याचयामि च दैत्येन्द्र! यदहं परिभाषितः

आत्मप्रीत्याच दातव्यं मम नास्त्यत्र संशयः ।

उवाच प्रहसन्वाक्यं प्रह्लादस्याऽऽत्मजोऽसृः ॥ १२६ ॥

ददाम्यात्मशिरो विप्र! यदि कामयसेऽधुना ।

इदं राज्यमनायासमियं श्रीर्नान्यगामिनी ।

अहं समर्पयिष्यामि तव नास्त्यत्र संशयः ॥ १२७ ॥

इत्युक्तस्तेन दैत्येनविमृश्य च तदाहरिः । उवाच देहि मेस्वीयंशिरोमुकुटसेवितम्

एवमुक्ते तु वचने शक्रेण द्विजरूपिणा । त्वरन्महेन्द्राय तदा शिर उत्कृत्य वै मुदा
स्वकरेण ददौ तस्मै प्रह्लादस्याऽऽत्मजोऽसुरः ॥ १२६ ॥

प्रह्लादेन पुरायस्तुकृतो धर्मः सुदुष्करः । केवलां भक्तिमाश्रित्य विष्णोस्तत्परचेतसा
दानात्परतरं चान्यत्कचिद्वस्तु न विद्यते ।

तद्दानं च महापुण्यमार्तेभ्यो यत्प्रदीयते ॥ १३१ ॥

स्वशक्त्या यच्च किञ्चिच्च तदानन्त्याय कल्पते ।

दानात्परतरं नान्यत्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ १३२ ॥

सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च प्रकीर्तितम् ।

तथा कृतमनेनैव दानं सात्त्विकलक्षणम् ॥ १३३ ॥

शिर उत्कृत्य चेन्द्राय प्रदत्तं विप्ररूपिणे । किरीटः पतितस्तत्रमणयो हिमहाप्रभाः
एकपद्येन पतितास्ते जाता मण्डलाय वै । दैत्यानां च नरेन्द्राणां पन्नगानां तथैव च

विरोचनस्य तद्दानं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।

गायन्त्यद्याऽपि कवयो दैत्येन्द्रस्य महात्मनः ॥ १३६ ॥

विरोचनस्य पुत्रोऽभूत्किन्तवोऽसौ महाप्रभः ।

मृते पितरि जातोऽसौ माता तस्य पतिव्रता ॥ १३७ ॥

कलेवरं च तत्याज पतिलोकं गता ततः ।

भार्गवेणाभिषिक्तोऽसौ जनकस्य निजासने ॥ १३८ ॥

नाम्ना बलिरिति ख्यातो बभूव च महायशः । तेन सर्वे सुरगणास्त्रासिताः सुमहाबलाः
गतास्ते कथिताः पूर्वं कश्यपस्याश्रमं शुभम् । तदा बलिरभूदिन्द्रो देवपुर्यां महायशः

स्वयं तताप तपसा सूर्यो भूत्वा तदासुरः ।

ईशो भूत्वा स्वयं चाऽऽस्ते ऐशान्यां दिशि पालयन् ॥ १४१ ॥

तथा च नैऋतो भूत्वा तथा त्वम्बुपतिः स्वयम् ।

धनाध्यक्ष उदीच्यां वै स्वयमास्ते बलिस्तदा ।

एवमास्ते बलिः साक्षात्स्वयमेव त्रिलोकभुक् ॥ १४२ ॥

अष्टादशोऽध्यायः] * अदित्यां वामनावतारवर्णनम् *

शिवार्चनरतेनैव कितवेन बलिर्द्विजाः । पूर्वाभ्यासेन तेनैव महादानरतोऽभवत् ॥
एकदा तु सभामध्ये आस्थितो भृगुणा सह ।

दैत्येन्द्रैः सम्भृतः श्रीमाञ्छण्डामकौ वचोऽब्रवीत् ॥ १४३ ॥

आवासः क्रियतामत्र असुरैर्मम सन्निधौ । हित्वा पातालमद्यैव मा विलम्बितुमर्हथ
भार्गवस्तदुपश्रुत्य प्रहस्येदमुवाच ह । यज्ञैश्च विविधैश्चैव स्वर्गलोके महीयते ॥

याज्ञिकैश्च महाराज ! नान्यथा स्वर्गमेव हि ।

भोक्तुं हि पार्यते राजन्नान्यथा मम भाषितम् ॥ १४७ ॥

गुरोर्वचनमाज्ञाय दैत्येन्द्रो वाक्यमब्रवीत् । मया कृतं च यत्कर्म तेन सर्वे महासुराः
स्वर्गे वसन्तु सुचिरं नात्र कार्या विचारणा ॥ १४८ ॥

प्रहस्योवाच भगवान्भार्गवाणां महातपाः ।

बलिनं बालिशं मत्वा शुको बुद्धिमताम्बरः ॥ १४९ ॥

यस्त्वयोक्तं च वचनं बले मम न रोचते । इहैव त्वं समागत्य वस्तुं चेच्छसि सुव्रत
अश्वमेधशतेनैव यज त्वं जातवेदसम् । कर्मभूमिं गतो भूत्वा मा विलंबितुमर्हसि ॥

तथेति मत्वा स बलिर्महात्मा हित्वा तदानीं त्रिदिवं मनस्वी ।

दैत्यैः समेतो गुरुणा च सङ्गतो ययौ भुवं सोऽनुवरैः समेतः ॥ १५२ ॥

तत्रमदाया गुरुकुल्यसंज्ञकं तीरे महातीर्थमुदारशोभम् ।

गत्वा तदा दैत्यपतिर्महात्मा जित्वा समग्रं वसुधातलञ्च ॥ १५३ ॥

ततोऽश्वमेधैर्वहुभिर्विचक्षणो गुरुप्रयुक्तः स महायशो बलिः ।

इंजे च दीक्षां परमा मुपेतो वैरोचनि सत्यवतां वरिष्ठः ॥ १५४ ॥

कृत्वा ब्राह्मणमाचार्यमृत्विजः षोडशोऽभवन् ।

सुपरीक्षितेन तेनैव भार्गवेण महात्मना ॥ १५५ ॥

यज्ञानामूनमेकेन शतं दीक्षापरेण हि । बलिना चाश्वमेधानां पूर्णं कर्तुं समादधे
यावद्यज्ञशतं पूर्णं तस्य राज्ञो भविष्यति । पुरा प्रोक्तं मया चात्र ह्यदित्या व्रतमुत्तमम्
व्रतेन तेन संतुष्टो भगवान्हरिरीश्वरः । बटुरूपेण महता पुत्रभूतो बभूव सः ॥ १५८ ॥

अदित्याः कश्यपेनैव उपनीतस्तदा प्रभुः । उपनीतेऽथसंप्राप्तो ब्रह्मा लोकपितामहः
दत्तं यज्ञोपवीतं च ब्रह्मणापरमेष्ठिना । दण्डकाण्डं प्रदत्तं हिसोमेन च महात्मना
मेखला च समानीता अजिनं च महाद्रुतम् ।

तथा च पादुके चैव महा दत्ते महात्मनः ॥ १६१ ॥

तत्र भिक्षा समानीता भवान्या चाऽर्थसिद्धये ।

एवं भगवते दत्तं विष्णवे बटुरुपिणे ॥ १६२ ॥

अभिवन्द्य तथा श्रीशो वामनो ह्यदिति तथा । कश्यपंचमहातेजायज्ञवाटं जगाम च
याज्ञिकस्य बलेराह च्छलनार्थं स्वयं प्रभुः ॥ १६३ ॥

तदा महेशः स जगाम स्वर्गं प्रकल्पयन्नां प्रपदाभरेण ।

स वामनो बटुरूपी च साक्षाद्विष्णुः परात्मा सुरकार्यहेतोः ॥ १६४ ॥

गीर्भिर्यथार्थाभिरभिष्टुतो जनैर्मुनीश्वरैर्देवगणैर्महात्मा ।

त्वरें गच्छन्स च यज्ञवाटं प्राप्तस्तदानीं जगदेकबन्धुः ॥ १६५ ॥

उद्गापयन्साम यतो हि साक्षाच्चकार देवो बटुरुपवेपः ।

उद्गीयमानो भगवान्स ईश्वरो वेदान्तवेद्यो हरिरीश्वरः प्रभुः ॥ १६६ ॥

ददर्श तं महायज्ञमश्वमेधं बलेस्तदा । द्वारि स्थितो महातेजा वामनो बटुरूपधृक्
ब्रह्मरूपेण महताव्याप्तमासीद्दिगन्तरम् । पवमानस्य च बटोर्वासनस्य महात्मनः

तच्छ्रुत्वा च बलिः प्राह शण्डामर्कौ च बुद्धिमान् ।

ब्राह्मणाः कतिसंख्याश्च आगताः सन्ति ईक्ष्यताम् ॥ १६६ ॥

तथेति मत्वा त्वरिताबुत्थितौ तौ तदा द्विजाः ।

शण्डामर्कौ समागम्य मण्डपद्वारि संस्थितौ ॥ १७० ॥

ददृशाते महात्मानं श्रीहरिं बटुरुपिणम् । त्वरितौ पुनरायातौ बलेः शंसयितुं तदा
ब्रह्मचारी समायात एक एव न चापरः । पठनादौ महाराजचागतस्तव सन्निधौ

किमर्थं तन्न जानीवो जानीहि त्वं महामते! ॥ १७२ ॥

एवमुक्ते तु वचने ताभ्यां स च महामताः । उत्थितस्तत्क्षणादेवदर्शनार्थेवटुं प्रति

स ददर्श महातेजा विरोचनसुतो महान् । दण्डवत्पतितो भूमौ ननामशिरसाबटुम्
आनयित्वा बटुं सद्यः सन्निवेश्य निजासने ।

अर्च्यपाद्येनमहताऽभ्यर्चयामास तं बटुम् ॥ १७५ ॥

विनम्रकन्धरो भूत्वा उवाच श्लक्ष्णया गिरा ।

कुतः कस्माच्च कस्याऽसि तच्छीघ्रं कथ्यतां प्रभो ॥ १७६ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विरोचनसुतस्य वै ।

मनसा हृषितश्चासौ वामनो वक्तुकारभट् ॥ १७७ ॥

श्रीभगवानुवाच

त्वं हि राजा त्रिलोकेशो नान्यो भवितुमर्हसि ।

स्वकुलं न्यूनतां गच्छेद्यो वै कापुरुषः स्मृतः ॥ १७८ ॥

समं वा चाऽधिको वाऽपि यो गच्छेत्पुरुषः स्मृतः ।

त्वया कृतं च यत्कर्म न कृतं पूर्वजैस्तव ॥ १७९ ॥

दैत्यानां च वरिष्ठा ये हिरण्यकशिपादयः । कृतं महत्तपो येन दिव्यं वर्षसहस्रकम्
शरीरं भक्षितं यस्य ज्ञाणस्य तपो महत् ।

पिपीलिकाभिर्बहुभिर्दशैश्चैव समावृतम् ॥ १८१ ॥

अभवत्तस्य तज्ज्ञात्वा सुरेन्द्रो हागमत्पुरा । नगरं तस्य च तदा सैन्येन महतावृतः
तत्सन्निधौ हताः सर्वे असुरा दैत्यशत्रुणा ।

चिन्ध्या तु महिषी तस्य नीयमाना निवारिता ॥ १८३ ॥

नारदेन पुरा राजन्किञ्चित्कार्यं चिकीर्षुणा ।

शम्भोः प्रसादादखिलं मनसा यत्समीक्षितम् ।

दैत्येन्द्रेण च तत्सर्वं तपसैव वशीकृतम् ॥ १८४ ॥

तस्याः पुत्रो महातेजा येन नीतोऽभवत्सभाम् ।

तस्य पुत्रो महाभाग! पिता तेऽपि तृप्तस्तलः ।

नाम्ना विरोचनो विद्वानिन्द्रो येन महात्मना ॥ १८५ ॥

दानेनतोषितोराजन्स्वेनैवशिरसा तदा । तस्यात्मजोऽसिभोराजन्कृतंतेपरमंयशः

यशोदीपेन महता दग्धाः शलभवत्सुराः ।

इन्द्रोऽपि निर्जितो येन त्वया नास्त्यत्र संशयः ॥ १८७ ॥

श्रुतमस्ति मया सर्वं चरितंतव सुव्रत ! अल्पकोऽहमिहायातोब्रह्मचर्यव्रतेस्थितः

उटजार्थं च मे देहि भूमिं भूमिभृतांवरः । बटोस्तस्यैव तद्वाक्यंश्रुत्वाबलिरभाषत

हे बटो पण्डितो भूत्वा यदुक्तं वचनं पुरा ।

शिशुत्वात्तन्न जानासि श्रुत्वा मन्ये यथार्थतः ॥ १९० ॥

वद शीघ्रं महाभाग! कियन्मात्रां महीं तव ।

दास्यामि त्वरितेनैव मनसा तद्विमृश्यताम् ॥ १९१ ॥

तदाहवामनोवाक्यंस्मयन्मधुरयागिरा । असन्तोषपराये च विप्रा नष्टा न संशयः

सन्तुष्टा ये हि विप्रास्ते नान्ये वेषधरा ह्यमी ।

स्वधर्मनिरता राजन्निर्दम्भा निरवग्रहाः ॥ १९३ ॥

निर्मत्सरा जितक्रोधा वदान्या हि महामते !

विप्रास्ते हि महाभाग! तैरियं धार्यते मही ॥ १९४ ॥

मनस्वीत्वं बहुत्वाच्च दातासि भुवनत्रये । तथापि मे प्रदातव्यामहीत्रिपदसंमिता

बहुत्वे नास्ति मे कार्यं मया वै सुरसूदन । प्रवेशमात्रमुदजं तथा मम भविष्यति

त्रिपदं पूर्यतेऽस्माकं वस्तु नास्त्यत्र संशयः ।

देहि मे क्रमतो राजन्यावद् भूमिर्भविष्यति ॥

तावत्संख्या प्रदातव्या यदि दाताऽसि भो बले ! ॥ १९७ ॥

प्रहस्य तमुवाचेदं बलिर्वैरोचनात्मजः ।

दास्यामि ते महीं कृत्वा सशैलवनकाननाम् ॥ १९८ ॥

मदीयां वै महाभाग! मया दत्तां गृहाण वै ।

याचकोऽसि बटो! पश्य दानं दैत्यात्प्रयाचसे ॥ १९९ ॥

याचको ह्यल्पको वाऽस्ते दाता सर्वं विमृश्य वै ।

तथा विलोक्य चात्मानं ह्यर्थिभ्यश्च ददाति वै ॥ २०० ॥

आत्मौपम्येनसर्वत्रयोददातिह्युदारधीः । तस्मान्नयाचितव्यंहिअर्थिनामंदभागिना

बटो! ददाम्यहं तेऽद्य सशैलवनकाननाम् ।

पृथ्वीं सपर्वतां साब्धिं नाऽन्यथा मम भाषितम् ॥ २०२ ॥

पुनः प्रोवाच स बटुर्विरोचनसुतं प्रति । पूर्यते मम दैत्येन्द्र क्रमतो हि पदैस्त्रिभिः

बटोस्तद्वचनं श्रुत्वा असुरेन्द्रो बलिस्तदा ।

उवाच प्रहसन्वाक्यं मन्यमानो बलिर्भृशम् ॥

गृह्यतां च मया दत्तां पदैस्त्रिभिरलङ्कृताम् ॥ २०४ ॥

इत्युक्तो वामनः प्राह प्रहसन्नसुरं प्रति । संकल्प्य सकलां पृथ्वीं दातुमर्हसि सुव्रत

तथेति मत्वा बलिना सुपूजितः स वामनः कश्यपनन्दनो महान् ।

बलिस्तदानीं सहसा नितान्तं संस्तूयमानस्त्वृषिभिर्मुनीन्द्रैः ॥ २०६ ॥

तं पूजयित्वा स बलिर्यावद्दातुं समुद्यतः । गुरुणावारितस्तावद्विरोचनसुतोमहान्

न दातव्यं त्वया दानं विष्णवे बटुरूपिणे । इन्द्रार्थमागतःसद्योयज्ञविघ्नंकरोतिते

तस्मात्त्वया न पूज्यो हि विष्णुरध्यात्मदीपकः ॥ २०८ ॥

पुरा कृतमनेनैव मोहिनीरूपधारिणा । देवेभ्यश्चामृतं दत्तं राहुर्येन हतो महान् ॥

येन विद्राविता दैत्याः कालनेमिर्हतो बली ॥ २१० ॥

एवम्विधोऽयं पुरुषो महात्मा स ईश्वरो विश्वपतिः स एव ।

विमृश्य सर्वं मनसा महामते ! हिताहितं कर्तुमिहार्हसि त्वम् ॥ २११ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे

बलियज्ञे वामनगमनवर्णनं नामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः

बलिम्प्रति गुरोः शापकथनम्

लोमश उवाच

एवं सम्बोधितो दैत्यो गुरुणा भार्गवेण हि ।

उवाच प्रहसन्वाक्यं मेघगम्भीरया गिरा ॥ १ ॥

त्वयोक्तोऽहं हितार्थाय यैर्वाक्यैश्चालितोऽस्म्यहम् ।

तव वाक्यं मम प्रीत्यै हितमप्यहितं भवेत् ॥ २ ॥

दास्यामि मिक्षितं चास्मै विष्णवे बटुरूपिणे ।

पात्रीभूतो ह्ययं विष्णुः सर्वकर्मफलेश्वरः ॥ ३ ॥

येषां हृदि स्थितो विष्णुस्ते वै पात्रतमा ध्रुवम् ।

यस्य नाम्ना सर्वमिदं पवित्रमिव षोच्यते ॥ ४ ॥

येन वेदाश्च यज्ञाश्च मन्त्रतन्त्रादयो ह्यमी ।

सर्वे सम्पूर्णतां यान्ति सोऽयं विश्वेश्वरो हरिः ॥ ५ ॥

आगतः कृपयामेऽद्य सर्वात्मा हरिरीश्वरः । उद्धर्तुं मां न सन्देहएतज्जानीहितत्त्वतः

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चुकोपं च रुषान्वितः । भार्गवःशत्रुमारभेदैत्येन्द्रं धर्मवत्सलम्

मम वाक्यमतिक्रम्य दातुमिच्छस्यरिन्दम् ॥

विगुणो भव रे मन्द तस्मात्त्वं निःश्रिको भव ॥ ८ ॥

एवं शशाप च तदा परमार्थविज्ञं शिष्यं महात्मानमगाधबोधम् ।

स वे जगामाऽथ महाकविस्त्वरत्स्वमाश्रमं धर्मविदां वरिष्ठः ॥ ६ ॥

गते तु भार्गवे तस्मिन्बलिर्धिरोचनात्मजः ।

वामनं चार्चयित्वा स महीं दातुं प्रचक्रमे ॥ १० ॥

विन्ध्यावलिः समागत्य बलेरर्द्धाङ्गशोभिता ।

एकोनविंशोऽध्यायः]

* गरुडबलिसम्वाद्दर्शनम् *

१३७

अवनिज्य बटोः पादौ प्रददौ विष्णवे महीम् ॥ ११ ॥

सङ्कल्पपूर्वेण तदा विधिना विधिकोविदः । संकल्पेनैव महता ववृधे भगवानजः

यदैकेन मही व्याप्ता विष्णुना प्रभविष्णुना ।

सर्वे स्वर्गा द्वितीयेन व्याप्तास्तेन महात्मना ॥ १३ ॥

सत्यलोकगतो विष्णोश्चरणः परमेष्ठिना । कमण्डलुगतेनैव अभ्यसा चावनेनिजे ॥

तत्पादसम्पर्कजलाच्च जाता भार्गीरथी सर्वसुमङ्गला च ।

यया त्रिलोकी च कृता पवित्रा यया च सर्वे सगराः समुद्भूताः ॥

यया कपर्दः परिपूरितो वै शम्भोस्तदानीं च भार्गीरथेन ॥ १५ ॥

तीर्थानां तीर्थमाद्यं च गंगाख्यमवतारितम् । तद्विष्णोश्चरणेनैव समेतं ब्रह्मणाकृतम्

त्रिविक्रमात्परो ह्यात्मा नाम्ना त्रिविक्रमोऽभवत् ।

त्रिविक्रमक्रमाक्रान्तं त्रैलोक्यं च तदाऽभवत् ॥ १७ ॥

पदद्वयेन वा पूर्णं जगदेतच्चराचरम् । विहाय तत्स्वरूपं च देवदेवो जनार्दनः ॥

पुनश्च बटुरूपोऽसावुपविश्य निजासने ॥ १८ ॥

तदा देवाः सगंधर्वा मुनयः सिद्धचारणाः । आगताश्च बलेर्यज्ञं द्रष्टुं यज्ञपतिं प्रभुम्

तत्र ब्रह्मा समागत्य स्तुतिं चक्रे परात्मनः ।

बलेस्तत्रैव चान्ये च दैत्येन्द्राश्चागतास्त्वरम् ॥ २० ॥

एभिः सर्वैः परिवृतो वामनो बलिसङ्गति । उपविश्यासनेसोऽथ उवाच गरुडं प्रति

दैत्योऽसौ बालिशो भूत्वा दत्ताऽनेन मही मम ।

त्रिपदक्रमणेनैव गृहीतं च पदद्वयम् ॥ २२ ॥

पदमेकं प्रतिश्रुत्य न ददाति हि दुर्मतिः । तस्मात्त्वया गृहीतव्यं तृतीयं पदमेव च

इत्युक्तो गरुडस्तेन वामनेन महात्मना । वैरोचनिं विनिर्भत्स्य वाक्यंचेदमुवाच ह

रे बले! किं त्वया मूढ! कृतमस्ति जुगुप्सितम् ।

अविद्यमाने ह्यर्थे हि किं ददासि परमात्मने ॥

औदार्येण हि किं कार्यमल्पकेन त्वयाऽधुना ॥ २५ ॥

इत्युक्तो बलिराविष्टः स्मयमानः खगेश्वरम् ।

वक्ष्यमाणमिदं वाक्यं गरुत्मन्तं तदाऽब्रवीत् ॥ २६ ॥

समर्थोऽस्मिमहापक्ष कृपणो न भवाम्यहम् । येनेदंकारितं सर्वतस्मै किंप्रदाम्यहम्

असमर्थो ह्यहं तात ! कृतोऽनेन महात्मना ।

तदोवाच बलिं सोऽपि ताक्ष्यं पुत्रो महामनाः ॥ २८ ॥

जानन्नपि च दैत्येन्द्र गुरुणाऽपि निवारितः ।

विष्णवेऽपि महीं प्रादास्त्वया किं विस्मृतं महत् ॥ २९ ॥

दातव्यं तत्पदं विष्णोस्तृतीयं यत्प्रतिश्रुतम् । न ददासि कथं वीरनिरये च पतिष्यसि

न ददासि तृतीयं च पदं मे स्वामिनः कथम् ।

बलाद् गृह्णामि रे मूढ ! इत्युक्त्वा तं महासुरम् ॥

बबन्ध वारुणैः पार्श्वविरोचनसुतं तदा ॥ ३१ ॥

नितरां निष्ठुरो भूत्वा गरुडो जयताम्बरः ।

बद्धं स्वपतिमालोक्य विन्ध्यावलिः समभ्ययात् ॥ ३२ ॥

बाणमेकं समारोप्य वामनस्याऽग्रतः स्थिता ।

वामनेन तदा पृष्टा केयं चात्राग्रतः स्थिता ॥ ३३ ॥

तदोवाच महातेजाः प्रह्लादो ह्यसुराधिपः ।

बलेः पत्नीति त्वां प्राप्ता इयं विन्ध्यावली सती ॥ ३४ ॥

प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा वामनो वाक्यमब्रवीत् ।

ब्रूहि विन्ध्यावले ! वाक्यं किं कार्यं ते करोम्यहम् ॥

एवमुक्ता भगवता विन्ध्यावलिरभाषत ॥ ३५ ॥

विन्ध्यावलिर्वाच

कस्माद्बद्धो मम पतिर्गरुडेन महात्मना । तत्कथ्यतां महाभाग त्वरन्नेव जनार्दन

तदोवाच महातेजा बटुवेषधरो हरिः ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच

अनेनैव प्रदत्ता मे मही त्रिपदलक्षणा । पदद्वयेन च मया क्रांतं त्रैलोक्यमद्य वै ॥ ३७ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः] * वामनवलिस्त्वाद्दर्शनम् *

अनेन मम दातव्यं तृतीयं पदमेव च । तस्माद्बद्धो मया साध्वि ! गरुडेनैव ते पतिः
श्रुत्वा भगवतो वाक्यमुवाच परमं वचः । प्रतिश्रुतमनेनैव न दत्तं हि तव प्रभो !

क्रान्तं त्रिभुवनं चाऽद्य त्वया विक्रमरूपिणा ।

तदस्माकं विजघ्नीथाः स्वर्गे वाप्यथवा भुवि ॥ ४० ॥

किञ्चिन्न दत्ता हि विभो देवदेव जगत्पते । प्रहस्य भगवानाहतदाविध्यावलिप्रभुः

पदाति त्रीणि मे चाद्य दातव्यानि कुतोऽधुना ।

शीघ्रं वद विशालाक्षि ! यत्ते मनसि वर्तते ॥

तदोवाच च सा साध्वी ह्युत्क्रममवस्थिता ॥ ४२ ॥

त्वया कुतो चैयमुत्क्रमेण क्रान्ता त्रिलोकी भुवनैकनाथ ! ।

तथैव सर्वं जगदेकबन्धो देयं किमस्माभिरतुल्यरूपिणे ॥ ४३ ॥

तस्माद्विहाय तद्विष्णो त्वमेवंकुरुसंप्रति । प्रतिश्रुतानि मे भर्त्रापदानि त्रीणि चाधुना

ददाति मे पतिस्तेऽद्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ४४ ॥

निधेहि मे पदं त्वं हि शीर्ष्णि देववर ! प्रभो !

द्वितीयं मे शिशोस्त्वं हि कुरु मूर्ध्नि जगत्पते ॥ ४५ ॥

तृतीयं च जगन्नाथ कुरु शीर्ष्णि पतेर्मम । एवं त्रीणि पदानीश तव दास्यामि केशव

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा परितुष्टो जनार्दनः ।

उवाच श्लक्ष्णया वाचा विरोचनसुतं प्रति ॥ ४७ ॥

भगवानुवाच

सुतलं गच्छ दैत्येन्द्र मा विलंबितुमर्हसि । सर्वैश्चासुरसंघैश्च चिरं जीव सुखी भव

परितुष्टोऽस्म्यहं तात ! किं कार्यं करवाणि ते ।

सर्वेषामपि दातृणां वरिष्ठोऽसि महामते ! ॥ ४९ ॥

वरं वरय भद्रं ते सर्वान्कामान् ददामि ते । त्रिविक्रमेणैवमुक्तो विरोचनसुतस्तदा

चिमुक्तो हि परिष्वक्तो देवदेवेन चक्रिणा ।

तदा बलिर्वाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ५१ ॥

त्वया कृतमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरम् । तस्मान्नकामये किंचित्त्वत्पदाब्जं विना प्रभो
भक्तिरस्तु पदाम्भोजे तव देव जनार्दन । भूयोभूयश्च देवेश भक्तिर्भवतु शाश्वती ॥
एवमभ्यर्थितस्तेन भगवान्भूतभावनः । उवाच परमप्रीतो विरोचनसुतं तदा ॥

भगवानुवाच

बले! त्वं सुतलं याहि ज्ञातिसम्बन्धिभिर्वृतः ।

एवमुक्तस्तदा तेन असुरो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५५ ॥

सुतले किं नु मे कार्यं देवदेव वदस्व मे । तिष्ठामि तवसान्निध्ये नान्यथावक्तुमर्हसि
तद्योवाच हृषीकेशो बलिं तं कृपयाऽन्वितः ।

अहं तव समीपस्थो भवामि सततं नृप ॥ ५७ ॥

द्वारिस्थितस्तवविभो! निवासामि नित्यं माखिद्यतामसुरवर्यबलेशृणुष्व
वाक्यं तु मे वरमहो वरदस्तवाऽद्य वैकुण्ठासिभिरलं च भजामि गेहम्

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विष्णोरतुलतेजसः । जगाम सुतलं दैत्यो ह्यसुरैः परिवारितः
तदा पुत्रशतेनैव बाणमुख्येन सत्वरम् । वसमानो महाबाहुर्दातृणां च परागतिः ॥

त्रैलोक्ये याचका ये च सर्वे यान्ति बलिं प्रति ।

द्वारिस्थितस्तस्य विष्णुः प्रयच्छति यथेप्सितम् ॥ ६१ ॥

भुक्तिकामाश्च ये केचिन्मुक्तिकामास्तथा परे ।

येषां यज्ञे च ते विप्रास्तत्तेभ्यः सम्प्रयच्छति ॥ ६२ ॥

एवंविधो बलिर्जातः प्रसादाच्छङ्करस्य च । पुरा हि कितवत्वेन यदुत्तं परमात्मने
अशुचिं भूमिमासाद्य गन्धपुष्पादिकं महत् ।

पतितं चार्पितं तेन शिवाय परमात्मने ॥ ६४ ॥

किं पुनः परया भक्त्या चार्चयन्ति महेश्वरम् ।

गन्धं पुष्पं फलं तोयं ते यांति शिवसन्निधिम् ॥ ६५ ॥

शिवात्परतरो नास्ति पूजनीयो हि भो द्विजाः ।

ये हि मूकास्तथान्धाश्च पङ्गवो ये जडास्तथा ॥ ६६ ॥

जातिहीनाश्च खण्डालाः श्वपचाह्यन्यजा ह्यमी ।

शिवभक्तिपरा नित्यं ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ६७ ॥

तस्मात्सदाशिवः पूज्यः सर्वैरेव मनीषिभिः ।

पूजनीयो हि सम्पूज्यो ह्यर्चनीयः सदाशिवः ॥ ६८ ॥

महेशं परमार्थज्ञाश्चिन्तयन्ति हृदि स्थितम् । यत्र जीवो भवत्येव शिवस्तत्रैव तिष्ठति

विना शिवेन यत्किंचिदशिवं भवति क्षणात् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च गुणकार्यकरा ह्यमी ॥ ७० ॥

रजोगुणान्वितो ब्रह्मा विष्णुः सत्त्वगुणान्वितः ।

तमोगुणाश्रितो रुद्रो गुणातीतो महेश्वरः ॥ ७१ ॥

लिङ्गरूपो महादेवो ह्यर्चनीयो मुमुक्षुभिः ।

शिवात्परतरो नास्ति भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ७२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे बलये वरप्रदानवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

विंशोऽध्यायः

लिङ्गरूपीशिवस्य कथं निर्गुणत्वमिति वर्णनम्

ऋषय ऊचुः

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सगुणाः कीर्तितास्त्वया ।

लिङ्गरूपी तथैवेशो निर्गुणोऽसौ कथं वद ॥ १ ॥

त्रिभिर्गुणैर्व्याप्तमिदं चराचरं जगन्महद्वाप्यथालपकं वा ।

मायामयं सर्वमिदं विभाति लिङ्गं विना केन कुतो विभाति ॥ २ ॥

यद्द्रश्यमानं महदल्पकं च तन्मेश्वरं कृतकत्वाच्च सूत ! ॥ ३ ॥

तस्माद्विमृश्यभोःसूतसंशयं छेत्तुमर्हसि । व्यासप्रसादात्सकलंजानासित्वंनचापरः

सूत उवाच

व्यासेन कथितं सर्वमस्मिन्नर्थे शुकं प्रति ॥

शुक उवाच

लिङ्गरूपी कथं शम्भुर्निर्गुणः कथ्यते त्वया । एतन्मे संशयं तातच्छेत्तुमर्हस्यशेषतः

व्यास उवाच

शृणुवत्स ब्रवीम्येतत्पुरा प्रोक्तं च नन्दिना । आगस्त्यंपृच्छमानं च येनसर्वश्रुतंशुक

निर्गुणं परमात्मानं विद्धि लिङ्गस्वरूपिणम् ।

परा शक्तिस्तथा ज्ञेया निर्गुणा शाश्वती सती ॥ ७ ॥

यया कृतमिदं सर्वं गुणत्रयविभावितम् । एतच्चराचरं विश्वं नश्वरं परमार्थतः ॥८॥

एकएव परोह्यात्मा लिङ्गरूपी निरञ्जनः । प्रकृत्या सहते सर्वे त्रिगुणा विलयंगताः

यस्मिन्नेव ततो लिङ्गं लयनात्कथितं पुरा ।

तस्माल्लिङ्गे लयं प्राप्ता परशक्तिः कुतोऽपरे ॥ १० ॥

लीलागुणाश्च रुद्रोक्त्या यैरिदं बद्धमेव च । चराचरंमहाभागतस्माल्लिङ्गंप्रपूजयेत्

लिङ्गं च निर्गुणं साक्षाज्जानीध्वं भो द्विजोत्तमाः ! ।

लयालिङ्गस्य माहात्म्यं गुणानां परिकीर्त्यते ॥ १२ ॥

शङ्करः सुखदाता हि उच्यमानो मनीषिभिः ।

सर्वो हि कथ्यते विप्राः सर्वेषामाश्रयो हि सः ॥ १३ ॥

शम्भुर्हि कथ्यते विप्रा यस्माच्च शुभसंभवः ॥ १४ ॥

एवं सर्वाणिनामानि सार्थकानि महात्मनः । तेनावृतं जगत्सर्वं शम्भुनापरमेष्ठिना

ऋषय ऊचुः

यदा दाक्षायणी चाग्नौ पतिता यज्ञकर्मणि ।

दक्षस्य च महाभागा तिरोधानगता सती ॥ १६ ॥

प्रादुर्भूताकदा सूतकथ्यतां तत्त्वयाऽधुना । पराशक्तिर्महेशस्यमिलिताचकथंपुनः

एतत्सर्वं महाभाग पूर्ववृत्तं च तत्त्वतः ।

कथनीयं च अस्माकं नान्यो वक्ताऽस्ति कश्चन ॥ १८ ॥

सूत उवाच

जज्ञे दाक्षायणी ब्रह्मन् ! दग्धावयवा यदा ।

विना शक्त्या महेशोऽपि तताप परमं तपः ॥ १९ ॥

लीलागृहीतवपुषा पर्वते हिमवद्गिरौ । भृङ्गिणा सहविश्वेन नन्दिना च तथैव च

तथा चण्डेन मुण्डेन तथान्यैर्वहुभिर्वृतः । दशभिः कोटिगुणितैर्गणैश्च परवास्तिः

गणानां चैव कोट्या च तथा षष्टिसहस्रकैः । एवं तत्र गणैर्देव आवृतोवृषभध्वजः

तपो जुपाणः सहसा महात्मा हिमालयस्याग्रगतस्तथैव ।

गणैर्वृतो वीरभद्रप्रधानैः स केवलो मूलविद्याविहीनः ॥ २३ ॥

एतस्मिन्नन्तरैर्देव्याःप्रादुर्भूताद्यविद्यया । विष्णुनाहिवलिर्वद्धस्तथातेवैमहाबलाः

जाता दैत्यास्ततो विप्रा इन्द्रोपद्रवकारकाः ।

कालखज्जा महारौद्रा कालकेयास्तथा परे ॥ २५ ॥

निवातकवचाः सर्वे खरावकसंज्ञकाः । अन्ये च बहवो दैत्याः प्रजासंहारकारकाः

तारको नमुचेः पुत्रस्तपसा परमेण हि । ब्रह्माणं तोषयामास ब्रह्मातस्य तुतोष वै

वरान्ददौ यथेष्टांश्च तारकाय दुरात्मने ।

वरं वृणीष्व भद्रं ते सर्वान् कामान्ददामि ते ॥ २८ ॥

तच्छ्र त्वा वचनं तस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । वरयामास च तदा वरं लोकभयावहम्

यदि मे त्वं प्रसन्नोऽसि अजरामरतां प्रभो ! ।

देहि मे यद्विजानासि अजेयत्वं तथैव च ॥ ३० ॥

एवमुक्तस्तदा तेन तारकेण दुरात्मना । उवाच प्रहसन्वाक्यममरत्वं कुतस्तव ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युरेतज्जानीहि तत्त्वतः ।

प्रहस्य तारकः प्राह अजेयत्वं च देहि मे ॥ ३२ ॥

ब्रह्मोवाच तदा दैत्यमजेयत्वं तवाऽनघ ! ।

विनाऽर्भकेण दत्तं वै ह्यर्भकस्त्वां विजेष्यते ॥ ३३ ॥
 तदा स तारकः प्राह ब्रह्माणं प्रणतः प्रभो !
 कृतार्थोऽहं हि देवेश! प्रसादात्तव सम्प्रति ॥ ३४ ॥
 एवं लब्धवरो भूत्वा तारको हि महाबलः ।
 देवान्युद्धार्थमाहूय युयुधे तेः सहासुरः ॥ ३५ ॥
 मुचुकुन्दं समाश्रित्य देवास्ते जयिनोऽभवन् ।
 पुनः पुनर्विकुर्वाणा देवास्ते तारकेण हि ॥ ३६ ॥
 मुचुकुन्दबलेनेवजयमापुःसुरास्तदा । किं कर्तव्यं हि चास्माकं युध्यमानैर्निरंतरम्
 भवितव्यमिति स्मृत्वा गतास्ते ब्रह्मणः पदम् ।
 ब्रह्मणश्चाऽग्रतो भूत्वा ह्यब्रुवंस्ते सवासवाः ॥ ३८ ॥
 देवा ऊचुः
 बलिना सह पातालमास्तेऽसौ मधुसूदनः ।
 विष्णुं विना हि ते सर्वे वृषाद्याःपतिताःपरैः ॥ ३९ ॥
 दैत्येन्द्रैश्चमहाभागत्रातुमर्हसिनःप्रभो । तदानभोगतावाणीह्युवाचपरिसांतव्यवै
 हे देवाः कियतामाशु मम वाक्यं हि तत्त्वतः ।
 शिवात्मजो यदा देवा भविष्यति महाबलः ॥ ४१ ॥
 युद्धे पुनस्तारकं च वधिष्यति न संशयः । येनोपायेनभगवाञ्छंभुःसर्वगुहाशयः
 दारापरिग्रही देवास्तथा नीतिर्विधीयताम् ।
 क्रियतां च परो यत्नो भवद्विर्नान्यथा वचः ॥ ४३ ॥
 यूयं देवा विजानीध्वमित्युवाचाऽशरीरवाक् ।
 परंविस्मयमापन्ना ऊचुर्देवाःपरस्परम् ॥ ४४ ॥
 श्रुत्वा नभोगतां वाणीमाजग्मुस्ते हिमालयम् ।
 बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वे देवा वचोऽब्रुवन् ॥ ४५ ॥
 हिमालयं महाभागाः सर्वे कार्यार्थगौरवात् ।

विंशोऽध्यायः] : * देवगणहिमालयसम्वादावर्णनम् *

हिमालय महाभाग ! श्रूयतां नोऽधुना वचः ॥ ४६ ॥
 तारकस्त्रासयत्यस्मान्साहाय्यं तद्वधे कुरु ।
 त्वं शरण्यो भवाऽस्माकं सर्वेषां च तपस्विनाम् ॥
 तस्मात्सर्वे वयं याता महेन्द्रसहिता विभो! ॥ ४७ ॥
 लोमश उवाच
 एवमभ्यर्थितोदेवैर्हिमवान्गिरिसत्तमः । उवाचदेवान्प्रहसन्वाक्यंवाक्यविदाम्बरः
 महेन्द्रमुददिश्य तदा ह्युपहाससमन्वितः । अक्षमाश्च वयंसर्वे महेन्द्रेणकृताःसुराः
 किं कुर्मः सुरकार्यं चतारकस्य वधंप्रति । पक्षयुक्ता वयं सर्वेयदिस्यामसुरोत्तमाः
 तदा वयं धातयामस्तारकंसहवांधवैः । अचलोऽहं विपक्षश्चकिंकार्यं करवाणिवः
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वे देवास्तमब्रुवन् । सर्वे यूयं वयं चैव असमर्था वधं प्रति
 तारकस्य महाभाग! एतत्कार्यं विचिन्त्यताम् ॥ ५२ ॥
 येन साध्यो भवेच्छत्रुस्तारको हि महाबलः ।
 तदोवाच महातेजा हिमवान्ससुरान्प्रति ॥ ५३ ॥
 केनोपायेन भो देवास्तारकं हन्तुमिच्छथ । कथयन्तु त्वरेणैव कार्यं वेत्तुंममैवहि
 तदा सुरैः कथितं सर्वमेतद्वाण्या श्लोकं यत्पुरा कार्यहेतोः ।
 श्रुतं तदा गिरिणा वाक्यमेतत्प्रोवाचेदं हिमवान्पर्वतो हि ॥ ५५ ॥
 शिवस्य पुत्रेण च धीमता यदा वध्यो दैत्यस्तारको वै महात्मा ।
 तदा सर्वं सुरकार्यं शुभं स्याद्वाण्या श्लोकं सत्यमेतद्ववेच ॥ ५६ ॥
 तस्मात्तदेनत्क्रियतां भवद्विर्यथा महेशः कुरुते परिग्रहम् ।
 कन्या यथा तस्य शिवस्य योग्या निरीक्ष्यतामाशु सुरैरिदानीम् ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्योऽब्रुःसुरास्तदा ।
 जनितव्या त्वया कन्या शिवार्थं कार्यसिद्धये ॥ ५८ ॥
 सुराणां च गिरे! वाक्यं कुरु शीघ्रं महामते !
 आधारस्त्वं तु देवानां भविष्यसि न संशयः ॥ ५९ ॥

इत्युक्तो गिरिराजोऽथ देवैः स्वगृहमाविशत् ।

पत्नीं मेनां च पप्रच्छ सुरकार्यं समागतम् ॥ ६० ॥

जनितव्यासुकन्यैकासुरकार्यार्थसिद्धये । देवानां च ऋषीणां च तथैव च तपस्विनाम्
प्रियं न भवति स्त्रीणां कन्याजननमेव च । तथाऽपि जनितव्या च कन्यैकाचवरानने
प्रहस्य मेना प्रोवाच स्वपतिं च हिमालयम् ।

यदुक्तं भवता वाक्यं श्रूयतां मे त्वयाऽधुना ॥ ६३ ॥

कन्या सदा दुःखकरी नृणां पते! स्त्रीणां तथा शोककरी महामते!

तस्माद्विमृश्य सुचिरं स्वयमेव बुद्ध्या यथाहितं शैलपते! तदुच्यताम् ॥

हिमवांस्तदुपश्रुत्य प्रियायावचनं तदा । उवाच वाक्यमेधावीपरोपकरणान्वितम्
येन येन प्रकारेण परेषामुपजीवनम् । भविष्यति च तत्कार्यं धीमता पुरुषेण हि ॥

स्त्रियाऽपि चैव तत्कार्यं परोपकरणान्वितम् ।

एवं प्रवर्तिता तेन गिरिणा महिषी तदा ॥

दधार जठरे कन्यां मेना भाग्यवती तदा ॥ ६७ ॥

महाविद्या महामाया महामेधा स्वरूपिणी ।

रुद्रकाली च अम्बा च सती दाक्षायणी परा ॥ ६८ ॥

तां विभूर्तिविशालाक्षीजठरेपरमां सती । बभारसामहाभागामेनाच्चारुविलोचना
स्तुतिं चक्रस्तदा देवा ऋषयो यक्षकिन्नराः ।

मेनाया भूरिभाग्यायास्तथा हिमवतो गिरेः ॥ ७० ॥

एतस्मिन्नन्तरे जाता गिरिजानामनामतः । प्रादुर्भूता यदा देवी सर्वेषां च सुखप्रदा

देवदुन्दुभयो नेदुर्ननुतुश्चाप्सरोगणाः । जगुर्गन्धर्वपतयस्तुष्टुबुःसिद्धचारणाः ॥

पुष्पवर्षेण महता ववृषुर्विवुधास्तथा । तदा प्रसन्नमभवत्सर्वं त्रैलोक्यमेव च ॥

यदाऽवतीर्णा गिरिजा महासती तदैव दैत्या भयमाविशंस्ते ।

प्राप्ता मुदं देवगणा महर्षयः सचारणाः सिद्धगणास्तथैव ॥ ७४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे श्रीभवान्युत्पत्तिवर्णननाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

हिमालयस्य शिवसमीपे गमनम्

लोमश उवाच

वर्द्धमाना तदा साधवीरराज प्रतिवासरम् । अष्टवर्षा यदा जाता हिमालयगृहे सती
महेशो हिमवद्द्रोण्यां तताप परमं तपः । सर्वैर्गणैः परिवृतो वीरभद्रादिभिस्तदा
एतत्तपो जुषाणं तं महेशं हिमवान्ययौ । तत्पादपल्लवं द्रष्टुं पार्वत्या सह बुद्धिमान्

यावत्समागतो द्रष्टुं नन्दिनाऽसौ निवारितः ।

द्वारिस्थितेन च तदा क्षणमेकं स्थितोऽभवत् ॥ ४ ॥

पुनर्विज्ञापयामास नन्दिना हिवान्गिरिः ।

विज्ञप्तो नन्दिना शम्भुरचलो द्रष्टुमागतः ॥ ५ ॥

तदाकर्ण्य वचस्तस्य नन्दिनः परमेश्वरः । आनयस्व गिरिं चात्र नन्दिनं वाक्यमब्रवीत्
तथेति मत्वा नन्दी तं पर्वतं च हिमाचलम् ।

आनयामास स तथा शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा तदानीं सकलेश्वरं प्रभुं तपो जुषाणं विनिमीलितेक्षणम् ॥ ८ ॥

कपर्दिनं चन्द्रकलाविभूषणं वेदान्तवेद्यं परमात्मनि स्थितम् ।

वचन्द शीर्ष्णां च तदा हिमाचलः परां मुदं प्रापदहीनसत्त्वः ॥ ९ ॥

उवाच वाक्यं जगदेकमङ्गलं हिमालयो वाक्यविदां वरिष्ठः ॥ १० ॥

सभाग्योऽहं महादेव प्रसादात्तव शङ्कर! । प्रत्यहं चागमिष्यामि दर्शनार्थं तव प्रभो
अनया सह देवेश अनुज्ञां दातुमर्हसि । श्रुत्वा तु वचनं तस्य देवदेवो महेश्वरः ॥

आगन्तव्यं त्वया नित्यं दर्शनार्थं ममाऽचल ! ।

कुमारीं च गृहे स्थाप्य नान्यथा मम दर्शनम् ॥ १३ ॥

अचलः प्रत्युवाचेदं गिरीशं नतकन्धरः ।

कस्मान्मयाऽनया सार्द्धं नागन्तव्यं तदुच्यताम् ।
 अचलं च व्रती शम्भुः प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥
 इयं कुमारी सुश्रोणी तन्वी चारुप्रभाषिणी ।
 नात्रेतव्या मत्समीपे वारयामि पुनः पुनः ॥ १५ ॥
 एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शम्भोऽनिरामयं निःस्पृहनिष्ठुरम्बा ।
 तपस्विनोक्तं वचनं निशम्य उवाच गौरी च विहस्य शम्भुम् ॥ १६ ॥
 तपःशक्त्यान्वितः शम्भो करोषि विपुलं तपः ।
 तव बुद्धिरियं जाता तपस्तप्तुं महात्मनः ॥ १७ ॥
 कस्त्वं का प्रकृतिः सूक्ष्मा भगवंस्तद्विमृश्यताम् ।
 पार्वत्यास्तद्वचः श्रुत्वा महेशो वाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥

तपसा परमेणैव प्रकृतिं नाशयाम्यहम् । प्रकृत्या रहितः सुभ्रु! अहंतिष्ठामितत्त्वतः
 तस्माच्च प्रकृतेः सिद्धैर्न कार्यः सङ्ग्रहः कश्चित् ॥ १९ ॥

पार्वत्युवाच

यदुक्तं परया वाचा वचनं शङ्कर! त्वया ।
 सा किं प्रकृतिर्नैव स्यादतीतस्तां भवान्कथम् ॥ २० ॥
 यच्छृणोषि यदश्नासि यच्च पश्यसि शङ्कर! ।
 वाग्वादेन च किं कार्यमस्माकं चाधुना प्रभो! ॥ २१ ॥
 तत्सर्वं प्रकृतेः कार्यं मिथ्यावादो निरर्थकः । प्रकृतेः परतो भूत्वा किमर्थतप्यतेतपः
 त्वया शम्भोऽधुना ह्यस्मिन्गिरौ हिमवति प्रभो! ।
 प्रकृत्या मिलितोऽसि त्वं न जानासि हि शङ्कर! ॥ २२ ॥
 वाग्वादेन च किं कार्यमस्माकं चाधुना प्रभो! ।
 प्रकृतेः परतस्त्वं च यदि सत्यं वचस्तव ।
 तर्हि त्वया न भेतव्यं मम शङ्कर! सम्प्रति ॥ २३ ॥
 प्रहस्य भगवान्देवो गिरिजां प्रत्युवाच ह ॥ २५ ॥

एकविंशोऽध्यायः]

* इन्द्रमदनसम्वाद्दर्पणनम् *

१४९

महादेव उवाच

प्रत्यहं कुरु मे सेवां गिरिजे! साधुभाषिणि! ॥ २६ ॥
 इत्येवमुक्त्वा गिरिजां महेशो हिमालयं वाक्यमथो बभाषे ।
 अत्रैव सोऽहं तपसा परेण चरामि भूम्यां परमार्थभावः ॥ २७ ॥
 तपस्तप्तुमनुज्ञा मे दातव्या पर्वताधिप! अनुज्ञया विना किञ्चित्तपः कर्तुं नपार्यते
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य देवदेवस्य शूलिनः । प्रहस्य हिमवाञ्छंभुमिदं वचनमब्रवीत्
 त्वदीयं हि जगत्सर्वं सदेवा सुरमानुषम् ।
 किमहं तु महादेव! तुच्छो भूत्वा ददामि ते ॥ २८ ॥
 एवमुक्तो हिमवता शङ्करो लोकशङ्करः ।
 प्रहस्य गिरिराजं तं याहीति प्राह सादरम् ॥ २९ ॥
 शङ्करेणाभ्यनुज्ञातः स्वगृहं हिमवान्ययौ । सार्द्धं गिरिजया सोऽपि प्रत्यहं दर्शने स्थितः
 एवं कतिपयः कालो गतश्चोपासनात्तयोः ॥ ३० ॥
 सुतापित्रोश्च तत्रैव शङ्करो दुरतिक्रमः । पार्वतीं प्रति तत्रैव चिन्तामापेदिरे सुराः
 ते चिन्त्यमानाश्च सुरास्तदानीं कथं महेशो गिरिजां समेष्यति ।
 किं कार्यमयैव वयं च कुर्मो बृहस्पते! तत्कथयस्व मा चिरम् ॥ ३१ ॥
 बृहस्पतिरुवाचेदं महेन्द्रं प्रति सद्ब्रह्मः । एवमेतत्त्वया कार्यं महेन्द्र! श्रूयतां तदा
 एतत्कार्यं मद्नेनैव राजन्नान्यः समर्थो भविता त्रिलोके ।
 विप्लावितं तापसानां तपो हि तस्मात्त्वेरात्प्रार्थनीयो हिमारः ॥ ३२ ॥
 गुरोर्वचनमाकर्ण्य आह्वयन्मदनं हरिः । आह्वानादाजगामाथमदनः कार्यसाधकः
 रत्या समेतः सह माधवेन स पुष्पधन्वा पुरतः सभायाम् ।
 महेन्द्रमागम्य उवाच वाक्यं सगर्वितं लोकमनोहरञ्च ॥ ३३ ॥
 अहमाकारितः कस्माद् ब्रूहि मेऽद्य शचीपते! ।
 किं कार्यं करवाण्यद्य कथ्यतां मा विलम्बितम् ॥ ३४ ॥
 मम स्मरणमात्रेण विभ्रष्टा हितपस्विनः । त्वमेव जानासि हरे मम वीर्यपराक्रमौ

मम वीर्यं च जानातिशक्तेः पुत्रः पराशरः । एवं चान्ये च बहवो भृगवाद्याः ऋषयो ह्यमी
गुरुरप्यभिजानाति भार्योत्थस्य चैव हि ।

तस्यां जातो भरद्वाजो गुरुणा संकरो हि सः ॥ ४३ ॥

भरद्वाजो महाभाग इत्युवाच गुरुस्तदा । जानाति मम वीर्यं च शौर्यं चैव प्रजापतिः
क्रोधो हि मम बन्धुश्च महाबलपराक्रमः ।

उभाभ्यां द्रावितं विश्वं जङ्गमाजङ्गमं महत् ॥

ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं प्लावितं सचराचरम् ॥ ४५ ॥

देवा उचुः

मदनत्वं समर्थोऽसि अस्माञ्जितुं सदैव हि । महेशं प्रतिगच्छाशु सुरकार्यार्थसिद्धये
पार्वत्या सहितं शम्भुं कुरुष्वऽद्य महामते ॥ ४६ ॥

एवमभ्यर्थितो देवैर्मदनो विश्वमोहनः । जगाम त्वरितो भूत्वा अप्सरोभिः समन्वितः

ततो जगामाऽऽशु महाधनुर्द्धरो विस्फार्य चापं कुसुमान्वितं महत् ।

तथैव बाणांश्च मनोरमांश्च प्रगृह्य वीरो भुवनैकजेता ।

तस्मिन्निहमाद्रौ परिदृश्यमानोऽवनौ स्मरो योधयतां वरिष्ठः ॥ ४८ ॥

तत्राऽऽगता तदा रम्भा उर्वशी पुञ्जिकस्थली ।

सुमलोचा मिश्रकेशी च सुभगा च तिलोत्तमा ॥ ४९ ॥

अन्याश्च विविधा जाताः साहाय्ये मदनस्य च ।

अप्सरसो गणैर्दृष्टा मदनेन सहैव ताः ॥ ५० ॥

सर्वे गणाश्च सहसामदनेन विमोहिताः । भृङ्गिणा च तदारम्भामुण्डेन सह चोर्वशी
मेनका वीरभद्रेण चण्डेन पुञ्जिकस्थली । तिलोत्तमादयस्तत्र संवृताश्च गणैस्तदा

उन्मत्तभूतैर्बहुभिस्त्रपां त्यक्त्वा मनीषिभिः ।

अकाले कोकिलाभिश्च व्याप्तमासीन्महीतलम् ॥ ५३ ॥

अशोकाश्चम्पकाश्चूता यूथ्यश्चैव कदम्बकाः ।

नीपाः प्रियालाः पनसा राजवृक्षाश्च रायणाः ॥ ५४ ॥

द्राक्षाचल्लयः प्रदृश्यन्ते बहुला नागकेशराः ।

तथा कदल्यः केतक्यो भ्रमरैरुपशोभिताः ॥ ५५ ॥

मत्ता मदनसंगेन हंसीभिः कलहंसकाः ।

करेणुभिर्गजा ह्यासञ्छिखण्डीभिः शिखण्डिनः ॥ ५६ ॥

निष्कामा ह्यातुरा ह्यासञ्छिवसम्पर्कजैर्गुणैः ।

अकस्माच्च तथाभूतं कथं जातं विमृश्य च ॥ ५७ ॥

शैलादो हि महातेजा नन्दीह्यमितचिक्रमः ।

रक्षसां विबुधानां वा कृत्यमस्तीत्यचिन्तयत् ॥ ५८ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र मदनो हि धनुर्द्धरः । पञ्चबाणान्समारोप्य स्वकीये धनुषि द्विजः

तरोश्छायां समाश्रित्य देवदारुगतां तदा ॥ ५९ ॥

निरीक्ष्य शम्भुं परमासने स्थितं तपो जुषाणं परमेष्ठिनां पतिम् ।

गङ्गाधरं नीलतमालकण्ठं कपर्दिनं चन्द्रकलासमेतम् ॥ ६० ॥

भुजङ्गभोगाङ्कितसर्वगात्रं पञ्चाननं सिंहविशालविक्रमम् ।

कर्पूरगौरं परयाऽन्वितं च स वेद्बुधुकामो मदनस्तपस्विनम् ॥ ६१ ॥

दुरासदं दीप्तिमतां वरिष्ठं महेशमुग्रं सह माधवेन ।

यावच्छिवं वेद्बुधुकामः शरेण तावद्याता गिरिजा विश्वमाता ॥

सखीजनैः सम्भृता पूजनार्थं सदाशिवं मङ्गलं मङ्गलानाम् ॥ ६२ ॥

कनककुसुममालां सन्दधे नीलकण्ठे सितकिरणमनोज्ञादुर्लभा सातदानीम्

स्मितविकसितनेत्रा चारुवक्त्रं शिवस्य सकलजनजनित्रीवीक्षमाणा बभूव

तावद्विद्धः शरेणैव मोहनाख्येन च त्वरात् ।

विध्यमानस्तदा शम्भुः शनैरुन्मील्य लोचने ॥

ददर्श गिरिजां देवोऽब्धिर्यथा शशिनः कलाम् ॥ ६४ ॥

चारुप्रसन्नवदनां बिम्बोष्ठीं सस्मितेक्षणाम् ।

सुद्विजामग्निजां तन्वीं विशालवदनोत्सवाम् ॥ ६५ ॥

गौरीं प्रसन्नमुद्रां च विश्वमोहनमोहनाम् । यया त्रिलोकघनाकृता ब्रह्मादिभिः सह

उत्पत्तिपालनविनाशकरी च या वै कृत्वाऽग्रतः सत्त्वरजस्तमांसि ।

सा चेतनेन ददृशे पुरतो हरेण संमोहनी सकलमङ्गलमङ्गलैका ॥ ६७ ॥

तां निरीक्ष्य भवो देवो गिरिजां लोकपावनीम् ।

मुमोह दर्शनात्तस्यामदनेनाऽऽतुरीकृतः ॥

विस्मयोत्फुल्लनयनो बभूव सहसा शिवः ॥ ६८ ॥

एवं विलोक्यमानोऽसौ देवदेवो जगत्पतिः । मनसा दूयमानेन इदमाह सदाशिवः

अनया मोहितः कस्मात्तपःस्थोऽहं निरामयः ।

कुतःकस्माच्च केनेदं कृतमस्ति ममाऽप्रियम् ॥ ७० ॥

ततो व्यलोक्यच्छम्भुर्दिशु सर्वासु सादरम् ।

तावद्दृष्टो दक्षिणस्यां दिशि ह्यात्तशरासनः ॥ ७१ ॥

चक्रीकृतधनुः सज्जंचक्रेवेद्भुं सदाशिवम् । यावत्पुनःसन्धयति मदनोमदनांतकम्

तावद् दृष्टो महेशेन सरोषेण तदा द्विजाः ॥ ७२ ॥

निरीक्षितस्तृतीयेन चक्षुषा परमेण हि ।

मदनस्तत्क्षणादेव ज्वालामालावृतोऽभवत् ॥

हाहाकारो महानासीद् देवानां तत्र पश्यताम् ॥ ७३ ॥

देवा ऊचुः

देवदेव महादेव देवानां वरदो भव । गिरिजायाः सहायार्थं प्रेषितो मदनोऽधुना

वृथा त्वयाऽथ दग्धोऽसौ मदनो हि महाप्रभः ॥ ७५ ॥

त्वया हि कार्यं जगदेकबन्धो! कार्यं सुराणां परमेण वर्चसा ।

अस्यां समुत्पत्स्यति देव! शम्भो! तेनैव सर्वं भवतीह कार्यम् ॥ ७६ ॥

तारकेण महादेव! देवाः सम्पीडिता भृशम् ।

तदर्थं जीवितं चास्य दत्त्वा च गिरिजां प्रभो ! ॥ ७७ ॥

वरयस्व महाभाग देवकार्ये भव क्षमः । गजासुरास्त्वयात्रातावयं सर्वे दिवौकसः

कालकूटाच्चनूनं हिरक्षिताः स्मो न चान्यथा ।

भस्मासुराश्च सर्वेश! त्वया त्राता न संशयः ॥ ७६ ॥

मदनोऽयं समायातः सुराणां कार्यसिद्धये ।

तस्मात्त्वया रक्षणीय उपकारपरो हि नः ॥ ८० ॥

विना तेन जगत्सर्वं नाशमेष्यतिशङ्करः ।

निष्कामस्त्वं कथं शम्भो! स्वबुद्ध्या च विमृश्यताम् ॥ ८१ ॥

तदोवाच रुषाविष्टो देवान्प्रति महेश्वरः ।

विना कामेन भो देवा भवितव्यं न चान्यथा ॥ ८२ ॥

यदा कामं पुरस्कृत्य सर्वे देवाः सवासवाः पदभ्रष्टाश्च दुःखेन व्याप्ता दैन्यं समाश्रिताः

कामो हि नरकायैव सर्वेषां प्राणिनां ध्रुवम् ।

दुःखरूपी ह्यनङ्गोऽयं जानीध्वं मम भाषितम् ॥ ८४ ॥

तारकोऽपि दुराचारो निष्कामोऽद्य भविष्यति ।

विना कामेन च कथं पापमाचरते नरः ॥ ८५ ॥

तस्मात्कामो मया दग्धः सर्वेषां शान्तिहेतवे । युष्माभिश्च सुरैः सर्वैरसुरैश्च महर्षिभिः

अन्यैः प्राणिभिरेवात्र तपसेधीयतां मनः । कामक्रोधविहीनं च जगत्सर्वं मया कृतम्

तस्मादेनं पापिनं दुःखमूलं न जीवयिष्यामि सुराः प्रतीक्ष्यताम् ।

निरन्तरं चात्मसुखप्रबोधमानंदलक्षणमगाधमनन्यरूपम् ॥ ८८ ॥

एवमुक्तास्तदा तेन शम्भुना परमेष्ठिता । ऊचुर्महर्षयः सर्वे शङ्करं लोकशङ्करम् ॥

यदुक्तं भवता शम्भो परं श्रेयस्करं हिनः । किंतु वक्ष्याम देवेश श्रूयतां चावधार्यताम्

यथा सृष्टमिदं विश्वं कामक्रोधसमन्वितम् । तत्सर्वं कामरूपं हि सकामो ननु हन्यते

धर्मार्थकाममोक्षाश्च चत्वारो ह्येकरूपताम् ।

नीता येन महादेव! स कामोऽयं न हन्यते ॥ ९२ ॥

कथं त्वया हि सन्दग्धः कामो हि दुरतिक्रमः ।

येन सङ्घटितं विश्वमाब्रह्मस्थावरात्मकम् ॥ ९३ ॥

कामेन हीयते विश्वं विश्वं कामेन पाल्यते ।

कामेनोत्पद्यते विश्वं तस्मात्कामो महाबलः ॥ ६४ ॥

यस्मात्क्रोधो भवत्युग्रोयेनत्वं च वशीकृतः । तस्मात्कामं महादेवसंबोधयितुमर्हसि
त्वया सम्पादितो देवमदनो हि महाबलः । समर्थो हि समर्थत्वात्तत्सामर्थ्यं करिष्यति
ऋषिभिश्चैव मुक्तोऽपि द्विगुणं रूपमास्थितः । चक्षुषा हितृतीयेन दग्धुकामो हरस्तदा
मुनिभिश्चारणैः सिद्धैर्गणैश्चापि सदाशिवः ।

स्तुतश्च वन्दितो रुद्रः पिनाकी वृषवाहनः ॥ ६८ ॥

मदनं च तथा दग्ध्वा त्यक्त्वा तं पर्वतरुपा । हिमवन्ताभिर्धंसद्यस्तिरोधानगतोऽभवत्
तिरोधानगतं देवी वीक्ष्य दग्धं चमन्मथम् । सकोकिलं सच्चूतं च सभृङ्गं सहचम्पकम्
तथैव दग्धं मदनं विलोक्य रत्या विलापं च तदा मनस्विनी ।
सबाष्पदीर्घं विमना विमृश्य कथं स रुद्रो वशागो भवेन्मम ॥ १०१ ॥
एवं विमृश्य सुचिरं गिरिजा तदानीं सम्मोहमापन्न सती हितथावभाषे
सम्मुह्यमाना रुदतीं निरीक्ष्य रतिर्महारूपवतीं मनस्विनीम् ॥ १०२ ॥
मा विषादं कुरु सखि ! मदनं जीवयाम्यहम् ।
त्वदर्थं भो विशालाक्षि ! तपसाऽऽराधयाम्यहम् ॥ १०३ ॥

हरं रुद्रं विरूपाक्षं देवदेवं जगद्गुरुम् । मा चिन्तां कुरु सुश्रोणि मदनं जीवयाम्यहम्
एवमाश्वास्य तां साध्वी गिरिजां रतिरंजसा ।
तपस्तेपे च सुमहत् पतिं प्राप्तुं सुमध्यमा ॥ १०५ ॥

मदनो यत्र दग्धश्च रुद्रेण परमात्मना । तप्यमानां तपस्तत्र नारदो ददृशे तदा ॥
उवाच गत्वा सहसा भामिनीं रतिमन्तिके ।
कस्याऽसि त्वं विशालाक्षि ! केन वा तप्यते तपः ॥ १०७ ॥
तरुणी रूपसम्पन्ना सौभाग्येन परेण हि । नारदस्य वचः श्रुत्वा रोषेण महता तदा
उवाच वाक्यं मधुरं किञ्चिन्निष्ठुरमेव च ॥ १०८ ॥

रतिरुवाच

नारदोऽसि मया ज्ञातः कुमारस्त्वं न संशयः ।

एकविंशोऽध्यायः]

* रतिशम्बरदैत्यसम्बादवर्णनम् *

१५५

स्वस्वरूपादर्शनं (परस्त्रियादर्शनं त्वं) च कर्तुमर्हसि (मिच्छसि) सुव्रत ! ॥ १०६ ॥

यथा गतेन मार्गेण गच्छ त्वं मा विलम्बितम् ।

बटो न किञ्चिज्ज्ञानासि केवलं कलिकृन्महान् ॥ ११० ॥

परस्त्रीकामुकाः श्रुद्रा विटा व्यसनिनश्च ये ।

तथा ह्यकर्मिणः स्तब्धास्तेषां मध्ये त्वमग्रणीः ॥ १११ ॥

एवं निर्भर्त्सितो रत्या नारदो मुनिसत्तमः ।

स्वयं जगाम त्वरितं चम्बरं दैत्यपुङ्गवम् ॥ ११२ ॥

शशंस दैत्यराजाय दग्धं मदनमेव च । रुद्रेण क्रोधयुक्तेन तस्य भार्या मनस्विनी ॥

तमानाय महाभाग ! भार्यां कुरु महाबल !

अतीवरूपसम्पन्ना या आनीतास्त्वयाऽनघ !

तासां मध्ये रूपवती रतिः सा मदनप्रिया ॥ ११४ ॥

एवमाकर्ण्य वचनं देवर्षेर्भावितात्मनः । जगाम सहसा तत्र यत्रास्तेसा सुशोभना

तां दृष्ट्वा सुविशालाक्षीं रतिं मदनमोहिनीम् । उवाच प्रहसन्वाक्यं शंबरो देवसंकटः

एहि तान्वि ! मया साद्धं राज्यं भोगान्यथेष्टतः ।

भुङ्क्ष्व देवि ! प्रसादान्मे तपसा किं प्रयोजनम् ॥ ११७ ॥

एवमुक्ता तदा तेन शम्बरेण महात्मना । उवाच तन्वी मधुरं महिषी मदनस्य सा

विधवाऽहं महाबाहो ! नैव भाषितुमर्हसि ।

राजा त्वं सर्वदैत्यानां लक्षणैः परिवारितः ॥ ११६ ॥

एतत्तद्वचनं श्रुत्वा शम्बरः काममोहितः ।

करे ग्रहीतकामोऽसौ तदा रत्या निवारितः ॥ १२० ॥

विमृश्य मनसा सर्वमजेयत्वं च तस्य वै ।

मा स्पृश त्वं च रे मूढ मम संस्पर्शजेन वै ॥ १२१ ॥

पर्केण च दग्धोऽसि नान्यथा मम भाषितम् ।

।दोवाच महातेजाः शम्बरः प्रहसन्निव ॥ १२२ ॥

विभीषिकाभिर्बह्वीभिर्माभीषयसि मानिनि !

गच्छ शीघ्रं मम गृहं बहूक्त्या किं प्रयोजनम् ॥ १२३ ॥

इत्युच्यमानेन तदा नीता सा प्रसभं तथा । स्वपुरं परमं तन्वीशम्बरेण मनस्विनी
कृता महानसेऽध्यक्षा नाम्ना मायावतीति च ॥ १२५ ॥

ऋषय ऊचुः

पार्वत्याधिकृतं सर्वं मदनानयनं प्रति । शंबरेण हृता तन्वी मदनस्य प्रिया सती
अत ऊर्ध्वं तदा सूत किं जातं तत्र वर्ण्यताम् ॥ १२६ ॥

सूत उवाच

गतं तदा शिवं दृष्ट्वा दग्ध्वा मदनमोजसा ।

पार्वती तपसा युक्ता स्थिता तत्रैव भामिनी ॥ १२७ ॥

पित्रा तेन तदा तन्वी मात्रा चैव विचारिता (निवारिता) ।

बाले एहि गृहं शीघ्रं मा श्रमं कर्तुमर्हसि ॥ १२८ ॥

उक्ता ताभ्यां तदा साध्वी गिरिजा वाक्यमब्रवीत् ॥ १२९ ॥

पार्वत्युवाच

नागच्छामि गृहं मातस्तात ! मे शृणु तत्त्वतः ।

वाक्यं धर्मार्थयुक्तं च येन त्वं तोषमेष्यसि ॥ १३० ॥

शंभुः परेषां परमो दग्धो येन महाबलः ।

मदनो मम सान्निध्य मानयेऽत्रैव तं शिवम् ॥ १३१ ॥

दुर्लभो हि तदा शंभुः प्राणिनां गृहमिच्छताम् ।

नागच्छामि गृहं मातस्तस्मात्सर्वं विमृश्यताम् ॥ १३२ ॥

तदोवाच महातेजा हिमवान्स्वसुतां प्रति ।

दुराराध्यः शिवः साक्षात् सर्वदेवनमस्कृतः ॥

त्वया प्राप्तमशक्यो हि तस्मात्त्वं स्वगृहं व्रज ॥ १३३ ॥

सा वाष्पपूरितेनैव कण्ठेन स्वसुतां प्रति ।

उवाच मेना तन्वंगि ! याहि शीघ्रं गृहं प्रति ॥ १३४ ॥

तदा प्रहस्य ओवाच मातरं प्रति पार्वती । प्रतिज्ञां शृणु मे मातस्तपसा परमेणहि
अत्रैव तं समानीय वरयामि विचक्षणम् । नाशयामि च रुद्रस्य रुद्रत्वं वरवर्णिनि !
सुखरूपं परित्यज्य गिरिजा च मनस्विनी । शंभोराधनं चक्रे परमेणसमाधिना

जया च विजया चैव माधवी च सुलोचना ।

सुश्रुता च श्रुता चैव तथैव च शुकीपरा ॥ १३८ ॥

प्रम्लोचा सुभगा श्यामा चित्राङ्गी चारुणी स्वधा ।

एताश्चान्याश्च बहवः सख्यस्ता गिरिजां प्रति ॥

उपासाश्चक्रिरे सा च देवगर्भा च भामिनी ॥ १३९ ॥

तपसा परमोग्रेण चरन्ती चारुहासिनी । मदनो यत्र दग्धश्च रुद्रेण च महात्मना ॥

तत्रैव वेदिं कृत्वा च तस्योपरि सुसंस्थिता ॥ १४० ॥

त्यक्त्वा जलाशनं बाला पर्णादा ह्यभवच्च सा ।

ततः साऽऽर्द्राणि पर्णानि त्यक्त्वा शुष्काणि चाऽऽददे ॥ १४१ ॥

शुष्काणि चैव पर्णानि नाशितानि तथा यदा ।

अपर्णेति च विख्याता बभूव तनुमध्यमा ॥ १४२ ॥

वायुपानरता जाता अम्बुपानादनन्तरम् । कालक्रमेण महतावभूव गिरिजा सती

एकाङ्गुष्ठेन च तदा दधार च निजं वपुः ॥ १४३ ॥

एवमुग्रेण तपसा शङ्कराराधनं सती । चकार परया तुष्ट्या शंभोः प्रीत्यर्थमेव च
परं भावं समाश्रित्य जगन्मंगलमंगला । तुष्ट्यर्थं च महेशस्य तताप परमं तपः ॥

एवं दिव्यसहस्राणि वर्षाणि च तताप वै ।

हिमालयस्तदागत्य पार्वतीं कृतनिश्चयाम् ॥ १४६ ॥

सभार्यः स सुतामात उवाच च महासतीम् ।

मा खिद्यतां महादेवि ! तपसाऽनेन भामिनि ! ॥ १४७ ॥

क रुद्रो दृश्यते बाले विरक्तो नात्र संशयः ।

त्वं तन्वी तरुणी बाला तपसा च विमोहिता ॥ १४८ ॥
 भविष्यति न सन्देहः सत्यप्रतिवदामि ते । तस्मादुत्तिष्ठयाह्याशुस्वगृहंवरवर्णिनि
 किं तेन तव रुद्रेण येन दग्धः पुराऽनघे ॥
 मदनो निर्विकारित्वात्तं कथं प्रार्थयिष्यसि ॥ १५० ॥
 गगनस्थो यथा चन्द्रो ग्रहीतुं न हि शक्यते ।
 तथैव दुर्गमः शम्भुर्जानीहि त्वं शुचिस्मिते ॥ १५१ ॥
 तथैव मेनया चोक्ता तथा सद्माद्रिणा सती । मेरुणा मन्दरेणैव मैनाकेनतथैव च
 एभिरुक्ता तदा तन्वी पार्वती तपसि स्थिता ।
 उवाच प्रहसन्तीव हिमवन्तं शुचिस्मिता ॥ १५३ ॥
 पुरा प्रोक्तं त्वया तात! अम्ब किं विस्मृतं त्वया ।
 अधुनैव प्रतिज्ञाञ्च शृणुष्वं मम बान्धवाः ॥ १५४ ॥
 विरक्तोऽसौ महादेवो मदनो येन वै हतः ।
 तं तोपयामि तपसा शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ १५५ ॥
 सर्वे यूयं चगच्छन्तु नाऽत्रकार्या विचारणा । दग्धोहि मदनोयेनयेनदग्धंगिरेर्वनम्
 तमानयामि चात्रैव तपसा केवलेन हि । तपोवलेन महता सुसेव्यो हि सदाशिवः
 तं जानीध्वं महाभागाः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ १५८ ॥
 सम्भाषमाणा जननीं तदानीं हिमालयं चैव तथा च मेनाम् ।
 तथैव मेरुं मितभाषिणी तदा सा मन्दरं पर्वतराजकन्या ॥
 जमुस्तदा तेन पथा च पर्वता यथागतेनाऽपि विचक्षमाणाः ॥ १५९ ॥
 गतेषु तेषु सर्वेषु सखीभिः परिवारिता । तत्रैव च तपस्तेपे परमार्था सती तदा
 तपसा तेन महता तप्तमासीच्चराचरम् । तदा सुरासुराः सर्वे ब्रह्माणं शरणंगताः
 देवा ऊचुः
 त्वया सृष्टमिदं सर्वं जगदेव ! चराचरम् । त्रातुमर्हसि देवान्नस्त्वदन्यो नोपपद्यते
 अस्माकं रक्षणेशक्त इत्याकर्ण्य वचस्तदा । विमृश्य च तदाब्रह्मा मनसापरमेणहि

एकविंशोऽध्यायः]

* देवैः स्वभयप्रकाशनवर्णनम् *

गिरिजा तपसोद्भूतं दावाग्निं परमं महत् ।
 ज्ञात्वा ब्रह्मा जगामाऽऽशु क्षीराब्धिं परमाद्भुतम् ॥ १६४ ॥
 तत्र सुप्तं सुपर्यङ्के शेषाख्ये चातिशोभने ।
 लक्ष्म्यापादोपयुगलं सेव्यमानं निरन्तरम् ॥ १६५ ॥
 दूस्थेनाऽपि ताक्ष्येण नतकन्धरधारिणा ।
 सेव्यमानं श्रिया कान्त्या क्षान्त्या वृत्त्या दयादिभिः ॥ १६६ ॥
 तवशक्तियुतं विष्णुं पार्षदैः परिवारितम् । कुमुदोऽथ कुमुद्राञ्च सनकश्च सनन्दनः
 सनातनो महाभागः प्रसुप्तो विजयोऽरिजित् । जयन्तश्चजयत्सेनोजयश्चैवमहाप्रभः
 सनत्कुमारः सुतपा नारदश्चैव तुम्बुरुः ।
 पाञ्चजन्यो महाशंखो गदाकौमोदकी तथा १६६ ॥
 सुदर्शनं तथा चापं शार्ङ्गं च परमाद्भुतम् । एतानि वै रूपवन्ति दृष्टानि परमेष्ठिना
 विष्णोः समीपे परमामनो भृशं समेत्य सर्वे सुरदानवास्तदा ।
 विष्णुञ्चाहुः परमेष्ठिनां पतिं तीरे तदानीमुदधेर्महात्मनः ॥ १७१ ॥
 ब्राहि ब्राहि महाविष्णो! तप्तान्नः शरणागतान् ।
 तपसोग्रेण महता पार्वत्याः परमेण हि ॥
 शेषासने चोपविष्ट उवाच परमेश्वरः ॥ १७२ ॥
 युष्माभिः सहितश्चापि ब्रजामि परमेश्वरम् ।
 महादेवं प्रार्थयामो गिरिजां प्रति वै सुराः ॥ १७३ ॥
 पाणिग्रहार्थमधुना देवदेवः पिनाकधृक् ।
 यथा नेष्यति तत्रैव करिष्यामोऽधुना वयम् ॥ १७४ ॥
 तस्माद्वयं गमिष्यामो यत्र रुद्रो महाप्रभुः । तपसोग्रेण संयुक्तो ह्यास्ते परममङ्गलः
 विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा ऊचुः सर्वे सुरासुराः ।
 न यास्यामो वयं सर्वे विरूपाक्षं महाप्रभम् ॥ १७६ ॥
 यदा दग्धः पुरातेनमदनो दुरतिक्रमः । तथैव धक्ष्यत्यस्माकंनात्रकार्याविचारणा

प्रहस्य भगवान् विष्णुरुवाच परमेश्वरः ।

मा भयं क्रियतां सर्वैः शिवरूपी सदाशिवः ॥ १७८ ॥

स न धक्ष्यति सर्वेषां देवानां भयनाशनः ।

तस्माद्भवद्विगन्तव्यं मया सार्द्धं विचक्षणाः ॥ १७९ ॥

शम्भुं पुराणं पुरुषं ह्यधीशं वरेण्यरूपं च परं पराणाम् ।

तपो जुषाणं परमार्थरूपं परात्परं तं शरणं ब्रजामि ॥ १८० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे पार्वतीतपश्चर्यावर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

ब्रह्मादिदेवानां शिवसमीपे गमनम्

सूत उवाच

एवमुक्तास्तदा देवा विष्णुना परमेश्वरिणा ।

जग्मुः सर्वे महेशं च द्रष्टुकामाः पिनाकिनम् ॥ १ ॥

परे पारे समुद्रस्य परमेण समाधिना । योगपीठेस्थितं शम्भुं गणैश्चपरिवारितम्
यज्ञोपवीतविधिना उरसा विभ्रतं वृतम् ।

वासुकिं सर्पराजं च कम्बलाश्वतरौ तथा ॥ ३ ॥

कर्णद्वये धारयन्तं तथा कर्कोटकेन हि । पुलहेन च बाहुभ्यां धारयन्तं च कङ्कणे ॥

सन्नूपुरे शङ्खकपञ्चकाभ्यां सन्धारयन्तं च विराजमानम् ।

कर्पूरगौरं शितकण्ठमद्भुतं वृषान्वितं देववरं ददशुः ॥ ५ ॥

तदा ब्रह्मा च विष्णुश्च ऋषयो देवदानवाः ।

तुष्टुबुर्विचित्रैः सूक्तैर्वेदोपनिषदन्वितैः ॥ ६ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः] * ब्रह्मादिदेवानां शिवसमीपे गमनवर्णनम् *

ब्रह्मोवाच

नमो रुद्राय देवाय मदनान्तकराय च । भर्गाय भूरिभाग्याय त्रिनेत्राय त्रिविष्टपे
शिपिविष्टाय भीमाय शेषशायिन्नमोनमः । त्र्यम्बकाय जगद्धात्रे विश्वरूपायवैनमः

त्वं धाता सर्वलोकानां पितामाता त्वमीश्वरः ।

कृपया परया युक्तः पाह्यस्मांस्त्वं महेश्वर ॥ ६ ॥

इत्थं स्तुवत्सु देवेषु नन्दी प्रोवाच तान्प्रति ।

किमर्थमागता यूयं किं वा मनसि वर्तते ॥ १० ॥

ते प्रोचुर्देवकार्यार्थं विज्ञप्तुं शम्भुमागताः ।

विज्ञप्तो नन्दिना तेन शैलादेन महात्मना ॥

ध्यानस्थितो महादेवः सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ ११ ॥

ब्रह्मादयः सुरगणाः सुरसिद्धसंघास्त्वां द्रष्टुमेव सुरवर्य! विशेषयन्ति ॥

कार्यार्थिनोऽसुरवरैः परिभर्त्स्यमाना अभ्यागताः सपदि शत्रुभिरर्दिताश्च

तस्मात्त्वया हि देवेश! त्रातव्याश्चाधुना सुराः ।

एवं तेन तदा शम्भुर्विज्ञप्तो नन्दिना द्विजाः ॥ १३ ॥

शनैः शनैरुपरमच्छंभुः परमकोपनः । समाधेः परमात्माऽसावुवाच परमेश्वरः ॥

महादेव उवाच

कस्माद्यूयं महाभागा ह्यागता मत्समीपगाः ।

ब्रह्मादयो ह्यमी देवा ब्रूत कारणमद्य वै ॥ १५ ॥

तदा ब्रह्मा ह्युवाचेदं सुरकार्यं महत्तरम् । तारकेण कृतं शम्भो देवानां परमाद्भुतम्
कष्टात्कष्टतरं देव तद्विज्ञप्तुमिहागताः । हे शम्भो तव पुत्रेण औरसेन हतो भवेत् ॥

तारको देवशत्रश्च नान्यथा मम भाषितम् ॥ १७ ॥

तस्मात्त्वया गिरिजा देव ! शम्भो ! गृहीतव्या पाणिना दक्षिणेन ।

पाणिग्रहेणैव महानुभाव ! दत्ता गिरीन्द्रेण च तां कुरुष्व ॥ १८ ॥

ब्रह्मणो हि वचः श्रुत्वा प्रहसन्नब्रवीच्छिवः ।

यदा मया कृता देवी गिरिजा सर्वसुन्दरी ॥ १६ ॥
 तदा सर्वे सुरेन्द्राश्च ऋषयो मुनयस्तथा । सकामाश्च भविष्यन्ति अक्षमाश्च परेष्वपि
 मदनो हि मया दग्धः सर्वेषां कार्यसिद्धये ।
 मया ह्यधिकृता तन्वी गिरिजा सुमध्यमा ॥ २१ ॥
 तदानीमेव भो देवा पार्वती मदने च सा ।
 जीवयिष्यति भो ब्रह्मन् ! नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥
 एवं विमृश्य भो देवाः कार्याकार्यविचारणा ।
 मदनेनैव दग्धेन सुरकार्यं महत्कृतम् ॥ २३ ॥
 यूयं सर्वे च निष्कामा मया नास्त्यत्र संशयः ।
 यथाऽहं च सुराः सर्वे तथा यूयं प्रयत्नतः ॥ २४ ॥
 तपः परमसंयुक्ताः कारयामः सुदुष्करम् । परमानन्दसंयुक्ताः सुखिनः सर्वे एव हि
 यूयं समाधिना तेन मदनेन च विस्मृतम् ।
 कामो हि नरकार्यैव तस्मात्क्रोधोऽभिजायते ॥ २६ ॥
 क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहाद्भ्रमते मनः । कामक्रोधौ परित्यज्य भवद्विः सुरसत्तमैः
 सर्वे रेव च मन्तव्यं मद्राक्यं नान्यथा क्वचित् ॥ २७ ॥
 एवं विश्राव्य भगवान्स हि देवो वृषध्वजः ।
 सुरान् प्रबोधयामास तथा ऋषिगणान्मुनीन् ॥ २८ ॥
 तूष्णींभूतोऽभवच्छम्भुर्ध्यानमाश्रित्य वैपुनः । आस्तेपुरायथावच्छगणैश्च परिवारितः
 ध्यानस्थितं च तं दृष्ट्वा नन्दीसर्वाङ्गसुज्यतान् ।
 स ब्रह्मसेन्द्रान्विवुधानुवाच प्रहसन्निव ॥ ३० ॥
 यथागतेन मार्गेण गच्छध्वं मा विलम्बितम् ।
 तथेति मत्वा ते सर्वे स्वं स्वं स्थानमथाऽब्रजन् ॥ ३१ ॥
 गतेषु तेषु सर्वेषु समाधिस्थोऽभवद्भवः ।
 आत्मानमात्मना कृत्वा आत्मन्येव चिन्तयन् ॥ ३२ ॥

परतत्परतरं स्वच्छं निर्नलं निरवग्रहम् । निरञ्जनं निराभासं यस्मिन्मुह्यन्तिसूरयः
 भानुर्नभात्यग्निरथो शशी वा न ज्योतिरेवं न च मास्तो न हि ।
 यं केवलं वस्तुविचारतोऽपि सूक्ष्मात्परं सूक्ष्मतरात्परं च ॥ ३४ ॥
 अनिर्दृश्यमचिन्त्यं च निर्विकारं निरामयम् ।
 ज्ञप्तिमात्रस्वरूपं च न्यासिनो यान्ति तत्र वै ॥ ३५ ॥
 शब्दातीतं निर्गुणं निर्विकारं सत्तामात्रं ज्ञानगम्यं त्वगम्यम् ।
 यत्तद्वस्तु सर्वदा मध्यते वै वेदातीतैश्चागमैर्मन्त्रभूतैः ॥ ३६ ॥
 तद्वस्तुभूतो भगवान्स ईश्वरः पिनाकपाणिर्भगवान्वृषध्वजः ।
 येनैव साक्षान्मकरध्वजो हतस्तपो जुषाणः परमेश्वरः सः ॥ ३७ ॥

लोमश उवाच

गिरिजाहि तदा देवी तपाप परमंतपः । तपसा तेन रुद्रोऽपि उत्तमं भयमागतः ॥
 विजित्य तपसा देवी पार्वती परमेण हि । शम्भुं सर्वार्थदं स्थापुं केवलस्य स्वरूपिणम्
 यदा जितस्तथा देव्या तपसा वृषभध्वजः ।
 समाधेश्चलितो भूत्वा यत्र सा पार्वती स्थिता ॥ ४० ॥
 जगाम त्वरितेनैव देवदेवः पिनाकधृक् ।
 तत्रापश्यत्स्थितां देवीं सखीभिः परिवारिताम् ॥ ४१ ॥
 वेदिकोपरि विन्यस्तां यथैव शशिनः कलाम् ।
 स देवस्तां निरीक्ष्याथ बटुभूत्वाऽथ तत्क्षणात् ॥ ४२ ॥
 ब्रह्मचारिस्वरूपेण महेशो भगवान्भवः । सखीनां मध्यमाश्रित्य ह्युवाच बटुरूपवान्
 किमर्थमालिमध्यस्था तन्वी सर्वाङ्गसुन्दरी ॥ ४३ ॥
 केयं कस्य कुतो याता किमर्थं तप्यते तपः । सर्वमेकथ्यतां सख्यो याथा तथ्येन सम्प्रति
 तदोवाच जया रुद्रं तपसः कारणं परम् ॥ ४५ ॥
 हिमाद्रेर्दुहिनेयं वै तपसा रुद्रमीश्वरम् । प्राप्तुकामा पतित्वेन सेयमत्रोपविश्य च
 तपस्तपाप सुमहत्सर्वेषां दुरतिक्रमम् । बटोजानीहि मेवाक्यं नान्यथाममभाषितम्

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः प्रहस्येदमुवाच ह । शृण्वतीनां सखीनां वै महेशो बटुरूपवान्
मूढेयं पार्वतीसख्यो न जानाति हिताहितम् । किमर्थं च तपःकार्यं रुद्रप्राप्त्यर्थमेव च

सोऽमङ्गलः कपाली च श्मशानालय एव च ।

अशिवः शिवशब्देन भण्यते च वृथाऽथ वै ॥ ५० ॥

अनया हि वृत्तोरुद्रो यदा सख्यः समेष्यति । तदेयमशुभा तन्वी भविष्यति न संशयः
यो दक्षशापाद्विकृतो यज्ञबाहोऽभवद्विष्टः । येह्यङ्गभूताः शर्वस्य सर्पाह्यासन्महाविषाः
शवभस्मान्वितोरुद्रः कृत्तिवासा ह्यमङ्गलः । पिशाचैः प्रमथ्यैर्भूतैरावृतो हि निरन्तरम्
तेन रुद्रेण किं कार्यमनया सुकुमारया । निवार्यतां सखीभिश्च मर्तुकामा पिशाचवत्
इन्द्रं हित्वा मनोज्ञं च यमं चैव महाप्रभम् । नैर्ऋतं च विशालाक्षं वरुणं च अपां पतिम्
कुबेरं पवनं चैव तथैव च विभावसुम् । एवमादीनि वाक्यानि उवाच परमेश्वरः

सखीनां शृण्वतीनां च यत्र सा तपसि स्थिता ॥ ५६ ॥

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य रुद्रस्य बटुरूपिणः ।

चुकोप च शिवा साध्वी महेशं बटुरूपिणम् ॥ ५७ ॥

जयेत्वं विजयेसाध्वि प्रम्लोचेऽप्यथ सुन्दरि । सुलोचने महाभागे समीचीनं कृतं हि मे
किमेतस्य बटोः कार्यं भवतीनामिहाधुना । बटुस्वरूपमास्थाय आगतो देवनिन्दकः
अयं विसृज्यतां सख्यः किमनेन प्रयोजनम् । बटुस्वरूपिणं रुद्रं कुपिता सा ततोऽब्रवीत्
बटो! गच्छाऽऽशु त्वरितो न स्थेयं च त्वयाऽधुना ।

किननेन प्रलापेन तव नास्ति प्रयोजनम् ॥ ६१ ॥

बटुर्निर्मत्सितस्तत्र तया चैवं तदा पुनः । प्रहस्य वै स्थिरो भूत्वा पुनर्वाक्यमथाब्रवीत्
शनैः शनैरचितथं विजयां प्रति सत्वरम् । कस्मात्कोपस्तया तन्विकृतः केनैव हेतुना
सर्वेषामपि तद्वाच्यं वचनं सूक्तमेव यत् । यथोक्तेन च वाक्येन कस्मात्तन्वी प्रकोपिता

यः शम्भुरुच्यते लोके भिक्षुको भिक्षुकप्रियः ।

यदि मे ह्यनृतं प्रोक्तं तदा कोप इहोचितः ॥ ६५ ॥

इयं तावत्सुरूपा च विरूपोऽसौ सदाशिवः ।

द्वाविंशोऽध्यायः * गिरिजासमीपेशिवप्रादुर्भाववर्णनम् *

विशालाक्षी त्वयं बाला विरूपाक्षो भवस्तथा ॥ ६६ ॥

एवं भूतेन रुद्रेण मोहितेयं कथं भवेत् ।

सभाग्यो हि पतिः स्त्रीणां सदा भाव्यो रतिप्रियः ॥ ६७ ॥

इयं कथं मोहिताऽस्ति निर्गुणेन गुणात्मिका ।

न श्रुतो न च विज्ञातो न द्रष्टुः केन वा शिवः ॥ ६८ ॥

सकामानां च भूतानां दुर्लभो हि सदाशिवः । तपसा परमेणैव गर्वितेयं सुमध्यमा
निःस्तम्भो हि सदा स्थाणुः कथं प्राप्स्यति तं पतिम् ।

मयोक्तं किं विशालाक्षि ! कस्मान्मे रुषिताऽधुना ॥ ७० ॥

यावद्रूपो भवेन्नृणां नारीणाञ्च विशेषतः ।

तेन रोपेण तत्सर्वं भस्मीभूतं भविष्यति ॥ ७१ ॥

सुकृतं चोर्जितं तन्वि ! सत्यमेवोदितं सति !

कामः क्रोधश्च लोभश्च दम्भो मात्सर्यमेव च ॥ ७२ ॥

हिंसेर्या च प्रपञ्चश्च तेन सर्वं विनश्यति । तस्मात्तपस्विभिर्युक्तं कामक्रोधादिवर्जनम्

यदीश्वरो हृदि मध्ये विभाव्यो मनीषिभिः सर्वदा ज्ञप्तिमात्रः ।

तदा सर्वैर्मुनिवृत्त्या विभाव्यस्तपस्विभिर्नान्यथा चिन्तनीयः ॥ ७४ ॥

एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शंभोस्तदाऽब्रवीद्विजया तं च सर्वम् ।

गच्छात्र किञ्चित्तव नास्ति कार्यं न वक्तव्यं वचनं बालिशान्यत् ॥ ७५ ॥

एवं विवदमानं तं बटुरूपं सदाशिवम् ।

विसर्जयामास तदा विजया वाक्यकोचिदा ॥ ७६ ॥

तिरोधानं गतः सद्यो महेशो गिरिजां प्रति ।

अलक्ष्यमाणः सर्वासां सखीनां परमेश्वरः ॥ ७७ ॥

प्रादुर्बभूव सहसा निजरूपधरस्तदा । यदा ध्यानस्थिता देवी निजध्यानपरासती

तदा हृदिस्थो देवेशो बहिर्दृष्टिचरोऽभवत् ।

नेत्रे उन्मील्य सा साध्वी गिरिजाऽऽयतलोचना ॥

अपश्यद्वेवदेशं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ ७६ ॥

द्विभुजं चैकवक्त्रं च कृत्तिवाससमद्भुतम् । कपर्दः चंद्ररेखाङ्गं निवीतं गजचर्मणा
कर्णस्थौ हि महानागौ कंबलाश्वतरौ तदा ।

वासुकिः सर्पराश्च कृताहारौ महाद्युतिः ॥ ८१ ॥

बलयानि महार्हाणि तदा सर्पमयानि च । कृतानितेनरुद्रेण तथा शोभाकराणि च
एवंभूतस्तदा शंभुः पार्वतीं प्रति चाग्रतः । उवाच त्वरयाशुक्तो वरंवर्यभामिनि !

ब्रीडया परया युक्ता साध्वी प्रोवाच शङ्करम् ।

त्वं नाथो मम देवेश ! त्वया किं विस्मृतं पुरा ॥ ८४ ॥

दक्षयज्ञविनाशं च यदर्थं कृतवान् प्रभो !

स त्वं साहं समुत्पन्ना मेनायां कार्यसिद्धये ॥ ८५ ॥

देवानां देवदेवेश तारकस्य वधं प्रति । भवतो हि मया देव भविष्यति कुमारकः

तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं मम वाक्यं महेश्वर !

गंतव्यं हिमवत्पार्श्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ८७ ॥

याचस्व मां महादेव ! ऋषिभिः परिवारितः ।

करिष्यति न संदेहस्तव वाक्यं च मे पिता ॥ ८८ ॥

दक्षकन्या पुराऽहं वै पित्रा दत्ता यदा तव ।

यथोक्तविधिना तत्र विवाहो न कृतस्त्वया ॥ ८९ ॥

न ग्रहाः पूजितास्तेन दक्षेन च महात्मना ।

ग्रहाणां विषयत्वेन सच्छिद्रोऽयं महानभूत् ॥ ९० ॥

तस्माद्यथोक्तविधिनाकर्तुमर्हसि सुव्रत । विवाहंस्वमहाभागं देवानां कार्यसिद्धये
तदोवाच महाबाहो गिरिजां प्रहसन्निव । स्वभावेनैव तत्सर्वं जंगमाजंगमं महत्

जातं त्वया मोहितं च त्रिगुणैः परिवेष्टितम् ॥ ९२ ॥

अहंकारात्समुत्पन्नं महत्तत्त्वं च पार्वती । महत्तत्त्वात्तमो जातं तमसा वेष्टितं नभः
नभसो वायुरुत्पन्नो वायोरग्निरजायत । अग्नैरापः समुत्पन्नाऽद्भ्योजातामहीतदा

मह्यादिकानि स्थास्नूनि घराणि च वरानने !

दृश्यं यत्सर्वमेवैतन्नश्वरं विद्धि मानिनि ! ॥ ९५ ॥

एकोऽनेकत्वमापन्नो निर्गुणो हि गुणावृतः ।

स्वज्योतिर्भाति यो नित्यं परज्योत्स्नान्वितोऽभवत् ॥

स्वतन्त्रः परतन्त्रश्च त्वया देवि ! महत्कृतम् ॥ ९६ ॥

मायामयं कृतमिदं च जगत्समग्रं सर्वात्मना अवधृतं परया च बुद्धया ।

सर्वात्मभिः सुकृतिभिः परमार्थभावैः संशक्तिरिन्द्रियगणैः परिवेष्टितं च

के ग्रहाः के उडुगणाः के वाध्यते त्वया कृताः ।

विमुक्तश्चाधुना देवि शर्वार्थं वरवर्णिनि ! ॥ ९८ ॥

गुणकार्यप्रसंगेन आवां प्रादुर्भवः कृतः ।

त्वं हि वै प्रकृतिः सूक्ष्मा रजः सत्त्वतमोमयी ॥ ९९ ॥

व्यापारदक्षा सततमहं चैव सुमध्यमे । हिमालयं न गच्छामि न याचामिकथंचन

देहीति वचनात् सद्यः पुरुषो याति लाघवम् ।

इत्थं ज्ञात्वा च भो देवि ! किमस्माकं वदस्व वै ॥ १०१ ॥

कार्यं त्वदाज्ञया भद्रे तत्सर्वं वक्तुमर्हसि । तेनोक्तात्रतदासाध्वी उवाच कमलेक्षणा

त्वमात्मा प्रकृतिश्चाहं नात्र कार्या विचारणा ।

तथापि शम्भो ! कर्तव्यं मम चोद्वहनं महत् ॥ १०२ ॥

देहो ह्यविद्ययाक्षितो विदेहो हि भवान्परः । तथाप्येवं महादेव ! शरीरावरणं कुरु

प्रपञ्चरचनां शंभो कुरु वाक्यान्मम प्रभो ।

याचस्व मां महादेव ! सौभाग्यं चैव देहि मे ॥ १०५ ॥

इत्येवमुक्तः स तया महात्मा महेश्वरो लोकविडम्बनाय ।

तथैव मत्वा प्रहसज्जगाम स्वामालयं देववरैः सुपूजितः ॥ १०६ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र हिमवान् गिरिभिः सह ।

मेनया भार्यया सार्द्धमाजगाम त्वरान्वितः ॥ १०७ ॥

पार्वतीदर्शनार्थं च सुतैश्च परिवारितः । तेन दृष्टा महादेवी सखीभिः परिवारिता
 पार्वत्या च तदा दृष्टो हिमवान्गिरिभिः सह ।
 अभ्युत्थानपरा साध्वी प्रणम्य शिरसा तदा ॥
 पितरौ च तदा भ्रातृन्बन्धून्श्चैव च सर्वशः ॥ १०६ ॥
 स्वमंकमारोप्य महायशास्तदा सुतां परिष्वज्य च वाष्पपूरितः ।
 उवाच वाक्यं मधुरं हिमालयः किं वै कृतं साध्वि ! यथातथेन ॥ ११० ॥
 तत्कथ्यतां महाभागे ! सर्वं शुश्रूषतां हि नः ।
 तच्छ्रुत्वा मधुरं वाक्यमुवाच पितरं प्रति ॥ १११ ॥
 तपसा परमेणैव प्रार्थितो मदनांतकः । शांतं च मे महत्कार्यं सर्वेषामपि दुर्लभम्
 तत्र तुष्टो महादेवो वरणार्थं समागतः । स मयोक्तस्तदा शंभुर्मम पाणिग्रहः कथम्
 क्रियते च तदा शम्भो ! मम पित्रा विनाऽधुना ।
 यथा गतेन मार्गेण गतोऽसौ त्रिपुरान्तकः ॥ ११४ ॥
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अवाप परमां मुदम् ।
 बन्धुभिः सहधर्मात्मा उवाच स्वसुतां पुनः ॥ ११५ ॥
 स्वगृहं चाद्य गच्छामो वयं सर्वे च भूधराः ।
 अनयाऽऽराधितो देवः पिनाकी वृषभध्वजः ॥ ११६ ॥
 इत्युचुस्ते सुराः सर्वे हिमालयपुरोगमाः ।
 पार्वतीसहिताः सर्वे तुष्टुवुर्वाग्भिरादृताः ॥ ११७ ॥
 तां स्तूयमानां च तदा हिमालयो ह्यारोप्य चांसं वरवर्णिनीं च ।
 सर्वेऽथ शैलाः परिवार्य चोत्सुकाः समानयामासुरथ स्वमालयम् ॥
 देवदुन्दुभयो नेदुः शंखतूर्याण्यनेकशः । वदित्राणि बहून्येव वाद्यमानानिसर्वशः ॥
 पुष्पवर्षेण महता तेनानीता गृहं प्रति ॥ १२० ॥
 सा पूज्यमाना बहुभिस्तदानीं महाविभूत्युल्लसिता तपस्विनी ।
 तथैव देवैः सह चारणैश्च महर्षिभिः सिद्धगणैश्च सर्वशः ॥ १२१ ॥

पूज्यमाना तदा देवी उवाच कमलासनम् ।
 देवानृषीन् पितृन्यक्षानन्यान्सर्वान्समागतान् ॥ १२२ ॥
 गच्छध्वं सर्व एवैते येऽन्ये ह्यत्र समागताः ।
 स्वं स्वं स्थानं यथा जोषं सेव्यतां परमेश्वरः ॥ १२३ ॥
 एवं तदानीं स्वपितुर्गृहं गता संशोभमाना परमेण वर्धसा ।
 सा पार्वती देववरैः सुपूजिता संचिन्तयन्ती मनसा सदाशिवम् ॥ १२४ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे पार्वत्यै शङ्करेण स्वरूपदर्शनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः

सप्तर्षीणां कन्यादर्शनार्थं हिमालयगृहगमनम्

लोमश उवाच

एतस्मिन्नन्तरे तत्र महेशेन प्रणोदिताः ।
 आजग्मुः सहसा सद्य ऋषयोऽपि हिमालयम् ॥ १ ॥
 तान्दृष्ट्वा सहसोऽत्थाय हिमाद्रिः प्रीतमानसः ।
 पूजयामास तान्सर्वानुवाच नतकन्धरः ॥ २ ॥
 किमर्थमागता यूयं ब्रूतागमनकारणम् । तदोचुः सप्त ऋषयो महेशप्रेरिता वयम् ॥
 समागतास्त्वत्सकाशं कन्यायाश्च विलोकने ।
 तानस्मान्विद्धि भो शैल ! स्वां कन्यां दर्शयाऽऽशु वै ॥ ४ ॥
 तथेत्युक्त्वा ऋषिगणानानीता तत्र पार्वती ।
 स्वोत्संगे परिगृह्याऽऽशु गिरीन्द्रः पुत्रवत्सलः ॥
 हिमवान्गिरिराजोऽथ उवाच प्रहसन्निव ॥ ५ ॥

इयं सुता मदीया हि वाक्यं शृणुत मे पुनः ।
 तपस्विनां वरिष्ठोऽसौ विरक्तो मदनान्तकः ॥ ६ ॥
 कथमुद्रहनार्थं च येनाऽनंगः कृतः स्मरः । अत्यासन्नेचातिदूरे आढ्ये धनविवर्जिते
 वृत्तिहीने च मूर्खे च कन्यादानं न शस्यते ॥ ७ ॥
 मूढाय च विरक्ताय आत्मसंभाविताय च ।
 आतुराय प्रमत्ताय कन्यादानं न कारयेत् ॥ ८ ॥
 तस्मान्मया विचार्यैव भवद्विभृष्टपित्तमाः । प्रदातव्या महेशाय एतन्मेव तमुत्तमम्
 तच्छ्रुत्वा गिरिराजस्य वचनं ते महर्षयः । ऐकपद्येन ऊचुस्ते प्रहस्य च हिमालयम्
 यया कृतं तपस्तीव्रं यया चाराधितः शिवः ।
 तपसा तेन सन्तुष्टः प्रसन्नोऽद्य सदाशिवः ॥ ११ ॥
 अस्यास्तस्य च भो शैल! न जानासि च किञ्चन ।
 महिमानं परं चैव तस्मादेनां प्रयच्छ वै ॥ १२ ॥
 शिवाय गिरिजामेनां कुरुष्व वचनं हि नः ।
 तच्छ्रुत्वा वचनं तेषामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ १३ ॥
 उवाच त्वरया युक्तः पर्वतान्पर्वतेश्वरः । हेमेरो हेनिषध किं गन्धमादन मन्दर ॥
 मैनाक ! कियतामय शंसध्वं च यथातथम् ॥ १४ ॥
 मेना तदा उवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदा । अधुना किं विमर्शनं कृतं कार्यं तदैव हि
 उत्पन्नेयं महाभागा देवकार्यार्थमेव च ।
 प्रदातव्या शिवायेति शिवस्यार्थेऽवतारिता ॥ १६ ॥
 अनयाऽऽराधितो रुद्रो रुद्रेण परिभाविता ।
 इयं सती महाभागा शिवाय प्रति दीयताम् ॥ १७ ॥
 निमित्तमात्रं च कृतं तथा वै शिवपूजने ।
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्या मेनायाः परिभाषितम् ॥ १८ ॥
 परितुष्टो हिमाद्रिश्च वाक्यंचेदमुवाच ह । ऋषीन्प्रतिनिरीक्षंस्तां कन्येयं मम संप्रति

ततः समानीय सुलोचनां तां श्यामां नितम्बापितमेखलां शुभाम् ।
 वैडूर्यमुक्तावलयान्दधानां भास्वत्प्रभां चांद्रमसी व रेखाम् ॥ २० ॥
 लावण्यामृतवापिकां सुवदनां गौरीं सुवासां शुभाम् ।
 दृष्ट्वा ते हृष्योऽपि मोहमगमन्भ्रांतास्तदा सम्प्रमात् ॥
 नोचुः किञ्चन वाक्यमेव सुधियो ह्यासन्प्रमत्ता इव ।
 स्तब्धाः कान्तिमतीमती च रुचिरां त्रैलोक्यनाथप्रियाम् ॥ २१ ॥
 एवं तदा ते हृष्योऽपि मोहिता रूपेण तस्याः किमुताथ देवताः ।
 तथैव सर्वे च निरीक्ष्य तन्वीं सतीं गिरीन्द्रस्य सुतां शिवप्रियाम् ॥ २२ ॥
 ततः पुनश्चैत्य शिवं शिवप्रियाः शशंसुरस्मा ऋषयस्तदानीम् ॥ २३ ॥
 ऋषय ऊचुः
 भूषिता हि गिरीन्द्रेण स्वसुता नास्ति संशयः ।
 उद्रोढुं गच्छ देवेश! देवैश्च परिवारितः ॥ २४ ॥
 गच्छ शीघ्रं महादेव पार्वतीमात्मजन्मने । तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां प्रहस्येदमुवाच ह
 विवाहो हि महाभागा न दृष्टो न श्रुतोऽपि वा ।
 मया पुरा च ऋषयः कथ्यतां च विशेषतः ॥ २६ ॥
 तदोचुर्ऋषयः सर्वे प्रहसन्तः सदाशिवम् । विष्णुमाह्वय वै देव ब्रह्माणं च शतक्रतुम्
 तथा ऋषिगणांश्चैव यक्षगन्धर्वपन्नगान् ।
 सिद्धविद्याधरांश्चैव किन्नरांश्चाप्सरोगणान् ॥ २८ ॥
 एतांश्चान्यांश्च सुबहूनानयस्वेति सत्वरम् ।
 तदाकर्ण्य ऋषिप्रोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ २९ ॥
 उवाच नारदं देवो विष्णुमानयसत्वरम् । ब्रह्माणं च महेंद्रं च अन्यांश्चैव समानय
 शम्भोर्वचनमादाय शिरसा लोकपावनः ।
 जगाम त्वरितो भूत्वा वैकुण्ठं विष्णुवल्लभः ॥ ३१ ॥
 ददर्श देवं परमासने स्थितं श्रिया च देव्या परिसेव्यमानम् ।

चतुर्भुजं देववरं महाप्रभं नीलोत्पलश्यामतनुं वरेण्यम् ॥ ३२ ॥
महार्हस्तावृत्तचारुकुण्डलं महाकिरीटोत्तमरत्नभास्वतम् ।
सुवैजयन्त्या वनमालया वृतं स नारदस्तं भुवनैकसुन्दरम् ॥ ३३ ॥
उवाच नारदोऽभ्येत्य शम्भोर्वाक्यमथादरात् ।

ब्रह्मवीणां वाद्यमानः सर्वज्ञ ऋषिसत्तमः ॥ ३४ ॥

पृष्टो हि त्वं महाविष्णो ! महादेवं त्वरान्वितः ।

उद्वाहनार्थं शम्भोश्च त्वमेकः कार्यसाधकः ॥ ३५ ॥

प्रहस्य भगवान्प्राह नारदं प्रति वै तदा । कथमुद्रहने बुद्धिरुत्पन्ना तस्य शूलिनः ॥

विज्ञातार्थोऽपि भगवान्नारदं परिपृष्टवान् ॥ ३६ ॥

नारद उवाच

तपसामहता रुद्रः पार्वत्या परितोषितः । स्वयमेवागतस्तत्र यत्रास्तेगिरिजासती
दासोऽहमवदच्छम्भुः पार्वत्या परितोषितः ।

पावतीं च समभ्यर्थ्य वरयस्व च भामिनि ॥ ३८ ॥

त्वरितेनावदच्छंभुस्त्वामाह्वयति सम्प्रति । तस्यतद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः ।

नारदेन समायुक्तः पार्वदेः परिवारितः ॥ ३९ ॥

सुपर्णमारुह्य तदा महात्मा योगीश्वराणां प्रभुरच्युतो महान् ।

ययौ तदाऽऽकाशपथा हरिः स्वयं सनारदो देववरैः समेतः ॥ ४० ॥

तं दृष्ट्वा त्वरितं देवो योगिध्येयाङ्घ्रिपङ्कजः ।

अभ्युत्थाय मुदा युक्तः परिष्वज्य च शार्ङ्गिणम् ॥ ४१ ॥

तदा हरिहरौ देवावैकपद्येन तिष्ठतः । ऊचतुःस्म तदाऽन्योन्यं क्षेमं कुशलमेव च

ईश्वर उवाच

गिरिजा तपसा विष्णो ! जितोऽहं नात्र संशयः ।

पाणिग्रहार्थमेवाद्य गन्तुकामो हिमालयम् ॥ ४३ ॥

यथार्थेन च भो विष्णो ! कथयामि तवाग्रतः ।

त्रयोविंशोऽध्यायः] * शिवस्यवैवाहिकमङ्गलकार्यवर्णनम् *

यदा दक्षेण भो विष्णो प्रदत्ता च पुरा सती ॥ ४४ ॥

न च सङ्कल्पविधिना मया पाणिग्रहः कृतः । अधुनैव मया कार्यं कर्मविस्तारणं बहु
यत्कार्यं तन्न जानामि सर्वं पाणिग्रहोचितम् ।

शम्भोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ ४६ ॥

यावद्वक्तुं समारम्भे तावद्ब्रह्मासमागतः । इन्द्रेण सह सर्वैश्च लोकपालैस्त्वरान्वितः
तथैव देवासुरयक्षदानवा नागाः पतंगाप्सरसो महर्षयः ।

समेत्य सर्वे परिवक्तुमीशमूचुस्तदानीं शिरसा प्रणम्य ॥ ४८ ॥

गच्छ गच्छ महादेव ! अस्माभिः सहितः प्रभो ।

ततो विष्णुरुवाचेदं प्रस्तावसदृशं वचः ॥ ४९ ॥

गृह्योक्तविधिना शम्भो ! कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ ५० ॥

नान्दीमुखं मण्डपस्थापनं च तथा चैतत्कुरु धर्मेण युक्तम् ।

महानदीसंगमं वर्जयित्वा कुर्वन्ति केचिद्वेदमनीषिणश्च ॥ ५१ ॥

मण्डपस्थापनं चैव क्रियतां ह्यधुना विभो ।

तथोक्तो विष्णुना शम्भुश्चक्रात्महिताय वै ॥ ५२ ॥

ब्रह्मादिभिः कृतं तेन सर्वमभ्युदयोचितम् ।

ग्रहाणां पूजनं चक्रे कश्यपो ब्रह्मणा युतः ॥ ५३ ॥

तथाऽत्रिंश्ववशिष्टाश्चर्गातमोऽथ गुरुर्भृगुः । कण्वो बृहस्पतिः शक्तिर्जमदग्निः पराशरः

मार्कण्डेयः शिलावाकः शून्यपालोऽक्षतश्रमः ।

अगस्त्यश्च्यवनो गर्गः शिलादोऽथ महामुनिः ॥ ५५ ॥

एते चान्ये च बहवो ह्यागताः शिवसन्निधौ ।

ब्रह्मणा नोदितास्तत्र चक्रुस्ते विधिवत्क्रियाम् ॥ ५६ ॥

वेदोक्तविधिना सर्वे वेदवेदांगपारगाः । चक्रु रक्षां महेशस्य कृतकौतुकमङ्गलाम्

ऋग्यजुः सामसहितैः सूक्तैर्नानाविधैस्तदा । मंगलानि च भूरीणि ऋषयस्तत्त्ववेदिनः

अभ्यञ्जनादिकं सर्वं चक्रुस्तस्य परमात्मनः ।

ख्यातः कपर्दस्तस्यैव शिवस्य परमात्मनः ॥ ५६ ॥
 अनेकैर्मौक्तिकैर्युक्ता मुण्डमालाऽभवत्तदा । येसर्पाह्वयंगभूताश्च ते सर्वे तत्क्षणादिव
 बभूवुर्मण्डनान्येव जातरूपमयानि च ॥ ६० ॥
 सर्वभूषणसंपन्नो देवदेवो महेश्वरः । ययौ देवैः परिवृतः शैलराजपुरं प्रति ॥ ६१ ॥
 चण्डिका वरभगिनी तदा जाता भयावहा ।
 प्रेतासना गता चण्डी सर्पाभरणभूषिता ॥ ६२ ॥
 हैमं कलशमादाय पूर्णं मूर्ध्नामहाप्रभा । परिवारैर्महाचण्डीदीप्तास्याह्युग्रलोचना
 तत्र भूतान्यनेकानि विरूपाणि सहस्रशः । तैः समेताग्रतश्चण्डीजगाम विकृतानना
 तस्याः सर्वे पृष्ठतश्च गणाः परमदारुणाः ।
 कोट्येकादशसंख्याका रौद्रा रुद्रप्रियाश्च ये ॥ ६५ ॥
 तदा डमरुनिर्घोषव्याहमासीजगत्त्रयम् ।
 भेरीभाङ्कारशब्देन शङ्खानां निनदेन च ॥ ६६ ॥
 तथा दुन्दुभिनिर्घोषैः शब्दः कोलाहलोऽभवत् ।
 गणानां पृष्ठतो भूत्वा सर्वे देवाः समुत्सुकाः ॥
 अन्वयुः सर्वसिद्धाश्च लोकपालैः समन्विताः ॥ ६७ ॥
 मध्ये व्रजन्महेन्द्रोऽथ ऐरावतमुपास्थितः । शुभ्रेणोच्छ्रियमाणेन छत्रेण परमेणहि
 चामरैर्वीज्यमानोऽसौ सुरैर्बहुभिरावृतः । तदा तु व्रजमानास्त ऋषयो बहवो ह्यमी
 भरद्वाजादयो विप्राः शिवस्योद्ब्रह्मन्मप्रति ।
 शाकिन्यो यातुधानाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसाः ॥ ७० ॥
 भूतप्रेतपिशाचाश्च तथान्यप्रमथादयः ।
 पृच्छमानास्तदा चण्डीं पृष्ठतोऽन्वगमन्तथा ॥ ७१ ॥
 क गता साऽधुना चण्डी धावमानास्तदा भृशम् ।
 प्राप्ता गता व्रजंती तां प्रणिपत्य महाप्रभाम् ॥ ७२ ॥
 अथ प्रोचुस्तदा सर्वे चण्डीं भैरवसंयुताम् ।

विनाऽस्माभिः कुतो यासि वद चण्डि ! यथा तथा ॥ ७३ ॥
 प्रहस्योवाच सा चण्डी भूतानां तत्र शृण्वताम् ।
 शम्भोरुद्ब्रह्मनार्थाय प्रेतारूढा व्रजाम्यहम् ॥ ७४ ॥
 हैमं कलशमादाय शिरसा विभ्रती स्वयम् ।
 करवाली स्वरूपेण चण्डी जाता ततः स्वयम् ॥ ७५ ॥
 भूतैः परिवृता सर्वैः सर्वेषामग्रतोऽव्रजत् ।
 गणास्तामनुजमुस्ते गणानां पृष्ठतः सुराः ॥ ७६ ॥
 इन्द्रादयो लोकपाला ऋषयस्तेऽग्रपृष्ठतः । ऋषीणां पृष्ठतो भूत्वा पार्षदाश्च महाप्रभाः
 विष्णोरमितभावज्ञा मुकुन्दाश्च मनोरमाः ।
 सर्वे पयोदसंकाशाः स्रग्विणो वनमालिनः ॥
 श्रीवत्साङ्कुधराः सर्वे पीतवासोन्विताश्च ते ॥ ७८ ॥
 चतुर्भुजा कुण्डलिनः किरीटकटकांगदैः । हारनूपुरसूत्रैश्च कटिसूत्राङ्गुलीयकैः ॥
 शोभिता सर्व एवैते महापुरुषलक्षणाः ॥ ७९ ॥
 तेषां मध्ये गतो विष्णुः श्रियोपेतः सुरारिहा ॥ ८० ॥
 बभौ त्रिलोकीकृतविश्वमङ्गलो महानुभावैर्हृदि कृत्य धिष्ठितः ।
 शिवेन साकं परमार्थदस्तदा हरिः परात्मा जगदेकबन्धुः ॥ ८१ ॥
 स ताक्ष्यपुत्रोपरि संस्थितो महालक्ष्म्या समेतो भुवनैकभर्ता ।
 स चामरैर्वीज्यमानो मुनीन्द्रैः सर्वैः समेतो हरिरीश्वरो महान् ॥ ८२ ॥
 तथा विरञ्चिर्निजवाहनस्थो वेदैः समेतः सह षड्भिरंगैः ।
 तथाऽऽगमैः सेतिहासैः पुराणैः स संवृतो हेमगर्भो बभूव ॥ ८३ ॥
 वेधोहरिभ्यां च तदा सुरेन्द्रैः समावृतश्चर्षिभिः संपरीतः ।
 वृषारूढो वृषकेतुर्दुरापो योगीश्वरैरपि सर्वैरगम्यः ॥ ८४ ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशं वृषभं धर्मवत्सलम् । समेतो मातृभिश्चैव गोभिश्च कृतलक्षणम्
 एभिस्समेतोऽसुरदानवैः सह ययौ महेशो विबुधैरलंकृतः ।

हिमालयं गिरिवर्यं तदानीं पाणिग्रहार्थं प्रमदोत्तमायाः ॥ ८६ ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे श्रीशिवस्य विवाहवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

हिमालयगृहे गर्गाचार्येण मण्डपरचनाकरणम्

लोमश उवाच

तथैव सर्वं परया मुदान्वितश्चक्रे गिरीन्द्रः स्वसुतार्थमेव ।
गर्गं पुरस्कृत्य महानुभावो मांगल्यभूमिं परया विभूत्या ॥ १ ॥
आहूयविश्वकर्माणंकारयामाससादरम् । मण्डपं च सुविस्तीर्णं वेदिकाभिर्मनोरमम्
अयुतेनैव विस्तारं योजनानां द्विजोत्तमाः ।
मण्डपं च गुणोपेतं नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३ ॥
स्थावरं जंगमं चैव सदृशं च मनोहरम् । जंगमं च जितं तत्र स्थावरेण तथैव च
जंगमेन च तत्रैव जितं स्थावरमेव च । पयसा च जिता तत्र स्थलभूमिरभूत्तदा
जलं किन्तु स्थलं तत्र न विदुस्तत्त्वतो जनाः ।
कचित् सिंहा कचिद्धंसा सारसाश्च महाप्रभाः ॥ ६ ॥
कचिच्छिखंडिनस्तत्र कृत्रिमाः सुमनोहराः ।
तथा नागाः कृत्रिमाश्च हयाश्चैव तथा मृगाः ॥ ७ ॥
के सत्याः के असत्याश्च संस्कृता विश्वकर्मणा ।
तथैव चैवं विधिना द्वारपा अद्भुताः कृताः ॥ ८ ॥
पुंसो धनूषि चोत्कृष्य स्थावरा जङ्गमोपमाः ।
तथाऽश्वाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥ ९ ॥

चार्निरैर्वीज्यमानाश्च केचित्पुष्पाङ्कुरान्विताः ।
केचिच्च पुरुषास्तत्र विरेजुः स्रग्विणस्तथा ॥ १० ॥
कृत्रिमाश्च तथा बह्वयः पताकाः कल्पितास्तथा ।
द्वारि स्थिता महालक्ष्मीः क्षीरोदधिसमुद्भवा ॥ ११ ॥
गजाः स्वलङ्कृता ह्यासन्कृत्रिमा ह्यकृतोपमाः ।
तथाऽश्वाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥ १२ ॥
रथारथियुता ह्यासन्कृत्रिमा ह्यकृतोपमाः । सर्वेषां मोहनार्थाय तथा च संसदः कृताः
महाद्वारि स्थितो नन्दी कृतस्तेन हि मण्डपे ।
शुद्धस्फटिकसङ्काशो यथा नन्दी तथैव सः ॥ १४ ॥
तस्योपरि महद्विष्यं पुष्पकं रत्नभूषितम् । राजितं पल्लवच्छत्रैश्चामरैश्च सुशोभितम्
चामपार्श्वे गजौ द्वौ च शुद्धकाश्मीरसन्निभौ ।
चतुर्दन्तौ षष्टिवर्णौ महात्मानौ महाप्रभौ ॥ १६ ॥
तथैव दक्षिणे पार्श्वे द्वावश्वौ दंशितौ कृतौ ।
रत्नालङ्कारसंयुक्ताँल्लोकपालांस्तथैव च ॥ १७ ॥
षोडश प्रकृतीस्तेन याथातथ्येन धीमता । सर्वे देवा यथार्थेन कृता वै विश्वकर्मणा
तथैव ऋषयः सर्वे भृगवाद्याश्च तपोधनाः । विश्वे च पार्षदैः साकमिन्द्रोहिपरमार्थतः
कृताः सर्वे महात्मानो याथातथ्येन धीमता । एवंभूतः कृतस्तेन मण्डपो दिव्यरूपवान्
अनेकाश्चर्यसम्भूतो दिव्यो दिव्यविमोहनः । एतस्मिन्नन्तरे तत्र आगतो नारदोऽग्रतः
ब्रह्मणा नोदितस्तत्र हिमालयगृहं प्रति । नारदोऽथ ददर्शाग्रे आत्मानं विनयान्वितम्
भ्रान्तो हि नारदस्तेन कृत्रिमेण महायशाः । अवलोक्य परस्तत्र चरितं विश्वकर्मणः
प्रविष्टो मण्डपं तस्य हिमाद्रे रत्नचित्रितम् । सुवर्णकलशैर्जुष्टं रम्भाद्यैरुपशोभितम्
सहस्रस्तम्भसंयुक्तं ततोऽद्रिः स्वर्णैर्वृतः । तस्मिन्पूजयामास किं कार्यमिति पृष्ठवान्
नारद उवाच

आगतास्ते महात्मानो देवा इन्द्रपुरोगमाः ।

तथा महर्षयः सर्वे गणैश्च परिवारिताः ॥

महादेवो वृषारूढो ह्यागतोद्वहनं प्रति ॥ २६ ॥

ततस्तद्वचनं श्रुत्वा हिमवान्गिरिसत्तमः । उवाच नारदं वाक्यं प्रशस्तमधुरं महत्
पूजयित्वा यथान्यायं गच्छ त्वं शङ्करं प्रति ॥ २८ ॥

ततस्तद्वचनं श्रुत्वा मुनिर्हिमवतो गिरेः । तथैव मत्वा वचनं शैलराजानमब्रवीत्
मैनाकेन च सह्येन मेरुणा गिरिणा सह ॥ २९ ॥

एभिः समेतो ह्यधुना महामते! यतस्त्व शीघ्रं शिवमत्र चाऽऽनय ।

देवैः समेतं च महर्षिवर्यैः सुरासुरैरर्चितपादपङ्कजम् ॥ ३० ॥

तथेति मत्वा स जगाम तूर्णं सहैव तैः पर्वतराजभिश्च ।

त्वेरागतश्चैकपदेन शम्भुं प्राप्नोद्वृषीणां प्रवरो महात्मा ॥ ३१ ॥

तावद्दृष्टो महादेवो देवैश्च परिवारितः । तदा ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव सुरैः सह
पप्रच्छुर्नारदं सर्वे येऽन्ये रुद्रचराभृशम् । कथ्यतांपृच्छमानानामस्माकंकथ्यतेन हि

एकैकस्यात्मजाः स्वाः स्वाः सह्यमैनाकमेरवः ।

कन्या दास्यन्ति वा शम्भोः किं त्विदानीं प्रवर्तते ॥ ३४ ॥

ततोऽवोचन्महातेजा नारदश्चर्षिसत्तमः । ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा विष्णुम्प्रतिसहेतुकम्

एकान्तमाश्रित्य तदा सुरेन्द्रं स नारदो वाक्यमिदं वभाषे ।

त्वद्भा कृतं वै भवनं महत्तरं येनैव सर्वे च विमोहिता वयम् ॥ ३६ ॥

पुरा कृतं तस्य महात्मनस्त्वया किं विस्मृतं तत्सकलं शचीपते! ।

तस्मादसौ त्वां विजिगीषुकामो गृहे वसंस्तस्यगिरेर्महात्मनः ॥ ३७ ॥

अहो विमोहितस्तेन प्रतिरूपेण भास्वता ।

तथा विष्णुः कृतस्तेन शङ्खचक्रगदादिभृत् ॥ ३८ ॥

ब्रह्मा चैव तथाभूतस्तं चैव कृतवानसौ ॥ ३९ ॥

मायामयो वृषभस्तेन वेषात्कृतो हि नागोऽश्वतरस्तथैव ।

तथा चान्यान्यप्यनेनामरेन्द्र! सर्वाण्येवोल्लिखितान्यत्र विद्धि ॥ ४० ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य देवेन्द्रो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥

विष्णुम्प्रति तदा शीघ्रं दृष्ट्वा यामि वसाऽत्र भोः ।

पुत्रशोकेन ततोऽसौ व्याजेनान्येन वाऽकरोत् ॥ ४२ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः । उवाच प्रहसन्वाक्यं शक्रमाप्तभयं तदा ॥

निवातकवचैः पूर्वं मोहितोऽसिशचीपते! । विद्याऽमृतातत्रमयासमानीतोपसत्तये
महाविद्याबलेनैव प्रविश्य मण्डपेऽधुना । पर्वतो हिमवानेष तथाऽन्ये पर्वतोत्तमाः

विपक्षा हि कृताः सर्वे मम वाक्याच्च वासव! ।

हेतुं स्मृत्वाऽथ वै त्वष्टा मायया ह्यकरोदिदम् ॥ ४६ ॥

जयमिच्छन्ति वै मूढा न च भेतव्यमण्वपि ॥ ४७ ॥

एवंविदमानांस्तान्देवाञ्छक्रपुरोगमान् ।

सान्त्वयामास वै विष्णुर्नारदं ते ततोऽब्रुवन् ॥ ४८ ॥

ददाति वा न ददाति कन्यां गिरीन्द्रः स्वां वै कथ्यतां शीघ्रमेव ।

किं तेन द्रष्टुं किं कृतं चाय शंस तत्सर्वं भो नारद! तेनमोऽस्तु ॥ ४९ ॥

तच्छ्रुत्वा प्रहसन् शम्भु उवाच वचनं तदा । कन्यां दास्यति चेन्मह्यं पर्वतो हि हिमालयः

मायया मम किं कार्यं वद विष्णो! यथातथम् ॥ ५० ॥

केनाप्युपायेन फलं हि साध्यमित्युच्यते पण्डितैर्न्यायविद्धिः ।

तस्मात्सर्वैर्गम्यतां शीघ्रमेव कार्यार्थिभिश्चेन्द्रपुरोगमैश्च ॥ ५१ ॥

तदा शिवोऽपि विश्वात्मा पञ्चबाणेन मोहितः ।

महाभूतेन भूतेशस्त्वन्येषां चैव का कथा ॥ ५२ ॥

एवं च विद्यमानेऽसौ शम्भुः परमशोभनः ।

कृतो ह्यनङ्गेन वशे यथाऽन्यः प्राकृतो जनः ॥ ५३ ॥

मदनो हि बली लोके येन सर्वमिदं जगत् ।

जितमस्ति निजप्रीत्या सदैवर्षिसमन्वितम् ॥ ५४ ॥

सर्वेषामेव भूतानां देवानां च विशेषतः । राजा ह्यनङ्गो बलवान्यस्य चाज्ञा बलीयसी

पार्वतीस्त्रीस्वरूपेण अजेयोभुवनत्रये । तां दृष्ट्वाहि स्त्रियं सर्वेऋषयोऽपिचिक्षणा
 देवा मनुष्यागन्धर्वाः पिशाचोरगराक्षसाः ।
 आज्ञानुल्लङ्घिनः सर्वे मदनस्य महात्मनः ॥ ५७ ॥
 तपोबलेन महता तथा दानबलेन च । वेत्तुं न शक्यो मदनो विनयेन विनाद्विजा
 तस्मादनङ्गस्य महान्क्रोधो हि बलवत्तरः ।
 ईश्वरं मदनेनैव मोहितं वीक्ष्य माधवः ॥ ५८ ॥
 उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो मा चिन्तां कुरु वै प्रभो !
 यदुक्तं नारदेनैव मण्डपं प्रति सर्वशः ॥ ६० ॥
 त्वष्टा कृतं विचित्रं च तत्सर्वं मद्नात्प्रभोः ।
 तदानीं शङ्करो वाक्यमुवाच मधुसूदनम् ॥ ६१ ॥
 अविद्यया वृतं तेन कृतं त्वष्ट्रा हि मण्डपम् ।
 किंतु वक्ष्यामहेविष्णो ! मण्डपः केवलेन हि ॥ ६२ ॥
 विवाहो हि महाभाग अविद्यामूल एव च । तस्मात्सर्वेऽवयवामुद्धाहार्थंचसंप्रति
 नारदं च पुरस्कृत्य सर्वदेवाःसवासवाः । हिमाद्रिसहिता जग्मुर्मन्दिरं परमाद्भुतम्
 अनेकाश्चर्यसंयुक्तं विचित्रं विश्वकर्मणा ॥ ६४ ॥
 कृतं च तेनाद्य पवित्रमुत्तमं तं यज्ञवाटं बहुभिः पुरस्कृतम् ।
 विचित्रविचित्रं मनसो हरं च तं यज्ञवाटं स चकार बुद्धिमान् ॥ ६५ ॥
 प्रवेक्ष्यमाणास्ते सर्वे सुरेन्द्रा ऋषिभिः सह ।
 दृष्ट्वा हिमाद्रिणा तत्र अभ्युत्थानगतोऽभवत् ॥ ६६ ॥
 तथैव तेषां च मनोहराणि हर्म्याणि तेन प्रतिकल्पितानि ।
 गन्धर्वयक्षाः प्रमथाश्च सिद्धा देवाश्च नागाप्सरसां गणाश्च ।
 वसन्ति यत्रैव सुखेन तेभ्यः स तत्र तत्रोपवनं चकार ॥ ६७ ॥
 तेषामर्थं महार्हाणि धाराजिष्णुहाणि च ।
 अत्यद्भुतानि शोभन्ते कृतान्येव महात्मना ॥ ६८ ॥

निवासार्थं कल्पितानि सावकाशानि तत्र वै ।
 देवानां चैव सर्वेषामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ६९ ॥
 एवं विस्तारयामास विश्वकर्मा बहून्यपि ।
 मन्दिराणि यथायोग्यं यत्र तत्रैव तिष्ठताम् ॥ ७० ॥
 भैरवाः क्षेत्रपालाश्च येऽन्ये च क्षेत्रवासिनः ।
 श्मशानवासिनश्चान्ये येऽन्ये न्यग्रोधवासिनः ॥ ७१ ॥
 अश्वत्थसेविनश्चाऽन्ये खेचराश्च तथाऽपरे । येयेयत्रोपविष्टाश्च तत्रतत्रैव तेन वै
 कृतानि च मनोज्ञानि भवनानि महान्ति वै ।
 तेषामेवानुकूलानि भूतानां विश्वकर्मणा ॥ ७३ ॥
 तत्रैव ते सर्वगणैः समेता निवासितास्तेन हिमाद्रिणा स्वयम् ।
 सेन्द्राः सुरा यक्षपिशाचरक्षसां गन्धर्वविद्याप्सरसां समूहाः ७४ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे पार्वतीपरिणयने हिमाद्रिणा देवानां निवासस्थानकरणवर्णनं-
 नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

शङ्करस्य नीराजनार्थं मेनाया आगमनम्

लोमश उवाच

तत्रोपविशुः सर्वे सत्कृताश्च हिमाद्रिणा ।
 ते देवाः सपरीवाराः सहर्षाश्च सवाहनाः ॥ १ ॥
 तत्रैव च महामात्रं निर्मितं विश्वकर्मणा । दीप्त्यापरमयायुक्तं निवासार्थं स्वयम्भुवः
 तथैव विष्णोस्त्वपरं भवनं स्वयमेव हि । भास्वरं सुविचित्रं चकृतं त्वष्ट्रामनोरमम्

चण्डीगृहं मनोज्ञं च तथैव कृतवान्स्वयम् ॥ ३ ॥
 तथैव श्वेतं परमं मनोज्ञं महाप्रभं देववरैः सुपूजितम् ।
 कैलासलक्ष्मीप्रभया महत्या सुशोभितं यद्वचनं चकार ॥ ४ ॥
 तत्रैव शम्भुः परया विभूत्या स स्थापितस्तेन हिमाद्रिणा वै ॥ ५ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे मेना समायाता सखीगणैः ।
 नीराजनार्थं शम्भुं च ऋषिभिः परिवारिता ॥ ६ ॥
 तदा वादित्रनिर्घोषैर्नादितं भुवनत्रयम् ।
 नीराजनं कृतं तस्य मेनया च तपस्विनः ॥ ७ ॥
 अवलोक्य परा साध्वी मेनाऽजानाद्धरं तदा ।
 गिरिजोक्तमनुस्मृत्य मेना विस्मयमागता ॥ ८ ॥
 यद्वै पुरोक्तं च तया पार्वत्या ममसन्निधौ । ततोऽधिकं प्रपश्यामि सौन्दर्यपरमेष्ठिनः
 महेशस्य मया द्रष्टुमनिर्वाच्यं च सम्प्रति ॥ ९ ॥
 एवं विस्मयमापन्ना विप्रपत्नीभिरावृता । अहताम्बरयुग्मेन शोभिता वरवर्णिनी ॥
 कञ्चुकीपरमादिव्यानानारत्नैश्च शोभिता । अङ्गीकृता तदा देव्यारराजपरया श्रिया
 विभ्रती च तदाहारं दिव्यरत्नविभूषितम् । वलयानि महार्हाणि शुद्धचामीकराणि च
 तत्रोपविष्टा सुभगा ध्यायन्ती परमेश्वरम् ।
 सखीभिः सेव्यमाना सा विप्रपत्नीभिरेव च ॥ १३ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्रगर्गो वाक्यमभाषत । पाणिग्रहार्थं शम्भुं च आनयध्वं स्वमन्दिरम्
 त्वरितेनैव वेलायामस्यामेव विचक्षणाः ॥ १४ ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गर्गस्य च महात्मनः । अभ्युत्थानपराः सर्वे पर्वताः सकलत्रकाः
 महाविभूत्या संयुक्ताः सर्वे मङ्गलपाणयः ।
 सालङ्कृतास्तदा तेषां पत्न्योऽलङ्कारमण्डिताः ॥ १५ ॥
 उपायनान्यनेकानि जगृहुः स्निग्धलोचनाः । तदा वादित्रयोपेण ब्रह्मयोपेण भूयसा
 आजग्मुः सकलत्रास्ते यत्र देवो महेश्वरः । प्रमथैरावृतस्तत्र चण्ड्या चैवामिसेवितः

तथामहर्षिभिस्तत्र तथा देवगणैः सह । एभिः परिवृतः श्रीमाञ्छङ्कुरो लोकशङ्करः
 श्रुत्वा वादित्रनिर्घोषं सर्वेशङ्करसेवकाः । उत्थिता ऐकपद्येन देवैर्ऋषिभिरावृताः
 तद्योद्यतो योगिनीचक्रयुक्तो गणोगणानां पतिरेकवर्चसाम् ।
 शिवं पुरस्कृत्य तदानुभावास्तथैव सर्वे गणनायकाश्च ॥ २१ ॥
 तद्योगिनीचक्रमतिप्रचण्डं दङ्कारभेरीरवनिःस्वनेन ।
 चण्डीं पुरस्कृत्य भयानकां तदा महाविभूत्या समलङ्कृतां तदा ॥ २२ ॥
 कण्ठे कर्कोटकं नागं हारभूतं चकारसा । पदकंवृश्चिकानां च दन्दशूकांश्च विभ्रती
 कर्णावतंसान्सा दध्रे पाणिपादमयांस्तथा ।
 रणे हतानां वीराणां शिरांस्युरसि चापरान् ॥ २४ ॥
 द्वीपिधर्मपरीधाना योगिनीचक्रसंयुता । क्षेत्रपालावृता तद्गुह्यं भैरवैः परिवारिता
 तथा प्रेतैश्च भूतैश्च कपटैः परिवारिताः । वीरभद्रादयश्चैव गणाः परमदारुणाः ॥
 ये दक्षयज्ञनाशार्थं शिवेनाज्ञापितास्तदा ॥ २६ ॥
 तथा काली भैरवी च मायाचैव भयावहा । त्रिपुराचजयाचैव तथा क्षेमकरी शुभा
 अन्याश्चैव तथा सर्वाः पुरस्कृत्य सदाशिवम् ।
 गन्तुकाः माश्चोग्रतरा भूतैः प्रेतैः समावृताः ॥ २८ ॥
 एताः सर्वा विलोक्याऽथ शिवभक्तो जनार्दनः । महर्षींश्च पुरस्कृत्य ह्यमरांश्च तथैव च
 अनसूयां पुरस्कृत्य तथैव च ह्यरुन्धतीम् ॥ २९ ॥
 विष्णुरुवाच
 चण्डीं कुरु समीपस्थां लोकपालनतां प्रभो ! ॥ ३० ॥
 तदुक्तं विष्णुना वाक्यं निशम्य जगदीश्वरः । उवाच प्रहसन्नेव चण्डीं प्रतिसदाशिवः
 अत्रैव स्थीयतां चण्डि! यावदुद्वहनं भवेत् ।
 मम भावान्विजानासि कार्याकार्ये सुशोभने ॥ ३२ ॥
 एवमाकर्ण्य वचनं शम्भोरमिततेजसः । उवाच कुपिता चण्डी विष्णुमुद्दिश्य सादरम्
 तथान्ये प्रमथाः सर्वे विष्णुभूयः प्रकोपिताः । यत्र यत्र शिवो भातितत्र तत्र वयं प्रभो

त्वयानिवारिताः कस्माद्वयमाभ्युदये परे । तेरांतद्वचनं श्रुत्वा केशवो माक्यमब्रवीत् ।
चण्डीमुद्दिश्य प्रमथानन्यांश्चैव तथाविधान् ।

यूयं चैव मया प्रोक्ता मा कोपं कर्तुमर्हथ ॥ ३६ ॥

एवमुक्तास्तदा तेन चण्डीमुख्या गणास्तदा ।

एकान्तमाश्रिताः सर्वे विष्णुवाक्याज्ज्वलद्भृदः ॥ ३७ ॥

तावत्सर्वे समायाताः पर्वतेन्द्रस्य मन्त्रिणः । सकलत्राः सम्प्रमेण महेशं प्रतिसत्वरम् ।

पञ्चवाद्यप्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा । योषिद्विः सम्भृतास्तत्र गीतशब्देन भूयसा ।

एवं प्राप्ता यत्र शम्भुः सकलैः परिवारितः ।

आगत्य कलशैः साकं स्नापितो हि सदाशिवः ॥

स्त्रीभिर्मङ्गलगीतेन सर्वाभरणभूषितः ॥ ४० ॥

ऋषयो देवगन्धर्वास्तथान्ये पर्वतोत्तमाः । शम्भ्वग्रगास्ताजगमुः स्त्रियश्चैव सुपूजिताः ।

बभौ लत्रेण महता ध्रियमाणेन मूर्धनि ॥ ४१ ॥

चामरैर्वीज्यमानोऽसौ मुकुटेन विराजितः ।

ब्रह्मा विष्णुस्तथा चन्द्रो लोकपालास्तथैव च ॥ ४२ ॥

अग्रगा ह्यपि शोभन्तः श्रिया परमया युताः । तथा शङ्खाश्च भेर्यश्च पट्टहानकः गोमुखाः ।

तथैव गायकाः सर्वे जगमुः परममङ्गलम् । पुनः पुनरवाद्यन्त वादित्राणि महोत्सवे ।

अरुन्धती महाभागाश्नसूक्ष्मतथैव च । सा बित्री च तथा लक्ष्मीमातृभिः परिवारिताः ।

एभिः समेतो जगदेकबन्धुर्बभौ तदानीं परमेण वर्धसा ।

स चन्द्रसूर्यानि लवायुना वृतः स लोकपालप्रवरैर्महर्षिभिः ॥ ४६ ॥

स वीज्यमानः पवनेन साक्षाच्छत्रं च तस्मै शशिना ह्यधिष्ठितम् ।

सूर्यः पुरस्तादभवत्प्रकाशकः श्रियान्वितो विष्णुरभूच्च सन्निधौ ॥ ४७ ॥

पुष्पैर्ववर्षुर्ह्यवकीर्यमाणा देवास्तदानीं मुनिभिः समेताः ।

ययौ गृहं काञ्चनकुट्टिमं महन्महाविभूत्या परिशोभितं तदा ॥

विवेश शम्भुः परया सपर्यया सम्पूज्यमानो नरदेवदानवैः ॥ ४८ ॥

एवं समागतः शम्भुः प्रविष्टो यज्ञमण्डपम् । संस्तूयमानो विबुधैः स्तुतिभिः परमेश्वरः ।
गजादुत्तारयामास महेशं पर्वतोत्तमः । उपविश्य ततः पीठे कृत्वा नीराजनं महत् ।
मेनया सखिभिः साकं तथैव च पुरोधसा । मधुपर्कादिकं सर्वं यत्कृतं चैव तत्र वै ।

ब्रह्मणा नोदितः सद्यः पुरोधाः कृतवान्प्रभुः ।

मङ्गलं शुभकल्याणं प्रस्तावसदृशं बहु ॥ ५२ ॥

अन्तर्वेद्यां सम्प्रवेश्य यत्र सा पार्वती स्थिता । वेदिकोपरितन्वङ्गी सर्वाभरणभूषिता ।
तत्रानीतो हरः साक्षाद्विष्णुना ब्रह्मणा सह ।

लग्नं निरीक्षमाणास्ते वाचस्पतिपुरोगमाः ॥ ५४ ॥

गर्गो मुनिश्चोपविष्टस्तत्रैव घटिकालये । यावत्पूर्णाघटीजाता तावत्प्रणवभाषणम् ।
ॐ पुण्येति प्रणिगदन् गर्गो बध्वञ्जलिं दधे । पार्वत्यक्षतपूर्णं च शिवोपरि ववर्ष वै ।

तथा सम्पूजितो रुद्रो दध्यक्षतकुशादिभिः । मुदा परमया युक्ता पार्वती रुचिरानना ।
विलोकयन्ती शम्भुं तं यदर्थं परमंतपः । कृतं पुरा महादेव्या परेषां परमं महान् ।

तपसा तेन सम्प्राप्तो जगज्जीवनजीवनः । नारदेन ततः प्रोक्तो महादेवो वृषभध्वजः ।
तथा गङ्गादिभिश्चान्यैर्मुनिभिः सनकादिभिः ।

प्रतिपूजां कुरु क्षिप्रं पार्वत्याश्च त्रिलोचन ॥

तदा शिवेन सा तन्वी पूजिता ध्याक्षतादिभिः ॥ ६० ॥

एवं परस्परं तौ च पार्वती परमेश्वरौ । अर्च्यमानौ तदानीं च शुशुभाते जगन्मयी ।

त्रैलोक्यलक्ष्म्या सम्वीतौ निरीक्षन्तौ परस्परम् ।

तदा नीराजितौ लक्ष्म्या सावित्र्या च विशेषतः ॥

अरुन्धत्या तदा तौ च दम्पती परमेश्वरौ ॥ ६२ ॥

अनसूया तथा शम्भुं पार्वतीं च यशस्विनीम् ।

दृष्ट्वा नीराजयामास प्रीत्युत्कलितलोचना ॥ ६३ ॥

तथैव सर्वा द्विजयोषितश्च नीराजयामासुरहो पुनः पुनः ।

सतीं च शम्भुञ्च विलोकयन्त्यस्तथैव सर्वा मुदिता हसन्त्यः ॥ ६४ ॥

लोमश उवाच

एतस्मिन्नन्तरे तत्र गर्गाचार्यप्रणोदितः । हिमवान्मेनया सार्द्धं कन्यांदातुं प्रचक्रमे
हैमं कलसमादाय मेनाच्चाद्धाङ्गमाश्रिता । हिमाद्रेश्च महाभागसर्वाभरणभूषिता
तदा हिमाद्रिणा प्रोक्तो विश्वनाथो वरप्रदः ।

ब्रह्मणा सह सङ्गत्य विष्णुना च तथैव च ॥ ६७ ॥

सार्द्धपुरोधसा चैव गर्गेण सुमहात्मना । कन्यादानं करोम्यद्य देवदेवस्य शूलिनः
प्रयोगो भण्यतां ब्रह्मन्स्मिन्समय आगते । अथेतिमत्वातेसर्वकालज्ञाद्रिजसत्तमाः
कथ्यतां तात ! गोत्रंस्वंकुलं चैवविशेषतः । कथयस्वमहाभागइत्याकर्ण्यवचस्तथा

सुमुखो विमुखः सद्यो ह्यशोच्यः शोच्यतां गतः ॥ ७० ॥

एवंविधः सुरवरैर्ऋषिभिस्तदानीं गन्धर्वयक्षमुनिसिद्धगणैस्तथैव ।

दृष्टो निरुत्तरमुखो भगवान्महेशो हास्यं चकार सुभृशं त्वथनारदश्च ॥

वीणां प्रकटयामास ब्रह्मपुत्रोऽथ नारदः ।

तदानीं वारितो धीमान्वीणां मा वादय प्रभो ! ॥ ७२ ॥

इत्युक्तः पर्वतेनैव नारदो वाक्यमब्रवीत् ।

त्वया पृष्टो भवःसाक्षात्स्वगोत्रकथनं प्रति ॥ ७३ ॥

अस्य गोत्रं कुलं चैवनादप्यपरं गिरे । नादे प्रतिष्ठितःशम्भुर्नादोह्यस्सिन्प्रतिष्ठितः

तस्मान्नादमयः शम्भुर्नादाच्च प्रतिलभ्यते ।

तस्माद्वीणा मया चाद्य वादिता हि परंतप ! ॥ ७५ ॥

अस्य गोत्रं कुलं नाम न जानन्ति हि पर्वत !

ब्रह्मादयो हि विबुधा अन्येषां चैव काकथा ॥ ७६ ॥

त्वं हि मूढत्वमापन्नोऽन जानासि हि किञ्चन ।

वाच्यावाच्यं महेशस्य विषया हि बहिर्मुखाः ॥ ७७ ॥

येये आगमिकाश्चाद्रे नष्टास्तेनात्रसंशयः । अरूपोऽयं विरूपाक्षो ह्यकुलीनोऽयमुच्यते
अगोत्रोऽयं गिरिश्रेष्ठ जामाता ते न संशयः ।

न कर्त्तव्यो विमर्शोऽत्र भवता विबुधेन हि ॥ ७६ ॥

न जानन्ति हरं सर्वे किं बह्वक्त्या मम प्रभो !

यस्याज्ञानान्महाभागमोहिताऋषयो ह्यमी ॥ ८० ॥

ब्रह्माऽपि तं न जानाति मस्तकं परमेष्ठिनः ।

विष्णुर्गतो हि पातालं न दृष्टो हि तथैव च ॥ ८१ ॥

तेन लिङ्गेन महता ह्यगाधेन जगत्त्रयम् । व्याप्तमस्तीति तद्विद्वि किमनेन प्रयोजनम्
अनयाऽराधितं नूनंतव पुत्र्या हिमालय ! । तत्त्वतो हि न जानासि कथं चैव महागिरे

आभ्यामुत्पाद्यते विश्वमाभ्यां चैव प्रतिष्ठितम् ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्य महात्मनः ॥ ८४ ॥

हिमाद्रिप्रमुखाः सर्वे तथा चेन्द्रपुरोगमाः ।

साधुसाध्विति ते सर्वेऽञ्जुर्विस्मितमानसाः ॥ ८५ ॥

ईश्वरस्य तु गाम्भीर्यं ज्ञात्वा सर्वे विचक्षणाः ।

विस्मयेन समाश्लिष्टा अञ्जुः सर्वे परस्परम् ॥ ८६ ॥

ऋषय अञ्जुः

यस्याऽऽज्ञया जगदिदं च विशालमेव जातं परात्परमिदं निजबोधरूपम् ।

सर्वं स्वतन्त्रपरमेश्वरभावगम्यं सोऽसौ त्रिलोकनिजरूपयुतो महात्मा ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवपार्वतीविवाहवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः

ब्रह्मणो वाक्याद्विमालयकृतकन्यादानवर्णनम्

लोमश उवाच

अथ ते पर्वतश्रेष्ठ मेवाद्या जातसम्भ्रमाः । ऊचुस्तेचैकपद्येन हिमवन्तं महागिरिम्
पर्वता ऊचुः

कन्यादानं क्रियतां घाद्य शैल! श्रीमाञ्छम्भुर्भाग्यतस्तेऽद्य लब्धः ।

हन्मध्ये वै नात्र कार्यो विमर्शस्तस्मादेषा दीयतामीश्वराय ॥ २ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां सुहृदां वै हिमालयः ।

सम्यक्सङ्कल्पमकरोद् ब्रह्मणानोदितस्तदा ॥

इमां कन्यां तुभ्यमहं ददामि परमेश्वर! ॥ ३ ॥

भार्यार्थं प्रतिगृहीष्व मंत्रेणानेन दत्तवान् । अस्मै रुद्राय महते देवदेवाय शम्भवे ॥

कन्या दत्ता महेशाय गिरीन्द्रेण महात्मना ॥ ४ ॥

वेद्यां च बहिरानीतौ दम्पती कमलेक्षणौ ।

उपवेशितौ बहिर्वेद्यां पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ ५ ॥

आचार्येणाऽथ तत्रैव कश्यपेन महात्मना ।

आह्वानं हवनार्थाय कृतमग्नेस्तदा द्विजाः ॥ ६ ॥

ब्रह्मा ब्रह्मासनगतो बभूव शिवसन्निधौ । प्रवर्तमाने हवन ऋषयश्च विचक्षणः ॥

ऊचुः परस्परं तत्र नानादर्शनवेदिनः । वेदवादरताः केचिद्वदन्सम्मतेन वै ॥ ८ ॥

एवमेव न घाप्येवमेवमेव न घान्यथा । कार्यमेव न वा कार्यं कार्याकार्यं तथापरे

इत्येवं ब्रुवतां शब्दः श्रूयते शिवसन्निधौ । स्वकीयमंतमास्थाय ह्यब्रुवन्स्ते परस्परम्

तत्त्वज्ञानविहीनास्ते केवलं वेदबुद्धयः ॥ १० ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा परस्परजयैषिणाम् । प्रहस्यनारदो वाक्यमुवाच शिवसन्निधौ

षड्विंशोऽध्यायः]

* बालखिल्यादीनामाविर्भाववर्णनम् *

१८६

यूयं सर्वे वादिनश्च वेदवादरतास्तथा ।

मौनमास्थाय भोविप्रा! हृदि कृत्यः सदाशिवम् ॥ १२ ॥

आत्मानं परमात्मानं पराणां परमं च तत् ।

येनेदं कारितं विश्वं यतः सर्वं प्रवर्तते ॥

यस्मिन्निलीयते विश्वं तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ १३ ॥

सोऽयमास्तेऽधुना गेहे पर्वतेन्द्रस्य भो द्विजाः ।

मुखादस्यैव सञ्जाताः सर्वे यूयं विचक्षणाः ॥ १४ ॥

एवमुक्तास्तदा तेन नारदेन द्विजोत्तमाः । उपदेशकरैर्वाक्यैवो धितास्ते द्विजोत्तमाः

वर्तमाने च यज्ञे च ब्रह्मा लोकपितामहः । ददर्श चरणौ देव्यानखेन्दुं च मनोहरम्

दर्शनात्स्खलितः सद्यो बभूवाम्बुजसम्भवः ।

मदनेन समाविष्टो वीर्यं च प्राच्यवद्बुवि ॥ १७ ॥

रेतसा क्षरमाणेन लज्जितोऽभूत्पितामहः ।

चरणाभ्यां ममर्दाऽथ महद्गोप्यं दुरत्ययम् ॥ १८ ॥

बहवश्चर्षयो जाता बालखिल्याः सहस्रशः ।

उपतस्थुस्तदा सर्वे ताततातेति चाब्रुवन् ॥ १९ ॥

नारदेन तदोक्तास्ते बालखिल्याः प्रकोपिता ।

गच्छन्तु बभूवो यूयं पर्वतं गन्धमादनम् ॥ २० ॥

न स्थातव्यं भवद्विभक्तानप्रयोजनम् । इत्येवमुक्तास्ते सर्वे बालखिल्याश्चपर्वतम्

नारदेन समादिष्टा ययुः सर्वे त्वरान्विताः ॥ २१ ॥

नारदेन ततो ब्रह्माऽऽश्वासितो वचनैः शुभैः । तावच्च हवनं पूर्णजातंतस्य महात्मनः

महेशस्य तथा विप्राः शान्तिपाठपरा बभुः ।

ब्रह्मघोषेण महता व्यासमासीद् दिगन्तरम् ॥ २३ ॥

ततो नीराजितो देवो देवपत्नीभिरुत्तमः । तथैव ऋषिपत्नीभिरर्चितः पूजितस्तथा

तथा गिरीन्द्रस्य मनोरमाः शुभा नीराजयामासुरथैव योषितः ।

गीतैः सुगीतज्ञविशारदाश्च तथैव चाऽन्ये स्तुतिभिर्महर्षयः ॥ २५ ॥
 रत्नानि च महार्हाणि ददौ तेभ्यो महामनाः ।
 हिमालयो महाशैलः संहृष्टः परितोषयन् ॥ २६ ॥
 बभौ तदानीं सुरसिद्धसङ्घैर्वेद्यां स्थितोऽसौ सकलत्रको विभुः ।
 सर्वैरुपेतो निजपार्षदैर्गणैः प्रहृष्टचेता जगदैकसुन्दरः ॥ २७ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः । ऋषिगन्धर्वयक्षाश्चयेऽन्ये तत्रसमागताः
 सर्वान्समभ्यर्च्य तदा महात्मा महाश्रीरीशः परमेण वर्चसा ।
 सद्रत्नवस्त्राभरणानि सम्पददौ च ताम्बूलसुगन्धवार्यपि ॥ २८ ॥
 तदा शिवपुरस्कृत्याभ्यवजहुः सुरेश्वराः । तथासर्वैर्मिलित्वातुण्येकपद्येनमोदिताः
 पङ्क्तीभूताश्च बुभुजुर्लिङ्गिना शृङ्गिणा सह ।
 केचिद्गणाः पृथग्भूतानानाहास्यरसैर्विभुम् ॥ २९ ॥
 अतोपयन्नारदाद्याअनेकालीकसंयुताः । तथाचण्डीगणाः सर्वेबुभुजुःकृतभाजनाः
 वेताला क्षेत्रपालाश्च बुभुजुः कृतभाजनाः ।
 शाकिनीडाकिनीचैवयक्षिण्योमातृकादयः ॥ ३० ॥
 योगिन्योऽथ चतुःषष्टिर्योगिनो हि तथा परे ।
 दश कोट्यो गणानां च कोट्येका च महात्मनाम् ॥ ३१ ॥
 एवं तु ऋषयःसर्वे तथाऽन्येविविधादयः । योगिनोहिमयाचान्येकथिताःपूर्वमेवहि
 योगिन्यश्चैव कथितास्तासां भक्ष्यं वदामि वः ।
 खड्गानां केचिदानीय क्रव्यैःपवित्रमेवच ॥ ३२ ॥
 भुञ्जन्ति चास्थिसंयुक्तं तथान्त्राणि बुभुक्षिताः ।
 आनीय केचिच्छीर्षाणि महिषाणां गुरुणि च ॥ ३३ ॥
 तथा केचिन्नृत्यमानास्तदानीं रोरुच्यमाणाः प्रमथाश्चैव चान्ये ।
 केचित्पूणीमास्थिता रुद्ररूपाः परेचान्याल्लोकमानास्तथैव ॥ ३४ ॥
 योगिनीचक्रमध्यस्थो भैरवो हि ननर्त च । तथान्येभूतवेतालामामेत्येवंप्रलापिनः

एवं तेषामुद्धवं हि निरीक्ष्य मधुसूदनः । उवाच प्रहसन्वाक्यं शङ्करं लोकशङ्करम्
 एतान्गणान्वारय भो अत्र मत्तांश्च सम्प्रति ।
 अस्मिन्काले च यत्कार्यं सर्वैस्तत्कार्यमेवच ॥ ४१ ॥
 पाण्डित्येन महादेव तस्मादेतान्निवारय । तच्छ्रुत्वाभगवान्बुद्धोवीरभद्रमुवाचह
 रुद्र उवाच
 वारयस्व प्रमत्तांश्च क्षीबांश्चैव विशेषतः । तेनोक्तो वीरभद्रश्च शम्भुना परमेष्ठिना
 आज्ञापिताः प्रमत्ताश्च वीरभद्रेण धीमता !
 प्रमथा वारितास्तेन तृष्णीमाश्रित्य ते स्थिताः ॥ ४४ ॥
 निश्चला योगिनीमध्ये भूतप्रमथगुह्यकाः ।
 शाकिन्यो यातुधानाश्च कूष्माण्डाः कोपिकपिकर्पटाः ॥ ४५ ॥
 तथाऽन्ये भूतवेतालाःक्षेत्रपालाश्च भैरवाः । सर्वेशान्ताःप्रमत्ताश्चबभूवुःप्रमथादयः
 एवं विस्तारसंयुक्तं कृतमुद्रहनं तदा । हिमाद्रिणा परं विप्राःसुमङ्गल्यंसुशोभनम्
 चत्वारो दिवसा जाताः परिपूर्णं चेतसा ।
 हिमाद्रिणा कृता पूजा देवदेवस्य शूलिनः ॥ ४८ ॥
 वस्त्रालङ्काराभरणैरत्नैरुच्चावचैस्ततः । पूजयित्वा महादेवं विष्वक्चनपरोऽभवत्
 लक्ष्मीसमेतं विष्णुं च वस्त्रालङ्करणैः शुभैः ।
 पूजयामास हिमवांस्तथा ब्रह्माणमेवच ॥ ५० ॥
 इन्द्रं पुरोधसा सार्द्धमिन्द्राण्या सहितं विभुम् ।
 तथैव लोकपालांश्च पूजयित्वा पृथक्पृथक् ॥ ५१ ॥
 तथैव पूजिता चण्डी भूतप्रमथगुह्यकैः । वस्त्रालङ्करणैश्चैव रत्नैर्नानाविधैरपि ॥
 ये चान्य आगतास्तत्र ते च सर्वे प्रपूजिताः ।
 एवं तदानीं प्रतिपूजिताश्च देवाश्च सर्वे ऋषयश्च यक्षाः ।
 गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणास्तथैव मर्त्याप्सरसां गणाश्च ॥ ५३ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे शिवपार्वतीविवाहमङ्गलोत्सववर्णनं नाम पङ्क्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः

विवाहानन्तरे सर्वेषां देवानां स्वेस्वे स्थाने गमनम्

लोमश उवाच

तथैव विष्णुना सर्वे पर्वताश्च प्रपूजिताः । सहाचलश्चविध्यश्चमनाकोगंधमादनः
माल्यवान्मलयश्चैव महेन्द्रो मंदरस्तथा । मेरुश्चैव प्रयत्नेन पूजितो विष्णुना तदा

श्वेतः कृतः श्वेतगिरिर्नीलाद्रिश्च तथैव च ।

उदयाद्रिश्च शृङ्गश्च अस्ताचलवरो महान् ॥ ३ ॥

मानसाद्रिस्तथा शैलः कैलाशः पर्वतोत्तमः ।

लोकालोकस्तथा शैलः पूजितः परमेष्ठिना ॥ ४ ॥

एवं ते पर्वतश्रेष्ठाः पूजिता सर्व एव हि । तथान्ये पूजितास्तेन सर्वे पर्वतवासिनः
विष्णुना ब्रह्मणा सार्द्धं कृतं सर्वं यथोचितम् ।

अन्येऽहनि च संप्राप्ते वरयात्रा कृता तथा ॥ ६ ॥

हिमाद्रिणा बंधुभिश्च पर्वतं गंधमादनम् । ययुः सर्वे सुरगणा गणाश्च बहवस्तथा
प्रमथाश्च तथा सर्वे तथा चण्डीगणाः परे ।

ये चान्ये बहवस्तत्र समायाता हिमालयम् ॥ ८ ॥

शिवस्योद्ग्रहणं विप्रा शिवेन परिभाविताः । परं हर्षं समापन्ना दृष्ट्वातौदम्पतीतदा
पार्वतीसहितः शम्भुः शम्भुना सह पार्वती ।

पुष्पगन्धौ यथा स्यातां वागर्थाविव तत्त्वतः ॥ १० ॥

तथा प्रकृतिपुंसौ च ऐकपद्येन नान्यथा । दंपती तौ गजारूढौ शुशुभाते महाप्रभौ
विमानस्थस्तदा ब्रह्मा विष्णुश्च गरुडोपरि । ऐरावतगतश्चेन्द्रः कुबेरः पुष्पकोपरि

पाशी च मकरारूढो यमो महिषमेव च ।

प्रेतारूढो नैऋतः स्यादग्निर्वस्तगतो महान् ॥ १३ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः] * शिवमाहात्म्यवर्णनम् *

१६३

मृगारूढोऽथ पवन ईशो वृषभमेव च । इत्येवं लोकपालाश्च सग्रहाः परमेष्ठिनः ॥

स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रांतास्तथाऽन्ये प्रमथादयः ।

हिमाद्रिश्च महाशैल ऋषभो गंधमादनः ॥ १५ ॥

सहाचलो नीलगिरिमन्दरो मलयाचलः । कैलाशो हि महातेजामैनाकश्चमहाप्रभः

एते चाऽन्ये च गिरयः श्रीमन्तो हि महाप्रभाः ।

सकलत्राश्च ते सर्वे ससुताश्च मनोरमाः ॥ १७ ॥

बलिनो रूपिणः सर्वे मेर्वाद्यास्तत्र पर्वताः । वरयात्राप्रसङ्गेन शिवार्चनपराभवन् ॥

नंदिनाह्य पविष्टास्तेमेर्वाद्यास्तत्रपर्वताः । वरयात्राकृतातेनयथोक्ताश्चहिमाद्रिणा

सर्वेस्तैर्बन्धुभिः सार्द्धं पुनरागमनं कृतम् ॥ १९ ॥

स्वकालयस्थो हिमवान्सरेजे हि महायशः । शिवसम्पर्कजैर्नैव महसा परमेण च

विख्यातो हि महाशैलस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २० ॥

कन्यादानेन महता तुष्टो यस्य च शङ्करः ।

ते धन्यास्ते महात्मानः कृतकृत्यास्तथैव च ॥ २१ ॥

द्वयक्षरं नाम येषां च जिह्वाग्रेसंस्थितंसदा । शिवेति द्वयक्षरं नामयैर्हृदीरितमद्यै
ते वै मनुष्यरूपेण रुद्रा एव न संशयः ॥ २२ ॥

किञ्चिद्दानेन संतुष्टः पत्रेणाऽपितथैव च । तोयेनापि हि संतुष्टोमहादेवोनिरंतरम्

पत्रेण पुष्पेण तथा जलेन प्रीतो भवत्येष सदाशिवो हि ।

तस्माच्च सर्वैः प्रतिपूजनीयः शिवो महाभाग्यकरो नृणामिह ॥ २४ ॥

एको महाज्ज्योतिरजः परेशः परापराणां परमो महात्मा ।

निरंतरो निर्विकारो निरीशो निराबाधो निर्विकल्पो निरीहः ॥ २५ ॥

निरंजनो नित्यरूपो निरोधो नित्यानन्दो नित्यमुक्तः सदैव ।

एवंभूतो देवदेवोऽर्चितश्च तैर्देवार्थैर्विश्ववेद्यो भवश्च ॥

स्तुतो ध्यातः पूजितश्चिन्तितश्च सर्वज्ञोऽसौ सर्वदा सर्वदश्च ॥ २६ ॥

यथा वरिष्ठो हिमवान्प्रसिद्धः सर्वैर्गुणैः सर्वगुणो महात्मा ।

विश्वेशवंद्यो हि तदा हिमालयो जातो गिरीणां प्रवरस्तदानीम् ॥२७॥
मेनया सह धर्मात्मा यथास्थानगतस्ततः । सर्वान्विसर्जयामास पर्वतान्पर्वतेश्वरः
गतेषु तेषु हिमवान्पुत्रैः पौत्रैः प्रपौत्रकैः । राजा गिरीणां प्रवरो महादेवप्रसादतः
अथो गिरिजया सार्द्धं महेशो गन्धमादने ।

एकान्ते च मतिं चक्रे रमणार्थं स्वरूपवान् ॥ ३० ॥

सुरतेनैव महता तपसा हि समागमे । द्वयोः सुरतमारब्धं तद्द्वयोश्च तदाऽभवत्
अनिष्टं महदाश्चर्यं प्रलयोपममेव च । तस्मिन्महारते प्राप्ते नाचिन्दंत सुखं परम् ॥

सर्वे ब्रह्मादयो देवाः कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

रेतसा च जगत्सर्वं नष्टं स्थावरजङ्गमम् ॥ ३३ ॥

सस्मार चाग्निं ब्रह्मा च विष्णुश्चाध्यात्मदायकः ।

मनसा संस्मृतः सद्यो जगामाग्निस्त्वरान्वितः ॥ ३४ ॥

ताभ्यां संप्रेषितोऽपश्यद्दुश्चिरं शिवमन्दिरम् ।

द्वारि स्थितं नंदिनं च ददर्शाऽग्रे महाप्रभम् ॥ ३५ ॥

अग्निर्ह स्वस्तदा भूत्वा काश्मीरसदृशच्छविः ।

प्रविष्टोन्तः पुरं शम्भोर्नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३६ ॥

अनेकरत्नसंवीतं प्रासादैश्च स्वलङ्कृतम् । तदङ्गणमनुप्राप्य उपविश्याह हव्यवाट् ॥

पाणिपात्रस्य मे ह्यम्ब भिक्षां देह्यवरोधतः ।

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य पाणिपात्रस्य बालिका ॥ ३८ ॥

यावद्दातुं च सा रेमे भिक्षां तस्मै ततः स्वयम् ।

उत्थाय सुरतात्तस्माच्छिवो हि कुपितो भृशम् ॥ ३९ ॥

रुद्रस्त्रिशूलमुद्यम्य भैरवो ह्यऽभवत्तदा ।

निवारितो गिरिजया वधात्तस्माच्छिवः स्वयम् ॥

भिक्षां तस्मै ददौ वाचा अग्नये जातवेदसे ॥ ४० ॥

पाणौभिक्षाङ्गुहीत्वाथप्रत्यक्षंतेनचाग्निना । भिक्षिताकुपितातंवैशशापगिरिजाततः

सप्तविंशोऽध्यायः] * ब्रह्मादिदेवैः शिवप्रार्थनकरणवर्णनम् *

रे भिक्षो भविता शापात् सर्वभक्षो ममाऽऽशु वै ।

अनेन रेतसा सद्यः पीडां प्राप्स्यसि सर्वतः ॥ ४२ ॥

इत्युक्तो भक्षयित्वाऽग्री रेत ईशस्य हव्यवाट् ।

यत्र देवाः स्थिताः सर्वे ब्रह्माद्याश्चैव सर्वशः ॥ ४३ ॥

आगत्याऽकथयत्सर्वं तद्रेतो भक्षणादिकम् ।

सर्वे सगर्भा ह्यभवन्निन्द्राद्या देवतागणाः ॥ ४४ ॥

अग्नेर्यथा हविश्चैव सर्वेषामुपतिष्ठति । अग्नेर्मुखोद्भवेनैव रेतसा ते सुरेश्वराः ॥४६॥
सगर्भाह्यभवन्सर्वे चिन्तया च प्रपीडिताः । विष्णुं शरणमाजग्मुर्देवदेवेश्वरं प्रभुम्
देवा ऊचुः

त्वं ज्ञाता सर्वं देवानां लोकानांप्रभुरेव च ।

तस्माद् रक्षा विधातव्या शरणागतवत्सल ! ॥ ४७ ॥

वयं सर्वे मर्तुकामा रेतसाऽनेन पीडिताः । असुरेभ्यः परिव्रस्तावयंसर्वे दिवौकसः
शरणं शङ्करं याताः परित्रातुं कृतोद्बहाः । यदा पुत्रो हि रुद्रस्य भविष्यति तदा वयम्

सुखिनः स्याम सर्वे वै निर्मयाश्च त्रिविष्टपे ॥ ४९ ॥

एवं विष्टम्भमानानां सर्वेषां भयमागतम् ।

अनेन रेतसा विष्णो ! जीवितुं शक्यते कथम् ॥ ५० ॥

त्रिवर्गो हि यथा पुंसां कृतो हि सुपरिष्कृतः ।

विपरीतो भवत्येव विना देवेन नान्यथा ॥ ५१ ॥

तस्मात्तद्वै वलं मत्वा सर्वेषामपि देहिनाम् ।

कार्याकार्यव्यवस्थायां सर्वे मन्यामहे वयम् ॥ ५२ ॥

तथा निश्म्य देवानां परेशः परिदेव नम् । उवाच प्रहसन्वाक्यं देवानां देवतारिहा

स्तूयतां वै महादेवो महेशः कार्यगौरवात् ॥ ५४ ॥

तथेति गत्वा ते सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः ।

तथा ब्रह्मादयः सर्व ईडिरे ऋषयो हरम् ॥ ५५ ॥

उन्नमोभर्गाय देवाय नीलकण्ठाय मीढुषे । त्रिनेत्राय त्रिदेवायलोकत्रितयधारिणे
त्रिस्वराय त्रिमात्रायत्रिवेदायत्रिमूर्तये । त्रिवर्गाय त्रिधामायत्रिपदायत्रिशूलिने
ब्राहि ब्राहि महादेव ! रेतसो जगतः पते ॥ ५८ ॥
ब्रह्मणा तु स्तुतो यावत्तावद्देवो वृषध्वजः । प्रादुर्बभूव तत्रैव सुराणां कार्यसिद्धये
दृष्टस्तदानीं जगदेकबंधुर्महात्मभिर्देववरैः सुपूजितः ।
संस्तूयमानो विविधैर्ब्रह्मभिः प्रत्यग्रूपैः श्रुतिसंमतैश्च ॥ ६० ॥
स्तुवतां चैव देवानामुवाच परमेश्वरः । त्रासं कुर्वन्तुमा सर्वे रेतसाऽनेनपीडिताः
वमनं वै भवद्भिश्च कार्यमद्यैव भोः सुराः ।
तथेति मत्वा ते सर्वे इन्द्राद्या देवतागणाः ॥
वेमुः सर्वे तदा विप्रास्तद्रेतः शङ्करस्य च ॥ ६२ ॥
ऐकपद्येन तद्रेतो महापर्वतसन्निभम् । तप्तधामीकरप्रख्यं बभूव परमाद्भुतम् ॥ ६३ ॥
सर्वे च सुखिनो जाता इन्द्राद्या देवतागणाः ।
चिना ह्यग्निं च ते सर्वे परितुष्टास्तदाऽभवन् ॥ ६४ ॥
तेनाग्निनापि चोक्तस्तु शङ्करो लोकशङ्करः । किं मयाद्य महादेव कर्तव्यं देवतावरैः
तद्ब्रूहि मे प्रभोऽथ त्वं येनाऽहं सर्वदा सुखी ।
भविष्यामि च येनाहं देवानां हव्यवाहकः ॥ ६६ ॥
तदोवाच शिवः साक्षाद्देवानामिह शृण्वताम् ।
रेतो विसृज्यतां योनौ तदाग्निः प्रहसन्निव ॥ ६७ ॥
उवाच शङ्करं देवं भवत्तेजो दुरासदम् । इदमुल्लवणवत्तेजो धार्यते प्राकृतैः कथम् ॥
ततः प्रोवाच भगवानग्निं प्रति महेश्वरः ।
मासिमासि प्रतप्तानां देहे तेजो विसृज्यताम् ॥ ६९ ॥
तथेति मत्वा वचनं महाप्रभः स जातवेदाः परमेण वर्धसा ।
समुज्ज्वलंस्तत्र महाप्रभावो ब्राह्मे मुहूर्त्तं हि स चोपविष्टः ॥ ७० ॥
तदा प्रातः समुत्थाय प्रातः स्नानपराः स्त्रियः ।

सप्तविंशोऽध्यायः] * कार्तिकेयोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम् *

ययुः सदा ऋषीणां च सत्यस्ता जातवेदसम् ॥ ७१ ॥
दृष्टा प्रज्वलितं तत्र सर्वास्ताः शीतकर्षिताः ।
तप्तुकामास्तदा सर्वा ह्यरुन्धत्या निवारिताः ॥ ७२ ॥
तथा निवारिताश्चापि तास्तेषुः कृत्तिकाः स्वयम् ।
यावत्तेषुश्च ताः सर्वा रेतसः परमाणवः ॥
विविशू रोमकूपेषु तासां तत्रैव सत्वरम् ॥ ७३ ॥
नीरेतोऽग्निस्तदा जातो विश्रान्तः स्वमेव हि ॥ ७४ ॥
ततस्ता ऋषिभार्या हि ययुः स्वभवनं प्रति ।
ऋषिभिस्तु तदा शप्ताः कृत्तिका खेचरा भवन् ॥ ७५ ॥
तदानीमेवताः सर्वाव्यभिचारेण दुःखिताः । तत्ससर्जुस्तदारेतःपृष्ठेहिमवतोगिरेः
ऐकपद्येन तद्रेतस्तप्तधामीकरप्रभम् । गंगायां च तदा क्षिप्रं कीचकैः परिवेष्टितम्
षण्मुखं बालकं ज्ञात्वा सर्वे देवा मुदान्विताः ।
गर्गेणोक्तास्तदन्ते वै सुखेन ह्रियतामिति ॥ ७८ ॥
शम्भोःपुत्रःप्रसादेनसर्वोभवति शाश्वतः । गङ्गायापुलिनेजातःकार्तिकेयोमहाबलः
उपविष्टोऽथ गांगेयो ह्यहोरात्रोषितस्तदा ।
शाखो विशाखोऽतिबलः षण्मुखोऽसौ महाबलः ॥ ८० ॥
जातो यदाथ गंगायां षण्मुखः शङ्करात्मजः ।
तदानीमेव गिरिजा संजाता प्रस्तुतस्तनी ॥ ८१ ॥
शिवं निरीक्ष्य सा प्राह हे शम्भो ! प्रसन्नो महान् ।
संजातो मे महादेव ! किमर्थस्तन्निरीक्ष्यताम् ॥
सर्वज्ञोऽपि महादेवो ह्यब्रवीत्तामथाज्ञवत् ॥ ८२ ॥
नारदस्तत्र चागत्य प्रोक्तवाञ्छन्म तस्य तत् ।
शिवाय च शिवायै च पुत्रो जातो हि सुन्दरः ॥ ८३ ॥
तदाकर्ण्य वचो विप्रा हर्षनिर्भरमानसाः । बभूवुः प्रमथाः सर्वे गंधर्वा गीततत्पराः

अनेकाभिः पताकाभिश्चैलपहवतोरणैः । तथाविमानैर्वहुभिर्वभौ प्रज्वलितो महान्
 पर्वतः पुत्रजननाच्छङ्करस्य महान्मतः ॥ ८१ ॥
 तदा सर्वे सुरगणा ऋषयः सिद्धचारणाः । रक्षोगंधर्वयक्षाश्च अप्सरोगणसेविताः
 ऐकपद्येन ते सर्वे सहिताः शङ्करेण तु । द्रष्टुं गंगेयमधिकं जग्मुः पुलिनसंस्थितम्
 ततो वृषभमारुह्य ययौ गिरिजया सह ।
 अन्यैः समेतो भगवान् सुरैरिन्द्रादिभिस्तथा ॥ ८८ ॥
 तदा शंखाश्च भेर्यश्च नेदुस्तूर्याण्यनेकशः ॥ ८९ ॥
 तदानीमेव सर्वेशं वीरभद्रादयोगणाः । अन्ययुः केलिसंस्थानानावादित्रवादकाः
 वाद्यन्तश्च वाद्यानि ततानि विततानि च ॥ ९० ॥
 केचिन् नृत्यपरास्तत्र गायकाश्च तथा परे ।
 स्तावकाः स्तूयमानाश्च चक्रुस्ते गुणकीर्तनम् ॥ ९१ ॥
 एवंविधास्ते सुरसिद्धयक्षा गंधर्वविद्याधरपन्नगा ह्यमी ।
 शिवेन सार्द्धं परिहृष्टचित्ता द्रष्टुं ययुस्तं वरदं च शाङ्करिम् ॥ ९२ ॥
 यावत्समीक्षया मासुर्गाङ्गेयं शङ्करोपमम् ।
 ददृशुस्ते महत्तेजो व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥ ९३ ॥
 तत्तेजसावृतं बालं तप्तचामीकरप्रभम् । सुमुखं सुश्रिया युक्तं सुनसं सुस्मितेक्षणम्
 चारुप्रसन्नवदनं तथा सर्वाङ्गसुन्दरम् । तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं गंगेयं प्रथितात्मकम् ॥
 ववन्दिरे तदा बालं कुमारं सूर्यवर्चसम् । प्रमथाश्च गणाः सर्वे वीरभद्रादयस्तथा
 परिवार्योपतस्थुस्ते वामदक्षिणभागतः ।
 तथा ब्रह्मा च विष्णुश्च इन्द्रश्चापि सुरैर्वृतः ॥ ९७ ॥
 ऋषयो यक्षगंधर्वाः परिवार्य कुमारम् । दंडवत्पतिता भूमौ केचिच्च नतकंधराः ॥
 प्रणेमुः शिरसा चान्ये मत्वा स्वामिनमव्ययम् ।
 अचाद्यंत विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ॥
 एवमभ्युदये तस्मिन्नृषयः शान्तिमापठन् ॥ ९९ ॥

एतस्मिन्नंतरेजातः शङ्करो गिरिजापतिः । अवतीर्य वृषाच्छीघ्रं पार्वत्यासहसुव्रताः
 पुत्रं निरैक्षत तदा जगदेकबंधुः प्रीत्यायुतः परमया सह वै भवान्या ।
 स्नेहान्वितो भुजगभोगयुतो हि साक्षात्सर्वेश्वरः परिवृतः प्रमथैः प्रहृष्टः
 उपगुह्य गुहं तत्र पार्वती जातसंभ्रमा ।
 प्रस्तुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ १०२ ॥
 तदा नीराजितो देवैः सकलत्रैमुदान्वितैः ।
 जयशब्देन महता व्याप्तमासीन्नभस्तलम् ॥ १०३ ॥
 ऋषयो ब्रह्मयोषेण गीतेनैव च गायकाः । वाद्यैश्चवादकाश्चैव उपतस्थुः कुमारकम्
 स्वमङ्कमारोप्य तदा गिरीशः कुमारकं तं प्रभया महाप्रभम् ।
 बभौ भवानीपतिरेव साक्षाच्छ्रिया युतः पुत्रवतां वरिष्ठः ॥ १०५ ॥
 दंपती तौ तदा तत्र ऐकपद्येन नंदतुः । अभिषिच्यमान ऋषिभिरावृतः सुरसत्तमैः
 कुमारः क्रीडयामास उत्सङ्गे शङ्करस्य च ।
 कण्ठे स्थितं वासुकिं च पाणिभ्यां समधीडमत् ॥ १०७ ॥
 मुखं प्रपीडयित्वाऽसौ पाणीनगणयत्तदा ।
 एकं त्रीणि दशाष्टौ च विपरीतक्रमेण च ॥ १०८ ॥
 प्रहस्य भगवाञ्छंभुर्ब्रुवाच्च गिरिजां तदा ॥ १०९ ॥
 मंदस्मितेन च तदा भगवान्महेशः प्रातो मुदं च परमां गिरिजासमेतः ।
 प्रेम्णा सगद्गदगिरा जगदेकबन्धुर्नोवाच किंचन तदा भुवनैकभर्ता ॥ ११० ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे कार्तिकेयस्वामिकुमारोत्पत्तिवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः

देवैः सह कुमारस्य गमनम्

लोमश उवाच

कुमारं स्वाङ्कुमारोप्य उवाच जगदीश्वरः ।

देवान् प्रति तदा रुद्रः सेन्द्रान्भगः प्रतापवान् ॥ १ ॥

किं कार्यं कथ्यतां देवाः कुमारेणाधुना मम ।

तदोचुः सहिताः सर्वे देवं पशुपतिं प्रति ॥ २ ॥

कारकाद् भयमुत्पन्नं सर्वेषां जगतां विभो ॥

त्राता त्वं जगतां स्वामी तस्मात्त्राणं विधीयताम् ॥ ३ ॥

कुमारेण हतोऽद्यैव तारको भविताप्रभो । तस्मादद्यैवयास्यामस्तारकंहंतुमुद्यताः

तथेतिमत्वा सहसा निर्जग्मुस्ते तदा सुराः । कार्तिकेयपुरस्कृत्यशङ्करात्मजमेव हि

सर्वे मिलित्वा सहसा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ।

देवानामुद्यमं श्रुत्वा तारकोऽपि महाबलः ॥ ६ ॥

सैन्येन महता चैव ययौ योद्धुं सुरान्प्रति । देवैर्दृष्टं समायातंतारकस्यमहद्बलम्

तदा नभोगता वाणी ह्युवाच परिसांत्य तान् ।

शङ्करि च पुरस्कृत्य सर्वे यूयं प्रतिष्ठिताः ॥ ८ ॥

दैत्यान्विजित्य संग्रामे जयिनो हि भविष्यथ ॥ ९ ॥

वाचं तु खेचरीं श्रुत्वा देवाः सर्वे समुत्सुकाः ।

कुमारं च पुरस्कृत्य सर्वे ते गतसाध्वसाः ॥ १० ॥

युद्धकामाः सुरायावत्तत्सर्वेसमागताः । वरणार्थं कुमारस्यसुतामृत्योर्दुर्त्यया

ब्रह्मणा नोदिता पूर्वं तपः परममाश्रिता । तपसा तेन महता कुमारं प्रति वै तदा

आगता दुहिता मृत्योः सेना नामैकसुन्दरी ॥ १२ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः]

* तारकसमीपेनारदागमनवर्णनम् *

२०१

तां दृष्ट्वा तेऽब्रुवन्सर्वे देवं पशुपतिं प्रति । एनं कुमारमुद्दिश्य आगता ह्यतिसुन्दरी
ब्रह्मणो बचनान्चैव कुमारेण तदावृता । अथ सेनापतिर्जातः कुमारः शांकरिस्तदा
तदा शंखाश्चभेयश्च पटहानकगोमुखाः । तथा दुन्दुभयोनेदुमृदंगाश्च महास्वनाः
तेननादेनमहतापूरितं च नभस्तलम् । तदा गौरी च गंगा च कृत्तिकामातरस्तथा

परस्परमथोचुस्ताः सुतो मम ममेति च ॥ १६ ॥

एवं विवादमापन्नाः सर्वास्तामातृकादयः । निवारितानारदेनमौढ्यं भाकुस्तेति च
पार्वत्यां शङ्कराज्जातो देवकार्यार्थसिद्धये ।

तूष्णीं भूतास्तदा सर्वाः कृत्तिका मातृभिः सह ॥ १८ ॥

गुहेनोक्तास्तदा सर्वा ऋषिपत्न्यश्च कृत्तिकाः ।

नक्षत्राणि समाश्रित्य भवद्भिः स्थीयतां घिरम् ॥ १९ ॥

तथा मातृगणस्तेन स्वामिना स्थापितो दिवि ।

मृत्योः कन्याश्च संगृह्य कार्तिकेयस्त्वरान्वितः ॥ २० ॥

इन्द्रं प्रोवाच भगवान्कुमारः शङ्करात्मजः । दिवंयाहिसुरैः सार्द्धंराज्यंकुरुनिरंतरम्

इन्द्रेणोक्तः कुमारो हि तारकेण प्रपीडिताः ।

स्वर्गाद्विद्राचिताः सर्वे वयं याता दिशोदश ॥ २२ ॥

किं पृच्छसि महाभाग! अस्मान्पदपरिच्युतान् ।

एवमुक्तस्तदा तेन वज्रिणा शङ्करात्मजः ॥

प्रहस्येन्द्रं प्रति तदा मा भैषीत्यभयं ददौ ॥ २३ ॥

यावत्कथयतस्तस्य शांकरेश्च महात्मनः । कैलासंतु गते रुद्रे पार्वत्या प्रमथैः सह

आजगाम महादैत्यो दैत्यसेनाभिरावृतः । रणदुन्दुभयो नेदुस्तथा प्रलयभीषणाः

रणकर्कशतूर्याणि डिडिमान्यद्भुतानि च ।

गोमुखाः खरशृङ्गाणि काहलान्येव भूरिशः ॥ २६ ॥

चाद्यभेदा अवाचन्त तस्मिन्दैत्यसमागमे । गर्जमानास्तदावीरास्तारकेणसहैवतु

उवाच नारदो वाक्यं तारकं देवकण्टकम् ॥ २८ ॥

नारद उवाच

पुरा देवैः कृतो यत्नो यथार्थं नात्र संशयः । तथैव चासुरश्रेष्ठमयोक्तं नान्यथा भवेत्
कुमारोऽयं च सर्वस्य त्वार्थं क्षोषपादितः ।

एवं ज्ञात्वा महाबाहो! कुरु यत्नं समाहितः ॥ ३० ॥

नारदोक्तं निशम्याथ तारकः प्रहसन्निव । उवाच वाक्यं मेधावी गच्छ त्वंच पुरंदरम्
मम वाक्यं महर्षे त्वंच दशीघ्नं यथा तथम् । कुमारश्च पुरस्कृत्य मया योद्धुं त्वमिच्छसि
मूढभावं समाश्रित्य कर्तुमिच्छसि नान्यथा ।

मनुष्यमेकमाश्रित्य मुचुकुन्दाख्यमेव च ॥ ३३ ॥

तत्प्रभावेऽमरावत्यां स्थितोऽसि त्वं न चान्यथा ।

कौमारं बलमाश्रित्य तिष्ठसे त्वं ममाग्रतः ॥ ३४ ॥

त्वां हनिष्याम्यहं मन्द! लोकपालैः सहैव हि ।

एवं कथय देवेन्द्रं देवर्षे! नान्यथा वद ॥ ३५ ॥

तथेति मत्वा भगवान्स नारदो ययौ सुराञ्छकपुरोगमांश्च ।

आश्रय सर्वं ह्यसुरेन्द्रभाषितं सहोपहासं मतिमांस्तथैव ॥ ३६ ॥

नारद उवाच

भवद्भिः श्रूयतां देवा वचनं मम नान्यथा । तारकेण यदुक्तं च सानुगेनावधार्यताम्

तारक उवाच

त्वां हनिष्यामि रे मूढ! नान्यथा मम भाषितम् ॥ ३८ ॥

मुचुकुन्दं समासाद्य लोकपालैश्च पूजितः ।

न त्वया भीरुणा योत्स्ये देवो भूत्वा नराश्रितः ॥ ३९ ॥

तस्य वाक्यं निशम्योचुः सर्वे देवाः सवासवाः ।

कुमारश्च पुरस्कृत्य नारदश्चर्षिसत्तमम् ॥ ४० ॥

जानासित्वं हि देवर्षे कुमारस्य बलाबलम् । अज्ञो भूत्वा कथं वाक्यमुक्तस्तस्य ममाग्रतः

प्रहस्य नारदो वाक्यमुवाच तस्य सन्निधौ ।

अहमप्युपहासं च वाक्यं तारकमुक्तवान् ॥ ४२ ॥

जानीध्वममराः सर्वे कुमारं जयिनं सुराः ।

भविष्यत्यत्र मे वाक्यं नात्र कार्या विशारणा ॥ ४३ ॥

नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वे देवा मुहान्विताः ।

ऐकपथेन चोत्तस्थुर्योद्धुकामाश्च तारकम् ॥ ४४ ॥

कुमारं गजमारोप्य देवेन्द्रो ह्यग्रगोऽभवत् । सुरसैन्येन महता लोकपालैः समावृतः
तदा दुन्दुभयो नेतुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः । वीणावेणुमृदङ्गानि तथा गन्धर्वनिस्त्वनाः

गजं दत्त्वा महेन्द्राय कुमारो यानमारुहत् ।

अनेकरत्नसंवीतं नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥

विचित्रचित्रं सुमहत्तथाऽऽश्चर्यसमन्वितम् ॥ ४७ ॥

विमानमारुह्य तदा महायशाः स शाङ्करिः सर्वगणैरुपेतः ।

श्रिया समेतः परया बभौ महान्स वीज्यमानश्चमरैर्महाप्रभैः ॥ ४८ ॥

प्राचेतसं छत्रमहामणिप्रभं रत्नैरुपेतं बहुभिर्विराजितम् ।

धृतं तदा तेन कुमारमूर्धनि खन्द्रेण चान्द्रैः किरणैः सुशोभितम् ॥

संमीलितास्तदा सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः ।

बलैः स्वैः स्वैः परिक्रान्ता योद्धुकामा महाबलाः ॥ ५० ॥

यमोऽपि स्वगणैः सार्द्धं मरुद्भिश्च सदागतिः ।

पाथोभिर्वरुणस्तत्र कुबेरो गुह्यकैः सह ॥

ईशोऽपि प्रमथैः सार्द्धं नैऋतो व्याधिभिः सह ॥ ५१ ॥

एवं तेऽष्टौ लोकपा योद्धुकामाः सर्वे मिलित्वा तारकं हन्तुमेव ।

पुरस्कृत्वा शाङ्करिं विश्ववन्द्यं सेनापतिं चात्मविदां वरिष्ठम् ॥ ५२ ॥

एवं ते योद्धुकामा हि अवतेरुश्च भूतलम् ।

अन्तर्वेद्यां स्थिताः सर्वे गङ्गायमुनमध्यगाः ॥ ५३ ॥

पातालाच्च समायातास्तारकस्योपजीविनः ।

चेरुरङ्गबलोपेता हन्तुकामाः सुराव्रणे ॥ ५४ ॥
 तारको हि समायातो विमानेन विराजितः ।
 छत्रेण च महातेजा ध्रियमाणेन मूर्द्धनि ॥ ५५ ॥
 घामरैर्वीज्यमानो हि शुशुभे दैत्यराट् स्वयम् ॥ ५६ ॥
 एवं देवाश्च दैत्याश्च अन्तर्वेद्यां स्थितास्तदा ।
 सैन्येन महता तत्र व्यूहान्कृत्वा पृथक् पृथक् ॥ ५७ ॥
 गजान्कृत्वा ह्येकतश्च हयांश्च विविधांस्तथा ।
 स्यन्दनानि विचित्राणि नानारत्नयुतानि च ॥ ५८ ॥

यदाता बहवस्तत्र शक्तिशूलपरश्वधैः । खड्गतोमरनाराचैः पाशमुद्गरशोभिताः ॥
 ते सेनेसुरदैत्यानां शुशुभाते परस्परम् । हन्तुकामास्तदा ते वैस्तूयमानाश्च बन्धुभिः
 इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 शिवशास्त्रे देवैः सह तारकासुरस्य सङ्ग्रामे देवदैत्यसेनासन्नाहवर्णनं
 नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनत्रिंशोऽध्यायः

मुचुकुन्दतारकयुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

उभे सेने तदा तेषां सुराणां घामरद्विवाम् । अनेकाश्चर्यसम्बीते चतुरङ्गबलान्विते
 विरेजतुस्तदाऽन्योन्यं गर्जतो वाम्बुदागमे ॥ १ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र बलमानाः परस्परम् । देवासुरास्तदा सर्वे युयुधुश्च महाबलाः
 युद्धं सुतुमलं ह्यासीद्देवदैत्यसमाकुलम् । रुण्डमुण्डाङ्कितं सर्वं क्षणेन समपद्यत
 भूमौ निपतितास्तत्र शतशोऽथ सहस्रशः ।

केषांचिद्बाहवश्छिन्नाः खड्गपातैः सुदारुणैः ॥ ४ ॥
 मुचुकुन्दो हि बलवांस्त्रैलोक्येऽमितविक्रमः ॥ ५ ॥
 तारको हि तदा तेन मुचुकुन्देन धीमता । खड्गेन चाहतस्तत्र सर्वप्राणेन वक्षसि
 प्रसह्य तत्प्रहारं च ग्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥
 किं रे मूढ! त्वया चाद्य कृतमस्ति बलादिदम् ।
 न त्वया योद्धुमिच्छामि मानुषेणैव लज्जया ॥ ७ ॥
 तारकस्य वचः श्रुत्वा मुचुकुन्दोऽभ्यभाषत ।
 मया हतोऽसि दैत्येन्द्र ! नान्यो भवितुमर्हसि ॥ ८ ॥
 दृष्ट्वा मे खड्गसम्पातं न त्वं तिष्ठसि चाग्रतः । त्वां हन्मि पश्य मे शौर्यं दैत्यराजस्थिरो भव
 एवमुक्त्वा तदा वीरो मुचुकुन्दो महाबलः ।
 यावज्जयान खड्गेन तावच्छक्त्या समाहतः ॥
 मान्धातुस्तनयस्तत्र पपात रणमण्डले ॥ १० ॥
 पतितस्तत्क्षणादेव चोत्थितः परवीरहा ॥ ११ ॥
 स सज्जमानोति महाबलो वै हन्तुं तदा दैत्यपतिं च तारकम् ।
 ब्रह्मास्त्रमुद्यम्य धनुर्गृहीत्वा मान्धातुपुत्रो भुवनैकजेता ॥ १२ ॥
 स तारकं योद्धुकामस्तरस्वी खान्वितोत्फुल्लविलोचनो महान् ।
 स नारदो ब्रह्मसुतो बभाषे तदा नृवीरं मुचुकुन्दमेवम् ॥ १३ ॥
 न तारको हन्यते मानुषेण तस्मादेतन्मा विमोचीर्महास्त्रम् ॥ १४ ॥
 निशम्य वचनं तस्य देवर्षेर्नारदस्य च । मुचुकुन्द उवाचेदं भविता कोऽस्य मारकः
 तदोवाच महातेजा नारदो दिव्यदर्शनः ।
 एनं हन्ता कुमारश्च कुमारोऽयं शिवात्मजः ॥ १६ ॥
 तस्माद्भवद्भिः स्थातव्यमैकपद्येन युध्यताम् ।
 तिष्ठ त्वं चायतो भूत्वा मुचुकुन्दमहामते ॥ १७ ॥
 निशम्य वाक्यं च मनोहरं शुभं ह्यदीरितं तेन महाप्रभेण ।

सर्वे सुराः शान्तिपरा बभूवुस्तेनैव साकं नृवरेण यत्नात् ॥ १८ ॥
ततो दुन्दुभयो नेदुःशङ्काश्चकृतनिश्चयाः । ताडिताविविधैर्वाद्यैः सुरासुरसमन्वितैः
जगज्जुरसुरास्तत्र देवान्प्रति कृतोद्यमाः । शिवकोपोद्भवोवीरोवीरभद्रोरुषान्वितः
गणैर्बहुभिरासाद्य तारकं च महाबलम् । मुचुकुन्दं पृष्ठतः कृत्वा तथैव चसुरानपि
तदा ते प्रमथाः सर्वे पुरस्कृत्य कुमारकम् । युयुधुःसंयुगेतत्र वीरभद्रादयो गणाः
त्रिशूलैर्ऋष्टिभिः पाशैःखड्गैःपरशुपट्टिशैः । निजघ्नुःसमरेऽन्योन्यंसुरासुरविमर्दने
तारको वीरभद्रेण त्रिशूलेन हतो भृशम् । पपात सहसा तत्र क्षणमूर्च्छापरिप्लुतः
उत्थाय च मुहूर्त्ताच्च तारको दैत्यपुङ्गवः । लब्धसंज्ञोबलाविष्टो वीरभद्रं जघान च
स शक्तिं च महातेजा वीरभद्रो हि तारकम् ।

त्रिशूलेन च घोरेणशिवस्यानुचरो बली ॥ २६ ॥
एवं संयुध्यमानौ तौ जघ्नतुश्चेतरेतरम् । द्रन्द्वायुद्धं सुतुमुलं तयोर्जातं महात्मनोः
सुरास्तत्रैव समरे प्रेक्षका ह्यभवंस्तदा । तयोर्भेरीमृदङ्गाश्च पटहानकगोमुखाः ॥
तथा डमरुनादेन व्याप्तमासीजगत्त्रयम् । तेन घोषेण महतायुध्यमानौमहाबलौ
शुशुभतेऽतिसंरब्धौ प्रहारैर्जर्जरीकृतौ । अन्योन्यमभिसंरब्धौतौबुधाङ्गारकाविव
नारदेन तदा ख्यातो वीरभद्रस्य तद्वधः । न रोचते च तद्वाक्यंवीरभद्रस्य वै तदा
नारदेन यदुक्तं हि तारकस्य वधं प्रति । यथा रुद्रस्तथा सोऽपिवीरभद्रोमहाबलः
एवं प्रयुध्यमानौ तौ जघ्नतुश्चेतरेतरम् । अन्योन्यं स्पृष्टमानौतौगर्जतौसिंहयोरिव

एवं तदा तौ भुवि युध्यमानौ महात्मना ज्ञानवतां वरेण ।

स वीरभद्रो हि तदा निवारितो वाक्यैरनेकैरथ नारदेन ॥ ३४ ॥

तथा निशम्य तद्वाक्यं नारदस्य मुखोद्गमम् ।

वीरभद्रोरुषाविष्टो नारदं प्रत्युवाच ह ॥ ३५ ॥

तारकं च वधिष्यामि पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ।

आनयन्ति च ये वीराः स्वामिनं रणसंसदि ॥

ते पापिनो ह्यधर्मिष्ठा विमृशन्ति रणं गताः ॥ ३६ ॥

भीरवस्ते तु विज्ञेया न वाच्यास्ते कदाचन ।

त्वं न जानासि देवर्षे ! योधानां च प्रतिक्रियाम् ॥ ३७ ॥

मृत्युं च पृष्ठतः कृत्वा रणभूमौ गतव्यथाः ।

शस्त्राशस्त्रैर्मिन्नगात्राः प्रशस्ता नात्रसंशयः ॥ ३८ ॥

इत्युक्त्वा चावदद् देवान्वीरभद्रो महाबलः ।

शृण्वन्तु मम वाक्यानि देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३९ ॥

अतारकां महीश्वार्य करिष्ये नात्र संशयः ॥ ४० ॥

अथ त्रिशूलमादाय तारकेण युयोध सः । वृषारूढैरनेकैश्च त्रिशूलवरधारिभिः ॥
कपटुर्दिनो वृषांकाश्च गणस्तेतिप्रहारिणः । वीरभद्रं पुरस्कृत्य वीरभद्रपराक्रमाः
त्रिशूलधारिणः सर्वे सर्वे सर्पाङ्गभूषणाः । सचन्द्रशेखराःसर्वे जटाजूटविभूषिताः
नीलकण्ठा दशभुजाः पञ्चवक्त्रास्त्रिलोचनाः ।

उत्रचामरसम्बीताः सर्वे तेऽत्युग्रबाहवः ॥ ४४ ॥

वीरभद्रं पुरस्कृत्य सर्वे हरपराक्रमाः । युयुधुस्ते तदा दैत्यास्तारकासुरजीविनः

पुनःपुनस्तेश्च तदा बभूवुर्गणैर्जितास्ते ह्यसुराः पराङ्मुखाः ।

बभूव तेषां च तदातिसङ्गरो महाभयो दैत्यवरैस्तदानीम् ॥ ४६ ॥

अमृष्यमाणाः परमास्त्रकोविदैस्ततो गणास्ते जयिनो बभूवुः ।

गणैर्जितास्ते ह्यसुराः पराभवं तं तारकं ते व्यथिताः शशंसुः ॥ ४७ ॥

विनाम्य चापं हि तथा च तारकः स योद्धुकामः प्रविवेश सेनाम् ।

यथा भूपो वै प्रविवेश सागरं तथा ह्यसौ दैत्यवरो महात्मा ॥ ४८ ॥

गणैः समेतो युयुधे तदानीं स वीरभद्रो हि महाबलश्च ।

सर्वान्सुरांश्चेन्द्रमुखान्महाबलस्तथा गणान्यक्षपिशाचगुह्यकान् ।

स दैत्यवर्योऽतिरुपं प्रविष्टः संमर्दयामास महाबलो हि ॥ ४९ ॥

ततः समभवद्युद्धं देवदानवसङ्कुलम् । देवदानवयक्षाणां सन्निपातकरं महत् ॥ ५० ॥

तथा वृषा गर्जमाना अश्वाञ्जघ्नुश्च सादिभिः ।

रथिभिश्च रथाञ्जनुः कुञ्जरान्सादिभिः सह ॥ ५१ ॥
 वृषारूढैः सरथैस्ते च सर्वे निष्पाटिता ह्यसुराः पोथिताश्च ॥ ५२ ॥
 क्षयं प्रणीता बहवस्तदानीं पेतुः पृथिव्यां निहताश्च केचित् ।
 केचित्प्रविष्टा हि रसातलं च पलायमाना बहवस्तथैव ॥ ५३ ॥
 केचिच्च शरणं प्राप्ता रुद्रानुशरकिकरान् । एवं नष्टं तदा सैन्यं विलोक्यासुरपालकः
 तारको हि रुषाविष्टो हन्तुं देवगणान्ययौ ॥ ५४ ॥
 भुजानामयुतं कृत्वा दैत्यराजो हि तारकः ।
 आरुह्य सिंहं सहसा घातयामास तान्रणे ॥ ५५ ॥
 दंशितेन च सिंहेन वृषाः केचिद्विदारिताः ।
 तथैव तारकेणैव घातिता बहवो गणाः ॥ ५६ ॥

एवं कृतं तदा तेन तारकेण महात्मना । सर्वेषामेव देवानामशक्यस्तारकोमहान्
 जातस्तदा महाबाहुस्त्रैलोक्यक्षयकारकः ।
 तारकस्यानुगा दैत्या अजेया बलवत्तराः ॥ ५८ ॥
 मारूढा दंशिताश्च करालास्ते प्रहारिणः ।
 तैराद्रूता गणाः सर्वे सिंहैश्च वृषभाहताः ॥ ५९ ॥
 एवं निहन्यमाना वै गणास्ते रणमण्डले ।
 प्रहस्य विष्णुः प्रोवाच कुमारं शिववल्लभम् ॥ ६० ॥

विष्णुरुवाच

नान्यो हन्ताऽस्य पापस्य त्वद्विना कृत्तिकासुत !
 तस्मात्त्वया हि कर्त्तव्यं वचनं च महाभुज ! ॥ ६१ ॥
 तारकस्य वधार्थाय उत्पन्नोऽसि शिवात्मज !
 तस्मात्त्वयैव कर्त्तव्यो निधनन्तारकस्य च ॥ ६२ ॥
 तच्छ्रुत्वा भगवान्क्रुद्धः पार्वतीनन्दनो महान् ।
 उवाच प्रहसन्वाक्यं विष्णुं प्रति यथोचितम् ॥ ६३ ॥

मया निरीक्ष्यते सम्यक् चित्रयुद्धं महात्मनाम् ।
 अनभिज्ञोऽस्म्यहं विष्णो! कार्याकार्यविचारणे ॥ ६४ ॥
 केऽस्मदीयाः परैश्चैव न जानामि कथंचन । किमर्थं युध्यमानावै परस्परवधेस्थिताः
 कुमारस्य वचः श्रुत्वा नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६६ ॥

नारद उवाच

कुमारोऽसि महाबाहो शङ्करस्याऽशसंभवः ।
 त्वं त्राता जगतां स्वामी देवानां च परा गतिः ॥ ६७ ॥
 तारकेण पुरा वीरतपस्तप्तं सुदारुणम् । येनैव विजिता देवा येन स्वर्गस्तथाजितः
 तपसा तेन चोग्रेण अजेयत्वमवाप्तवान् । अनेनापि जितश्चेन्द्रो लोकपालास्तथैव च
 त्रैलोक्यं च जितं सर्वं ह्यनेनैव दुरात्मना ।
 तस्मात्त्वया निहन्तव्यस्तारकः पापपूरुषः ॥ ७० ॥
 सर्वेषां शं विधातव्यं त्वया नाथेन चाऽद्य वै ।
 नारदस्य वचः श्रुत्वा कुमारः प्रहसन्महान् ॥
 विमानादवतीर्याऽथ पदातिः परमोऽभवत् ॥ ७१ ॥
 पद्भ्यां तदाऽसौ परिधावमानः शिवात्मजोऽयं च कुमाररूपी ।
 करे समादाय महाप्रभावां शक्तिं महोत्कामिव दीप्तियुक्ताम् ॥ ७२ ॥
 दृष्ट्वा तमायां तमतीव चण्डमव्यक्तरूपं बलिनां वरिष्ठम् ।
 दैत्यो बभाषे सुरसत्तमानामसौ कुमारो द्विषतां निहन्ता ॥ ७३ ॥
 अनेन सार्द्धं ह्यहमेव वीरो योत्स्यामि सर्वानहमेव वीरान् ।
 गणांश्च सर्वानपि घातयामि महेश्वरल्लोकपालांश्च सद्यः ॥ ७४ ॥
 इत्येवमुक्त्वा सततं महाबलः कुमारमुद्दिश्य ययौ च योद्धुम् ।
 जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको वाक्यमिदं बभाषे ॥ ७५ ॥

तारक उवाच

कुमारो मेऽग्रतश्चाऽद्य भवद्विश्च कथं कृतः । यूयं गतत्रपा देवा येषां राजा पुरन्दरः

पुरा येन कृतं कर्मविदितं सर्वमेव तत् । प्रसुप्ताश्चार्द्धितागर्भेजठरस्थानिपातिताः
कश्यपस्यात्मजेनैव बहुरूपो हतोऽसुरः । नमुचिश्च हतो वीरो वृत्रश्चैव तथा हतः

कुमारं हन्तुकामोऽसौ देवेन्द्रो बलघातकः ।

कुमारोऽयं मया देवा धातितोऽद्य न संशयः ॥ ७६ ॥

पुरा हतास्त्वया विप्रा दक्षयज्ञे ह्यनेकशः ।

तत्कर्मणः फलं चाऽद्य वीरभद्र! महामते ॥

दर्शयिष्यामि ते वीर! रणे रणविशारद! ॥ ८० ॥

इत्येधमुक्त्वा स तदा महात्मा दैत्याधिपो वीरवरः स एकः ।

जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको युद्धविदां वरिष्ठः ॥ ८१ ॥

इति परमरुषाभिभूताऽदितितनय परीवृतो (परम्परा)ऽसुरेन्द्रैः ।

युधि मतिमकरोत्तदा निहन्तुं समरविजयी स तारको बलीयान् ॥ ८२ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रेसुरतारकासुरसङ्ग्रामवर्णनंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २६

त्रिंशोऽध्यायः

इन्द्रतारकासुरयुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

बलमानं त रायान्तंतारकासुरमोजसा । आजगान च वज्रेण इन्द्रो मतिमतां वरः
तेन वज्रप्रहारेण तारको चिह्नलीकृतः ।

पतितोऽपि समुत्थाय शक्त्या तं प्राह रद्विपम् ॥ २ ॥

पुरन्दरं गजस्थं हि अपातयत भूतले । हाहाकारो महानासीत्पतिते च पुरन्दरे
तारकेणापि तत्रैव यत्कृतं तच्छृणु प्रभो । पतितं च पदाक्रम्य हस्ताद्वज्रं प्रगृह्य च

त्रिंशोऽध्यायः] * कार्तिकेयतारकसङ्ग्रामवर्णनम् *

हतं देवेन्द्रमालोक्य तारको रिपुसूदनः । वज्रघातेन महताऽताडयत्तु पुरन्दरम् ॥

त्रिशूलमुद्यम्य महाबलस्तदा स वीरभद्रो रुषितः पुरन्दरम् ।

संरक्षमाणो हि जघान तारकं शूलेन दैत्यं च महाप्रभेण ॥ ६ ॥

शूलप्रहाराभिहतो निपपात महीतले । पतितोऽपि महातेजास्तारकः पुनरुत्थितः

जघान परया शक्त्या वीरभद्रं तदोरसि ।

वीरभद्रोऽपि पतितः शक्तिघातेन तस्य वै ॥ ८ ॥

सगणाश्चैव देवाश्च गन्धर्वोरगराक्षसाः । हाहाकारेण महता चुक्रुशुश्च पुनः पुनः

तदोत्थितः सहसा महाबलः स वीरभद्रो द्विपतां निहन्ता ।

त्रिशूलमुद्यम्य तडित्प्रकाशं जाज्वलयमानं प्रभया निरन्तरम् ॥

स्वरोचिषा भासितदिग्वितानं सूर्येन्दुबिम्बाग्न्युडुमण्डलाभम् ॥ १० ॥

त्रिशूलेन तदा यावद्धन्तुकामो महाबलः । निवारितः कुमारेण मावधीस्त्वं महामते

जगर्ज च महातेजाः कार्तिकेयो महाबलः ॥ १२ ॥

तदा जयेत्यभिहितो भूतैराकाशसंस्थितैः ।

शक्त्या परमया वीरस्तारकं हन्तुमुद्यतः ॥ १३ ॥

तारकस्य कुमारस्य संग्रामस्तत्र दुःसहः । जातस्ततो महाघोरः सर्वभूतभयङ्करः

शक्तिहस्तौ च तौ वीरौ युयुधाते परस्परम् ।

शक्तिभ्यां भिन्नहस्तौ तौ महासाहससंयुतौ ॥ १५ ॥

परस्परं वञ्चयन्तौ सिंहाविव महाबलौ ।

वैतालिकीं समाश्रित्य तथावै खेचरीं गतिम् ॥ १६ ॥

पार्वतं मतमाश्रित्य शक्त्या शक्तिं निजघ्नतुः ।

एभिर्मतेर्महावीरौ चक्रतुयुद्धमुत्तमम् ॥ १७ ॥

अन्योन्यसाधकौ भूत्वा महाबलपराक्रमौ ।

जघ्नतुः शक्तिधाराभी रणे रणविशारदौ ॥ १८ ॥

मूर्ध्नि कण्ठे तथा बाह्वोर्जान्वोश्चैव कटीतटे ।

वक्षस्युरसिपृष्ठे च चिच्छिदतुः परस्परम् ॥ १९ ॥
 तदा तौ युध्यमानौ च हन्तुकामौ महाबलौ ।
 प्रेक्षका ह्यभवन्सर्वे देवगन्धर्वगुह्यकाः ॥ २० ॥
 ऊचुः परस्परं सर्वे कोऽस्मिन् युद्धे विजेष्यते ।
 तदा नभोगता वाणी उवाच परिसान्त्वय वै ॥ २१ ॥
 तारकं हि सुराश्चाथ कुमारोऽयं हनिष्यति ।
 मा शोच्यतां सुराःसर्वे सुखेन स्थीयतां दिवि ॥ २२ ॥
 श्रुत्वा तदा तां गगने समीरितां तथैव वाचं प्रमथैः परीतः ।
 कुमारकस्तं प्रति हन्तुकामो दैत्याधिपं तारकमुग्ररूपम् ॥ २३ ॥
 शक्त्या तया महाबाहुराजधानं स्तनान्तरे । तारकं ह्यसुरश्रेष्ठं कुमारो बलवत्तरः
 तं प्रहारमनादृत्य तारको दैत्यपुङ्गवः ।
 कुमारं चाऽपि संक्रुद्धः स्वशक्त्या चाजधान वै ॥ २५ ॥
 तेनशक्तिप्रहारेणशाङ्करिर्मूर्च्छितोऽभवत् । मुहूर्ताच्चेतनांप्राप्तःस्तूयमानोमहर्षिभिः
 यथा सिंहो मदोन्मत्तो हन्तुकामस्तथैव च ।
 कुमारस्तारकं दैत्यमाजधान प्रतापवान् ॥ २७ ॥
 एवं परस्परेणैव कुमारश्चैव तारकः । युयुधातेऽति संरब्धौ शक्तियुद्धपरायणौ
 अभ्यासपरमावास्तामन्योन्यविजिगीषया ।
 तथा तौ युद्धमानौ च चित्ररूपौ तपस्विनौ ॥ २९ ॥
 धाराभिश्च अणीभिश्च सुप्रयुक्तौ च जघ्नतुः ।
 अवलोकपराः सर्वे देवगन्धर्वकिन्नराः ॥ ३० ॥
 विस्मयं परमं प्राप्ता नोचुः किञ्चन तस्य वै ।
 न ववौ च तदा वायुर्निष्प्रभोऽभूद् दिवाकरः ॥ ३१ ॥
 हिमालयोऽथ मेरुश्च श्वेतकूटश्च ददुरः । मलयोऽथ महाशैलोमैनाकोविन्ध्यपर्वतः
 लोकालोको महाशैलो मानसोत्तरपर्वतः ।

कैलासो मन्दरो मालयो गन्धमादन एव च ॥ ३३ ॥
 उदयाद्रिर्महेन्द्रश्च तथैवास्तगिरिर्महान् ॥ ३४ ॥
 एते चान्ये च बहवःपर्वताश्चमहाप्रभाः । स्नेहाद्रिंतास्तदाजमुःकुमारं चपरीप्सवः
 ततः स दृष्ट्वा तान्सर्वान्भयभीतांश्च शाङ्करिः ।
 पर्वतान् गिरिजा पुत्रो बभाषे प्रति बोधयन् ॥ ३६ ॥
 कुमार उवाच
 मा खिद्यत महाभागा! मा चिन्ता क्रियतां नगाः ।
 घातयाम्यद्य पापिष्ठं सर्वेषामिह पश्यताम् ॥ ३७ ॥
 एवं समाश्वास्य तदा मनस्वी तान्पर्वतान्देवगणैः समेतान् ।
 प्रणम्य शम्भुं मनसा हरिप्रियः स्वां मातरं चैव नतः कुमारः ॥ ३८ ॥
 कार्तिकेयस्ततः शक्त्या निष्कर्तुं रिपोः शिरः ।
 तच्छिरो निपपातोर्व्यां तारकस्य च तत्क्षणात् ॥
 एवं स जयमापेदे कार्तिकेयो महाप्रभुः ॥ ३९ ॥
 ददृशुस्तं सुरगणा ऋषयो गुह्यकाः खगाः ।
 किन्नराश्चारणाः सर्पास्तथा चैवाप्सरोगणाः ॥ ४० ॥
 हर्षेण महताविष्टास्तुष्टुवुस्तं कुमारकम् । विद्याधर्यश्च ननृतुर्गायकाश्चजगुस्तदा
 एवं विजयमापन्नं दृष्ट्वा सर्वे मुदायुताः ।
 ततो हर्षात्समागम्य स्वाङ्कमारोप्य चात्मजम् ॥ ४२ ॥
 परिष्वज्य तु गाढेन गिरिजाऽपि तुतोष वै ।
 स्वोत्सङ्गे च समारोप्य कुमारं सूर्यवर्धसम् ॥ ४३ ॥
 लालयामास तन्वङ्गी पार्वती रुचिरेक्षणा ।
 ऋषिभिः सत्कृतः शम्भुः पार्वत्या सहितस्तदा ॥ ४४ ॥
 आर्यासनगता साध्वी शुशुभे मितभाषिणी ।
 संस्तूयमाना मुनिभिः सिद्धचारणपन्नगैः ॥ ४५ ॥

नीराजिता तदा देवैः पार्वती शम्भुना सह । कुमारेण सहैवाथशोभमाना तदा सती
हिमालयस्तदागत्य पुत्रैश्च परिवारितः । मेवाद्यैः पर्वतैश्चैव स्तूयमानोऽभवत्
तदा देवगणाः सर्वे इन्द्राद्या ऋषिभिः सह । पुष्पवर्षेण महता ववर्षु रमितद्युतिम्

कुमारमग्रतः कृत्वा नीराजनपरा वभुः ॥ ४८ ॥

गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ।

संस्तूयमानो विविधैः सूक्तैर्वेदविदां वरैः ॥ ४९ ॥

कुमारविजयं नाम चरित्रं परमाद्भुतम् । सर्वपापहरं दिव्यं सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥

ये कीर्त्तयन्ति शुचयोऽमितभाग्ययुक्ताश्चानन्तरूपमजरामरमादधानाः ।

कौमारविक्रममहात्म्यमुदारमेतदानन्ददायकमनोरथकरं नृणां हि ॥ ५१ ॥

यः पठेच्छृणुयाद्वाऽपि कुमारस्य महात्मनः ।

चरितं तारकाख्यं च सर्वपापैः स मुच्यते ॥ ५२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे तारकासुरवधपूर्वकं स्वामिकार्त्तिकेय विजयोत्सववर्णनं
नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः

तारकवधानन्तरं देवैः सहयमस्य शङ्करमप्रतिगमनम्

शौनक उवाच

हत्वा त्वं तारकं सङ्ख्ये कुमारेण महात्मना । किं कृतं सुमहद्विप्र तत्सर्ववक्तुमर्हसि
कुमारो ह्यपरः शंभुर्येन सर्वमिदं ततम् । तपसा तोषितः शम्भुर्ददाति परमं पदम् ॥

कुमारो दर्शनात्सद्यः सफलो हि नृणां सदा ।

ये पापिनो ह्यधर्मिष्ठाः श्वपक्षा अपि लोमश ! ।

एकत्रिंशोऽध्यायः] * शिवयमसम्वाधवर्णनम् *

दर्शनाद्भूतपापास्ते भवन्त्येव न संशयः ॥ ३ ॥

शौनकस्य वचः श्रुत्वा उवाच चरितं तदा ।

व्यासशिष्यो महाप्राज्ञः कुमारस्य महात्मनः ॥ ४ ॥

लोमश उवाच

हत्वा तं तारकं सङ्ख्ये देवानामजयं ततः ।

अवध्यं च द्विजश्रेष्ठाः कुमारो जयमाप्तवान् ॥ ५ ॥

महिमा हि कुमारस्य सर्वशास्त्रेषु कथ्यते । वेदैश्च स्वागमैश्चापि पुराणैश्च तथैव च
तथोपनिषदैश्चैव मीमांसाद्वितयेन तु । एवंभूतः कुमारोऽयमशक्यो वर्णितुं द्विजाः

यो हि दर्शनमात्रेण पुनाति सकलं जगत् ।

त्रातरं भुवनस्याऽस्य निशम्य पितृराट् स्वयम् ॥ ८ ॥

ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य विष्णुं चैव सवासवम् ।

स ययौ त्वरिते नैव शङ्करं लोकशङ्करम् ॥

तुष्टाव प्रयतो भूत्वा दक्षिणाशापतिः स्वयम् ॥ ९ ॥

नमो भर्गाय देवाय देवानां पतये नमः । मृत्युञ्जयाय रुद्राय ईशानाय कपर्दिने ॥ १० ॥

नीलकण्ठाय शर्वाय व्योमावयवरूपिणे । कालाय कालनाथाय कालरूपाय चैनमः

यमेन स्तूयमानो हि उवाच प्रभुरीश्वरः ।

किमर्थमागतोऽसि त्वं तत्सर्वं कथयस्व नः ॥ १२ ॥

यम उवाच

श्रूयतां देवदेवेश वाक्यं वाक्यविशारद । तपसा परमेणैव तुष्टिं प्राप्तोऽसि शङ्कर !

कर्मणा परमेणैव ब्रह्मा लोकपितामहः । तुष्टिमेतिन सन्देहो वराणां हि सदा प्रभुः

तथा विष्णुर्हि भगवान्वेदवेद्यः सनातनः । यज्ञैरनेकैः संतुष्ट उपवासव्रतैस्तथा ॥

ददाति केवलं भावं येन कैवल्यमाप्नुयुः ।

नराः सर्वे मम मतं नान्यथा हि वक्षो मम ॥ १६ ॥

ददाति तुष्टो वै भोगं तथा स्वर्गादि सम्पदः ।

सूर्यो नमस्ययाऽऽरोग्यं ददातीह नचान्यथा ॥ १७ ॥

गणेशो हि महादेव! अर्घ्यपद्यादिचन्दनैः ।

मन्त्रावृत्त्या तथा शम्भो! निर्विघ्नं च करिष्यति ॥ १८ ॥

तथान्ये लोकपाः सर्वे यथाशक्त्या फलप्रदाः ।

यज्ञाध्ययनदानाद्यैः परितुष्टाश्च शङ्कर ! ॥ १९ ॥

महदाश्चर्यसम्भूतं सर्वेषां प्राणिनामिह । कृतं च तव पुत्रेण स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥

दर्शनाच्च कुमारस्य सर्वे स्वर्गोक्तसो नराः ।

पापिनोऽपि महादेव! जाता नास्त्यत्र संशयः ॥ २१ ॥

मया किं क्रियतां देव! कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

ये सत्यशीलाः शान्ताश्च वदान्यानिरवग्रहाः ॥ २२ ॥

जितेन्द्रिया अलुब्धाश्च कामरागविवर्जिताः ।

याज्ञिका धर्मनिष्ठाश्च वेदवेदाङ्गपारगाः ॥ २३ ॥

यां गतिं यांति वै शम्भो! सर्वे सुकृतिनोऽपि हि ।

तां गतिं दर्शनात्सर्वे श्वपचा अधमा अपि ॥ २४ ॥

कुमारस्य च देवेशमहदाश्चर्यकर्मणः । कार्तिक्यांकृत्तिकायोगसहितायां शिवस्य च

शिवस्य तनयं दृष्ट्वा ते यान्ति स्वकुलैः सह ।

कोटिभिर्बहुभिश्चैव मत्स्थानं परिमुच्य वै ॥ २६ ॥

कुमारदर्शनात्सर्वे श्वपचा अपि यान्ति वै ।

सद्गतिं त्वरितेनैव किं क्रियेत मयाऽधुना ॥ २७ ॥

यमस्य वचनं श्रुत्वा शङ्करो वाक्यमब्रवीत् ॥ २८ ॥

शङ्कर उवाच

येषां त्वन्तर्गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।

विशुद्धभावो भो धर्म्म! तेषां मनसि वर्तते ॥ २९ ॥

सत्तीर्थगमनायैव दर्शनार्थं सतामिह । वाञ्छाच्चमहती तेषां जायते पूर्वकारिता ॥

बहूनां जन्मनामन्ते मयि भावोऽनुवर्तते ।

प्राणिनां सर्वभावेन जन्माभ्यासेन भो यम ! ॥ ३१ ॥

तस्मात्सुकृतिनः सर्वे येषां भावोऽनुवर्तते ।

जन्मजन्मानुवृत्तानां विस्मयं नैव कारयेत् ॥ ३२ ॥

स्त्रीबालशूद्राः श्वपचाधमाश्च प्राग्जन्मसंस्कारवशाद्धि धर्म्म ! ।

योनिं गताः पापिषु वर्त्तमानास्तथाऽपि शुद्धा मनुजा भवन्ति ॥ ३३ ॥

तथाहितेनमहता विभवन्ति सर्वे ये येषु येषु विषयेषु भवन्तितज्ज्ञाः

दैवेन पूर्वचरितेन भवन्ति सर्वे सुरासुरालोकपतिप्रमुखाः ॥

जाता ह्यमी भूतगणाश्च सर्वे ह्यमी च येवैऋषयो देवताश्च ॥ ३५ ॥

विस्मयो नैव कर्त्तव्यस्त्वया वाऽपि कुमारके । कुमारदर्शने चैवधर्म्मराजनिबोधमे

वचनं कर्मसंयुक्तं सर्वेषां फलदायकम् ।

सर्वतीर्थानि यज्ञाश्च दानानि विविधानि च ॥

कार्याणि मनःशुद्ध्यर्थं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३७ ॥

मनसा भावितो ह्यात्मा आत्मनात्मानमेव च ।

आत्मा अहं च सर्वेषां प्राणिनां हि व्यवस्थितः ॥ ३८ ॥

अहं सदाभावयुक्तआत्मसंस्थोनिरन्तरः । जंगमाजंगमानां च सत्यंप्रतिवदामिते

द्वन्द्वातीतो निर्विकल्पो हि साक्षात्स्वस्थो नित्यो नित्ययुक्तो निरीहः

कूटस्थो वै कल्पभेदप्रवादैर्बहिष्कृतो बोधबोध्यो ह्यनन्तः ॥ ४० ॥

विस्मृत्य चैनं स्वात्मानं केवलं बोधलक्षणम् ।

संसारिणो हि दृश्यन्ते समस्ता जीवराशयः ॥ ४१ ॥

अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयोऽमी गुणकारिणः ।

सृष्टिपालनसंहारकारका नान्यथा भवेत् ॥ ४२ ॥

अहङ्कारवृत्तेनैव कर्मणा कारितावयम् । यूयं च सर्वे विबुधा मनुष्याश्च खगादयः

पशवादयः पृथग्भूतास्तथान्ये बहवो ह्यमी । पृथक्पृथक्समीचीनागुणवन्तश्चसंसृता

पतिता मृगतृष्णायां मायया च वशीकृताः ।

वयं सर्वे च विबुधाः प्राज्ञाः पण्डितमानिनः ॥ ४५ ॥

परस्परं दूषयन्तो मिथ्यावादरताः खलाः ॥ ४६ ॥

त्रैगुणाभवसंपन्ना अतत्त्वज्ञाश्च रागिणः । कामक्रोधभयद्वेषमदमात्सर्यसंयुताः ॥

परस्परं दूषयन्तो ह्यतत्त्वज्ञा बहिर्मुखाः । तस्मादेवं विदित्वाथ असत्यंगुणभेदतः

गुणातीते च वस्त्वर्थे परमार्थैकदर्शनम् ॥ ४६ ॥

यस्मिन्भेदोह्यभेदं च यस्मिन्नागो विरागताम् ।

क्रोधो ह्यक्रोधतां याति तद्धाम परमं शृणु ॥ ५० ॥

न तद्वासयते शब्दः कृतकत्वाद्यथाघटः । शब्दो हि जायते धर्मः प्रवृत्तिपरमोयतः

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा द्वन्द्वानि सर्वशः ।

विलयं यांति यत्रैव तत्स्थानं शाश्वतं मतम् ॥ ५२ ॥

निरंतरं निर्गुणं ज्ञप्तिमात्रं निरंजनं निर्विकारं निरीहम् ॥

सत्तामात्रं ज्ञानगम्यं स्वसिद्धं स्वयंप्रभं सुप्रभं बोधगम्यम् ॥ ५३ ॥

एतज्ज्ञानं ज्ञानविदो वदन्ति सर्वात्मभावेन निरीक्षयन्ति ।

सर्वातीतं ज्ञानगम्यं विदित्वा येन स्वस्थाः समबुद्ध्या चरन्ति ॥ ५४ ॥

अतीत्य संसारमनादिमूलं मायामयं मायया दुर्विचार्यम् ।

मायां त्यक्त्वा निर्ममा वीतरागा गच्छन्ति ते प्रेतराग्निर्विकल्पम् ॥

संस्तुतिः कल्पनामूलं कल्पना ह्यमृतोपमा ।

यैः कल्पना परित्यक्ता ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ५६ ॥

शुक्त्यां रजतबुद्धिश्च रज्जुबुद्धिर्यथोरगे ।

मरीचौ जलबुद्धिश्च मिथ्यामिथ्यैव नान्यथा ॥ ५७ ॥

सिद्धिः स्वच्छन्दवर्त्तित्वं पारतन्त्र्यं हि वै मृषा ।

बद्धो हि परतन्त्राख्यो मुक्तः स्वातन्त्र्यभावनः ॥ ५८ ॥

एकोह्यात्मा विदित्वाऽथ निर्ममोनिरवग्रहः । कुतस्तेषां बंधनंचयथाखेपुष्पमेव च

शशविषाणमेवैतज्ज्ञानं संसार एव च । किं कार्यं बहुनोक्तेन वचसा निष्फलेन हि

ममतां च निराकृत्य प्राप्तुकामाः परंपदम् ।

ज्ञानिनस्ते हि विद्वांसो वीतरागा जितेन्द्रियाः ॥ ६१ ॥

यैस्त्यक्तो ममताभावो लोभकोपौ निराकृतौ ।

ते यांति परमं स्थानं कामक्रोधविवर्जिताः ॥ ६२ ॥

यावत्कामश्च लोभश्च रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

नाप्नुवन्ति च तां सिद्धिं शब्दमात्रैकबोधकाः ॥ ६३ ॥

यम उवाच

शब्दाच्छब्दः प्रवर्त्तत निःशब्दं ज्ञानमेव च ।

अनित्यत्वं हि शब्दस्य कथं प्रोक्तं त्वया प्रभो ! ॥ ६४ ॥

अक्षरं ब्रह्म परमं शब्दो वै ह्यक्षरात्मकः ।

तस्माच्छब्दस्त्वया प्रोक्तो निरीक्षक इति श्रुतम् ॥ ६५ ॥

प्रतिपाद्यं हि यत्किञ्चिच्छब्देनैव विना कथम् ।

तत्सर्वं कथ्यतां शम्भो! कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ ६६ ॥

शङ्कर उवाच

शृणुष्ववहितो भूत्वा परमार्थयुतं वचः । यस्य श्रवणमात्रेण ज्ञातव्यं नावशिष्यते

ज्ञानप्रवादिनः सर्वं ऋषयो वीतकल्मषाः । ज्ञानाभ्यासेन वर्तते ज्ञानं ज्ञानविदो विदुः

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं ज्ञात्वा च परिगीयते ।

कथं केन च ज्ञातव्यं किं तद्वक्तुं विवक्षितम् ॥ ६६ ॥

एतत्सर्वं समासेन कथयामि निबोध मे । एको ह्यनेकधा चैव दृश्यते भेदभावनः

यथा भ्रामरिकादृष्ट्या भ्राम्यते च मही यम !

तथात्मा भेदबुद्ध्या च प्रतिभाति ह्यनेकधा ॥ ७१ ॥

तस्माद्विमृश्य तेनैव ज्ञातव्यः श्रवणेन च । मन्तव्यः सुप्रयोगेण मननेन विशेषतः ॥

निर्द्वार्यं चात्मनात्मानं सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ।

मायाजालमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ ७३ ॥

मायामयोऽयं संसारो ममतालक्षणो महान् ।

ममतां च बहिः कृत्वा सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ७४ ॥

कोऽहंकस्त्वंकुतश्चान्येमहामायावलम्बिनः । अजागलस्तनस्येवप्रपञ्चोऽयंनिरर्थकः

निष्फलोऽयं निराभासो निःसारो धूमडम्बरः ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आत्मानं स्मर वै यम ॥ ७५ ॥

लोमश उवाच

एवंप्रचोदितस्तेनशंभुनाप्रेतराट्स्वयम् । बुद्धोभूत्वायमःसाक्षादात्मभूतोऽभवत्तदा

कर्मणां हि च सर्वेषां शास्ता कर्मानुसारतः ।

बभूव डम्बरो नृणां भूतानां च समाहितः ॥ ७८ ॥

ऋषय ऊचुः

हत्वा तु तारकं युद्धे कुमारेण महात्मना । अत ऊर्ध्वं कथ्यतांभोकिं कृतंमहद्भुतम्

सूत उवाच

हते तु तारके दैत्ये हिमवत्प्रमुखाद्रयः । कार्तिकेयं समागत्य गीर्भीरम्याभिरैडयन्

(तारकंवातितं सर्वदेवाःसवासवाः । तुष्टुबुमुदिताःसर्वे शाङ्कुरि लोकपावनम्)

देवा ऊचुः

नमःकल्याणरूपायनमस्ते विश्वमङ्गल ! । विश्वबन्धोनमस्तेऽस्तुनमस्तेविश्वभावन

वरिष्ठाः श्वपचा येन कृता वै दर्शनात्त्वया ।

त्वां नमामो जगद्बन्धुं त्वां वयं शरणागताः ॥ ८२ ॥

(नमोदेववरैःपूज्य नमोज्ञानविदाम्बर ! ।

स्तोत्रं निशम्य देवानां गिरयोऽपि मुदान्विताः ॥

तुष्टुबुःसर्वभावेन गिरिजानन्दनं तदा ।

गिरय ऊचुः

त्वं नाथोऽसिह्यनाथानां शङ्करात्मजते नमः)

नमस्ते पार्वतीपुत्र ! शङ्करात्मजते नमः । नमस्ते कृत्तिकासूनो अग्निभूत नमोऽस्तुते

नमोऽस्तु ते देववरैः सुपूज्य नमोऽस्तु ते ज्ञानविदां वरिष्ठ ! ।

नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद शरण्य सर्वातिविनाशदक्ष ! ॥ ८४ ॥

एवं स्तुतो हि गिरिभिःकार्तिकेयो ह्युमासुतः ।

तान्गिरीन्सुप्रसन्नात्मा वरं दातुं समुत्सुकः ॥ ८५ ॥

कार्तिकेय उवाच

भो भोगिरिवरा ! यूयं शृणुध्वं मद्वचोऽधुना ।

कर्मभिर्ज्ञानिभिश्चैव सेव्यमानाभविष्यथ ॥ ८६ ॥

भवत्स्वेवहिवर्त्तन्तेद्रूपदेयज्ञसेविताः । पुनन्तुर्विश्वं वचनान्मम ता नात्र संशयः

पर्वतीयानि तीर्थानि भविष्यन्ति न चान्यथा ।

शिवालयाणि दिव्यानि दिव्यान्यायतनानि च ॥ ८८ ॥

अयनानि विचित्राणि शोभनानि महान्ति च ।

भविष्यन्ति न सन्देहः पर्वता ! वचनान्मम ॥ ८९ ॥

योऽयं मातामहो मेऽद्य हिमवान्पर्वतोत्तमः ।

तपस्विनां महाभागः फलदो हि भविष्यति ॥ ९० ॥

मेरुश्चगिरिराजोऽयमाश्रयोहिभविष्यति । लोकालोकोगिरिवरउद्याद्रिमहायशाः

लिङ्गरूपो हि भगवान्भविष्यति न चान्यथा ।

श्रीशैलो हि महेन्द्रश्च तथा सहाचलो गिरिः ॥ ९२ ॥

माल्यवान्मलयो विन्ध्यस्तथाऽसौ गन्धमादनः ।

श्वेतकूटस्त्रिकूटो हि तथाददुर्पर्वतः ॥ ९३ ॥

एते चान्ये चवहवः पर्वताल्लिङ्गरूपिणः । ममवाक्याद्भविष्यन्ति पापक्षयकराहमी

एवंवरंददौ तेभ्यः पर्वतेभ्यश्चशाङ्कुरि । ततो नन्दीद्यवाद्याऽथ सर्वांगमपुरस्कृतम्

नन्द्युवाच

त्वया कृता हि गिरयो लिङ्गरूपिण एव ते ।

शिवालयाः कथं नाथ ! पूज्याःस्युः सर्वदैवतैः ॥ ९६ ॥

कुमार उवाच

लिङ्गं शिवालयं ज्ञेयं देवदेवस्य शूलिनः । सर्वैर्नृभिर्देवतैश्च ब्रह्मादिभिरतन्द्रितैः
नीलं मुक्ता प्रवालं च वैडूर्यं चन्द्रमेव च । गोमेदं पद्मरागं च मार्कतं काञ्चनं तथा
राजतं ताम्रमारं च तथानागमयं परम् । रत्नधातुमयान्येवलिङ्गानि कथितानि ते
पवित्राण्येव पूज्यानि सर्वकामप्रदानि च । एतेषामपि सर्वेषां काश्मीरंहिविशिष्यते
ऐहिकामुष्मिकं सर्वं पूजाकर्तुः प्रयच्छति ॥ १०१ ॥

नन्द्यवाच

लिङ्गानामपि पूज्यस्याद्वाणलिङ्गत्वयाकथम् । कथितंचोत्तमत्वेन तत्सर्ववदसुव्रत

कुमार उवाच

रेवायां तोयमध्ये च दृश्यन्ते द्रुषदो हि याः ।

शिवप्रसादात्तास्तु स्युर्लिङ्गरूपा न चान्यथा ॥ १०३ ॥

श्लक्ष्णमूलाश्च कर्तव्याः पिण्डकोपरि संस्थिताः ।

पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवदीक्षायुतेन हि ॥ १०४ ॥

पिण्डयुक्तं च शास्त्रेण विधिना च यजेच्छिवम् ।

वरदो हि जगन्नाथः पूजकस्य न चान्यथा ॥ १०५ ॥

पञ्चाक्षरी यस्य मुखे स्थिता सदा चेतोनिवृत्तिः शिवचिन्तने च ।

भूतेषु साम्यं परिवादमूकता षण्ढत्वमेवं परयोषितासु ॥ १०६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे शिवशास्त्रे कार्तिकेयप्रोक्तशिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनं नामैक-

त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्वेतराजचरितवर्णनं कालदहनवृत्तान्ते शिवभक्तिमहिमप्रतिपादनम्

लोमश उवाच

एवं ते शिवधर्माश्च कथितास्तेन वै द्विजाः ।

सविशेषाः पाशुपताः प्रसादाच्चैव विस्तरात् ॥ १ ॥

अनेकागमसम्बिता यथा तत्त्वमुदाहृताः ।

कपालिकानां भेदाश्च प्रोक्ता व्याससमासतः ॥ २ ॥

धर्मा नानाविधाः प्रोक्ता नन्दिनं प्रति वै तदा ॥ ३ ॥

ऋषय ऊचुः

श्रुतं कुमारचरितमविशेषं सुमङ्गलम् । अस्माभिश्चमहाभागकिञ्चित्पृच्छामहेवयम्

श्वेतस्यराजसिंहस्यचरितं परमाद्भुतम् । येन सन्तोषितो रुद्रः शिवो भक्त्याऽप्रमेयया

ते भक्तास्ते महात्मानो ज्ञानिनस्ते च कर्मिणः ।

येऽर्चयन्ति महाशम्भुं देवं भक्त्या समावृताः ॥ ६ ॥

तस्मात्पृच्छामाहे सर्वे चरितं शंकरस्य च ।

व्यासप्रसादात्सर्वं यज्जानासि त्वं न चापरः ॥ ७ ॥

निशम्य वचनं तेषां मुनीनां लोमशोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥

लोमश उवाच

आकर्ष्यतां महाभागाश्चरितं परमाद्भुतम् । तस्य राज्ञो हि भजतो राजभोगांश्च सर्वशः

मतिर्द्धर्मं समुत्पन्ना श्वेतस्य च महात्मनः ॥ ९ ॥

पृथ्वीं पालयामास प्रजा धर्मेण पालयन् ।

ब्रह्मण्यः सत्यवाक्छूरः शिवभक्तो निरन्तरम् ॥ १० ॥

राज्यं शशासाऽथ स शक्तितो नृपो भक्त्या तदा चैव समर्चयत्सदा ।

शम्भुं परेशं परमं परात्परं शान्तं पुराणं परमात्मरूपम् ॥ ११ ॥

आयुस्तस्य परिक्षीणमर्चतः परमेश्वरम् ।

अथैतच्च महाभाग! चरितं श्रूयतां मम ॥ १२ ॥

वाणी शिवकथायुक्ता परमाश्चर्यसंयुता ।

न वाऽऽध्योहि तस्यैव व्याध्योहिमहीपतेः ॥ १३ ॥

तस्य राज्ञो न बाधन्ते तथा चोपद्रवास्त्वमी ।

निरीतिको जनो ह्यासीन्निरुपद्रव एव च ॥ १४ ॥

अकृष्टपच्यौषधयस्तस्य राज्ञोऽभवन्भुवि ।

तपस्विनो ब्राह्मणाश्च वर्णाश्रमयुताजनाः ॥ १५ ॥

न पुत्रमरणेदुःखं नापमानं न मारकाः । न दारिद्र्यं च ते सर्वे प्राप्नुवन्ति कदाचन ॥

एवं बहुतरः कालस्तस्य राज्ञो महात्मनः ।

गतो हि सफलो विप्राः शिवपूजारतस्य वै ॥ १७ ॥

एकदा पूजमानं तं शङ्करं परमार्थदम् । यमो हि प्रेषयामास यमदूतान् नृपं प्रति ॥

वचनान् चित्रगुप्तस्य श्वेत आनीयतामिति ।

तथेति मत्वा ते दूता आगताः शिवमन्दिरे ॥ १६ ॥

राजानं नेतुकामास्ते पाशहस्ता महाभयाः ।

यावत् समागता याम्या राजानं ददृशुस्त्वेवरात् ॥ २० ॥

न चक्रिरे तदा दूता आज्ञां धर्मस्य चैव हि ।

ज्ञात्वा सर्वं यमश्चैव आगतः स्वयमेव हि ॥ २१ ॥

उद्धृत्य दण्डं सहसा नेतु कामस्तदा नृपम् ।

ददर्श च महाबाहुः शिवं ध्यान परायणम् ॥ २२ ॥

शिवभक्तियुतं शांतं केवलं ज्ञानसंयुतम् । यमोऽपि दृष्ट्वा राजानं परं क्षोभमुपागमत्

चित्रस्थो ह्यभवत्सद्यः प्रेतराजोऽतिविह्वलः ।

कालरूपश्च यो नित्यं प्रजानां क्षयकारकः ॥ २४ ॥

आगतस्तत्क्षणादेव नृपं प्रति रुगन्वितः । खड्गेन सितधारेण चर्मणा परमेण हि ॥

तावत्तं ददृशे सोऽपि स्थितं द्वारि भयावृतम् ।

उवाच कालो हि तदा यमं वैवस्वतं प्रति ॥ २६ ॥

कस्मात्त्वया धर्मराज! नो नीतोऽयं नृपो महान् ।

यमदूतसहायश्च भीतवत् प्रतिभासि मे ॥ २७ ॥

कालात्ययो न कर्त्तव्यो वचनान्मम सुव्रत !

कालेनोक्तस्तदा धर्म उवाच प्रस्तुतं वचः ॥ २८ ॥

तवाज्ञां च करिष्यामि नाऽत्र कार्या विचारणा ।

असौ दुरत्ययोऽस्माकं शिवभक्तो निरन्तरम् ॥ २९ ॥

चित्रस्था इव निष्ठाभयाद्देवस्य शूलिनः । यमस्य वचनं श्रुत्वा कालः क्रोधसमन्वितः

राजानं हन्तुमारंभे त्वरितः खड्गमाददे ॥ ३० ॥

त्रिगुणाष्टार्कसंकाशं प्रविशेशिवालयम् । यावत्कोपेन महता तावद्दृष्टः पिनाकिना

स्वभक्तं हन्तु कामोऽसौ श्वेतराजानमुत्तमम् ॥ ३१ ॥

ध्यानस्थितं चात्मनि तं विशुद्धज्ञानप्रदीपेन विशुद्धचित्तम् ।

आत्मानमात्मात्मतया निरन्तरं स्वयं प्रकाशं परमं पुरस्तात् ॥ ३२ ॥

एवंविधं तं प्रसमीक्ष्य कालं सञ्चिन्त्यमानं मनसाऽचलेन ।

शैवं पदं यत्परमार्थरूपं कैवल्यसायुज्यकरं स्वरूपतः ॥ ३३ ॥

सदाशिवेन दृष्टोऽसौ कालः कालान्तकेन च ।

उच्छृङ्खलः खलोदर्पाद्विश्रमानो निजान्तिके ॥ ३४ ॥

नन्दिकेश्वरमध्यस्थो यावद्दृष्टो निजान्तिके ।

शिवेन जगदीशेन भक्तवत्सलबन्धुना ॥ ३५ ॥

निरीक्षितस्तृतीयेन चक्षुषा परमेष्ठिना । स्वभक्तं रक्षमाणेन भस्मसादभवत्क्षणात्

ददाह तं कालमनेकवर्णं व्यात्ताननं भीमबहुरूपम् ।

ज्वालावलीभिः परिदह्यमानमतिप्रचण्डं भुवनैकभक्षणम् ॥ ३७ ॥

ददर्शिरे देवगणाः समेताः सयक्षगन्धर्वपिशाचगुह्यकाः ।
सिद्धापसरःसर्वखगाश्च पन्नगाः पतत्रिणो लोकपालास्तथैव ॥ ३८ ॥
ज्वालामालावृतं कालमीश्वरस्याग्रतः स्थितम् ।
लब्धसञ्ज्ञस्तदा राजा कालं स्वं हन्तुमागतम् ॥ ३९ ॥
पुनः पुनर्दृष्ट्वाऽथ दह्यमानं कृशानुना ।
प्रार्थयामास स व्यग्रो रुद्रं कालाग्निसन्निभम् ॥ ४० ॥

राजोवाच

नमो रुद्राय शान्ताय स्वज्योत्स्नायात्मवेधसे ।
निरन्तराय सूक्ष्माय ज्योतिषां पतये नमः ॥ ४१ ॥
त्राता त्वं हि जगन्नाथ पिता माता सुहृत्सखा ।
त्वमेव बन्धुः स्वजनो लोकानां प्रभुरीश्वरः ॥ ४२ ॥
किं कृतं हि त्वया शम्भो कोऽसौ दग्धो ममाग्रतः ।
न जानामि च किं जातं कृतं केन महत्तरम् ॥ ४३ ॥

एवं प्रार्थयतस्तस्य श्रुत्वा च परिदेवनम् । उवाचशङ्करोवाक्यं बोधयन्निघतं नृपम्

रुद्र उवाच

मया दग्धो ह्ययं कालस्तवाऽर्थे च तवाग्रतः ।
दह्यमानो हि दृष्टस्ते ज्वालामालाकुलोमहान् ॥ ४५ ॥
एवमुक्तस्तदातेन शम्भुना राजसत्तमः । उवाच प्रश्रितो भूत्वा वचनं शिवमग्रतः
किमनेन कृतंशम्भो अकृत्यं वदतत्त्वतः । य इमांप्रापितोऽवस्थांप्राणात्ययकरींभव
एवं विज्ञापितस्तेन ह्युवाचपरमेश्वरः । भक्षकोऽयं महाराज सर्वेषां प्राणिनामिह
भक्षणार्थं तव विभोसोऽयंकूरोऽधुनाऽऽगतः ।
ममान्तिकं महाराज तस्माद्दग्धो मया विभो ! ॥ ४६ ॥
बहूनां क्षेममन्विच्छंस्तवार्थेऽहं विशेषतः ॥ ५० ॥
ये पापिनो ह्यधर्मिष्ठा लोकसंहारकारकाः । पापण्डवादसंयुक्तावध्यास्तेममचैवहि

द्वात्रिंशोऽध्यायः]

* कालकृतशिवस्तववर्णनम् *

वाक्यं निशम्य रुद्रस्य श्वेतो वचनमब्रवीत् ॥ ५१ ॥
कालेनैव हि लोकोऽयं पुण्यमाचरतेसदा । धर्मनिष्ठाश्चकेचित्तुभक्त्यापरमयायुताः
उपासनारताःकेचिज्ज्ञानिनोहितथापरे । केचिदध्यात्मसंयुक्ताश्चान्येमुक्ताश्चकेचन
कालो हि हर्ता च चराचराणां तथा ह्यसौ पालकोऽप्यद्वितीयः ।
स स्रष्टा वै प्राणिनां प्राणभूतस्तस्मादेनं जीवयस्वाऽऽशु भूयः ॥ ५४ ॥
यदि सृष्टिपरोऽसि त्वं कालं जीवय सत्वरम् ।
यदि संहारभूतोऽसि सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ ५५ ॥
तद्यं वं कुरुशम्भो त्वंकालस्यचमहात्मनः । विनाकालेनयत्किञ्चिद्विष्यतिनशङ्कर
इति विज्ञापितस्तेन राज्ञा शम्भुः प्रतापिता ।
चकार वचनं तस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम् ॥ ५७ ॥
शम्भुः प्रहस्याऽथ तदा महेशः सञ्जीवयामास पिनाकपाणिः ।
चकार रूपं च यथा पुराऽऽसीदालिङ्गितोऽसौ यमदूतमध्ये ॥ ५८ ॥
उपस्थितोऽसौ त्वथ लज्जमानस्तुष्टाव देवं वृषभध्वजं तम् ।
नत्वा पुरःस्थाग्निमयं हि कालः स विस्मयो वाक्यमिदं बभाषे ॥ ५९ ॥

काल उवाच

कालान्तक त्रिपुरेश त्रिपुरान्तकरप्रभो । मदनोहि त्वयादेव कृतोऽनङ्गो जगत्पते !
दक्षयज्ञविनाशश्च कृतो हि परमाद्भुतः । कालकूटं दुःप्रसहं सर्वेषांक्षयकृन्महत् ॥
प्रसितं तत्त्वया शम्भो अन्येषामपि दुर्द्धरम् ।
लिङ्गरूपेण महता व्याप्तमासीजगत्त्रयम् ॥ ६२ ॥
लयनालिङ्गमित्युक्तं सर्वैरपि सुरासुरैः । यस्यान्तं न विदुर्देवाब्रह्मविष्णुपुरोगमाः
लिङ्गस्य देवदेवस्य महिमानं परस्य च । नमस्तेपरमेशाय नमस्ते विश्वमङ्गल ! ॥
नमस्ते शितिकण्ठाय नमस्तस्मै कपर्दिने ॥ ६४ ॥
नमोनमः कारणकारणाय ते नमोनमो मङ्गलमङ्गलात्मने ।
ज्ञानात्मने ज्ञानविदां मनीषिणां त्वमादिदेवोऽसि पुमान्पुराणः ॥ ६५ ॥

त्वमेव सर्वं जगदेकबन्धो! वेदान्तवेद्योऽसि महानुभावः ।

महानुभावैः परिकीर्त्तनीयस्त्वमेव विश्वेश्वर ! विश्वमान्यः ॥ ६६ ॥

त्वं पासि लुम्पसि जगत् त्रितयं महेश स्त्रष्टासि भूतपतिरेव न कश्चिदन्यः ॥
इतिस्तुतस्तदा तेन कालेन जगदीश्वरः । उवाच कालो राजानं श्वेतं सम्बोधयन्निव
काल उवाच

मनुष्यलोके सकलेनान्यस्त्वत्तो हि विद्यते । येन त्वया जितो देवो ह्यजेयो भुवनत्रये
मया हतमिदं विश्वं जगदेतच्चराचरम् । जेताऽहं सर्वदेवानां सर्वेषां दुरतिक्रमः
स हि ते चाऽनुगो जातामहाराज प्रयच्छ मे । अभयं देवदेवाच्च शूलिनः परमेष्ठिनः
एवमुक्तस्तदा तेन श्वेतः कालेन चैव हि । उवाच प्रहसन्वाचा मेघनादगभीरया
राजोवाच

शिवस्य परमं रूपं त्वमेको नास्ति संशयः ।

कालस्त्वमसि भूतानां स्थितिसंहाररूपवान् ॥ ७३ ॥

तस्मात्पूज्यतमोऽसित्वं सर्वेषां च नियामकः । त्वद्गयात्कृतिनः सर्वेशरणं परमेश्वरम्
व्रजन्ति विविधैर्भावैरात्मलक्षणतत्पराः ॥ ७४ ॥

सूत उवाच

तेनैवं रक्षितः कालो राज्ञा परमधर्मिणा । शिवप्रसादमात्रेण लब्धसञ्ज्ञो बभूव ह
तदा यमेन स्तवितो मृत्युना यमदूतकैः । शिवं प्रणम्य संस्तुत्य श्वेतराजानमेव च
ययौ स्वमालयं विप्र! मेने स्वं जनितं पुनः ॥ ७६ ॥

मायया सह पत्न्या च शिवस्य चरितं महत् ।

अनुसंस्मृत्य संस्मृत्य विस्मयं परमं ययौ ॥ ७७ ॥

कथयामास सर्वेषां दूतानां स्वयमेव हि । आकर्ण्यतां मम बन्धो हे दूतास्त्वस्मिन्नेन हि
कर्त्तव्यं च प्रयत्नेन नान्यथा मम भाषितम् ॥ ७८ ॥

काल उवाच

ये त्रिपुण्ड्रं धारयन्ति तथा ये वै जटाधराः ।

ये रुद्राक्षधराश्चैव तथा ये शिवनामिनः ॥ ८० ॥

उपजीवनहेतोश्च भिया ये ह्यपि मानवाः । पापिनोऽपि दुराचाराः शिववेषधरा ह्यमी
नानेतव्या भवद्भिश्च मम लोकं कदाचन । वर्ज्यास्ते हि प्रयत्नेन पापिनोऽपि सदैव हि
अन्येषां का कथा दूता येऽर्चयन्ति सदा शिवम् ।

भक्त्या परमया शम्भुं रुद्रास्तेनाऽत्र संशयः ॥ ८३ ॥

रुद्राक्षमेकं शिरसा विभर्ति यस्तथा त्रिपुण्ड्रं च ललाटमध्यके ।

पञ्चाक्षरीं ये प्रजपन्ति साधवः पूज्या भवद्भिश्च न चान्यथा क्वचित् ॥

यस्मिन्नाष्ट्रेऽथवादेशे ग्रामे चापि विचक्षणः ।

शिवभक्तो न दृश्येत श्मशानास्तु विशिष्यते ॥

तद्गाष्ट्रं देशमित्याहुः सत्यं प्रतिवदामि वः ॥ ८५ ॥

यस्मिन्न सन्ति नित्यं हि शिवभक्तिसमन्विताः ।

तद्ग्रामस्था जनाः सर्वे शासनीया न संशयः ॥ ८६ ॥

एवमाज्ञापयामास यमोऽपि निजकिङ्करान् ।

तथेति मत्वा ते सर्वे तूष्णीमासन्सुविस्मिताः ॥ ८७ ॥

एवंविधोऽयं भुवनैकभर्ता सदा शिवो लोकगुरुः स एकः ।

दाता प्रहर्ता निजभावयुक्तः सनातनोऽयं जगदेकबन्धुः ॥ ८८ ॥

दध्वा कालं महादेवो निर्भयं च ददौ विभुः । श्वेतस्य राजराजस्य महीपालवरस्य च
तदा निर्भयमापन्नः श्वेतराजो महामनाः । भक्त्या च परयामुक्तो बभूव कृतनिश्चयः

तदा देवैः पूज्यमानः ऋषिभिः पन्नगैस्तथा ।

श्वेतो राजन्यवर्योऽसौ शिवसायुज्यमाप्तवान् ॥ ९१ ॥

एवं भक्तिपराणां च महेशो च जगद्गुरौ । सिद्धिः करतले तेषां सत्यं प्रतिवदामिवः

श्वपचोऽपि वरिष्ठः स्यात्प्रसादाच्छङ्करस्य च ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयो हि शङ्करः ॥ ९३ ॥

बहूनां जन्मनामन्ते शिवभक्तिः प्रजायते ॥ ९४ ॥

ज्ञानिनां कृतबुद्धीनां जन्मजन्मनिशङ्करः । किं मया बहुनोक्तेन पूजनीयः सदाशिवः
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । किरातेन कृतं यच्च व्रतं च परमाद्भुतम्
येनैव तारितं विश्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ ६६ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे श्वेतराजखरिते शिवभक्तिप्रभावेण कालदहनवृत्तान्तवर्णनं नाम
द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

महाशिवरात्रिव्रतमाहात्ये चण्डलुब्धकस्य वृत्तवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

किन्नरामा च किरातोऽभूत्किं तेन व्रतमाहितम् ।
तत्त्वं कथय विप्रेन्द्र ! परं कौतूहलं हि नः ॥ १ ॥
तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामो याथातथ्येन कथ्यताम् ।
न ह्यन्यो विद्यते लोके त्वद्विना वदतां वरः ॥
तस्मात्कथय भो विप्र ! सर्वं शुश्रूषतां हि नः ॥ २ ॥
एवमुक्तस्तदा तेन शौनकेन महात्मना । कथयामास तत्सर्वं पुष्कसेन कृतं च यत्
लोमश उवाच

आसीत्पुरा महारौद्रश्चण्डो नाम दुरात्मवान् ।
क्रूरसङ्गो निष्कृतिको भूतानां भयवाहकः ॥ ४ ॥
जालेन मत्स्यान् दुष्टात्मा घातयत्यनिशं खलु ।
भल्लैर्मृगाञ्छ्वापदांश्च कृष्णसारांश्च शल्लुकान् ॥ ५ ॥
खड्गांश्चैव च दुष्टात्मा दृष्ट्वा कांश्चिच्च पापवान् ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः] * पुष्कसीचिन्तावर्णनम् *

पक्षिणोऽघातयत्क्रुद्धो ब्राह्मणांश्च विशेषतः ॥ ६ ॥
लुब्धको हि महापापो दुष्टो दुष्टजनप्रियः । भार्या तथा विघातस्य पुष्कसस्य महाभया
एवं विहरतस्तस्य बहुकालोऽत्यवर्तत । गते बहुतिथे काले पापौघनिरतस्य च
निषङ्गे जलमादाय क्षुत्पिपासादूर्धितो भृशम् ।
एकदा निशि पापीयाञ्छ्नीवृक्षोपरिसंस्थितः ॥
कोलं हन्तुं धनुष्पाणिर्जाग्रच्चाऽनिमिषेण हि ॥ ६ ॥
माघमासेऽसितायां वै चतुर्दश्यामथाऽग्रतः ।
मृगमार्गविलोकार्थी विल्वपत्राण्यपातयत् ॥ १० ॥
श्रीवृक्षपर्णानि बहूनि तत्र स सञ्छेदयामास रुषान्वितोऽपि ।
श्रीवृक्षमूले परिवर्तमानो लिङ्गं च तस्योपरिदुष्टभावः ॥ ११ ॥
ववर्ष गण्डूषजलं दुरात्मा यद्वच्छया तानि शिवे पतन्ति ।
श्रीवृक्षपर्णानि च दैवयोगाज्जातं च सर्वं शिवपूजनं तत् ॥ १२ ॥
गण्डूषवारिणा तेन स्नपनं च कृतं महत् । विल्वपत्रैरसङ्ख्यातैरर्चनं च महत्कृतम्
अज्ञानेनाऽपि भोविप्राः पुष्कसेन दुरात्मना । माघमासेऽसिते पक्षे चतुर्दश्यां विधूदयः
पुष्कसोऽथ दुराचारो वृक्षादवततारसः । आगत्य जलसङ्काशं मत्स्यान् हन्तुं प्रचक्रमे
लुब्धकस्याऽपि भार्याऽभून्नाम्ना चैव धनोदरी ।
दुष्टा सा पापनिरता परद्रव्यापहारिणी ॥ १६ ॥
गृहान्निर्गत्य सायाह्ने पुरद्वारबहिःस्थिता । वनमार्गं प्रपश्यन्ती पत्युरागमनेच्छया
चिराद् भर्त्तरि नायाते चिन्तयामास लुब्धकी ।
अद्य सायाहवे लाया मागताः सर्वलुब्धकाः ॥ १८ ॥
तमःस्तोमेन संछन्नश्च तस्मै विदिशो दिशः ।
रात्रौ यामद्वयं यातं किं मतङ्गः समागतः ॥ १९ ॥
किं वा केसरलोभेन सिंहेनैव विदारितः । किं भुजङ्गफणारत्नहारी सर्पविषादितः
किं स्वावराहदंद्वाग्रघातैः पञ्चत्वमागतः । मधुलोभेन वृक्षाग्रात्स वै प्रपतितो भुवि

काऽन्वेषयामि पृच्छामि क गच्छामि च कम्प्रति ।

एवं विलप्य बहुधा निवृत्ता स्वं गृहम्प्रति ॥ २२ ॥

नैवान्नं नो जलं किञ्चिन्न भुक्तं तद्दिने तथा ।

चिन्तयन्ती पतिं चापि लब्धकी त्वनयन्निशाम् ॥ २३ ॥

अथप्रभाते विमले पुष्कसी वनमाययौ । अशनार्थं च तस्यान्नमादायत्वरितासती

भ्रममाणा वने तस्मिन्ददर्श महतीं नदीम् ।

तस्यास्तीरे समासीनं स्वपतिं प्रेक्ष्य हर्षिता ॥ २५ ॥

तदन्नं कूलतःस्थाप्य नदीं ततुं प्रचक्रमे ।

निरीक्ष्य चाथ मत्स्यान्सजालप्रोतान्समानयत् ॥ २६ ॥

तावत्तयोक्तश्चण्डोऽसावेहिशीघ्रं च भक्षयत् । अन्नत्वदर्थमानीतमुपोष्यदिवसंमया

कृतं किमद्यरेमन्दगतेऽहनि च किं कृतम् । नाऽशितं चत्वयामूढलङ्घितेनाद्यपापिना

नद्यां स्नातौ तथा तौ च दम्पती च शुचिव्रतौ ।

यावद् गतश्च भोक्तुं स तावच्छ्वा स्वयमागतः ॥ २६ ॥

तेनसर्वभक्षितं च तदन्नं स्वयमेव हि । चण्डी प्रकुपिताचैव श्वानं हन्तुमुपस्थिता

आवयोर्भक्षितं चान्नमनेनैव च पापिना । किं च भक्षयसे मूढ! भविताद्यबुभुक्षितः

एवं तयोक्तश्चण्डोऽसौ बभाषे तां शिवप्रियः ।

यच्छुना भक्षितं चाऽन्नं तेनाहं परितोषितः ॥ ३२ ॥

किमनेन शरीरेण नश्वरेण गतायुया । शरीरं दुर्लभं लोके पूज्यते क्षणभङ्गुरम् ॥

ये पुष्णन्ति निजदेहं सर्वभावेनचाहताः । मूढास्तेपापिनोज्ञेयालोकद्वयबहिष्कृताः

तस्मान्मानं परित्यज्य क्रोधं च दुरवग्रहम् ।

स्वस्था भव विमर्शेन तत्त्वबुद्ध्या स्थिरा भव ॥ ३५ ॥

बोधिता तेन चण्डी सा पुष्कसेन तदा भृशम् ।

जागरादि च सम्प्राप्तः पुष्कसोऽपि चतुर्दशीम् ॥ ३६ ॥

शिवरात्रिप्रसङ्गाच्च जायते यदुध्यसंशयम् । तज्ज्ञानं परमंप्राप्तः शिवरात्रिप्रसङ्गतः

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः]

* पुष्कसजिज्ञासाशान्तिवर्णनम् *

यामद्वयं च सञ्जातममावास्यांतुतत्र वै । आगताश्चगणास्तत्रबहवःशिवनोदिताः

विमानानि बहून्यत्र आगतानि तदन्तिकम् ।

दृष्टानि तेन तान्येव विमानानि गणास्तथा ॥ ३६ ॥

उवाच परया भक्त्या पुष्कसोऽपि च तान्प्रति ।

कस्मात् समागता यूयं सर्वे रुद्राक्षधारिणः ॥ ४० ॥

विमानस्थाश्च केचिच्चवृषारूढाश्चकेचन । सर्वेस्फटिकसङ्काशःसर्वेचन्द्रार्द्धशेखराः

कपर्दिनश्चर्मपरीतवाससो भुजङ्गभोगैः कृतहारभूषणाः ।

श्रियान्विता रुद्रसमानवीर्या यथातथं भो वदतात्मनोचितम् ॥ ४२ ॥

पुष्कसेन तदा पृष्ट्वा ऊचुः सर्वे च पार्षदाः । रुद्रस्यदेवदेवस्यसंनम्राःकमलेक्षणाः

गणा ऊचुः

प्रेषिताः स्मो वयं चण्ड शिवेन परमेष्ठिना ।

आगच्छ त्वरितो भूत्वा सखीको यानमारुह ॥ ४४ ॥

लिङ्गार्चनं कृतं यच्च त्वया रात्रौ शिवस्य च ।

तेन कर्मविपाकेन प्राप्तोऽसि शिवसन्निधिम् ॥ ४५ ॥

तथोक्तोवीरभद्रेणउवाचप्रहसन्निव । पुष्कसोऽपिस्वयानुद्ध्याप्रस्तावसदृशम्बुधः

पुष्कस उवाच

किं मयाकृतमद्यैव पापिना हिंसकेन च । मृगयारसिकेनैव पुष्कसेन दुरात्मना ॥

पापाचारो ह्यहं नित्यं कथं स्वर्गं व्रजाम्यहम् ।

कथं लिङ्गार्चनमिदं कृतमस्ति तदुच्यताम् ॥ ४८ ॥

परंकौतुकमापन्नःपृच्छामि त्वां यथातथम् । कथयस्वमहाभागसर्वंयथाविधि

इत्येवं पृच्छतस्तस्य पुष्कसस्य यथाविधि ।

कथयामास तत्सर्वं शिवधर्मं मुदान्वितः ॥ ५० ॥

वीरभद्र उवाच

देवदेवो महादेवो देवानां पतिरीश्वरः । परितुष्टोऽद्य हे चण्ड स महेश उमापतिः

प्रासङ्गिकतया माघे कृतं लिङ्गार्घनं त्वया ।
 शिवतुष्टिकरं चाऽव पूतोऽसि त्वं नसंशयः ॥
 शिवरात्र्यां प्रसङ्गेन कृतमर्चनमेव च ॥ ५२ ॥
 कोलं निरीक्षमाणेन बिल्वपत्राणि चैव हि ।
 च्छेदितानि त्वया घण्ड! पतितानि तदैव हि ॥
 लिङ्गस्य मस्तके तानि तेन त्वं सुकृती प्रभो! ॥ ५३ ॥
 ततश्च जागरो जातो महान्वृक्षोपरि ध्रुवम् । तेनैव जागरेणैव तुतोष जगदीश्वरः
 छलेनैव महाभाग! कोलसन्दर्शनेन हि ।
 शिवरात्रिदिने चाऽत्र स्वप्नस्ते न च योषितः ॥ ५५ ॥
 तेनोपवासेन च जागरेण तुष्टो ह्यसौ देववरो महात्मा ।
 तव प्रसादाय महानुभावो ददाति सर्वान्वरदो महान्श्च ॥ ५६ ॥
 एवमुक्तस्तदातेन वीरभद्रेणधीमता । पुष्कसोऽपिविमानाग्रघमारुरोह च पश्यताम्
 गणानां देवतानां च सर्वेषां प्राणिनामपि ।
 तदा दुन्दुभयो नेदुर्भेयस्तूर्याप्यनेकशः ॥ ५८ ॥
 वीणावेणुमृदङ्गानि तस्यघात्रे गतानि च । जगुर्गन्धर्वपतयोननृतुश्चाप्सरोगणाः
 विद्याधरगणाः सर्वे तुष्टुवुः सिद्धचारणाः ।
 चामरैर्वीज्यमानोहिच्छत्रैश्चविविधैरपि ॥
 महोत्सवेन महता आनीतो गन्धमादनम् ॥ ६० ॥
 शिवसान्निध्यमगमच्चण्डोऽसौ तेन कर्मणा ।
 शिवरात्र्युपवासेन परं स्थानं समागमत् ॥ ६१ ॥
 पुष्कसोऽपि तथा प्राप्तः प्रसङ्गेन सदाशिवम् ।
 किंपुनः श्रद्धयायुक्ताः शिवायपरमात्मने ॥ ६२ ॥
 पुष्पादिकं फलं गन्धताम्बूलं भक्ष्यमृद्धिमत् ।
 येप्रयच्छन्तिलोकेऽस्मिन्ब्रूवास्ते नाऽत्र संशयः ॥ ६३ ॥

घण्डेन वै पुष्कसेन सफलं तस्य चाऽभवत् ।
 प्रसङ्गेनापि ते नैव कृतं तच्चाऽल्पबुद्धिना ॥ ६४ ॥
 शृणु उचुः
 किं फलं तस्य चोद्देशः केन चैव पुरा कृतम् ।
 कस्माद् व्रतमिदं जातं कृतं केन पुरा विभो ॥ ६५ ॥
 लोमश उवाच
 यदा सृष्टं जगत्सर्वब्रह्मणा परमेष्ठिना । कालचक्रंतदाजातं पुरा राशिसमन्वितम्
 द्वादश राशयस्तत्र नक्षत्राणि तथैव च ।
 सप्तविंशतिसंख्यानि मुख्यानि कार्यसिद्धये ॥ ६७ ॥
 एभिः सर्वं प्रचण्डं च राशिभिरुडुभिस्तथा ।
 कालचक्रान्वितः कालः क्रीडयन्सृजते जगत् ॥ ६८ ॥
 आब्रह्मस्तंवपर्यन्तं सृजत्यवतिहन्ति च । निबद्धमस्ति तेनैव कालेनैकेन भोद्विजाः
 कालो हिवलवाल्लोके एकएव नचापरः । तस्मात्कालात्मकं सर्वमिदं नास्त्यत्र संशयः
 आदौ कालः कालनाच्च लोकनायकनायकः ।
 ततो लोका हि सञ्जाताः सृष्टिश्च तदनन्तरम् ॥ ७१ ॥
 सृष्टेर्लवोहिसञ्जातो लवाच्चक्षणमेव च । क्षणाच्च निमिषञ्जातं प्राणिनां हिनिरन्तरम्
 निमिषाणां च पण्ड्या वै पल इत्यभिधीयते ।
 पञ्चदश्या अहोरात्रैः पक्षइत्यभिधीयते ॥ ७३ ॥
 पक्षाभ्यां मास एव स्यान्मासा द्वादश वत्सरः ।
 तं कालं ज्ञातुकामेन कार्यं ज्ञानं विचक्षणैः ॥ ७४ ॥
 प्रतिपद्दिनमारभ्यपौर्णमास्यन्तमेव च । पक्षः पूर्णो ह्यस्माच्च पूर्णिमेत्यभिधीयते
 पूर्णचन्द्रमसी या तु सा पूर्णा देवताप्रिया ।
 नष्टस्तु चन्द्रो यस्य वा अमा सा कथिता बुधैः ॥ ७६ ॥
 अग्निष्वात्तादिपितृणां प्रियाऽतीव वभूव ह ।

त्रिंशद्दिनानि ह्येतानि पुण्यकालयुतानि च ॥
 तेषां मध्ये विशेषो यस्तं शृणुध्वं द्विजोत्तमाः ॥ ७७ ॥
 योगानां वा व्यतीपात ऊडुनां श्रवणस्तथा ।
 अमावास्या तिथीनां च पूर्णिमावै तथैवच ॥ ७८ ॥
 सङ्क्रान्तयस्तथा ज्ञेयाः पवित्रा दानकर्मणि ।
 तथाष्टमी प्रिया शम्भोर्गणेशस्य चतुर्थिका ॥ ७९ ॥

पञ्चमीनागराजस्यकुमारस्यचण्डिका । भानोश्चसप्तमीज्ञेयानवमीचण्डिकाप्रिया
 ब्रह्मणो दशमीज्ञेयारुद्रस्यैकादशीतथा । विष्णुप्रियाद्वादशीचअन्तकस्यत्रयोदशी
 चतुर्दशी तथा शम्भोः प्रिया नास्त्यत्र संशयः ।
 निशीथसंयुता या तु कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥
 उपोष्या सा तिथिः श्रेष्ठा शिवसायुज्यकारिणी ॥ ८२ ॥
 शिवरात्रितिथिः ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ।
 अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥ ८३ ॥
 ब्राह्मणी धिक्पवा काचित्पुरा ह्यासीच्च चञ्चला
 श्वपचाभिरतासा च कामुकी कामहेतुतः ॥ ८४ ॥
 तस्यां तस्य सुतो जातः श्वपचस्य दुरात्मनः ।
 दुःसहो दुष्टनामात्मा सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ८५ ॥

महापापप्रयोगाच्च पापमारभते सदा । कितवश्च सुरापायी स्तेयी च गुरुतल्पगः
 मृगयुश्च दुरात्मासौकर्मचण्डालएवसः । अधर्मिष्ठोह्यसद्वृत्तःकदाचिच्चशिवालयम्
 शिवरात्र्यां च संप्राप्तो ह्य पितः शिवसन्निधौ ॥ ८७ ॥
 श्रवणं शैवशास्त्रस्ययदृच्छाजातमन्तिके । शिवस्यलिङ्गरूपस्यस्वयंभुवोयदातदा
 स एकत्रोषितो दुष्टः शिवरात्र्यां तु जागरात् ।
 तेन कर्मविपाकेन पुण्यां योनिमवाप्तवान् ॥ ८९ ॥
 भुक्त्वा पुण्यतमाल्लोकानुपित्वाशाश्वतीः समाः ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः] * शिवरात्रिव्रतमाहात्म्यवर्णनम् *

चित्रांगदस्यपुत्रोऽभूद्भूपालेश्वरलक्षणः ॥ ९० ॥
 नाम्ना विचित्रवीर्योऽसौ सुभगः सुन्दरीप्रियः ।
 राज्यं महत्तरं प्राप्यनिःस्तम्भो हि महानभूत् ॥ ९१ ॥
 शिवे भक्तिं प्रकुर्वाणः शिवकर्मपरोऽभवत् । शैवशास्त्रं पुरस्कृत्य शिवपूजनतत्परः
 रात्रौ जागरणं यत्नात्करोति शिवसन्निधौ ॥ ९२ ॥
 शिवस्य गाथा गायंस्तु आनन्दाश्रुकणान्मुहुः ।
 प्रमुञ्चश्चैव नेत्राभ्यां रोमाञ्चपुलकावृतः ॥ ९३ ॥
 आयुष्यं च गतंतस्यशिवध्यानपरस्य च । शिवोहिसुलभोलोकेपशूनांज्ञानिनामपि
 संसेवितुं सुखप्राप्त्यै ह्येक एव सदाशिवः । शिवरात्र्युपवासेनप्राप्तोज्ञानमनुत्तमम्
 ज्ञानात्सर्वमनुप्राप्तं भूतसाम्यंनिरन्तरम् । सर्वभूतात्मकंज्ञात्वाकेवलं चसदाशिवम्
 विना शिवेन यत्किञ्चिन्नास्ति वस्तुवत्र न क्वचित् ॥ ९६ ॥
 एवं पूर्णनिष्प्रपञ्चंज्ञानं प्राप्तोतिदुर्लभम् । प्राप्तज्ञानस्तदाराजाजातोहिशिवबल्लभः
 मुक्तिं सायुज्यतां प्राप्तः शिवरात्रेरुपोषणात् ।
 तेन लब्धं शिवाज्जन्म पुरा यत्कथितं मया ॥ ९८ ॥
 दाक्षायणीवियोगाच्च जटाजूटेन विस्तरात् ।
 य उत्पन्नो मस्तकाच्च शिवस्य परमात्मनः ॥
 वीरभद्रेति विख्यातो दक्षयज्ञविनाशनः ॥ ९९ ॥
 शिवरात्रिव्रतेनैव तारितावहवः पुरा । प्राप्ताः सिद्धिः पुराविप्राभरताद्याश्चदेहिनः
 मान्धाताधुन्धुमारिश्चहरिश्चन्द्राद्योनृपाः । प्राप्ताः सिद्धिमनैर्नैव व्रतेनपरमेणहि
 ततो गिरीशो गिरिजासमेतः क्रीडान्वितोऽसौ गिरिराजमस्तके ।
 द्यूतं तथैवाऽक्षयुतं परेशो युक्तो भवान्या स भृशं चकार ॥ १०२ ॥
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
 केदारखण्डे शिवरात्रिव्रतमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

कैलासशिखरेशिवदर्शनायनारदगमनवर्णनम्

लोमश उवाच

राज्यं चकारकैलासे देवदेवोजगत्पतिः । गणैः समेतो बहुभिर्वीरभद्रान्वितो महान्
ऋषिभिः सहितो रुद्रो देवैरिन्द्रादिभिः सह ।
ब्रह्मा यस्य स्तुतिपरो विष्णुः प्रेक्ष्य वदति स्थितः ॥ २ ॥
इन्द्रो देवगणैः सार्द्धं सेवाधर्मपरोऽभवत् । यस्य च्छत्रधरश्चन्द्रो वायुश्चामरधृक् तथा
सूपात्रकर्ता सततं जातवेदा निरन्तरम् ।
गन्धर्वा गायका यस्य स्तावकाश्च पिनाकिनः ॥ ४ ॥
विद्याधराश्च बहवस्तथा चाप्सरसाङ्गणाः ।
नवतुश्चाग्रगा यस्य सोऽसौ कैलासपर्वते ॥ ५ ॥
पुत्रैर्गणेशस्कन्दाद्यैस्तथागिरिजया सह । राज्यं प्रतापिभिश्चक्रे महता विक्रमेण च
येनान्धको महादैत्यः स देवानामरिर्महान् ।
दुष्टो विद्वच्छिशूलेन गगने स्थापितश्चिरम् ॥ ७ ॥
हत्वा गजासुरं येन उत्कृत्य चर्म वै कृतम् । चिरंप्रावरणं दिव्यं तथा त्रिपुरदीपनम्
विष्णुना पालयभूतेन रेजे सर्वाङ्गसुन्दरः ॥ ८ ॥
तं द्रष्टुकामो भगवान् नारदो दिव्यदर्शनः । ययौ च पर्वतश्रेष्ठं कैलासं चन्द्रपाण्डुरम्
सुधया परया चापि सेवितं परमाद्भुतम् । कपूरगौरं च तदा दृष्ट्वा तं सुमहाबलम्
नारदो विस्मया विष्टः प्रविष्टो गन्धमादनम् ॥ १० ॥
अनेकाश्चर्यसंयुक्तं तपनैश्च सुशोभितम् । गायद्विद्याधरीभिश्च पूरितं च महाप्रभम्
कल्पद्रुमाश्च बहवो लताभिः परिवेष्टिताः ।
घनच्छायासु तास्वेव विशिष्टाः कामधेनवः ॥ १२ ॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः]

* नारदस्य शिवलोके गमनम् *

२३६

पारिजातवनामोदलम्पटा बहवोऽलयः । कलहंसाश्च बहवः क्रीडमानाः सरसु च
शिखण्डिनो महच्चक्रस्तत्र केकारवं मुदा ।
पञ्चमालापिनः सर्वे विहङ्गाः समदान्विताः ॥ १४ ॥
करिणः करिणीभिश्च मोदमानाः सुवर्चसः ।
सिंहास्तथा गर्जमानाः शार्दूलैः सहसङ्गताः ॥ १५ ॥
वृषभा नन्दिमुख्याश्च रेभमाना निरन्तरम् । देवद्रुमाश्च बहवस्तथा चन्दनवाटिकाः
नागपुं नागवकुलाश्च पका नागकेसराः । तथा च वनजम्बवश्च तथा कनकेतकाः ॥
कह्लाराः करवीराश्च कुमुदानि ह्यनेकशः । मंदराश्च वदर्यश्च क्रमुकाः पाटलास्तथा
तथान्ये बहवो वृक्षाः शम्भोस्तोषकरा ह्यमी ।
ऐकपद्येन दृष्ट्वास्ते नानाद्रुमलतान्विताः ॥
आरामाः बहवस्तत्र द्विगुणाश्च बभूवुरे ॥ १६ ॥
गगनान्निस्सृतः सद्यो गङ्गौघः परमाद्भुतः । पतितो मस्तके तस्य पर्वतस्य सुशोभिते
कूपो हि पयसां येन पवित्रं वर्तते जगत् ।
सोपि द्विधा तदा दृष्टो नारदेन महात्मना ॥ २१ ॥
सर्वं तदा द्विधाभूतं दृष्टं येन महात्मना । नारदेन तदा विप्राः परमेण निरीक्षितः
एवं विलोकमानोऽसौ नारदो भगवानृषिः ।
त्वरितेन यथायातः शिवलोकनतत्परः ॥ २३ ॥
यावद् द्वारि स्थितो पश्यन् महदाश्चर्यमेव च ।
द्वारपालौ तदा दृष्टौ कृतकौ विश्वकर्मणा ॥ २४ ॥
नारदो मोहितो ह्यासीत् प्रपच्छ च सती तदा । अहंप्रवेष्टुमिच्छामि शिवदर्शनलालसः
तस्मादनुज्ञा दातव्या दर्शनार्थं शिवस्य च ।
अशृण्वन्तौ तदा दृष्ट्वा नारदो विस्मितोऽभवत् ॥ २६ ॥
ज्ञानदृष्ट्या विलोक्याथ तूष्णीं भूतोऽभवत् तदा ।
कृत्रिमौ हि च तौ ज्ञात्वा प्रविष्टौ हि महामनाः ॥ २७ ॥

तथान्ये यत्सरूपाश्च दृष्टास्तेन महात्मना ।
 ऋषिः प्रणमितस्तैश्च नारदो भगवान्मुदा ॥ २८ ॥
 एवमादीन्यनेकानि आश्चर्याणि ददर्श सः ।
 ददर्शाथ च सुव्यक्तं त्र्यम्बकं गिरिजान्वितम् ॥ २९ ॥
 अर्धासनगता साध्वी शङ्करस्य महात्मनः ।
 तनया गिरिराजस्य यथा व्याप्तं जगत्त्रयम् ॥ ३० ॥
 गौरी सितेक्षणा बाला तन्वङ्गी चारुलोचना ।
 ययारूपी कृतः शम्भुरुपादेयः कृतो महान् ॥ ३१ ॥

निर्विकारो विकारैश्च बहुभिर्विकलीकृतः । अर्द्धाङ्गलम्नासादेवी दृष्टातेन शिवस्य च
 नारदेन तथा शम्भुर्दृष्टस्त्रिभुवनेश्वरः । शुद्धचामीकरप्रख्यः सेव्यमानः सुरासुरैः ॥
 शंखेन भोगिवर्येण सेवितं चांग्रिपंकजम् । धृतराष्ट्रेण च तथा तक्षकेण विशेषतः ॥

तथा पद्मेन महता शेषेणाऽपि विशेषतः ॥ ३४ ॥

अन्यैश्च नागवर्यैश्च सेवितो हि निरन्तरम् ।

वासुकिः कण्ठलग्नो हि हारभूतो महाप्रभः ॥ ३५ ॥

कंबलाश्वतरौ नित्यं कर्णभूषणभूषितौ । जटामूलगताश्चान्ये महाफणिवराहमी
 अनेकजातिसम्बीता नानावर्णाश्च पद्मिनः । तक्षकःकुलिकःशंखोधृतराष्ट्रोमहाप्रभः

पद्मो दंभः सुदंभश्च करालो भीषणस्तथा ।

एते चान्ये च बहवो नागाश्चाऽऽशीविषा ह्यमी ॥ ३८ ॥

अङ्गभूता हरस्याऽऽसन् पूज्यस्याऽस्य जगत्त्रये ।

फणैकया शोभमानाः केचिद्धि पद्मगोत्तमाः ॥ ३९ ॥

फणानां द्वितयं केषां त्रितयं च महाप्रभम् । चतुष्कं पञ्चकोपट्कं सप्तकं चाष्टकं तथा
 नवकं दशकं चैव तथैकादशकं त्वथ । द्वादशकं चाष्टादशकमेकोनविंशकं तथा ॥

चत्वारिंशत्फणाः केऽपि पञ्चाशत्कं च षष्टिकम् ।

सप्ततिश्चाप्यशीतिश्च नवतिश्च तथैव च ॥ ४२ ॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः] * नारदेन शिवपार्धतीस्तवकरणवर्णनम् *

२४१

तथा शतसहस्राणि ह्ययुतप्रयुतानि च । अर्बुदानि च रत्नानि तथा शङ्खमितानि च
 अनन्ताश्च फणायेषांते सर्पाः शिवभूषणाः । दृष्टास्तदानींते सर्वेनारदेन महात्मना
 विद्यावंतोऽपि ते सर्वे भोगिनोऽपि सुशोभिताः ।

हारभूषणभूतास्ते मणिमन्तोऽमितप्रभाः ॥ ४५ ॥

अर्द्धचन्द्राङ्कितो यस्य कपर्दस्त्विति सुन्दरः ।

चक्षुषा च तृतीयेन भालस्थेन विराजितः ॥ ४६ ॥

पञ्चवक्त्रो महादेवोबाहुभिर्दशभिर्वृतः । तथामरकतश्यामकंधरोऽतीव सुन्दरम् ॥

उरो यस्य विशालं च तथोरुजघनं परम् । चरणद्वयं च रुद्रस्य शोभितं परममहत्

तद्दृष्टं चरणारविन्दमतुलं तेजोमयं सुन्दरम् ।

संध्यारागसुमंगलं च परमं तापापनुत्तिकरम् ॥

तेजोराशिकरं परमात्परमिदं लावण्यलीलास्पदम् ।

सर्वेषां सुखवृद्धिकारणपरं शम्भोः पदं पावनम् ॥ ४९ ॥

तथैव दृष्टा परमं पराणां परा सती रूपवती च सुन्दरी ।

सौभाग्यलावण्यमहाविभूत्या विराजमाना ह्यतिसुन्दरी शुभा ॥ ५० ॥

दृष्टा तौ दम्पती शुद्धौ राजमानौ जगत्त्रये ।

अभिन्नौ भेदमापन्नौ निर्गुणौ गुणिनौ च तौ ॥ ५१ ॥

साकारौ च निराकारौ निरांतकौ सुखप्रदौ । ववंदे च मुदा तौ स नारदो भगवत्प्रियः

उत्थायोत्थाय च तदा तुष्टाव जगदीश्वरौ ॥ ५२ ॥

नारद उवाच

नतोऽस्म्यहं देववरौ युवाभ्यां परात्पराभ्यां कलया तथापि ।

दृष्टो मया दम्पती राजमानौ यौ बीजभूतौ सचराचरस्य ॥ ५३ ॥

पितरौ सर्वलोकस्य ज्ञातौ चाऽयैव तत्त्वतः ।

मया नास्त्यत्र सन्देहो भवतोः कृपया तथा ॥ ५४ ॥

एवं स्तुतौ तदातेन नारदेन महात्मना । तुतोष भगवाञ्छंभुः पार्वत्या सहितस्तदा

महादेव उवाच

सुखेन स्थायते ब्रह्मन् ! किं कार्यं करवाणि ते ।

तच्छ्र त्वा वचनं शम्भो नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५६ ॥

दर्शनं जातमद्यैव तेन तुष्टोऽस्म्यहं विभो ! दर्शनात्सर्वमेवाऽद्य शम्भो मम न संशयः

क्रीडनार्थमिहायातः कैलासं पर्वतोत्तमम् ।

हृदिस्थो हि सदा नृणामास्थितो भगवन्प्रभो ! ॥ ५८ ॥

तथापि दर्शनं भाव्यं सततं प्राणिनामिह ॥ ५९ ॥

गिरिजोवाच

का क्रीडा हि त्वया भाव्या वद शीघ्रं ममाग्रतः ।

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा उवाच प्रहसन्निव ॥ ६० ॥

द्यतक्रीडामहादेवि दृश्यते विविधाऽत्र च । भवेद्द्राभ्यां च द्यूते हिरमणाच्च महत्सुखम्

इत्येवमुक्त्वोपरतं सती भृशमुवाच वाक्यं कुपिता ऋषिं प्रति ।

कथं विजानासि परं प्रसिद्धं द्यूतं च दुष्टोदरकं मनस्विनाम् ॥ ६२ ॥

त्वं ब्रह्मपुत्रोऽसि मुनिर्मनीषिणां शास्ता हि वाक्यं विविधैः प्रसिद्धैः

चरिष्यमाणो भुवनत्रये सदा न हि त्वदन्यो ह्यपरो मनस्वी ॥ ६३ ॥

एवमुक्तस्तदा देव्या नारदो देवदर्शनः । उवाच वाक्यं प्रहसन्निरिजां शिवसन्निधौ

नारद उवाच

द्यूतं न जानामि न चाश्रयामि ह्यहं तपस्वी शिवकिङ्करश्च ।

कथं च मां पृच्छसि राजकन्यके ! योगीश्वराणां परमं पवित्रे ॥ ६५ ॥

निशम्य वाक्यं गिरिजा सती तदा ह्युवाच वाक्यं च विहस्य तं प्रति

जानासि सर्वं च बटोऽद्य पश्य मे द्यूतं महेशेन करोमि तेऽग्रतः ॥ ६६ ॥

इत्येवमुक्त्वा गिरिराजकन्यका जग्राह चाक्षान्भुवनैकसुन्दरी ।

क्रीडां चकाराऽथ महर्षिसाक्ष्यके तत्रास्थिता सा हि भवेन संयुता ॥

तौ दम्पती क्रीडया सज्जमानौ दृष्टौ तदा ऋषिणा नारदेन ।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः]

* उमाशङ्करयोर्द्यूतक्रीडावर्णनम् *

सविस्मयोत्फुल्लमना मनस्वी विलोकमानोऽतितरां तुतोष ॥ ६८ ॥

सखीजनेन संवीता तदा द्यूतपरा सती । शिवेन सह संगत्यच्छलाद्यूतमकारयत्
स पणं च तदा चक्रे छलेन महतावृतः । जिता भवानी च तदा शिवेन प्रहसन्निव
न रदोऽस्याः शिवेनाथ उपहासकरोऽभवत् ।

निशम्य हारितं द्यूतमुपहासं निशम्य च ॥ ७१ ॥

नारदस्य दुरुक्तैश्च कुपिता पार्वतीभृशम् । उवाच त्वरिताच्चैव दत्त्वाच्चैवार्द्धचन्द्रकम्
तथा शिरोमणी चैव तरले च मनोहरे ॥ ७२ ॥

मुखं सुशोभनं चैव तथा कुपितसुन्दरम् । दृष्टं हरेण च पुनः पुनर्द्यूतमकारयत् ॥

तथा गिरिजया प्रोक्तः शङ्करो लोकशङ्करः ।

हारितं च मया दत्तः पण एव च नान्यथा ॥ ७४ ॥

क्रियते च त्वया शम्भो ! कः पणो हि तदुच्यताम् ।

मया पणोऽयं क्रियते भवानी त्वदर्थमेतच्च विभूषणं महत् ।

सा चन्द्रलेखा हि महान्निहारस्तथैव कर्णोत्पलभूषणद्वयम् ॥ ७६ ॥

इदमेव त्वया तन्वि मां जित्वा गृह्यतां सुखम् । ततः प्रवर्तितं द्यूतं शङ्करेण सहैव च
एवं विक्रीडमानौ तावक्ष्ये विद्याविशारदौ ।

तदा जितो भवान्याथ शङ्करो बहुभूषणः ॥ ७८ ॥

प्रहस्य गौरी प्रोवाच शङ्करं त्वतिसुन्दरी । हारितं च पणं देहि मम चाद्यैव शङ्कर

तदा महेशः प्रहसन्सत्यं वाक्यमुवाच ह ।

न जितोऽहं त्वया तन्वि ! तत्त्वतो हि विमृश्यताम् ॥ ८० ॥

अजेयोऽहं प्राणिनां सर्वथैव तस्मान्न वाच्यं तु वचो हि साध्वि ! ।

द्यूतं कुरुष्व आद्यथ्येष्टमेव जेष्यामि चाहं च पुनः प्रपश्य ।

तदा म्बिकाऽऽह स्वपतिं महेशं मया जितोऽस्यद्य न विस्मयोऽत्र ।

एवमुक्त्वा तदा शम्भुं करे गृह्य वरानना ।

जितोऽसि त्वं न सन्देहस्त्वं न जानासि शङ्कर ! ॥ ८२ ॥

एवं प्रहस्य रुचिरं गिरिजा तु शम्भुं साप्रेक्ष्यनर्मवचसासतयाऽभिभूतः
देहीति मे सकल मंगलमंगलेश यद्धारितं स्मररिपो! वचसानुमोदितम्

शिव उवाच

अजेयोऽहं विशालाक्षि ! तवनास्त्यत्र संशयः ।

अहङ्कारेण यत्प्रोक्तं तत्त्वं तस्य विमृश्यताम् ॥ ८४ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवाच विहस्य सा ।

अजेयो हि महादेवः सर्वेषामपि वै प्रभो ! ॥ ८५ ॥

मयैकया जितोऽसि त्वं द्यूतेन विमलेन हि ।

न जानासि च किञ्चिच्च कार्याकार्यं विवक्षितम् ॥ ८६ ॥

एवं विवदमानौ तौ दम्पती परमेश्वरौ । नारदः प्रहसन्वावयमुवाच ऋषिसत्तमः ॥

नारद उवाच

आकर्णयाऽऽकर्णविशालनेत्रे! वाक्यं तदेकं जगदेकमङ्गलम् ।

असौ महाभाग्यवतां वरेण्यस्त्वया जितः किं च मृषा ब्रवीषि ॥ ८८ ॥

अजितो हि महादेवो देवानां परमो गुरुः ।

अरूपोऽयं सुरूपोऽयं रूपातीतोऽयमुच्यते ॥ ८९ ॥

एक एव परंज्योतिस्तेषामपिचयन्महः । त्रैलोक्यनाथोविश्वात्माशङ्कुरो लोकशङ्करः

कथं त्वया जितो देवि ह्यजेयो भुवनत्रये ।

शिवमेवं न जानासि स्त्रीभावाच्च वरानने ! ॥ ९१ ॥

नारदेनैवमुक्ता सा कुपिता पार्वती भृशम् ।

बभाषे मत्सरग्रस्ता साक्षेपं वचनं सती ॥ ९२ ॥

पार्वत्युवाच

चापल्याच्च न वक्तव्यं ब्रह्मपुत्र! नमोऽस्तु ते ।

तव भीताऽस्मि भद्रं ते देवर्षे ! मौनमावह ॥ ९३ ॥

कथं शिवो हि देवर्षे ! उक्तोऽतो हि त्वया बहु ।

मत्प्रसादाच्छिवो जात ईश्वरो यो हि पठ्यते ॥ ९४ ॥

मया लब्धप्रतिष्ठोऽयं जातो नास्त्यत्र संशयः । एवं बहुविधं श्रुत्वानारदो मौनमाश्रयत्

उपस्थितं च तं दृष्ट्वा भृङ्गी वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ९६ ॥

भृङ्ग्युवाच

त्वया बहु न वक्तव्यं पुनरेव च भामिनि । अजेयो निर्विकारो हि स्वामी मम सुमध्यमे

स्त्रीभावयुक्ताऽसि वरानने त्वं देवं न जानासि परं पराणाम् ।

कामं पुरस्कृत्य पुरा भवानि ! समागताऽस्येव महेशमुग्रम् ॥ ९८ ॥

यथा कृतं तेन पिनाकिना पुरा एतत्स्मृतं किं सुभगे! वदस्व नः ।

कृतो ह्यनंगो हि तदा ह्यनेन दग्धं वनं तस्य गिरेः पितुस्ते ॥ ९९ ॥

पश्चात्त्वयाऽऽराधित एव एष शिवः पराणां परमः परात्मा ।

भृङ्गिणेत्येवमुक्ता सा ह्युवाच कुपिता भृशम् ।

शृण्वतो हि महेशस्य वाक्यं रुष्टा च भृङ्गिणम् ॥ १०१ ॥

पार्वत्युवाच

हे भृङ्गिन्पक्षपातित्वाद्यदुक्तं वचनं मम । शिवप्रियोऽसि रे मन्द भेदबुद्धिरतो ह्यसि

अहं शिवात्मिका मूढ ! शिवो नित्यं मयि स्थितः ।

कथं शिवाभ्यां भिन्नत्वं त्वयोक्तं वाग्बलेन हि ॥ १०३ ॥

श्रुतं च वाक्यं शुभदं पार्वत्या भृङ्गिणा तदा ।

उवाच पार्वती भृङ्गी रुषितः शिवसन्निधौ ॥ १०४ ॥

पितुर्यज्ञे च दक्षस्य शिवनिन्दा त्वया श्रुता ।

अप्रियश्रवणात्सद्यस्त्वया त्यक्तं कलेवरम् ॥ १०५ ॥

तत्क्षणादेव तन्वङ्गि! ह्यधुना किं कृतं त्वया ।

सम्प्रमार्त्तिकं न जानासि शिवनिन्दकमेव च ॥ १०६ ॥

कथं वा पर्वतश्रेष्ठाज्जातासि वरवर्णिनि । कथं वा तपसोग्रेण संतप्ताऽसि सुमध्यमे

सप्रेमा च शिवे भक्तिस्तव नास्तीह सांप्रतम् ।

शिवप्रियाऽसि तन्वङ्गि तस्मादेवं ब्रवीमि ते ॥ १०८ ॥
 शिवात्परतरं नान्यत् त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
 शिवे भक्तिस्त्वया कार्या सप्रेमा वरवर्णिनि ! ॥ १०९ ॥
 भक्ताऽसि त्वं महादेवि! महाभाग्यवतां वरे !
 संसेव्यतां प्रयत्नेन तपसोपाजितस्त्वया ॥ ११० ॥
 शिवो वरेण्यः सर्वेशो नान्यथा कर्तुमर्हसि । भृङ्गिणो वचनं श्रुत्वा गिरिजा तमुवाच ह
 गिरिजोवाच
 रे भृङ्गिन्मौनमालम्ब्य स्थिरो भवाऽथ वा ब्रज ।
 वाच्यावाच्यं न जानासि किं ब्रवीषि पिशाचवत् ॥ ११२ ॥
 तपसा केन चानीतः कया चापि शिवो ह्ययम् ।
 काऽहं कोऽसौ त्वया ज्ञातो भेदबुद्ध्या ब्रवीषि मे ॥ ११३ ॥
 कोऽसि त्वं केन युक्तोऽसि कस्माच्च बहु भाषसे ।
 शापं तव प्रदास्यामि शिवः किं कुरुतेऽधुना ॥ ११४ ॥
 भृङ्गिणोक्ता तिरस्कृत्य तदा शापं ददौ सती ।
 निर्मासो भव रे मन्द रे भृङ्गिच्छङ्करप्रिय ! ॥ ११५ ॥
 एवमुक्त्वा तदा देवी पार्वती शंकरप्रिया । अथ कोपेन संयुक्ता पार्वतीशंकरं तदा
 करेणैव च तन्वङ्गी भुजङ्गं वासुकिं तथा । उत्तारधकंठात्सा तथान्यानिबहूनि च
 शंभोर्जग्राह कुपिता भूषणानि त्वरान्विता ।
 हता चन्द्रकला तस्य गजाजिनमनुत्तमम् ॥ ११८ ॥
 कम्बलाश्वतरो नागौ महेशकृतभूषणौ । हतौतया महादेव्या छलोकृत्या च प्रहस्य वै
 कौपीनाच्छादनं तस्य छलोकृत्या सा समग्रहीत् ।
 तदा गणाश्च सख्यश्च त्रपया पीडिता भवन् ॥ १२० ॥
 पराङ्मुखाश्च सञ्जाता भृङ्गी चैव महातपाः ।
 तथा चण्डो हि मुण्डश्च महालोमा महोदरः ॥ १२१ ॥

एते चान्ये च बहवो गणास्ते दुःखिनोऽभवन् ।
 तांश्च दृष्ट्वा तथाभूतान्महेशो लज्जितोऽभवत् ॥ १२२ ॥
 उवाच वाक्यं रुषितः पार्वतीं प्रति शङ्करः ॥ १२३ ॥

रुद्र उवाच

उपहासं प्रकुर्वन्ति सर्वे हि ऋषयो भृशम् । तथा ब्रह्मा च विष्णुश्च तथा चेन्द्रादयो ह्यमी
 उपहासपराः सर्वे किं त्वयाऽद्यकृतं शुभे । कुले जातासि तन्वङ्गिकथमेवं करिष्यसि
 त्वया जितो ह्यहं सुभ्र! यदि जानासि तत्त्वतः ।
 तर्ह्येवं कुरु मे देवि! कौपीनाच्छादनं परम् ।
 देहि कौपीनमात्रं मे नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ १२६ ॥

एवमुक्ता सती तेन शम्भुना योगिना तदा । प्रहस्य वाक्यं प्रोवाच पार्वतीरुचिरानना
 किं कौपीनेन ते कार्यं मुनिना भाचितात्मना । दिग्म्बरेणैव तदा कृतं दारुचनं तथा
 भिक्षाटनमिषेणैव ऋषिपत्न्यो विमोहिताः । गच्छतस्ते तदा शम्भोः पूजनं तैर्महत्कृतम्
 कौपीनं पतितं तत्र मुनिभिर्नान्यथोदितम् । तस्मात्त्वया प्रदातव्यं द्यूतेहारितमेव तत्
 तच्छ्रुत्वा कुपितो रुद्रः पार्वतीं परमेश्वरः । निरीक्षमाणोऽतिरुषा तृतीयेनैव च क्षुषा
 कुपितं शङ्करं दृष्ट्वा सर्वे देवगणास्तदा । भयेन महता विष्टास्तथा गणकुमारकाः
 ऊचुः सर्वेश नैस्तत्र शङ्कितेन परस्परम् । अद्याऽयं कुपितो रुद्रो गिरिजां प्रतिसम्प्रति
 यथा हि मदनो दग्धस्तथेयं नान्यथा वचः । एवं मीमांसमानास्ते गणा देवर्षयस्तदा
 विलोकितास्तथा देव्या सर्वे सौभाग्यमुद्रया । उवाच प्रहसन्नेव सती सत्पुरुषं तदा
 किमालोक्य परोभूत्वा च क्षुषा परमेण हि । नाहं कालो न कामोऽहं न हं दक्षस्य वै मखः
 त्रिपुरो नैव वै शम्भो नान्धको वृषभध्वज! । वीक्षितेनैव किन्तेन तव चाद्यभविष्यति
 वृथैव त्वं विरूपाक्षो जातोऽसि मम चाग्रतः ॥ १३७ ॥

एवमादीन्यनेकानि ह्यवाच परमेश्वरी । निशम्य देवो वाक्यानि गमनाय मनोदधे
 वनमेव वरं चाद्य विजनं परमार्थतः । एकाकी यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥

स सुखी परमार्थज्ञः स विद्वान्स च पण्डितः ।

येनमुक्तौ कामरागौ स मुक्तः स सुखीभवेत् ॥ १४० ॥

एवंविमृश्य च तदा गिरिजां विहाय श्रीशङ्करः परमकारुणिकस्तदानीम् ।

यातः प्रियाविरहितो वनमद्भुतं च सिद्धाटवीं परमहंसयुतां तथैव ॥ १४१ ॥

निर्गतं शङ्करं दृष्ट्वा सर्वकैलासवासिनः । निर्ययुश्च गणाःसर्वे वीरभद्रादयोऽनुतम्
छत्रं भृङ्गी समादाय जगाम तस्यपृष्ठतः । चामरे वीज्यमाने च गङ्गायमुनसन्निभे

ताभ्यां युक्तस्तदा नन्दी पृष्ठतोऽन्वगमत्सुध्रीः ।

वृषभोह्यग्रतोभूत्वापुष्पकेणचिराजितः । शोभमानो महादेव एभिः सर्वैः सुशोभनैः

अन्तःपुरगता देवी पार्वती सा हि दुर्मनाः ॥ १४५ ॥

सखीभिर्बहुभिस्तत्र तथाऽन्याभिः सुसम्भृता ।

गिरिजा चिन्तयामास मनसा परमेश्वरम् ॥ १४६ ॥

ततोदूरं गतःशम्भुर्विसृज्य चगणांस्तदा । गणेशं च कुमारं च वीरभद्रं तथाऽपरान्
भृङ्गिणं नन्दिनं चण्डं सोमनन्दिनमेव च । एतानन्यांश्चसर्वांश्च कैलासपुरवासिनः
विसृज्य च महादेव एकएव महातपाः । गतोदूरं वनस्यान्ते तथा सिद्धवटं शिवः
काश्मीररत्नोत्पलसिद्धरत्नवैदूर्यचित्रं सुधया परिष्कृतम् ।

दिव्यासनं तस्य च कल्पितं भुवा तत्र स्थितो योगपतिर्महेशः ॥ १५० ॥

पद्मासनेचोपविष्टो महेशो योगचित्तमः । केवलं चात्मनात्मानन्दध्यामीलितलोचनः
शुशुभे स महादेवः समाधौ चन्द्रशेखरः । योगपट्टः कृतस्तेन शेषस्य च महात्मनः

वासुकिः सर्पराजश्च कटिबद्धः कृतो महान् ॥ १५२ ॥

आत्मानमात्मात्मतया च संस्तुतो वेदान्तवेद्यो नहि विश्वचेष्टितः ।

एकोह्यनेको हि दुरन्तपारस्तथा ह्यतर्को निजबोधरूपः ॥

स्थितस्तदानीं परमं पराणां निरीक्षमाणो भुवनैकभर्ता ॥ १५३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे

केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवपार्वतीचूतप्रसङ्गेन पार्वतीहारितसर्वस्वस्य

शिवस्यकैलासं विहायतपोवनगमनवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

पार्वत्या शबरीरूपेण शिवस्य गन्धमादनपर्वतं प्रत्यानयनपूर्वकंबृहस्पतिकृतं
शिवराज्याभिषेकवर्णनम्

लोमश उवाच

वनं गते महादेवे गिरिजा विरहातुरा । सुखं न लेभे तन्वंगी हर्म्येष्वायतनेषु वा
चिन्तयन्ती शिवं तन्वी सर्वभावेन शोभना ।

चिन्तमानां शिवां ज्ञात्वा ह्युवाच विजया सखी ॥ २ ॥

विजयोवाच

तपसा महता चैव शिवं प्राप्ताऽसि शोभने । मृषा द्यूतकृतं तेनशङ्करेण तपस्विना
द्यूते हि बहवो दोषा न श्रुताःकित्वयाऽनघे । क्षमापयशिवंतन्वित्वरेणैवविचक्षणे
अस्माभिः सहिता देवि गच्छ गच्छ वरानने! ॥ ५ ॥

यावच्छम्भुर्दूरतो नाभिगच्छेत्तावद्गत्वा शङ्करं क्षामयस्व ।

नो चेत्तन्वि क्षामयेथाः शिवं त्वं दुःखं पश्चात्ते भविष्यत्यवश्यम् ॥ ६ ॥

निशम्य वाक्यं विजयाप्रयुक्तं प्रहस्यमाना समधीरचेताः ।

उवाच वाक्यं विजयां सखीं च आश्चर्यभूतं परमार्थयुक्तम् ॥ ७ ॥

मया जितोऽसौ निरपत्रपश्च पुरा वृतो वै परया विभूत्या ।

किञ्चिच्च कृत्यं मम नास्ति सद्यो मया विनाऽसौ च विरूपआस्थितः ॥

रूपीकृतो मया देवो महेशो नान्यथा वद । मयातेन वियोगश्च संयोगो नैवजायते

साकारो हि निराकारो महेशो हि मया कृतः ॥ १० ॥

कृतं मया विश्वमिदं समग्रं चराचरं देववरैः समेतम् ।

क्रीडार्थमस्योद्भववृत्तिहेतुभिश्चिक्रीडितं मे विजये! प्रपश्य ॥ ११ ॥

एवमुक्त्वा तदा देवी गिरिजा सर्वमङ्गला ।

शबरीरूपमास्थाय गन्तुकामा महेश्वरम् ॥ १२ ॥
 श्यामा तन्वी शिखरदशना बिम्बबिम्बाधरोष्ठी
 सुग्रीवाढ्याकुचभरनता वद्धितस्निग्धकेशी
 मध्ये क्षामा पृथुकटितटा हेमरम्भोरुगौरी पल्लीयुक्तावरवलयिनीबहिर्बर्हावतंसा ॥
 पाणौ मृणालसदृशं दधती च चापं पृष्ठे लसत्कृतककेतकिबाणकोशम् ।
 सा तं गिरीशमवलोकयतिस्मत्तत्रसंसेवितासुवदना बहुभिःसखीभिः ॥ १४ ॥
 भृङ्गीनादेन महतानादयन्तीजगत्त्रयम् । गिरिजा मन्मथं सद्यो जीवयन्तीपुनःपुनः
 सकामना राजहंसावभूवुस्तत्क्षणादपि । द्विरेफाबहिर्णश्रैवसर्वेतेहृच्छयान्विताः
 एकाकी संस्थितो यत्र समाधिस्थो महेश्वरः ।
 दृष्टस्ततस्तया देव्या भृङ्गीनादेन मोहितः ॥ १७ ॥
 प्रबुद्धो हि महादेवोकिरीक्ष्यशवरीं तदा । समाधेरुत्थितःसद्योमहेशोमदनान्वितः
 यावत्करे गृह्यमाणो गिरिजां स समीपगः ।
 तावत्तस्य पुरः सद्यस्तिरोधानं गता सती ॥ १६ ॥
 तद्दृष्ट्वा तत्क्षणादेव देवो भ्रान्तिविनाशनः ।
 भ्रममाणस्तदा शम्भुर्नापश्यदसितेक्षणाम् ॥ २० ॥
 विरहेण समायुक्तो हृच्छयेन समन्वितः । मदनारिस्तदा शम्भुर्ज्ञानरूपोनिरन्तरम्
 निर्मोहो मोहमापन्नोददर्शगिरिजां पुनः । उवाचवाक्यं शवरीं प्रस्तावसदृशमहत्
 शिव उवाच
 वाक्यं मे शृणु तन्वङ्गि! श्रुत्वा तत्कर्तुमर्हसि ।
 काऽसि कस्याऽसि तन्वङ्गि! किमर्थमटनं वने ॥
 तत्कथ्यतां महाभागे! याथातथ्यं सुमध्यमे! ॥ २३ ॥
 शिवोवाच
 पतिमन्वेषयिष्यामि सर्वज्ञं सकलार्थदम् ।
 स्वतन्त्रं निर्विकारं च जगतामीश्वरं वरम् ॥ २४ ॥

इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंगिरिजां वृषभध्वजः । अहं तवोचितोभद्रेपतिर्नान्योहिभामिनि
 विमृश्यतां वरारोहे तत्त्वतो हि वरानने । वचो निशम्य रुद्रस्यस्मितपूर्वमभाषत
 मयार्थितो महाभाग पतिस्त्वं नान्यथावद ।
 किंतु वक्ष्यामि भद्रन्ते निर्गुणोऽसिपरन्तप ॥ २७ ॥
 यथा पुरा वृतोऽसि त्वं तपसा च परेणहि ।
 परित्यक्ता त्वयाऽरण्ये क्षणमात्रेण भामिनी ॥ २८ ॥
 दुराराध्योऽसिसततंसर्वेषांप्राणिनामपि । तस्मान्नवाच्यं हि पुनर्यदुक्तन्तेममाग्रतः
 शवर्या वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच वृषध्वजः ।
 मैवं वद विशालाक्षि! न त्यक्ता सा तपस्विनी ॥
 यदि त्यक्ता मया तन्वि! किं वक्तुमिह पायंते ॥ ३० ॥
 एवं ज्ञात्वा विशालाक्षि कृपणं कृपणप्रियम् ।
 तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं वचनं मे सुमध्यमे ॥ ३१ ॥
 एवमभ्यर्थिता तेन बहुधा शूलपाणिना ।
 प्रहस्य गिरिजा प्राह उपहासपरं वचः ॥ ३२ ॥
 तपोधनोऽसि योगीश! विरक्तोऽसिनिरञ्जनः ।
 आत्मारामो हि निर्द्वन्द्वो मदनो येन वातितः ॥ ३३ ॥
 स त्वं साक्षाद्विरूपाक्षो मया दृष्टोऽसि चाऽद्य वै ।
 अशक्यो हि मया प्राप्तुं सर्वेषां दुरतिक्रमः ॥
 तस्मात्त्वया न वक्तव्यं यदुक्तं च पुरा मम ॥ ३४ ॥
 तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वा प्रोवाचमदनान्तकः । मम भार्याभवत्त्वं हि नान्यथाकर्तुमर्हसि
 इत्युक्त्वा तां करेऽगृह्णाच्छवरीं मदनातुरः ।
 उवाच तं स्मयन्ती सा मुञ्चमुञ्चेति सादरम् ॥ ३६ ॥
 नोचितं भगवन्कर्तुं तापसेन बलादिदम् ।
 याचयस्व पितुर्मे त्वं नान्यथाऽभिभविष्यसि ॥ ३७ ॥

महादेव उवाच

पितरं कथयाऽऽशु त्वं स्थितः कुत्र शुभानने ।।

द्रक्ष्यामि तं विशालाक्षि! प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ३८ ॥

एतदुक्तं तदातेन निशम्याऽसितनेत्रया । आनीतो हि तया तन्व्यापितरं वृषभध्वजः

स्थितं कैलासशिखरे हिमवन्तं नगोत्तमम् ।

अहिमिर्बहुमिश्रैव सम्वृतं च महाप्रभम् ॥ ४० ॥

द्वारि स्थितं तया देव्यादर्शितं शङ्करस्य च । असौ मम पिता देवया च स्वविगतत्रयः

ददाति मां न सन्देहस्तपस्विन्मा विलम्बितम् ॥ ४१ ॥

तथेति मत्वा सहसा प्रणम्य हिमालयं वाक्यमिदं वभाषे ।

प्रयच्छ तां चाद्य गिरीशवर्य! ह्यार्ताय कन्यां सुभगां महामते! ॥ ४२ ॥

कृपणं वाक्यमाकर्ण्य समुत्थाय हिमालयः । महेशश्च समादाय ह्युवाच गिरिराट्स्वयम्

किं जल्पसि हि भो देव! तवायुक्तं च साम्प्रतम् ।

त्वं दाता त्रिषु लोकेषु त्वं स्वामी जगतां विभो! ॥ ४४ ॥

त्वया ततमिदं विश्वं जगदेतच्चराचरम् ।

एवं स्तुतिपरोऽभूच्च हिमालयगिरिर्महान् ॥

आगतो नारदस्तत्र ऋषिभिः परिवारितः ॥ ४५ ॥

उवाच प्रहसन्वाक्यं शूलपाणेन मः प्रभो । हे शम्भो शृणु मे वाक्यन्तत्त्वसारमयं परम्

योषिद्विः सङ्गतिः पुंसां विडम्बायोपकल्पते ।

त्वं स्वामी जगतां नाथः पराणां परमः परः ॥

विमृश्य सर्वं देवेश! यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥

एवं प्रबोधितस्तेन नारदेन महात्मना । प्रबोधनगमच्छम्भुर्जहास परमेश्वरः ॥ ४८ ॥

शिव उवाच

सत्यमुक्तं त्वया चात्र नान्यथा नारद! क्वचित् ।

योषित्सङ्गतिमात्रेण नृणां पतनमेव च ॥ ४९ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः]

* शङ्करप्रभावचर्णनम् *

अविष्य तिनसन्देहो नान्यथावचनं तव । अनयामोहितोऽद्याहमानीतो गन्धमादनम्

पिशाचवत्कृतमिदं चरितं परमाद्भुतम् ॥ ५१ ॥

तस्मान्न तिष्ठामि गिरेः समीपे ब्रजामि चाद्यैव वनान्तरं पुनः ।

इत्येवमुक्त्वा स जगाम मार्गं दुरत्ययं योगिनामप्यगम्यम् ॥ ५२ ॥

निरालम्बं स विज्ञाय नारदो वाक्यमब्रवीत् ।

गिरिजां च गिरीन्द्रं च पार्षदान्प्रति सत्वरम् ॥ ५३ ॥

वन्दनीयश्च स्तुत्यश्च क्षाम्यतां परमार्थतः । महेशोऽयं जगन्नाथस्त्रिपुरारिमहायशः

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नारदस्य मुखोद्गतम् । गिरिजां पुरतः कृत्वा गिरयो हि महाप्रभाः

दण्डवत्पतिताः सर्वे शङ्करं लोकशङ्करम् । तुष्टुवुः प्रणताः सर्वे प्रमथा गुह्यकादयः ॥

स्तूयमानो हि भगवानागतो गन्धमादनम् ।

अङ्गिरसा हि सर्वेशो ह्यभिषिक्तो महात्मभिः ॥ ५७ ॥

तदा दुन्दुभयो नेदुर्वादित्राणि वहूनि च । इन्द्रादयः सुराः सर्वे पुष्पवर्षं ववर्षिरे

ब्रह्मादिभिः सुरगणैर्बहुभिः परीतो योगीश्वरो गिरिजया सह विश्ववन्द्यः

अभ्यर्थितः परममङ्गलमङ्गलैश्च दिव्यासनोपरि रराज महाविभूत्या ॥ ५९ ॥

एवं विधान्यनेकानि चरितानि महात्मनः ।

महेशस्य च भोविप्राः पापहारीणि शृण्वताम् ॥ ६० ॥

यानियानीह रुद्रस्य चरितानि महान्त्यपि । श्रुतानि परस्मान्येव भूयः किं कथयामिवः

ऋषय ऊचुः

एवमुक्तं त्वया सूत! चरितं शङ्करस्य च । अनेन चरितेनैव सन्तृप्ताः स्मोनसंशयः

सूत उवाच

व्यासप्रसादाच्छ्रुतमस्ति सर्वं मया ततं शङ्कररूपमद्भुतम् ।

सुविस्तृतं चाद्भुतवेदगर्भं ज्ञानात्मकं परमं चेदमुक्तम् ॥ ६३ ॥

श्रद्धया परयोपेताः श्रावयन्ति शिवप्रियम् ।

शृण्वन्ति चैव ये भक्त्या शम्भोर्माहात्म्यमद्भुतम् ॥

शिवशास्त्रमिदं प्रीत्या ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ६४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे पार्वत्या शबरीरूपेण शिवस्यगन्धमादनपर्वतप्रत्यानयन-
पूर्वकं बृहस्पतिकृतशिवराज्याभिषेकवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डे प्रथमः केदारखण्डः समाप्तः ॥ १ ॥

